Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

I.

Visoko štrle skale nad Rečino. Na vrhu, ob robu skale, lepi orlovo gnezdo, grad Trsat. Po visokih pragovih, ki vodijo od mostu nad Reko na Trsat, se vzpenja jesenskega dne orjaška postava moža, zavitega v rjavo bundo (plašč). Na glavi ima visoko, rdeče podšito kapo iz črnega krzna, na njej se ziblje sokolovo pero. Izpod kape padajo do ram gosti plavi lasje, iz njih okvira gleda lep, toda mrk moški obraz. V levici nosi junak dolgo puško.

Dve radovedni Trsačanki, ki gresta po ribe na Reko in neseta poln koš lesene drobnarije na prodaj, se ustavita, gledata moža in pozdravita: „Hvaljen Jezus in Marija! Bog daj zdravje, gospodin!“ Pristavili bi pač radi: „Odkod, gospod, kakšna sreča te nese na Trsat? Greš po opravilu h grofu Nikolaju Frankopanu, našemu dobremu gospodarju? ali se hočeš pokloniti Majki Trsaški, da te varuje po črni zemlji in sinjem morju? ali si namenjen na obisk k našim častitim, dobrim patrom frančiškanom? — blagoslovi jih Bog . . .“

Toda mrko odgovori neznani junak na njun pozdrav. Burja potegne od Trsata, razprhne bundo. Po peresu na kapi, po dolami[1], z zlatom obšiti, iz modrega sukna, po svetlih ročajih malih pušk, po nožu za širokim rdečim pasom spoznata ženici, da je neznanec uskoški vojvoda.

Ustavita se. Po navadi teh krajev pleteta nogavice iz debele volne in hitita:

„Kuma, kuma — nič dobrega ne bo. Junačina gre gotovo k našemu grofu. Vojska bo, kuma... Jezus, Marija, kaj bo! Turek, pravijo, se zbira na meji. Benečan požiga naše obrežje, nam seka oljke, odganja živino. O sveta Mati Trsaška! Reši nas hudega! Kaj bo iz nas, revnih Primorcev! Če nas ne tepejo Turki, nas pa Benečani . . .“

„Res je, res, draga kuma . . . Prišel je sel iz Novega, iz grofovega gradu ob morju. Povedal je, da so zopet priplule beneške galeje pred Senj. Zdaj se ne more po morju v Senj. Vološčanke ne bodo prodajale big in štruc v Senj, ne Priberci svoje lesene robe, ne Otočani vina in sira. To so reveži Senjani, kadar zapre Benečan morje . . .“

„Vsi smo reveži, kuma. Slabi časi so to. Romarjev ni. Cerkev stoji prazna. Saj se košati Benečan — Bog ga ubij! — po morju, ustavlja barke, jemlje živež, blago. Nihče si ne upa na morje, če nima beneške zastave. Zato je pošteno, da napadajo naši Uskoki benečanske barke, da se preskrbijo z živežem. Daj mu Bog zdravje, Jurišu Senjaninu! Napadel je zopet benečansko ladjo. Silno bogastvo je bilo na njej, kuma . . . Zlatov cele kupe. Zaboji suhorja, sodi vina in finega sukna cele bale . . .“

„Bodo imeli vsaj kaj jesti in piti, siromaki Senjani! Zdaj bi jim morala peljati barka iz Reke živeža in sukna za obleke. Pa ne bo mogla v Senj. Iz Trsta jim pride sol in olje — a ti benečanski vragi ustavijo, pobero vse.“

„Kaj pa hočejo Benečani z galejami pred Senjem, kuma? Vi hodite v grad, v samostan — vi veste kaj več o tem.“

„Vem, draga kuma, vem. Pravil mi je pater Rafael. Hočejo Juriševo glavo. In galeje so tako velike! Na njih je po štirideset, še po več na klop prikovanih veslarjev, galjotov. Na njih je velika posadka. Sami vojaki, Arbanasi. Divji, krvoločni. Na galejah so grozni topovi, priprave za obleganje, posode z žveplom in smodnikom. Uh, kuma — strašne so galeje... Dobro, da ni Juriša doma. Odšel je s svojo četo na Turško.“

„Ne bojte se, kuma, za Juriša! Vprašajte slepca Tonina, kolikokrat se je rešil Juriša sam. Pravijo, da ima čare. No da . . . Saj govore, da je pater Ivo Jurišev brat . . . Niste čuli?“

„Jurišev brat, kuma? Kaj pa ko bi bil tale junak, ki hodi in gleda tako oblastno — sam Juriša? Po morju ne more domov — pa gre k bratu in pojde preko gora v Senj.“

„Saj res, kuma . . . On bo to. Tako velik je in širok. Zagorel. Orlov nos, male brke, goste obrvi, široko čelo. Puške in noži s srebrom okovani. Srebrne zapone na bundi. On je, bogati Juriša. Potomec stare mogočne rodovine. In — ste videli? — krvav obronek na čelu, madeže krvi na dolami. To je Juriša, kuma — nihče drugi. Poglejte, kako gre žalostno, kakor golob, ki ne more v golobnjak — poglejte, kako se vzpenja jezno, kakor orel, ki hoče skočiti na plen . . . In kakšna bridkost, kaka žalost mu gledata iz obraza . . .“

Tako kramljata ženici in pozabljata — po ženski navadi — na čas in opravek.

Junak pa hodi kot v težkih mislih. V levici dolga puška, bunda frli po hrbtu, pero na kapi se klanja.

---

[1] Životnik z rokavi.

Dvigne glavo, zaškrta z gostimi zobmi. Desnica seže za pas, levica stiska puškino cev, ognjeni pogled bega po skalah.

Še ni vzel Trsata ne Turek, ne Benečan. Ni očitega sovražnika, da mu pošlje krogljo v glavo — ni skrite izdajice, ki prodaja za zlato dom — da ji zasadi nož v srce . . .

Skale so, koprivniki, brinje, kapele. Na vrhu grajski stolpi, cerkev sv. Jurja, trsaške hiše. In jesen je, motno nebo, siva zemlja, težko srce.

Na sivem mahu pri kapelici Marijinega oznanjenja sedi slep berač, gosli v naročju, rožnivenec v roki, strgan klobuk poleg sebe. Slepec gleda v dol, napenja bele oči, posluša.

Sliši korake, gosposkega moža korake. Tujec je to. Domačini hodijo v opankih. Kam li gre gospod? Ni navada, da hodi gospoda sama. Pa morda ga žene važna vest v grad, v samostan? Saj je čas tako nemiren — vsak dan novice, toda slabe. — Slabi časi, redki romarji, redka miloščina. Komaj da se preživi berač.

Treba da zapoje, da ga sliši tuji gospod. Če je Benečan, se prestraši, razjezi, ko sliši slavo hrvaškega junaka. Če je list bližnjih gora, cesarjev služabnik, se razveseli in obdari berača. Slepec zabrenka, zapoje.

Pri prvih besedah se zgane Uskok.[1] Ustavi se, posluša. Sence najraznoličnejših čuvstev se menjujejo na mrkem licu orjaka, ko hiti skozi jesenski piš, preko sivih skal, do morja, pesem o — Jurišu Senjaninu. Pevec z ognjevitim navdušenjem popisuje življenje in našteva zasluge senjskega plemiča, našteva njegove prednike, sorodnike:

Vlastelin in knez je bil Niko Orlovič v Bosni, vreden potomec dolge vrste prednikov, mož slavnih v bitki, v cerkvi, v sodbi. Bogata posestva je imel Niko Orlovič — slaven, ljubljen se je šetal v zlati opravi po kraljevih vrtovih. Pa padla je Bosna v roke antikristu. Vitezi so umirali za čast, za vero... Vitezi so bežali iz turške sužnosti in sramote. Našli so pribežališče ob meji. Tam jim je dala prijateljska roka zavetje, jim dala ljubo nalogo, da branijo mejo pred turško nevero. Take pribeglece je imenoval narod ob meji Uskoke — ker so uskočili, ušli turški oblasti. S svojo družino se je bil naselil knez Niko Orlovič v Senju, v glavni trdnjavi hrvaškega Primorja. Odlikoval se je v vojski in doma. V bitvi pri Mohaču je padel s svojimi možmi veliki senjski stotnik Orlovič, po junaškem boju. Njegov sin se je odlikoval v vsakem metežu s Turkom, hodil po plen na Turško, reševal kristjane, sužnje, lovil bogate Turke za odkup. Tako je rastla slava in bogastvo hiše za obzidjem v Senju, hiše, ki stoji velika in svetla za stolpom pri morju, pri vratih svetega Save.

V njej, v tej hiši se je rodil junak Juriša, po rodnem mestu imenovan Senjanin.

Leva poznaš po krempljih, junaka po sablji. Zgodaj je postal Juriša strah Turčinu in Benečanu. Ljubezen do križa ga podi nad Turka, osveta za krivice, storjene Uskokom, nad Benečana.

Slepec našteva, kako se je proslavil Juriša pri Kaniži, Petrinji, Karlovcu, Klisu in drugje, na suhem in na morju. S petimi možmi je pobil sto Turkov, s stoinpetdesetimi je pognal petsto Benečanov, poplenil njihove ladje. Beneškemu signoru na Krku je ugrabil deklico.

Pa bridke ure so prišle nad Uskoke. Kleti Benečan je prepričal cesarja, da so Uskoki gusarji[1], morska nadloga, kalilci trgovine. In cesar je poslal okrutnika, nemškega generala Rabata, ki je moril senjske Uskoke, podil revne družine z njihovih domov. Hotel je prodati Benečanom tudi Juriševo glavo. Zvesti tovariši so prisilili Jurišo, da je vodil Uskoke v gore, v jame, kjer se skrije Uskok hudobi sovražnikovi.

Poje slepec o življenju Uskokov v gorah, na kamenitih kopah Veljuna in Orlovega gnezda. Črez Vratnik hodijo v turško Liko po ovce in žito, kot orel se spuščajo iz višine na plen.

Poje slepec, kako je vpila beda Uskokov do nebes, kako sta se pritožila Daničiča v Gradcu pri nadvojvodu, kako so se odprla zopet Velika vrata Uskokom. Pa Juriša, junak, oče svojih ljudi, je bil na potu krvniku Uskokov, grdogledemu Rabatu. Odpravil ga je s tristo možmi v Kanižo, zato da obeša in mori lahko v Juriševi odsotnosti. Ali sivi sokol, Daniel Frankol, pove Jurišu, da preti Uskokom pogibelj. Juriša se vrne v Senj. Prekasno. Že visi knez Posedarič, že visi Margetič. Rabata, krvnik, ujame tudi Juriša. Pripravljajo se vislice... Za koga? Za Juriša Senjanina. Za vojvoda, plemiča, dobrotnika siromakov. Vzkipi uskoška kri: pobijejo cesarskega stotnika Rabata, rešijo Juriša. Zdaj se vozi Juriša po morju, nad Turka in Benečana. Doma ga čaka sestrica kot rožica, čaka mati.

Belé se jadra, drčé vetrnjače. Kot lastavica, kot strela iz nebes. V prvi ladji stoji ob jamborju Juriša vojvoda. Kot hrast z Vratnika. Po mostišču šume Senjani, pozdravljajo:

„Zdrav, Juriša, solnčece naše!“

Hrumi veselje. Polne so ladje in mošnje Uskokov, vrišč doni do nebes. Pa obmolkne hipno, ko zaškripljejo tenko vezeni opančiči, ko zazvenkečejo zlati upletnjaki; frfoli pisani trak v dolgih kitah, šumi svila pripasa, žari se škrlatna ječerma[2], zibljejo se

---

[1] Morski roparji.

[2] Životnik brez rokavov.

nizi korald, svetijo biseri na čepici. Ko prihaja gizdava, visoka — Zora Senjaninova. Ona pozdravlja brata. —

Tako poje slepec. Oprt na svojo puško posluša uskoški vojvoda. Gleda na morje. Pod sivim nebom se ziblje široka, modra gladina, vabi in mami. Šepeče Uskoku o daljnih zakladih, o biserih, o svobodi, ki je, ki mora biti na morju. Morje je pot, življenje Uskoka.

Pa beneški vrag hoče vladati po morju, jemlje Uskoku življenje. Prokleto! Življenje! Dober kup je to blago — uskoško življenje! . . .

Uskoka sme moriti Turek, Martaloz, Benečan. Komur ljubo . . . Uskok ne more živeti, ne sme umreti.

Benečan ga podi stran od morja. Črni ga pred svetom. Pravi, da Uskok jé otroke, čara, da pije človeško kri. Prokleto! Da ni nas, bi se svetil polumesec v Benetkah, v Beču. Trpimo, umiramo. Plača za naš trud je pesem. Pa koliko časa boš še pel, slepec, o Jurišu Senjaninu? Pozabijo se junaki in njih dela . . .

V beračev klobuk pade zlatnik. Jasen moški glas vpraša berača:

„Kako da hvališ, prijatelj, Juriša? Ne veš, kaj govore Benečani o njem? Da je gusar, lopov, hudičev svat?“

Berač je slišal žvenk zlata, ko je trčilo ob bakren drobiž. Ljubek žvenk . . . Uprl je belo oko v Uskoka, otipal visoke škornje, nože ob pasu, zapone na bundi in rekel:

„Ti si gospod! Poznam na glasu, da si vajen zapovedovati. Slušaj, gospod — ti govoriš po naše. Poznaš ti Juriša?“

„In če ga poznam?“

„Svari ga, te prosim, gospod. V gore naj beži. Berač sem, slišim mnogo. Beneška gospica, beneški kavalirji so šli v goro, poklonit se Mariji. Govorili so, da je zdaj napeljano vse tako, da ga ulove, ko se vrne. Podkupujejo, groze. Pa trdna je uskoška vera — ne izda ga Uskok, ali izda ga Gradec, izda Beč. Zato bi zapel črez morje in gore, da me sliši moj junak, zapel bi: Beži, Juriša Senjanin!“

„Sporočim mu, prijatelj. Pa junaki ne beže radi . . .“

„Beži tudi ti, zlati knez, dobri moj gospod, ki si obdaroval mene, ubogega slepca, z zlatom in sladko besedo. Galeje so priplule — uskoške glave bodo padale. Benečan si je nabrusil nohte.“

„Oj dragi — ne plete se vsakomur vrv.“

„Oj zlati moj — ne zanašaj se na svoje gospostvo. Posedarec je bil prvi knez in vlastelin v Senju. Visel je. Visel je vojvoda Margetič . . .“

„Ne bi visel nikoli, da je bil Juriša s svojo četo doma.“

„Zato je moral Juriša v Kanižo. In tuči Jurišu se je že pletla vrv. Ali ti naštejem, koliko Senjanov in drugih Uskokov je povesil Benečan po svojih jarbolih? Oj . . . Oj . . . Vrv zadrguje vratove uskoških plemičev, vojvod. Čuvaj se, gospod . . . Čuva naj se Juriša. Da mu ne ostane stara mati brez podpore, da ne bo jokala mlada sestrica . . .“

Ko je prispel junak na vrh stopnic, je prihajal še zategnjen, žalosten glas berača do njega, šumel je veter: „Čuvaj se, Juriša Senjanin!“

Neugodno čuvstvo ga prešine. Berač je govoril o vislicah. Krasna, slavna je smrt v boju za krščanstvo, za osveto. Pesem poje takemu junaku. Večna mu je čast. A smrt na vislicah je sramotna za ves rod, sramota zanj, ki ni nihče drugi nego uskoški vojvoda — Juriša Senjanin.

Res se je tudi njemu že pletla vrv. Sedem let je od tega. Pa ni — ne bo pozabil. Mati, mlajši bratje, nežna sestra, kaj so prestali tiste grozne dni . . .

Tisti grozni dnevi so potrli mater, spravili brata v samostan. Tako je on zadnji moški potomec stare rodovine. Ž njim zamre vrsta junakov. Zato ga grajajo Senjani, mu prigovarjajo . . . Pa on ima sestro kot golobico — noče da se loči od nje.

Juriša se ozre na morje. Osorščičina glava je potemnela. Burja vstaja. Ah, to buči in šumi po Senju! In sestrica golobica stoji kot po navadi na stolpu svetega Save, gleda s strahom v kipeče morje. Ona čaka brata! — Po gorah sem hotel? Kaj bi hodil sin morja po kamnu? Kaj bo zapiral Benečan Senjanu morje? Mimo njihovih galej in topov pojadram v luko . . . Buči, morje, stresaj galeje kletega zavistnika . . . Šumi, burja, trešči tuje brodovje v naše skale!

II.

Hladno in tiho je v trsaški cerkvi. Slike na stenah kažejo v živih barvah bol, ki tlači krščanski narod ob mejah: goreče vasi, Turki na konjih, ki preganjajo bežeče žene in otroke — može, ki umirajo, ime trsaške Kraljice na ustih, jetnike, katerim odpira Marija vrata iz ječe.

Cerkev je prazna. Nemirni časi, nevarne poti zadržujejo romarje, ki hite sicer na praznik in delavnik radi na sveti kraj.

Pred čudotvorno sliko Marije v velikem oltarju kleči Juriša, uskoški vojvoda. Puška sloni ob steni, kapa leži na tleh. Uskok sklepa roki, klanja globoko glavo, moli polglasno:

„Sveta Devica in Mati božja! Naša Mati! Obrni svoje oči na bedo svojih otrok, na bedo Uskokov. Glej, zvesto izpolnujemo izročilo dedovo. — Maščevanje Turku in oproščenje svete rodne zemlje je prisegel ded. To prisego, drago dedščino, je

zapustil sinu, vnuku. Zvesto jo držimo Uskoki. Stražimo meje, da ne prodre Turek črezmje, in črez mejo udarjamo, da plenimo turške vasi, rešujemo jetnike in vodimo nove brate iz stare domovine v novo. V novo, na dom? Kje ga ima Uskok? Kar nam je dal Bog, nam jemlje vrag!

Čuj, sveta Devica! Ne rjavi nam sablja, ne varčujemo s svojo krvjo. Za tvojo slavo, Devica in Mati! Na slavo tvojega Sina! Radi križa, na katerem je umrl. Zato čuj, sveta Devica! Ne daj, da poginemo od krščenega pogana. Čuvaj nas Benečanov — Turkov se — tako mi puške in sablje! — očuvamo sami. Daj, da poginejo tisti, ki se družijo z nekrščenim vragom. Hinavci, ki zidajo cerkve in oltarje — a preganjajo stražo krščanstva, bedni uskoški rod. Ne daj, da nas potisne vrag od morja, ne daj, da vlada pogan po obrežju, ki je bilo vredno nositi skozi tri leta hišico tvoje družine, tvojo hišico, Marija!

Sveta Devica! Meč in vislice mi prete . . . Ni me prignal strah na gore — o, ne boji se Uskok galej . . . Prignala me je skrb za bedne moje ljudi, za mojo sestrico, mater. Bratu patru priporočim sestro in mater — bedni uskoški rod tebi, Marija!

Priporočam ti morje! Adrijo, nekdaj hrvaško last, sedaj beneško sužnjo. Ti si zvezda morja! Zablešči s svojimi žarki, da oslepi ves poganski rod, ki obeša krščene plemiče, ščiti nekrščene . . .“

V vroči molitvi udari Uskok s čelom na prag svetišča. Smrtna bridkost mu pokrije srce. Pred dušo vstane mračna slika: Glej, vislice — rabelj se krohoče — krohoče se Benečan: Slavni vojvoda in knez! Visel boš — prosta bo pot po morju — naše bo morje. Naše, benečansko! . . . Uskoške vrste, ki stoje na straži, smo potisnili od morja. Pobili, pobesili očete, izgnali otroke in žene, da pogine tako vaš razbojniški zarod, da pozabi, oddaljen od morja, svobode, junaštva svojih dedov.

Naša je Adrija, Uskok — tvoje so vislice — smrt. Naš ded je plačeval vašemu kralju danj od morja. Minuli so časi Krešimira, Tomislava. Hrvat je naš suženj — Adrija benečanska . . .

„Ne, nikdar! Dokler diše Juriša, ne bo benečanska!“ hoče vzklikniti junak, potegniti sabljo, razsekati režeče se obraze. Pa okovi so na njegovih rokah — rabelj mu natika vrv za vrat. Po prostoru pred senjskim kastelom se dviga jok in obupno vpitje... Nemški vojaki pode s sabljami in puškami uskoške družine iz Senja. Od morja . . . A njemu, silnemu vojvodu, podpori sirot, stiska vrv vrat . . .

Težko diše Juriša — srce mu hoče vtoniti v morju bridkosti. Z veliko muko dvigne glavo. Prikazen izgine. On je v prazni cerkvi. Raz oltar ga gleda, mu kima Marijina slika: „Ne boj se, junak, stražnik svetišč.“

Bil je le privid . . . Spomin . . . Vendar prešinja mraz orjaško telo. Samo sramote se boji junak . . . Zopet moli vroče:

„Sveta Devica! Nikdar ne pripelje svat neveste v mojo hišo. V četovanju, pobijanju pogana mi bo minulo življenje. A ti, predobra — varuj me sramotne smrti. Naj padem od puške, od sablje.“

Marijina slika gleda prijazno, kima: Pojdi v miru! Uskok vstane, gre v kapelo na levi. Stopi na nadgrobno ploščo Krušiča, kliškega junaka. Pobožen in hraber je sezidal Krušič kapelo, si oskrbel rakev v njej.

Na plošči stoji Juriša, orjaški vojvoda, gleda napis, govori:

„Vstani, Krušič, kliški junak! Izdajice, krščeni pogani, ki so zakrivili, da smo izgubili Klis, ki gledajo z veseljem, kako gine krščanski rod — beneške izdajice iztezajo umazano roko po Primorju. Vstani, Peter, kliški junak!“

„Mrtvim bodi pokoj v tihi jami,“ izpregovori blag glas za Uskokom; rahlo položi mlad redovnik desnico na ramo vojvodovo. Uskokov obraz se razjasni, omili.

„Ti, Ivo!“ Srčno objame redovnika in vzklikne: „Oh, Ivo, daj, sleci to haljo — pojdi z menoj v boj za uskoško življenje in svobodo. Nimam sina — junaštvo našega rodu gine . . .“

Redovnik zardi. Nekaj kot solza zablešči v očesu, ki je modro kot južno nebo v poletnem času. Kaj ne zveni v teh besedah očitanje, da živi on mirno za zidom, da leži — ko se bije, preliva kri stotine junakov? . . .

Redovnik vzdihne, se ozre vdano v oltar. „Pojdi,“ prosi brata in ga vede na prostor pred cerkvijo. Pod njima, v nižini, se veže morje z oblaki, ki pokrivajo nebo, otoke.

„Glej Adrijo,“ pravi redovnik. „Kaj vidiš danes na njej? Le redko jadro. In kar vidiš, nosi beneško zastavo. V Rečini se stiskajo vetrnjače, feluki[1], brigantine[2], barke plovejo pod varni trsaški breg. Morje smo zaprli z verigami. Vsak čas napade lahko Benečan Reko in Trsat. Vedno silovitejša je želja benečanskega barantača po vojvodovih zemljah, po hrvaškem Primorju. Zato je treba vedne pažnje na njegovo gibanje. Ne samo z orožjem, tudi z umom. Redovniško delo je tiho — ne vidi, ne ceni ga vsak. Pa povej, kdo je obvaroval že večkrat krščanstvo pogube, kdo čuje nad bednimi Primorci, kdo bodri vas v boju — ali ne skromni frančiškan? Več premore včasih skromni redovnik kot gromoviti bojevnik. Vi s sabljo in puško, mi s peresom in molitvijo.“

---

[1] Obrežne ladje.

[2] Brzojadrnice.

„Tako mi Boga! Ivo, nisem te hotel žaliti, na mojo plemiško vero!“

„Vem, brat, kaj te teži že več let, kaj je dvignilo neko senco med nama: Ti misliš, da sem se odločil v samostan iz straha takrat . . .“

„Molči o tem, Ivo,“ mahne Juriša z roko in vedro lice se mu zopet stemni. Kaj ga spominja brat vislic . . .

„Poslušaj vendar, brat, saj doleti tudi redovnika lahko nasilna smrt. Ali niso Benečani odvlekli svečenika izpred oltarja, ker je služil našemu narodu sveto opravilo v našem jeziku, in ga ubili sramotno? In naj se obnese Benečanom, ki vedno tožijo sinove svetega Frančiška kot varihe puntarjev in roparjev — namreč Uskokov — naj se jim posreči . . . Kaj čaka redovnika, če se pregreši zoper postave? Nestrpen si — pa poslušaj, da postane vse jasno med nama! Ne misli, ti neustrašeni junak, da ne vre po meni očetova kri. Tudi jaz sem sanjal o bojih. — Sanjal, kako bo opeval slepec pri goslih moje ime. Pa v uri, ko je zdvajala najina mati — ko je pretila tebi, plemiču, sramotna smrt — sem se zaobljubil Materi trsaški, da oblečem mesto z zlatom izšite plemiške obleke rjavo redovniško haljo.“

„Ivo, moj dragi brat, oprosti,“ jeclja bojeviti vojvoda in poljubuje brata. Solza zaleskeče v očesu moža, ki se ne boji sovražnika, smrti, ki se boji samo sramote. „Povej mi, dragi brat,“ izpregovori z drhtečim glasom, „ti ni bilo nikoli žal za junaško slavo?“

„O, žal!“ stisne mladi redovnik roko na srce in gleda na morje. „Kadar slišim, kako si se proslavil ti, kadar se odpravljajo vojaki na mejo, mi zaigra srce . . . Nemiren postanem kot vranec, ki je vajen bojnega meteža, ko sliši bojno trobljo . . .“

Mladi pater se zamisli . . . Pogladi si čelo in nadaljuje: „Pustiva sedaj to . . . Kako sem vesel, da si tukaj! Vedel sem, da si na četovanju. Zakaj naš samostan občuje pridno s senjskim. Skrbelo me je, da si šel, predrzen kot si, v levovo žrelo. Mati in sestra prosita Boga, da se ne vrneš, dokler so beneške galeje pred Senjem. Več ti pove pater gvardijan. Ti ostaneš sedaj tukaj . . .“

„Kaj si ob pamet?“ se vznemiri Juriša. „Jaz da bi ostal tukaj, ko bodo lovili Uskoke? Tam moram biti in varovati svoje... Nisem prišel, da bi ležal tukaj. Ko smo se vračali s plenom s Turškega — bil je vroč dan, brate — zagledam proklete galeje pred Senjem. Skrili smo se med čeri, izvlekli lesove iz vode med grmovje. Plen smo spravili v jamo pri Pešči. Nato sem poslal svojo četo po gorah domov. Jaz sem plul okrog otokov, se skrival med čermi. Srce mi je postalo silno težko, kar sem zagledal galeje. Vleklo me je sem. Hotel sem se priporočiti Bogorodici, pozdraviti tebe, ti priporočiti mater in sestro — za vsak slučaj — in iti po gorah v Senj. Pa morje je viharno, poigralo se bo z velikimi galejami in neslo mojo ladjico srečno skozi nje.“

Pater Ivo zmaje z glavo: „Počakaj, da čuješ, kaj ti pove pater gvardijan.“

Glasno šklepečejo sandale po hodniku. Iz celic prihite redovniki razne starosti, močne postave, mirnih obrazov. Vse pozdravlja radostno Juriša — Uskoka.

„Zdrav, vojvoda Orlovič! Bog te živi, Juriša Senjanin!“ — Mrzlo je na samostanskem vrtu. Vendar gore lica in oči redovnikov, ki hodijo v glasnem pogovoru z Jurišo po vrtu. Razburilo jih je vprašanje, radi katerega boli glava že toliko let modre državnike v Pragi in v Gradcu — uskoško vprašanje.

Dolga veriga gorja, ki se vleče, odkar je prestopil prvi bosanski Uskok hrvaško mejo. Dolga veriga gorja. Hrvaški generali so odkazali pribeglecem zemljišča v opustošenih krajih. A kadar je obdelal Uskok opustošeno zemljišče, se oglasi prejšnji gospodar zemljišča, zahteva desetino ali izselitev novih gostov. Desetino krvi plačuje Uskok rad — druge ne. On hoče živeti svobodno, biti podložen samo cesarju, ne kakemu plemiču, vlastelinu.

Drugi so nastavljeni po trdnjavah v kamenitih krajih, kjer si sploh ne morejo ničesar pridelati, ker ni rodila skala nikdar pšenice. Na nevarnih krajih, kjer orjejo s puško v roki, potepta Turčin danes, kar je vzklilo včeraj. Uskoki, stražniki meja, bi morali dobiti plačo vsake kvatre. Pa je ne dobe niti vsako leto. Blagajne so prazne — to je vedna pesem. Uskok pa živi ali umri. Zato je prisiljen Uskok, tudi če bi ga ne vleklo sovraštvo, hoditi na četovanje na Turško, da si pridobi živeža — zasužnji kakega bogatega Turka in si pomaga z odkupnino. Ali pa se ustavi, napade turško ladjo, pobije ljudi, popleni kar je v nji, odiči svoje žene in hčere s pisanimi robci, s trakovi in koraljami.

Benečan pa brani Uskoku napadati Turka na morju, brani hoditi preko njegove zemlje na Turško. Drugače je bilo, preden je padel Ciper v turške roke. Tačas so napadali Benečani z Uskoki nevernika, dajali uskoškim vojvodom zlate verižice, plemiške pravice. Po padcu Cipra pa so sklenili Turki in Benečani mir. Turki so dovolili Benečanom trgovati po njihovi zemlji, Benečani so se obvezali, da imajo Turki prosto pot po Adriji. Ker pa pri tem dogovoru niso vprašali Uskokov, so plenili ti po svoji navadi, dolžnosti in potrebi turške ladje, kot so jih plenili pred padcem Cipra. Benečani, ki so imeli raditega vedne sitnosti s Turki, so začeli preganjati Uskoke po morju in po suhem. Posebno senjske. Med Senjani in Benečani je že tako bilo staro sovraštvo.

Kot lastniki Krka, so Benečani silno težko videli nemirnega in trdokornega Senjana.

Prepovedali so Uskokom pot po morju. Jemali so jim ladje in blago, obešali Uskoke na jarbole, jih kovali v galeje, jih obglavljali na trgu svetega Marka. Seveda tiste, ki so jih dobili. Ni lahko zgrabiti, ujeti živega Uskoka. Pa Benečani znajo pritisniti na cesarja, da zadosti njihovi užaljeni pravici.

Kadarkoli pojunači Uskok, mu zapre Benečan morje pri Reki, Bakru, Senju. Po ožini med Krkom in Senjem lovi ladje, obeša ljudi in pali vasi po obrežju. Dokler ne pride cesarska komisija in obsodi nekaj krivih Uskokov na smrt. Že dolgo se poje ta pesem. Benečani postajajo vedno bolj nasilni. Doseči hočejo, da mora Uskok od morja. Zakaj — to je jasno. To vedo tudi v Gradcu in Pragi. Slučaj s senjskim škofom de Dominisom jim je odprl oči. Škof de Dominis se je zmenil namreč z Benečani, da jim proda hrvaško Primorje s Senjem, Novim in Vinodolom. Njihovo spletko je odkril ugledni uskoški knez Daničič. Zato so postali bolj previdni na dvoru, zato se Avstrijci ne morejo pogoditi radi senjskih šum, ki bôdejo Benečane tako v oči, ker rabijo les za ladje — in tudi ker bi postavili z nakupom šume svojo nogo trdno na senjska tla. Tudi Uskoki bi izgubili z gozdovi svoja skrivališča. Izgubili bi ventu-rini[1] pribežališče v Senju. Tako bi bili Uskoki potisnjeni od morja.

V živ pogovor redovnikov z Jurišo zažvenkečejo ostroge pod naglim korakom. Visok mož lepega, gladkega lica, kostanjevih las in modrih oči pozdravi redovnike: „Hvaljen Jezus in Marija!“

Juriša se zagleda v lepega junaka, ki prihaja na samostanski vrt, kot na svojo last. In četudi nosi prišlec le gladko, črno obleko z modrimi rokavi, modro kapo z belim obšivom in malim peresom na glavi, vendar se domisli Juriša, da mora to biti Nikolaj Frankopan Trsaški, čigar predniki so sezidali cerkev in samostan na Trsatu.

„Na veke, milostljivi naš grof,“ odgovarjajo redovniki na grofov pozdrav.

„Pater gvardijan,“ dé grof in prime redovnika pod pázduho, „komisija, ki bo preiskala zadnje dogodke, to se pravi, hudodelstva Uskokov, je že imenovana. Baron Ditrichstein in Juri Andrej Kacijanar prideta. Izteklo se bo zopet po želji Benečanov. — Zdaj hočejo imeti glavnega krivca, vojvoda Orloviča. Pomagajte, pater gvardijan. To se mora preprečiti! Mi rabimo Uskoke zoper Turke, a ne za vislice. — A kdo si ti, junačina?“

Zagledal je Jurišo, stopil k njemu. „Sam Juriša!“ se je zavzel grof veselo. „Slavni vojvoda, tebe ne damo Benečanom; dobro, da si tukaj. Stopi v mojo službo — naj te zahtevajo Benečani od mene.“

Silno vznemirjen je gledal Juriša v lepi obraz hrvaškega velikaša, znanega nasprotnika Benetk. Da, na tistem ponosnem čelu bi se razbili cesarjevi ukazi, benečanske pretnje. Vtem ko v Senju . . . Toda dolžnost ga kliče v Senj.

„Hvala tvojemu gospostvu,“ se je poklonil grofu. „Poslal sem svojo četo po gorah v Senj, obljubil, da pridem za njimi. Da me ni — so kot ptica brez peroti, izročeni na nemilost sovragu. Jaz sem meščan in plemič. Uskoški vojvoda. Varujejo me naše pravice.“

„Dobro, neustrašeni junak! Znano je, kako si se rešil iz turške ječe, znana pa so tudi tvoja junaštva v Skradinu, Rovinju, Vestri. Zato ti povem, da nosiš danes svojo glavo levu v žrelo. Pa gledal bom, da ne doseže Benečan cilja svojih želja. A zdaj, vojvoda — ti prihajaš iz Like, povej mi, kako stoje stvari na mejah, v Liki!?“

Juriša je povedal, da so obmejne trdnjave v slabem stanju, da je treba topov, smodnika, posadke. Haramije[1] poročajo, da se pripravlja bosanski paša na večji pohod na Kranjsko in Koroško.

Nikolaj Frankopan je udaril jezno z nogo ob tla, se obrnil k patru gvardijanu: „Vrag! In ravno zdaj preti tudi Benečan z vojsko. Zato ker ve po svojih vohunih, kako smo. — Vsaka stvar mu pride prav, da se pritožuje, preti. Četudi zavlečemo še par let — brez vojske ne pojde. Ponižati je treba to kramarsko ošabnost. Zato moramo tudi varovati življenje uskoških vojvod. Prostak gre za vojvodom...“

„Očitna vojna z Benečani bo našim radost,“ se oglasi Juriša iskrečih oči.

„Vem, junak. Pa pripravljeni niso. Ti vražji Kranjci jemljejo nam Hrvatom najboljše službe. Vlečejo in vlečejo. Od njih pa ne dobiš ničesar. Vse je zadolženo, pravijo. Blagajne prazne. Nadvojvoda krči in krči našo last. Nam jemlje gradove. Najrajši bi napravil iz Hrvaške same meje.“

Burja je jela močno pihati. Rečina v dolu je šumela. Razgreti možje so nadaljevali v samostanu svoj pogovor. Juriša ni več strpel. Kliče ga morje. Radost je v viharju, v nevarnosti. Iztrgal se je bratovemu objemu, se poklonil mimogrede cerkvi.

„Svojo šibko ladjo izročam tebi, Devica — beneške galeje pa naj trešči vrag v dno pekla!“

III.

Morje buči, se zaganja v trdno obzidje glavne trdnjave hrvaškega Primorja. Hladen, ponosen, se ne zmeni Senj za viharjev piš. Naj razgraja burja po

[1] Uhajači izpod beneške oblasti.

[1] Vojaški vohuni.

vzbočeni rebri Strmca, naj trga skalovje, stresa goste šume v visoki gori. Naj divja morje, naj groze gorate bojne ladje Benečanov pred luko.

Senj se ne boji. Kamenit orjak se razprostira po hriboviti senjski dragi. Dve vrsti nizkih, strmih brd zapirata drago. Ob vhodu v njo gozdnata Vratnikova glava. Pod njo gorski kopi Veljun, Orlovo gnezdo.

Senj se ne boji. Dvanajst močnih stolpov venča njegovo obzidje, iz frčad po stolpih gledajo žrela topov. Za obzidjem se ponaša notranja trdnjava, Kraljevi kastel. Pred obzidjem kipi nad samim morjem visoka in trdna kula (stolp) svetega Save. Nad kulo stoji na strmem griču zunanja trdnjava Nehajgrad. Nad Nehajem, v višini, čepi zunanja stražnica. Stražnica v gori varuje pota in prelaze v gozde. Da ne pridere iz Like Turek, se ne priklati Martaloz. Sveti Sava in Nehajgrad stražita morje. Strel iz čartaka (čuvajnice) v gori naznanja nevarnost. Strel iz Nehaja odgovarja.

Grmi po gorah, po morju. Oglasi se Cerkvenica, Novi, Bakar. Zbude se Trsat, Reka, Kastva, Moščenice, Beršac. Primorske skale ožive. Brkati obrazi se prikažejo, svetlo orožje se zabliska. Glasniki hite po gorskih stezah. Vstaja Kranjska, Koroška, Štajerska.

Tako straži Senj, se ne boji sovraga ne piša burje ne bučanja morja. Neustrašen, kamenit orjak, stoji ob Adriji.

Morje buči, burja žvižga, tuli. Zibljeta uskoške vetrnjače, vitke enojadrnice v luki, treseta, mečeta nerodne galeje pred luko. Galeje pokajo, stočejo. Prikovani veslači, galjoti, se drže svoje klopi, oboroženi divjegledi Arbanasi gledajo plašno v vihro. Silen vihar premetava vse po krovu.

V luki pa škripljejo nevoljno jamboriči. Težko je ladjici, nemirni lasti nemirnega gospodarja, mirovati v luki. In mestna vrata so zaprta. Nikogar ni na ozkem pasu zemlje, ki loči mesto od morja. Mesto je tiho. Šestnajst zvonikov gleda radovedno z obzidja na morje, strehe okrog njih se tišče druga druge. Vihra je prepodila golobice raz nje, galebi so se poskrili v pečine ob morju.

Buči morje, meče bele pene črez rob kule svetega Save. Na kuli se pojavi bled, nežen obraz, vitka postava, zavita v črno ruto, rdečo kapico na glavi. Uskoška plemkinja, bogata, lepa.

Divje zažvižga burja okrog nje, mrzle morske pene jo oškrope. Vezeni rokavi se napihnejo, z biseri obšita kapica zleti po stopnicah, pisani trak sfrči v visokem krogu nad kulo, v morje. Zora Senjaninova ne vidi, ne čuti.

Plah je pogled, bled dekličin obraz. Drznost, ki zaliva sicer ponosne črte Senjaninove sestre, je izginila. Tožnost polni dušo uskoške plemkinje, ko gleda v vihro, na galeje pred luko, na ladjice ob mostišču.

Smrtno žalostna je slika golega obrežja, razburjenega morja. Golo grmičje in bilke po strmcu se zvijajo. Grozno hrešče, šume v gori. Voda, pesek in zrak krožijo po zraku. Burja poje, joče. Kot bi pela o usodi, trpki usodi . . . Kot bi pela o barbarih, ki umirajo, da spe omikanci, o materah, ki porajajo sinove za turški meč, za beneške vislice. Kot bi pela o razrušenih kraljestvih, izgubljeni slavi. Kot bi vprašala deklico:

Kaj si taka? Tako bleda, tako žalna? Kaj si se zavila v barvo vdov in sirot? Si ti bistra Zora, ki je hitela žareča, krasna bratu naproti? Škripali so opančiči, zveneli upletnjaki, šumela svila, škrlat. A bolj od škrlata je žarelo tvoje ličece, Zora. Zdaj si kot vdova, bleda, solzna. Razpletem ti še lase, da boš še bolj podobna žalujočim ob grobu . . .

Brezčutna za mraz in piš strmi Zora na brodovje velike Benečije. Čemu je priplulo? Kaj hočejo s topovi in vojaki? Zakaj joče mati, zakaj gledajo Senjani sožalno v njo?

Kje je Juriša? Da bi se vsaj ne vračal po morju, da bi šel po varnih, strmih gorah, prišel v varni dom. O tožno življenje uskoško življenje! Pazi in straži! Umiraj slavno! To je naš delež. Bogate zemlje pradedove uživa Turčin. Tu ni nade, ni znaka, da si osvoji kdaj kristjan bedno Bosno. Pač se dvigujejo junaki, mislijo se velike misli, delajo osnove, tvegajo vse sile. A kaj, ko imajo tam v Gradcu in Beču druge račune. Le mi naj se ubijamo, stražimo. Mi smo kot čer na Strmcu, izpostavljeni viharju.

Kot pesem je naše življenje — kot velika junaška pesem. Neizmerno lepa, a neizmerno tožna.

Tožno je naše življenje, o Juriša! Sladko le za hip, ko se zavrtiš v kolu, pozabiš pri glasu gosli vse, mirno le za hip, ko sediš pri bratovih nogah, ko so zaprta mestna vrata, ko pravi mati stare pravljice, slušajo sužnje na gospodaričin mig.

Tožno naše življenje, naše skale! Duša bi poletela v druge kraje. V mirne, tihe . . . Kjer živi mož srečno ob strani svoje žene, kjer se ne trese sestra za brata. Tukaj pa šumeva burja — uskoška nevesta čaka ženina . . . A zaman si natika bleščeče prstane, ženinov dar, zaman si upleta bogato doto, zlate upletnjake . . . O Zora! Mlada, krasna! Tudi ti ostaneš samica. Ženin pogine, brat se ne vrne. Zaman se boš ozirala raz sive skale v bučeče morje . . .

Mrzle prše pene na kulo svetega Save, valovi divjajo, se zaganjajo v mestno obzidje. Ladjice v luki se trgajo, skačejo, galeje pred luko se obračajo, dvigajo, padajo. A na belih penah ob galejah se ziblje majhen brod. Jadro je povito, ob krmilu stoji mož. Kot hrast v gori. Burja meče ladjico. On se ne gane. Na galejah skačejo mornarji, vojaki. Hočejo izpustiti čoln. Da rešijo predrznega krmarja? O ne.

Glej, puške v rokah vojakov . . . Živega ali mrtvega hočejo dobiti. Spuščajo čoln, merijo s puškami. Pa burja jim odnaša vrvi, čoln, strele. Junak v jadrnici pa krmari mirno proti luki. To je on, njen brat, Juriša, predrzneš, ki se igra po svoji navadi z življenjem . . .

Zora zdrči po stopnicah. Burja ji zaplete dolge lase v obraz, ji zažene čepico pod nogo. Razleto se biseri pod Zorino nogo, se zasvetijo kot svetla solza, a burja zapoje: Zora, mlada, krasna! Mnogo bisernih solza potočiš, mnogo. Glej bratovo malo ladjo in velike galeje. Pomni: Težko slabemu, ki se bori s silnim . . .

Zora poleti skozi vrata na kulo do malih vrat. Že so odprta. Že stoji vsa mestna posadka, puške v rokah, na mostišču. Vojak baše veliki top nad vrati, sam knez Daničič stoji z gorečo šibo zraven njega, na frčadi stoji senjski stotnik, kolne, daje povelja. Med posadko se mešajo Senjani, vzklikajo, grozijo s pestmi proti galejam, pode Zoro za obzidje. Ona pa se nasloni na steber. Vrvenje in krik vidi in sliši le kot v sanjah.

Glej, čoln se je spustil po morju za Jurišem. Vojaki so v čolnu. Vojaki in mornarji. Vojaki nastavljajo puške, mornarji veslajo. Vojaki hočejo sprožiti — sprožijo . . . Pa val je dvignil čoln — Juriša krmari mirno proti luki. A onih je šest veslačev. Zopet so tu. Val vrže Juriša nazaj — vojaki merijo . . .

„Ustreli!“ zakriči stotnik. Top zagrmi, Zora se strese. Zapre, odpre oči ob veselem vzkliku. „Živel knez!“ kliče stotnik, stiska Daničiču roko. „Vrag ubij Benečane!“ kolnejo Uskoki in teko na mostišče. Hipoma so v ladjah — hitijo Jurišu naproti. Kot v sanjah vidi Zora, kako lovijo Benečani vojake, ki se potapljajo, ker se je prevrnil čoln, zadet od topove kroglje. Kot v sanjah vidi brata, ki se pozdravlja s prijatelji. Voda teče iz njegove obleke in bunde. Utekel je ravno smrti. Pa obraz mu je miren, kot bi ne bilo ničesar . . . A luki se bliža beneška trojadrnica . . .

Bleda, objokana skoči Zora k bratu, ki stoji na mostišču in gleda galeje, jadrnico. Toda srdito jo pogleda brat:

„Domov! Tu je mesto za moške!“

Zora zardi, prebledi. Tako jo sprejme — ko je le še malo živa od strahu za njega. „Hitro za zid!“ kliče brat za njo. Zora razume, da se boji junak zanjo in srce se ji olajša. Skrije se za steber malih vrat, da vidi, kaj se zgodi. Do nje prihaja bratov močni glas. On vprašuje stotnika:

„Kaj pa so sporočili beneški barantači? Kaj nam prinaša častni obisk galej?“

„Še nič, Juriša. Novic nisem dobil ne po mokrem, ne po suhem.“

„Prinašam ti jih jaz, prijatelj. Skoro te obišče slavni Venier. Hotel bo samo — mojo glavo . . .“

Juriša se glasno zasmeje. Zori se stiska ob tem smehu srce. Zakaj je prišel domov . . . Juriša se oglasi zopet:

„Potem dobiš, dragi Frankol, tudi obisk iz Gradca. Zdi se mi tudi, da skrbe Benečani za tvoje zdravje . . .“

„Vrag jih vzemi psoglavce — kaj sem jim na poti?“

„Poizkušajo dobiti drugega Rabata — a zdaj, Frankol, pojdi v kastel, da sprejmeš Veniera dostojno. Hotel bo samo mojo glavo.“

„Ne dam je, dokler stoji moja,“ je odgovoril Frankol, „pa ti — ne stoj tukaj — ni vere v Benečana . . .“

„Počakam pri vratih. Prepusti meni to šalo. Ti si stotnik in odgovoren cesarju.“

Nerad je odšel Frankol. Za njim so se vsuli na Juriševo povelje vsi skozi mala vrata. Skozi frčado je gledal Juriša na ladjo, ki se je kljub burji bližala mostiču. Na sprednjem koncu je razločil tri osebe zavite v široke plašče.

„Venier in njegov pobočnik,“ reče Juriša vojakom, „A ona tretja postava?“

Začuden se nasmehne Juriša: „Pomislite ljudje božji: ko sem krmaril mimo te trojadrnice, sem videl na krovu žensko. In zdaj stoji na krovu, tudi zdaj . . .“

„Ženska!?“ se oglasijo začudeno vsi.

„Tako mi Boga! Mlada ženska.“

„To so norci Benečani. Z ženskami gredo nad junake. Bog jim blagoslovi pamet.“

„Da le ni kaka čarovnica? Naredi lahko našim junakom. Da te ne odvede ona, Juriša, ker te ne morejo možje.“

Zora sliši smeh, pogovor. O ta brat, ki se igra tako s svojim življenjem! . . . Tema ji leže na srce. Skoči k bratu, ga prime za roki, prosi:

„Juriša! Brat, gospodar! Daj, bežimo urno odtod. Preko gora, v mirne kraje, kjer se ne bom tresla vsak dan za tvoje življenje, kjer bo preživela uboga mati v miru svoje zadnje dni. Najini sorodniki uživajo častne službe v Napolju, v Španiji. Beživa k njim, Juriša, sokole moj . . .“

„Kaj si še tukaj, Zora?“ reče nevoljno brat. „Tu ni mesta za ženske, pravim.“ Vendar ga gane njen strah, mehko pristavi: „Si ti moja sestra? Potomka Orlovičev? K onim da bi ušel, ki so pozabili naše častne straže ob meji, očetovega izročila? Kaj me niso mamili Benečani z obeti in ponudbo?“

„Pa se skrij v gore . . .“

„Ženska si, Zora,“ se nasmehne mirno brat. „Kaj nisem meščan in plemič? Ne prejemam plačila, tudi ukazati mi ne more nihče. Za menoj pa stoji dvatisoč Uskokov, ki so brez mene . . .“

„Kot brez desnega krila, sokol ti naš," se oglasi siv Uskok, „mi umrjemo vsi za tebe. Reci — pa pobijemo to beneško svojat."

„Ne tako, prijatelj, ne, tako ne smemo," se smehlja Juriša. Zora dvigne roki: „Kot se Bog prosi — te prosim!"

„Pojdi domov, Zora, k materi. Ne boj se za mene. Hočem sprejeti Benečane, četudi nisem primerno opravljen za tako gospodo. Pa kar je glavno, to imam."

Udaril je ob sabljo na pasu, se upokončil ponosno. Zora je vzdihnila. Počasi je odšla in se ustavila ob voglu hiše. Čula je še ukaz Jurišev:

„Zapahnite vrata! Nihče naj ne pomaga Benečanom. Naj gledajo barantači, kako se izkrcuje v senjski luki." (Dalje.)

Jaz ljubim boj . . .

Zložil G. Koritnik.

Jaz ljubim boj, vso kruto, temno srečo
nestalnih nad, ki z vetrom prišumé —
bolj kot ljubezen ljubim bol perečo,
svobodo sinjo brez noči in dne . . .

Tam ni prostora, ozkih, prašnih cest,
kjer svet stoji sovražno si nasproti,
kjer slabega podira močna pest
na samoljubja brezobzirni poti —
prostora ni, kjer Kajnu že premal
se zdel je svet in brata je zaklal . . .

Velika večnost, blažena prostost
zbližuje duše, v društvo vabi brate,
kot solnce smeje tiha se krepost,
v cvetovih tonejo božanske trate —
ljubezen je, ki k delu brate zbira
in pot jim s čela briše in otira . . .

Oh, tja bi šel . . . Na krilu hrepenenja
bi duh odletel kot metulj na cvet,
odkril bi svet ljubezni in življenja,
ki v sanjah le ga sluti duh zavzet —
ovenčan z mirto večnega miru
duh odpočil bi, ki zaman je blodil
po misli temnih nedoglednem dnu,
iščoč pravice, ki jo je obsodil . . .

Zaman je vse . . . Življenje govori
kot giljotina ostra, neizprosna —
če druge poti ni, naj teče kri,
življenje naj bo bitka zmagonosna!
in če pravico, zmago krvavimo,
nihčé takrat ne plakaj za menoj,
kot hrast v poljani nem prezira zimo
buči mi v duši klic — jaz ljubim boj . . .

Orla.

Zložil Vekoslav Remec.

Daleč, daleč dan se sveti,
solnce in prostost —
jaz ne morem ga uzreti,
skriva mrak ga gost.

A nad mrakom luč visoka,
kril mogočnih šum —
to sta orla bistrooka,
pónos in pogum.

Z njima hrepenenje plove,
z njima gre srce
k solnčnim daljam čez mrakove,
ki nad njim kipe . . .

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

IV.

Od galej, ki zapirajo kakor črne vrane vhod v Senj, se je odločila bela golobica, trojambornica Dogaressa. Krasna ladja. Iztesana, da se vozi v njej zastopnik Adrijine kraljice po svoji lastnini, po sinji Adriji. Krasna ladja. Da razvije ob mirnem morju lepoto bleščečih jader, bi gledal Senjan zavidno nanjo. Ne izteše se taka na senjskem škveru.[1]

Zdaj so Dogaressina jadra podvita, pričvrščeni drogovi. Vendar je Dogaressa lepa, ko se bojuje z burjo. Belo telo se pripogiblje, bogato okrašeni rilec reže valove. Sirena, beloroka, zlatolasa, se smehlja raz rilec. Ob njej stoje tri v široke beneške plašče zamotane osebe. Admiral Mark-Anton Venier, njegov svak in pobočnik Ivan Foscari obkrožajo Foscarijevo sestro.

Ob bočnicah, pod jambori, stoje vojaki. Sami Arbanasi. Nosijo majhne, rdeče kape, pisano obleko, dolge puške, kratke nože. Nad njimi veje v burji zastava sv. Marka. Resnega obraza stoji kapitan pri krmilu. Mornarji v modri prteni obleki skačejo, plezajo. A vojak in mornar se ozreta rada na one tri pri rilcu. Ne radi suhega, strogega Veniera, tudi radi Foscarija ne. Ženska je tam, o kateri vele, da je lepotica, o kateri govore, da postane doževa nevesta. Pa nihče od vojakov ni še videl njenega lica. Saj je priplul Mark-Anton komaj danes iz Reke. Njegov hišnik pravi, da je spremljal lepo sorodnico na Trsat. Po kaj je prišla sem? Brata spremlja, bregov se nagleda. A poprej, ko so streljali na Uskoka, jo je odvedel Foscari naglo v kajuto. Niso taki prizori za ženske. Uh, da je taka burja! Da gleda le tenki nosek iz kapuce lepe signore, da se vidi izpod plašča rob baržunastega krila ljubičaste barve. Slišati jo je pa. Burja ne zagluši zvonkega smeha, veselega glasu . . . Oj deklica, rožica! Kaj se ne bojiš viharja, morskih pošasti, ki preže po teh bregovih na deklice?

Cecilija Foscarova se ne zmeni za zaljubljeno moštvo Dogaresse, ne za radovedno posadko, poklicano od svaka z galej, da straši ž njo Senjane. Živahen razgovor o stvareh, ki ji pojasnjujejo prejšnji dogodek z Uskokom in ji naznanjajo zanimivosti za bodočnost, je zavzel vso njeno pozornost.

Svak je dobil ukaz iz Benetk, da počaka v Reki avstrijske komisije, ki pride črez Kranjsko na Reko, da preiskuje v Senju zadnji uskoški zločin in obsodi vsaj kolovodja Juriša Senjanina. Cecilija je bila preprosila svaka in brata, da sme ž njimi, kamor je želela že davno: na slavni Trsat. Tam je bila včeraj. Morala bi se vrniti v Benetke. Pa prosila je, da naj vidi še Senj. Brat je podpiral njeno prošnjo.

[1] Tesalnica ladij.

Dobro je, če vidi mlada deklica kaj in si razširi obzorje — posebno... Tisto „posebno“ je razorožilo Veniera — —

Tako je prišla Cecilija pred Senj. Toda mirni izprehod ob hrvaškem Primorju se je izpremenil v resno zadevo. V senjskih vratih je Dogaresso zgrabila burja. In namesto da bi poiskal zavetja za ladje, besni svak, ker je ušel Uskok mimo galej v Senj — besni, ker so se upali braniti Senjani domov hitečega tovariša — ki je bil, kot vele vojaki, sam Juriša Senjanin. Svak noče več čakati komisije, sam hoče v Senj, sam zahteva odgovora v imenu Benetk.

Foscari, Cecilijin brat, mu nasprotuje. Trdi, da nima Venier pravice zahtevati zadoščenja — hoče, da počaka Venier, da se uredi vse lepo in mirno. Brat se je razgrel tako pri tem pogovoru, da je vrgel plašč, klobuk in kratek meč od sebe in odpel vezen ovratnik. V črni plemiški obleki, ki se prilega tako lepo krepkemu moškemu telesu, stoji zdaj oblačnega čela zraven majhnega svaka, ki je tako neprijetnega koničastega obraza, bodečega pogleda, zoprnega glasu, kot bi rezal... Svak je časti, blaga lakomen. Za naklonjenost vélikega svéta proda lastno dušo... Svak dokazuje, trdi, se zavija tesneje v plašč, zadržuje klobuk, kolne burjo, Uskoke. Ivan obmolkne. Trpkost mu je okrog ust, ki so tako majhna, dekliška. Črne brčiče ima brat pod ravnim nosom, muho na okrogli bradi. Bele, nežne polti je, ravnih, črnih obrvi. Kretnja in pogled tridesetletnega kažeta mladeniški zanos. V očeh, ki so kot črešnje črnice, ko se smehljajo iz zelenega listja, je zagorel plamen.

„Kako divje-žalosten je ta kraj,“ reče Cecilija, da pretrga molk; „vedna burja... Kdo bi hotel stanovati tod!“

„Da, ta divji kraj je samo za te vrage, kajti to niso ljudje. To vam plešejo na valovih kot vi, donna Cecilija, na plesišču. To so vragi! Pa jih preganjaj po morju z našimi barkami! Oni si stešejo sami tiste vitke lesove, tako pripravljene za vožnjo med čermi, po nevarnih krajih. Za njimi si — pa oni so že zopet daleč... Slišali ste, kako je ušel enkrat Senjanin s tridesetimi ladjami skozi galeje, pred nosom admirala Zana, ki je bil zapri Uskoke v rovinjsko luko. To so vragi! Imajo tudi luknje v čolnu. Te odmaše v nevarnosti in izginejo ž njimi v vodi. Misliš, da si ugonobil Uskoka, on pa plava pod vodo, se skrije med čeri in izvleče svojo ladjo, ko mine nevarnost. Pravi gusar! Hujši od alžirskih! Da imajo, kot oni, velike ladje, naredili bi čudeže. V boju razbesne. Grozno je njih maščevanje, njih sovraštvo proti Turku. Ko mu odsečejo glavo, jo držijo nad svojo, da jim teče gorka kri v usta.“

„Strašno!“ se prepade Cecilija in zamiži. Močneje zavrešči burja po jamborih, da ji vrže kapuco raz glavo. Za hip se pokaže krasota vranjih las, modrega leska, krasota obraza, mičnega, kot bi ga izklesal iz belega marmorja in navdahnil z žarno bojo juga.

Naglo si popravi deklica kapuco, posluša pridušanje svakovo, da mu mora izročiti senjski stotnik gusarje, takoj izročiti, da ne uidejo v gore... Posebno Juriša. Dovolj sramote in škode je že naredil Benečanom. Ne bo si umišljeval več, kako bi nahujskal Turke na Benetke, ne bo več ropal s svojim drznim tovarišem Vulatko Vulatkovičem benečanskega obrežja in ladij. Vse roparje je treba kar najbolj in najstrožje kaznovati.

„Da, gospod svak. In, kaj ne — Juriša poklonite meni.“

„Tebi?“ se nasmehne suho admiral.

„Da, meni, svak. Vodila bom tega hrvaškega medveda na srebrni verigi po Markovem trgu. Veslal me bo po morju. Vse Benetke me bodo zavidale za tak plen.“

„Zdi se mi, da se vam dopade Uskok... No uplenite si ga, grabljivka, z vašimi vročimi očmi, kadar bo v verigah na galeji. Pa ne vemo, če je ravno tisti. Brez brk, malo brazgotino od čela po licu, pravi opis Juriša. Oko modro, obrvi goste, navzgor sileče, kostanjeve barve. Lasje gosti, kratki, le velik čop osledec mu visi po čelu do nosu.“

„Saj bo vse tako, svak. Brke so mu porastle na potu.“

„Bo tako. Saj se ni bril v Liki. Bril je le turške glave in žepe, razbojnik! Pa taka je njihova kri, njihove razmere, pravijo. Mi pa želimo, hočemo mir! Prosto pot po Adriji...“

„Prav, gospod svak. Saj to želita tudi cesar in nadvojvoda. Pa... avstrijski poslanik mi je pravil že v Benetkah, da ni tako hudo z Uskoki, kot vi pravite. In včeraj mi je potrdil to na Reki gospod Štefan de Ravnach...“

„Za vraga, Cecilija, kaj izprašuješ take stvari? Mir hočejo imeti, hahaha — mir! A vse te graške komisije in stotniki drže z Uskoki proti nam. Le Rabata — pomiluj mu Bog dušo! — je bil naš; zato so ga pa raztrgale pasje duše uskoške. Mir bo le tedaj, kadar spravimo to gadjo zalego raz te bregove in jo odtisnemo od morja.“

„Kaj?“ stisne Cecilija obrvi. Sumnja, ki jo je izrekel de Ravnach je tedaj prava... Naglo se vsuje iz dekličinih kipečih ustnic:

„Raz obrežje... Krasni junaki ste... Peščica Uskokov da strahuje slavno signorijo... Ne, to je pretveza. Naša Venecija se ne boji Uskokov. Morje je široko — prostora je na njem za vse. Pa poznamo se, svak. Raz morje naj izginejo, ker so vam na potu...“

„Molči vendar, Cecilija!“ prosi prepadeni Venier in se ozre plaho okrog sebe. „Da te sliši kdo... Mesto doževega venca si priklepečeš rabljevo vrv.“

„Naj! Vem, da ima slavna signorija povsod svoje vohune. Pa ne bojim se črnih krink inkvizitorjev. Vem ...“

„Za Boga, Cecilija! Imam otroke!“ prosi Venier.

„To ste možje!“ reče prezirno deklica. „Ste videli Uskoka, kako je jadral mimo nas? Kot knez, vladar. To je mož. To bi bil dož. S takimi ljudmi bi si osvetlila ljudovlada lice.“

Pozorno pogleda brat sestro. Venier ščiplje nervozno konce brk, prijemlje krajce klobuka, pravi, da je tudi ljudovlada tako modra kot Cecilija. Da je vabila uskoškega kneza k sebi. Pa odbil je ponosno vse ponudbe. Tak razbojnik! Zato naj visi ...

„O!“ vzklikne živo Cecilija in si pridržuje z belimi prsti kapuco, „škoda, da bi visel tak junak!“

„Da, visel bo!“ ponavlja jezni admiral. „Vse te gusarje pobesim. Adrija je doževa nevesta, naša last.“

„Samo poloviti mora vse gusarje urni admiral Venier ...“

„To se zgodi. Huda preti Senjanom, če zapremo morje za dalje časa. Cesarja prestrašimo z vojsko. Palimo nadvojvodove vasi, sečemo kmetom vinograde, jim odpeljemo živino. Vzamemo kako trdnjavo — pokličemo Turka na mejo — in cesar in nadvojvoda pozabita zveste službe Uskokov — in nam pošljeta Juriševo in Frankolovo glavo na krožniku ...“

„Vinograde sečete, palite vasi? S Turkom se družite — da dobite par uskoških glav?... Barbari vi — ne oni ...“

Venier plaho pogleda svakinjo. Iz ljubkega obrazka je izginila navadna lahkoživost. Čelce je nagubančeno, v očeh gori plamen. Tak plamen, kot gori v bratovih očeh. Plamen silnih duš, ki gredo neustrašeno v pogubo in smrt za svoje vzore. Od brata se je navzela takih misli, od brata, ki govori o pravicah ljudstva... Smešno... Signorija ima moč, ima pravico. Venecija hoče vladati — tu ne pomaga čuvstvenost. Pa gorje nepremišljenemu kritikovalcu ljudovladinih namer... V črni dvorani vélikega svéta ne potrebujejo političnih mislecev. Za take so ječe pod svinčenimi strehami, podzemeljski, mokri prostori, ‚most vzdihov‘ ... Za sorodnike takih je progon vedno siromaštvo! ...

„Ivan!“ prosi Venier v pišu burje, „pazi vendar na sestro. Če nočeš radi nje in roditeljev — usmili se mojega sina ...“

Ivan Foscari molči, strmi v vihro. Kako bi karal sestro? Ravno zato, da misli pravično, ji razklada svoje nazore. Jeza nad krivičnimi deli ljudovlade kipi večkrat kot ognjenik v njem. V takih hipih pričakuje moči, da vstane in pokonča brezsrčno, nikdar sito signorijo in pokliče v dvorano posvèta druge može. Može, ki bodo delali za ljudstvo — za prostaka, ki je človek, kot je človek plemič, kateremu pa brani signorija, da diha, misli. Previdnost — naročata, prosita stara roditelja. Radi njiju, ki sta osivela starca, molči. A pred svakom — kaj bi se hlinil?

Foscari molči, gleda na mesto pred seboj, na veliko kulo pred mestom. Tam je videl prej skozi daljevid bledo, visokorastlo deklico. Vitka kot mlada jelka je stala v pišu viharja. Nad belo obleko črna ruta, nad ruto dolgi, svetli lasje. Burja jih je opletala okrog glave, morje je pršelo bele pene na njo. Deklica je stala na kuli, čakala. Je bil njen brat ali ženin tisti, ki je krmaril tako drzno mimo njih? Njega je čakala, skočila k njemu. Kaj ji je rekel? Obrnila se je, vrnila v mesto. Sama. Moški pa je stal ponosno na mostišču ter gledal porogljivo, kako so lovili Benečani vojake po morju.

Čuden je ta kraj, čudni so običaji tega naroda. Žena, sestra poljubujeta gospodarjevo, bratovo roko. Sužnje, ki ne smejo sedeti z gospodarjem za mizo. Sužnje, ki tkejo in pleto, delajo na polju in v domu najtežja dela, sužnje, ki nimajo pravice do javnosti. Morda pa ljubijo te ženske tem iskreneje svoje može — morda res ni svoboda za žensko? Tukaj poznajo le eno ljubezen. A pri nas? Tu je dolga zaroka običaj, čast. Zaročena deklica ne sme brez ženina na plesišče. Umrje ženin — žaluje nevesta vse žive dni. Kaj je bolje — naša omikana razuzdanost ali barbarska čistost?

Dogaressa se strese, ustavi. Verige zarožljajo. Orjaški sidri se spuščata v nemirno morje. V luki je Venier, a ne pri mostišču. Do njega branijo gorati valovi. Senjski brodarji bi morali prihiteti, potegniti ladjo v kraj, jo privezati k stebrom. Toda Mala vrata ostanejo zaprta, nihče se ne gane, nihče ne zmeni za Benečane.

„Počakajte, vragi!“ zakolne Venier, „videli boste, kdaj ste pustili čakati ljudovladinega admirala.“ Trije čolni se zazibljejo na belih penah. V dva se ukrca po deset vojakov, v tretjega admiral s pobočnikom.

„Vzemite še mene seboj!“ prosi Cecilija.

„Zdaj ni časa za neumnosti!“ se obregne Venier. „Ostanite pri Jeli. Ko se vrneva, odplujemo v Reko. Kapitan — vedite donno Foscari v kajuto. Vi pa, don Foscari,“ je rekel bolj tiho svaku, „ne pozabite, da ste v moji službi — ne zabite doževega venca...“

„Dožev venec ni nič posebnega v naši rodovini,“ mu odvrne ponosno Foscari. „A težko, da bi se popel kdaj Venier do njega ...“

Par korakov le — in vendar dolga, nevarna vožnja. Valovi se upirajo v čolne, kot bi hoteli preprečiti tujcem vhod v Senj. „Začarale so nam senjske coprnice,“ trdijo veslarji, ko lete čolni kljub vsem

naporom vedno od brega. Na admiralov ukaz plava par mornarjev do stebrov, da pritegne in priveže čolne.

Zdaj stoji Venier z vojaki pred zaprtimi vratmi. V mestu se ne zmeni nihče za njegov prihod. „Razstrelite vrata!“ ukaže Venier, pa Foscari ustavi neprevidni ukaz. Saj je vendar volja signorije, da se ne izzove prenaglo vojska . . .

Vojaki tolčejo s puškinim kopitom po trdnih, hrastovih, z železom obitih vratih. „Kdo je?“ se oglasi od znotraj zapovedujoč glas. Na odgovor, da je benečanski admiral s pobočnikom in vojaki na poti k stotniku, se odpro vrata. Pred Venierom stoji na pragu orjak v mokri bundi, na mokrih razmršenih laseh visoko poveljniško kapo. Vojvoda . . . Oni . . . Benečani gledajo občudovaje krasno postavo. Take rasto samo v Senju — taki so samo bosanski Uskoki. In za tem hrustom stoje drugi. Kapa pri kapi, puška pri puški . . . Toda vojvoda prekriža roki in se klanja porogljivo:

„Pozdravljam slavno gospodo! Vstop je gospodi prost — tuji vojaki pa naj ostanejo zunaj. Taka je stara pravica našega mesta.“

„Kdo si ti!“ premeri orjaka Venier. „Admiral govori le s plemičem — ne z vojakom najemnikom.“

Grozno zabliska orjakovo oko, ko se upokonči: „Vladarji, večji od plačanega benečanskega dostojanstvenika, so govorili z menoj. Juriša sem Senjanin. Knez rodu Orlovičev iz Bosne, senjski plemič in meščan.“

Venier se vgrizne v usta in vpraša zaničljivo: „Ti je podarila ali potrdila naša slavna signorija, naš prevedri dož tvoje plemstvo?“

„Moje plemstvo ne potrebuje vaših daril in potrdil,“ se osovi Juriša. „Knez sem po davnem pradedu. Že Tvrdko I. je potrdil naše rodbinske pravice. Senjsko plemstvo in meščanstvo pa si je pridobil moj ded Martin — s sabljo, ne z barantijo; ni si ga kupil z zlatom. Sicer pa“ — prezirno stisne Juriša ustni, „mi je bilo na ponudbo vaše viteštvo — a Senjan se ne prodaja.“

„Gotovo te bo krasila železna veriga bolj od zlate,“ se prikloni porogljivo Venier. „Čast mi je, da smem govoriti z vašo milostjo. Veseli me, da najdem tvoje gospodstvo doma. Ne samo stotniku — tudi tebi velja moj pohod, prejasni . . .“

„Posebna čast mi bo sprejeti tvoje gospodstvo,“ se prikloni Juriša. Polna je konoba,[1] poln je hram. Lahko postrežem tvojemu gospodstvu. Pa zakaj je pustila tvoja milost mlado signoro na ladji? Burja narašča. Iz naših gostij se ne vrneš nocoj na Reko, ne skriješ na Krk. Burja bo pihala osem dni, šibko bitje na ladji bo umiralo od strahu. Pošlji po deklico, da bo naše veselje popolno.“ Tako govoreč vrže Juriša mokro bundo raz rame, vtakne roki za pas in stoji izzivaje pred Benečani. Admiral se premaguje s težavo. Naskočil bi s svojimi vojaki — pa neenaka bi bila borba in ukaza signorije ne sme prestopiti. Foscariju pa dopadejo silno brkati, odločni obrazi Uskokov, ponosen nastop Jurišev, njega skrb za tujo deklico. Saj bo Cecilije res strah, če se ne vrnejo hitro. In če ne morejo nocoj na Reko — morajo na Krk. Cecilija ne bo v burni noči na Dogaressi, njena hišna Jela je že tako bolna in prosi, da bi prenočili na Krku, kjer je ona doma. „Daj no,“ prigovarja Foscari svaku, „pusti vojake pred vratmi in odpraviva se hitro — vihar narašča, zares . . .“

„Ne. Brez spremstva in straže ne gre beneški admiral k avstrijskemu stotniku,“ odgovori Venier in da vojakom znamenje, da korakajo . . . Prostor! Sicer začnem streljati s topovi z galej . . .“

Vojaki narede korak — napetih pušk cevi jim mole nasproti. Juriša se ne umakne s praga; mirno pravi:

„Imamo tudi mi smodnika, milostni gospod. Spremstva hočeš? Dosti nas je tu. Straže ne potrebuješ. Stopi mirno v naše mesto. Ne boj se prevare. Trdna je uskoška vera. Pod mojo streho bodi drag gost — a da te dobim na morju — ogni se me!“

V.

Dogaressa se ziblje, trepeče, sidro se upira, zadržuje naglo, da ne pohiti iz luke. Cecilija Foscari sloni na klopici v kabini. Stene in klopi so pokrite z rdečim baržunom. V takem okviru, v senci ljubičastega baržuna, ki odeva dekličino telo, se vidi njen obrazek še bolj bled in prestrašen. Saj je tudi grozno to morje v senjski luki . . . Meče ladjo navzgor, jo suva od strani. Kobilica, rebra pokajo. Ob tla prikovane mizice in stoli se tresejo, posoda leti iz predalov. Hreščanje, stok! Uh, kako tuli burja! Zdi se, da narašča. Vsak hip odtrga lahko ladjo od sider, jo trešči ob neprijazni breg . . .

Raz puste hribine nad Senjem se spušča mrak. Grozna noč se bliža. A brata, svaka ni. Sama si, Cecilija. Kapitan in podkapitan sta radi nevihte na krovu. Vojaški častnik straži svoje Arbanase. Vsi čakajo admiralove vrnitve, vsi so premrzli, prestrašeni. In deklica je sama med vojaki, v viharju . . .

Le stok iz bližnje kabine obveščuje Cecilijo o navzočnosti ženskega bitja. Tam leži njena hišna, muči jo morska bolest. Rada bi ji pomagala mlada gospodarica, a v taki vihri je vsaka pomoč zaman. Pomagalo bi le kopno.

Daleč pred Senjem se črne na morju galej orjaška telesa. Na njih so zagorele luči. Rdeče, zelene,

[1] Vinska klet v hiši.

bele. Galeje si dajejo znamenja, obveščujejo admiralovo ladjo.

Glej, visoko nad Senjem, v oblakih, je zatrepetala zvezda. Morda se ublaži vihar? Ah ne, Cecilija . . . To ni zvezda. To je zunanja stražnica, o kateri ti je pravil brat. Ne, ni zvezd na senjskem nebu. Neustrašeni Uskok, ki čuva prelaze v gozde, v Liko, si je prižgal ogenj, da si ogreje otrple ude, da prestraši volkove . . . O junačina, tovariš volkov, prijatelj medvedov — ali te ni strah viharne noči, ko rajajo divje žene okrog tvojega čartaka, ko se plazi tod volkodlak, mamijo vešče . . . O junačina v gori! Ti stradaš, prezebuješ. Čuvaš dom sovraga, ki prihaja krvoločen skozi šume. O junačina v gori! V dol se spusti — tu je vrag, tu je prevara, zavist . . .

Mrak se spušča, siv, gost. Glej druge luči nad Senjem — glej velike luči v Senju! Svetita se nad morjem, svarita, kažeta mornarju pot. Nehajgrad, Senj, čuvajta! Temna noč prihaja . . . Po obmorskih trdnjavah prižigajo velike svetiljke na olje, zažigajo baklje smolenice. Noč prihaja. Grozna noč na viharnem morju. Morje odpira svoje žrelo — vstajajo pošasti, sirene — vabijo . . . Velike sipe, morski volk, ki pripluje včasih v te kraje, čakajo na plen . . . Tam daleč nekje je zlata minulost — brezbrižni dnovi . . . Zakaj nisi ostala, Cecilija, v Reki — na varnem, kopnem . . . Pa ne boj se, deklica. Nad Primorjem sveti velika luč. Primorje, blodeče mornarje varuje trsaška Mati.

Cecilija se spominja kot davnega dogodka, kako jo je mamilo sedem stolpov ob robu pečine nad Reko, kako jo je vabila slavna božja pot in ime — Frankopan. O njih je govoril brat v vznesenih besedah, ko so se vzpenjali včeraj na Trsat. Svak mu je pritrjeval in oporekal. Svak je v prvi vrsti Benečan, a Ivan, plemeniti Ivan — človek.

O nekdanjih gospodarjih Krka in Senja sta govorila. Ki so storili toliko za Primorje. Kjer je vladal Frankopan, tam so rastle cerkve, samostani. S samostani šole. Za prosveto naroda, za njegovo nravno življenje je skrbel vedno ta plemeniti rod. Umni zakonodajalci, so odmerili Frankopani svojim podložnim dolžnosti in pravice. Še danes — leta 1608. — se ravnajo v Senju po štatutu, katerega sta napisala Stjepan in Ivan Frankopan za Senj leta 1388. Bogati, ljubljeni od podložnih in prijateljev zaradi svojih vrlin, so bili in so Frankopani avstrijski vladi neljube osebe.

Nekdaj tako bogata, samostojna Hrvaška, je raztrgana, oslabljena od vednih bojev z zunanjim in notranjim sovražnikom. Da vstane Frankopan, da hoče obnoviti staro Hrvaško, stare pravice — z veseljem bi ga pozdravilo plemstvo in narod — morda tudi sosednih dežela. Takih nakan sta zmožna brata Nikolaj in Volk. Mlada moža sta to, toda izvedena na polju vede kot na Martovem. Sorodnika mogočnih Turjaških, Lenkovičev, Zrinjskih, imata prijateljev na Kranjskem in Mažarskem. Vzgajala sta se v Ljubljani na Kranjskem pod nadzorstvom Krištofa Turjaškega, v Padovi sta dovršila visoke nauke, prepotovala sta Italijo. Oba, posebno Volk, sta dobra govornika.

Teh bratov tedaj se boje na dvoru v Pragi in Gradcu — kot so se bali Rudolfovi predniki njunih očetov. Pri vsaki priliki jim odščipne vlada nekaj posestva, nekaj moči — zasleduje njihove korake. Nespametna je ta politika Avstrijcev. S svojim ravnanjem s hrvaškimi plemiči, s hrvaško zemljo, silijo domorodne sinove hrvaške naravnost k uporu. „Nespametna je ta politika, toda dobra za nas . . . Čim prej izgube Frankopani Primorje — tem prej bo naše —“ je rekel Foscariju na to Venier. „Nikolaj je znan sovražnik naše slavne ljudovlade — sploh vse pleme Frankopanov.“

„Ni čuda,“ se je nasmehnil Foscari, „spominjam se, kako so napadle naše galeje Nikolajev Novi ter zažgale mestece. Porušile bi bile tudi grad, da ga niso ubranili Uskoki. Napadle so že brezuspešno tudi Trsat . . . Zgodovina teh bregov sploh govori o benečanskih napadih . . .“

„Kar se ni posrečilo takrat, se posreči drugič. Že je bil vzet Frankopanom Trsat, vzet jim je Senj, Krk ni več njihov. Počasi se odmaknejo od morja. Prokleto — kaj poje slepi bedak?“

Berač je sedel na stopnicah, pel slavo Frankopanov. „Nikdar ne izgine njih ime . . .“ „Molči, bedak,“ mu je rekel Venier in mu vrgel srebrn tolar v klobuk. Berač se je zahvalil in zapel za njimi pesem o Jurišu Senjaninu.

„Razbojnik opeva razbojnike,“ je vzkliknil jezno Venier. Zamišljeno je poslušal Ivan.

V cerkvi je hotela Cecilija moliti z veliko vnemo. Pa v vse njene molitve se je mešala podoba Frankopanov, Juriša. Oh, tako rada bi bila videla grofa in razbojniškega vojvoda! Raztreseno je motrila voščenico pri velikem oltarju, katero je bil daroval Mile Pariševič l. 1527., ker je premagal z Marijino pomočjo v dvoboju turškega velikana. Zlati konj sv. Martina, ki je baje zakopan pred velikim oltarjem, darovane verige turških ujetnikov, slike z brodolomi in turškimi požigi je niso zanimale toliko kot tista dva hrvaška junaka . . .

Že v Reki je bila slišala, da je grof Nikolaj na Trsatu. Prosila je svaka, da jo pusti v grad. Izpriča se pred grofom kot radovedna romarica in on ji pokaže grad. Saj ne bi povedala svojega imena. Pa svak se je zgražal, razjezil. Umerjen mora biti vsak korak bodoče doževe neveste, zanjo ni pusto-

lovja. Še to je pravzaprav neumestno, da upoznava pod bratovim vodstvom domače in tuje razmere. Koliko časa bo trpela ta inkvizicija, ki ima povsod nastavljene svoje vohune? O Cecilija, ne ime, ne spol te ne rešijo jeze zakrinkanih sodnikov . . .

Ta dož! Kaj bo zaprta vsa njena žarna mladost zaradi marionete, ki podpisuje sklepe vélikega svéta, ki se kaže svetu vladarja, a je le žalostna senca? Mlada Benečanka ni videla trsaškega grofa, a na poti v Senj je videla njegovo mesto Novi. „To je ključ in vrata v bogati Vinodol," ji je razlagal z lakomnim pogledom svak. Gledala je glave stolpov po Primorju, videla Krk, Senj in dobila pojem o bogastvu in mogočnosti hrvaških grofov. Videla je senjske skale, videla drznega Uskoka in zasanjala o pogumu hrvaških vojnikov. Takih ljudi ne bo premagala ljudovlada.

Uh, kako tuli burja! Dogaressa se trese, škriplje, Jela stoče kot bi umirala. Mlade snovateljice drznih činov se lotuje vedno večji nemir, strah. Ne, to ni strah — to je le neugodno čuvstvo . . . Kaj se godi v Senju, da se ne vrne admiral na ladjo? Lovi li Juriša, ali je pozabil pri vinu na Dogaresso in svojo dolžnost? Noč . . . Strah . . . Kaj, če umrje Jela?

Cecilija vstane, se oprijemlje za stene in pride s težavo v sosednjo kabino. Tu se oprijemlje klopi Jela, mlada, bleda Bodulka, stoče in se vije v smrtnih težavah. „Na kopno," prosi, „na kopno! Na Krk — da umrjem doma . . ."

„Kam hočeš, ubožica, saj ne moreva nikamor. Čolni so v Senju, naših ni nazaj. Potrpi, ubožica — skoro se umiri vihar."

„Ne umiri se ne . . . Poznam domačo burjo . . . Bolje je zdaj na prostem morju kot tu. O zlata gospodarica — umrjeva tu."

„Ne," jo tolaži Cecilija, se sklanja nad hišno, ji briše pot raz bledi obraz, „ne umrjeva, vzemi še enkrat kapljice . . ."

Iz drobne stekleničice padajo kaplje na žličico. Kar zaškriplje, zažvenkeče . . . Stekleničica zleti iz tresoče roke, deklica omahne, se zaleti v vrata. Groza! Ladja stoji skoraj pokoncu.

„Pomagaj, Mati trsaška!" vikne Jela, si zakrije oči in moli: „O kronana Mati in Devica . . . Ki si hotela stanovati med nami." „Da nam deliš milosti," pristavi s trepečim glasom Benečanka k molitvi Primorke. Zadnja ura se bliža — raz krov se sliši krik, ropot. Gotovo se je podrl jambor, gotovo je odnesel val mornarja . . . Smrt je tu, Jela, smrt . . . Že pritiska voda na kajutina vrata . . . Ah! . . . Vrata se odpro, ves premočen vstopi Foscari. „Ivan!" zavrisne sestra in se obesi nanj. „Ivan, oh, dobro da si tu, da umreva skupno." Hišna stoče: „Uboga gospica — ubogi gospod — mamica . . ."

„Kakšna otroka sta vendar," se nasmehne mirno mladi mož. „Ni še sile, da bi umirali. Le urno! Zavij se, Jela. Vzemi seboj, česar je gospici treba. Prenočimo v Senju, ker bo noč zelo viharna. Dogaressa in galeje odplujejo iz te ožine, si poiščejo zavetja v krških lukah."

VI.

Sive skale mole ostre robove v gluho noč. Nad njimi ni zvezde. Nebo, temno kot duša brez Boga, se spenja nad Primorjem. Vihar razgraja. Po skalnati poti ob morju, od sv. Jurja proti Senju, se majejo v burjinem pišu čudne postave. Senca za senco . . . Morda duhovi Pavlinov iz samostana pri sv. Jurju . . . Ali duše Uskokov, ki jih je prebudil vihar v kamenitem grobu, v dnu morja, da gredo pogledat na dom v Senj — če živi tam še staro junaštvo, če stoji še sred Senja Ružica, bela cerkev . . . Da, uskoške sence so to, sence brez glav . . . A čuj . . . Puškino kopito se zadene ob skale, burja opleta ogrinjalo senc ob pritlikave smokve, veliko brinje in divje oljke, ki rasto posamič med skalovjem; drač, bodeča neža, vražji stric se prijemlje obleke, se jim zabada v opanke. Juriševa četa je, ki se vrača po suhem v Senj, ker ji je zaprl Venier morje. Vodi jo Vulatko Vulatkovič. Sencam brez glav so podobni, ker so si naložili težke kamene na pleča, da jih ne odnese burja raz pot po strmem bregu v peneče morske valove. Sklonjeni hodijo molče junaki. Burja jim jemlje sapo — jih ustavlja zdaj — zdaj jim puha v hrbet, jih skuša dvigniti od tal. In na desno buči razljučeno morje, morski div dviguje penasto glavo, izteguje zelene kremplje — na levo ječi gozd v višini, gozdni škrat skače po hreščečih vejah, prikazuje se vešča, vedomec tuli. Toda nič ne morejo junakom zle moči. Če se plazi tudi med skalami zelena ogromna moljava — ne škodi junakom njen žareči pogled: svete moči, blagoslovljene v samostanu sv. Frančiška, nosi vsakateri pri sebi. Naj oponaša vedomec človeške glasove, da izvabi junake v gozd, naj tožijo po votlinah čuki — Juriševa četa hodi svojo težko pot, misli težke misli. Ali najdejo vojvoda Juriša že doma? Doma? Bržkone bo skalnata votlina na Veljunu letošnjo zimo dom Juriševe čete. Dobro da je burja. Prepodi beneške galeje, ustavi graško komisijo, ki pride gotovo zopet enkrat v Senj. In tačas se reši, komur bo treba rešitve.

Kako čudno tuli burja . . . Kot bi plakalo v gozdu dete, klicalo, iskalo matere . . . Ah, to so spomini! V burni noči se razleti marsikateri brod ob čereh, marsikatera duša se poslovi od sveta . . .

Pa zopet . . . Tako glasno, jasno . . . Vulatko se ustavi, posluša. Ž njim se ustavi, posluša trideset mož. Ne, to ni burja — ni spomin . . . Razločno

kliče iz gozda: „Tata, mama, Martaloz . . .“ Ha, kako vrže Vulatko kamen raz široka pleča, kako skoči po tmini preko skal za otročjim glasom. „Za menoj!“ zakliče, in trideset težkih kamnov zaropoče na tla, trideset junakov hiti za Vulatkom.

Grozno je v viharni noči na obrežni poti. Še grozneje v hosti, ko vrešči in stoče drevje, ko padajo hreščeč veje, se prigibljejo orjaški hrasti do tal . . . Suho listje, zemlja, grmovje, korenine dreves, vse se vrti, pleše, divja. Plaha ptica sfrli iz toplega gnezda. Skovika sova, čuk, beži lisica, jazbec, a volk, ris, medved se držijo v toplem brlogu.

Po gozdu blodijo Uskoki. Otrokov klic se oglasi tu — tam . . . Morajo dobiti roparja Martaloza, izvržek človeštva, ki lazi, vohuni od Turka do kristjana, krade, prodaja vsak dan svojo dušo. In drago jim plača vohun otroški rop! Ni redek slučaj, da se prikrade kljub stražam tak gad skozi Liko, ukrade otroka in beži preko meje, da proda kristjanskega otroka Turkom. In če ulove Primorci takega roparja, jim je slast gledati, kako umira na kolu, kako obliz uje plamen rane umirajočega.

V burni, temni noči se čuti Martaloz varnega. Z ostrim čutom človeka, ki je vedno na prostem, najde pot skozi šumo, se ogiblje gošč, kotanj, padajočih dreves. Otroka je zavezal v vrečo, si ga naprtil na hrbet. Za otrokovo vpitje se ne zmeni. Ni mu nevarno. Se že potolaži, ko ga nabije. In ko pride v turške roke, pozabi kmalu na dom. Čez nekaj let se bo bojeval faut poturčenec proti rodnemu bratu, čez nekaj let postane dekle poturčenka mati kristjanovih krvosesov.

Martaloz šteje v duhu izkupiček. Dobro je bil zadel nocoj. Senjani, Senjanke so prodajali zijala pri Malih vratih, kjer je prihajal neki brodič, najbrže tisti Juriša — vsaj je govorilo vse o njem. Precej razvit deček, prava uskoška kri, se je igral z leseno puško, streljal vrabce. Vrabci so leteli preko obzidja, deček je smuknil skozi frčado — Martalozu v roke. Vrl vojak bo deček . . . Ah . . .

Kaj stiska Martaloza za vrat, kaj iskri skozi tmino? Je planil vendarle volk iz dupla, se je zagnal ris vanj? Po nožu seže roka . . . Pa to je grmeč človeški glas . . . Še več — vse polno jih je . . . Že so zvezane roke, že je odvzet otrok, že leži Martaloz na tleh. „Ubij psa!“ kliče nekdo. „Ne!“ brani drugi, „na kolu naj umrje po naših postavah, da se pozabavajo Senjanke ob njegovih mukah. A rebra, rebra mu popravi, brat . . .“

Martaloz stoče, se zvija pod sunki uskoških nog in pušk, kliče turške in kristjanske svetnike na pomoč. „Ni potreba, opravimo že sami,“ se mu režé in rogajo Uskoki in si maščevalno hladijo dušo na njem.

A otrok? Vulatko ga stiska k sebi, da segreje zmrzlega revčka. Vprašuje, čigav da je. Otrok se stiska k Vulatku kot k staremu znancu, jeca, ne spravi besede iz sebe.

„Ukreši, Mile, ukreši, da vidimo . . .“

„Da zgori gozd, Vulatko? Listje je suho — mahoma smo v plamenu.“

„Požurimo se tedaj iz šume. Nazaj na pot! Ali jo čutite?“

„Da. Sliši se bučanje. Naprej, mrcina martaloška, vražja duša . . .“

Na prostem, v zatišju skal, ukreše Mile ogenj. Rado gori suho listje, prinešeno od burje v nižino, rade gore brinjeve veje, razširjajo močni duh. Trideset mož čaka težko, da osvetli plamen otroka. Morda je njihove rodovine — njihova last? Bogve kako ga išče, kako joče zanj mati . . . Še nocoj, če tudi bi bil od daleč, še nocoj ga poneso domov, da se umiri materina duša. — Plamen osvetli krepkega dečka v rdeči halji. „Čigav si?“ ponavlja Vulatko vprašanje. „Jurišev kumče, stric,“ odgovori fantek in gleda veselo v znane obraze.

„Kaj me je oslepila sveta Lucija?“ — se nasmeja Vulatko in poljubuje otroka. „To je mali Juriša, Orlovičevega kmeta sin. Juriša mu je krstni kum. Bogu in sveti Bogorodici hvala, zločincu kol — pa je vse v redu. Kaj, Jurček, ali te je bilo strah, ubožec?“

„Junaka ni strah,“ odgovori deček. Glasno se zakrohotajo možje, da umolkne za hip burja, posluša. To so besede njihovega vojvoda, Juriša. V ustih otroka, čigar zdravi obrazek je ves umazan od joka, čigar glas je hripav od klicanja, so smešne. Začudeno odpre mali Juriša od solz zatekle oči. Zakaj se smejejo? Tako pravi kum: Junaka ni strah. A — lačen je junak lahko . . .

„Lačen, stric Vulatko, lačen!“ toži Jurček. Trideset mož seže hlastno v torbo, trideset rok moli dečku kos suhorja, kruha, suho smokvo, trdega kolača — kar se je našlo. Deček grize z drobnimi zobki, trdokorni možje zro ginjeni nanj. Od obraza do obraza romajo maleževe oči. Slabo jih osvetljuje pojemajoči plamen. Domači obrazi, prijateljski. Pa izza skale gleda temno lice. Mož, ki ga je bil vzel Jurče se ga ne boji več — a želja po maščevanju se vzbudi v otroški duši. Deček iztegne roko po Vulatkovi puški in pravi: „Stric, daj, da ustreli Jurček grdega moža.“

„Oj ti uskoška kri!“ stisne Vulatko dečka k sebi. — Težka je bila poprej pot po viharni noči. Z otročjim bremenom, z jetnikom, menil bi, da bo še težja. Pa junakom je veselje pri duši . . . Jurček jim je povedal, da je tekel tata k morju, da je tekel tja stražar Velikih vrat, ker je prišel kum Juriša, ko je

lovil Jurček ptice. Juriša je torej doma . . . Lahko se hodi s tako vestjo, lahko z zavestjo dobrega dela.

Vulatko nosi malega Jurčka. Na široki moški rami je zaspal trudni deček. In Vulatku je tako mehko, tako blago pri duši. Kako veselje napravi prijatelju, ko prinese ukradenega otroka nazaj!

Za Vulatkom gre Mile in vleče Martaloza. „Oj žuri se!“ mu prigovarja. „Žuri se, ti pasji sin, da prideš prej na kol.“ „Da te sprejme prej vrag,“ reče drugi.

Vulatko nosi spečega otroka in mehko, blago mu je pri duši. Oprosti si desnico, pogleda na njo. Prstan, zaročni prstan, se leskeče v tmini . . . Podarila mu ga je Milka, Zorina posestrima, pokristjanjena Turkinja. V viharni noči se spominja Vulatko prvih dni ljubezni. Tri leta je od tega . . . 1608 je zabeležil stotnik Frankol, ko je sporočal nadvojvodu o Juriševem junaštvu. S petsto Uskoki je bil udaril takrat Juriša na Skradin, ga osvojil, poplenil in zažgal. Domov je pripeljal bogat plen in tristo ujetih. Prodali so se dober kup na senjskem glavnem trgu. Juriša je odbral mladi sestri v službo in družbo štiri deklice. Med njimi Milko, hčer skradinskega bega Nekateri ujetnikov so se odkupili ali zamenjali. Tudi Milka je upala, čakala. Jussuf beg, njen zaročenec, je menila, da jo odkupi. Poslala mu je sporočilo po odkupljenem Turku, ki se je vračal domov. Pa Jussufa ni bilo . . . Velika je bila Milkina žalost. Vela, Dana in Cveta so se že privadile novim šegam, se pokrstile, se ozirale za možmi. Milka je čakala.

Spominja se Vulatko v viharni noči, kako je videl prvič Milko. Belega obraza, napravljena po turško, je sedela na tleh, vezla in jokala. Ko je zagledala Vulatka, je skočila, se skrila za vrata. Pa Jurišev pobratim je prihajal večkrat v Zorine sobe. Hodil je za Zoro . . . Čudno. Saj menda ni prepeljala Milka pepeljuhi[1] niti skozi glavo, ni mu všila potajno treh šivov v dolamo . . . In vendar se je ustavil pri Milki on, ki je hodil za Zoro. Še nikoli ni videl tako belega obraza, drobne bradice in tako smrtno žalostnih oči. Samo smilila se mu je, Bog ve da! Prinašal ji je novice s Turškega — pa tiste, katere je želela, ni prinesel. Zora se je smejala, skakala okrog nje, a Milka je ostala žalostna. Vulatko je preklinjal Jussufa in motril večkrat v Juriševem ogledalu svoj obraz. Kako bi dopadel deklicam? Razpraskan je od sabelj, razjeden od koz. Dekle pa ne vpraša po junaški duši. Saj ga vzame tudi Zora, če ji zapove brat. Ali Vulatko si želi žene, ki mu sledi iz nagnjenja, ki bo plakala po njem, kadar umrje od sablje ali kroglje. Zora je prezirala njegovo ljubezen, Zora gleda le po lepoti. A Milka, to je dobro, predobro dekle. Dolgo se ni nasmehnila Milka Vulatku. A ko se je, ko so se razveselile njene črne oči in se naredile male jamice v njenih licih, tedaj je bil Vulatko prepričan, da ni lepšega in boljšega dekleta pod solncem. Da jo razveseli, ji je prinesel niz korald, zlato blago. Deklica se je okrasila z njegovim darom, se razcvela kot roža v novem domu. In ko ji je nekoč ponudil jabelko — ga je sprejela in mu podala vršiček dišečega rožmarina, znak ljubezni.

Menjala sta prstane. Dal Bog, da preživita srečno častni zaročni stan. Dve leti morata čakati — to je običaj, čast. Potem pride Milka in bo pomagala Vulatkovi materi pri gospodinjstvu, tkala in vezla . . . Pa Bog ve, če doživi Vulatko ta dan . . . Dober kup je uskoško življenje . . . Danes se ženiš, jutri te ubije Turek, Benečan, ali te dene vojaška sodba ob glavo. Oj čudno uskoško življenje! Je pa tudi grobov v senjskih cerkvah! Šestnajst cerkva na malem prostoru, a vse polne grobov. Vsak junak želi, da je zakopano njegovo truplo v cerkvi. Polne so cerkve grobov. A ne mož, ki so umrli v postelji od starosti — sramota junaku umreti doma! — to so grobovi žrtev, ki so padle v boju za križ, katerih ostanke je pripeljal tovariš domov . . . In žene, deklice v črnih rutah kleče na nagrobnih ploščah, jih pokrivajo s cvetjem. Sram je rodbino, ki nima groba, katere ženska nima, kjer bi klečala pri svetem opravilu. Ej Vulatko — zaročen si. Da padeš zdaj, klečala, kropila bo zvesta duša tvoj grob . . .

Ah Senj! Vulatko postoji, za njim postoje vsi. Obhodili so rt pred Senjem. Luč v Nehaju, luč v kastelu jim zasveti. Srce junakov poskoči od silne radosti. Oj težko je tudi Uskoku bloditi po viharni noči . . .

„Kdo je božji?“ vpraša straža. „Juriševa četa!“ — Vulatko z otrokom malo zaostane. Straža pozdravlja došlece v imenu Boga in svetega Nikolaja, vprašuje, če niso videli Martaloza. Oh, čudne stvari se gode... Juriševemu kmetu je izginil otrok, pri Jurišu se goste Benečani . . .

„Kaj?“ se začudi vseh trideset mož naenkrat. Vulatko skoči naprej. „Blagoslovi te Bog, Vulatko!“ kliče straža veselo in mu otimlje otroka. Pripoveduje straža vse, kar ve: Kako je zasmehoval Juriša Benečane, kako sta bila Benečana dolgo pri stotniku in se podala potem ž njim k Jurišu. Kako je šel potem eden Benečanov po mlade ženske, jih peljal k Jurišu, kjer se goste sedaj. A beneške ladje so se skrile radi viharja . . .

Začudena posluša četa take novice. Ali je izvabil Juriša Benečane v zasedo? Ne. Prepošten je za to. Gostoljublja ne bo kršil. Ali jih hoče prodati. Ne — nikoli! Juriša ne! Prej mrkne solnce.

---

[1] Neka vrsta gada.

„Čari so," trdi straža. „Rekel sem koj, ko sem slišal, da je mlada ženska na krovu, da je prišla po Juriša . . . In lep je ta vrag — seveda coprnica . . . Naši mladeniči so kar neumni . . ."

„Čari ali ne čari — takoj izvem, kaj je. Daj sem Jurčka, da ga oddam materi. Vi pa vrzite Martaloza v kulo in se razidite."

„Čakaj, Vulatko," ga ustavljajo prepadeni tovariši. „Kaj ne bi napadli Orlovičeve hiše, ubili kletih Benečanov?"

„Kaj pa mislite, surovine, pasje duše?" jih zmerja Vulatko. „Benečani so tu na pošteno vero. A te ne prelomi Juriša. Rajši vas postrelja sam, kot da bi pustil, da se skrivi njegovim gostom le las. Vodite Martaloza v kulo in potem pojdite vsak svojo pot. A jutri da ste točno pri meni. Poizvem pri Jurišu, kak veter vleče." —

Skozi tmino stopa Vulatko sigurno po hrapavem tlaku proti Juriševi hiši. Kljub pozni uri, črez polnoč je, so hišna okna razsvetljena. Pred hišo straži nekaj Uskokov.

„Kakšnega vraga pa stražite?" vpraša Vulatko. „Oj brate, ti si to? Bolje, da si ostal tam zunaj . . . Zmrzoval bi, a tu . . . Osem dni si varen — dokler se ne poleže burja. Oj, ne kuha se vam dobra kaša . . . A Milka te čaka, sirota . . ."

Tako pozdravljajo tovariši Uskoka — on pa je slišal najbolj zadnje besede. „Daj — dvigni me," veli tovarišu, „da vidim, če je Milka v kuhinji." Tovariš močan, plečat kot on, dvigne Vulatka, da pogleda skozi zamreženo okno v veliko kuhinjo. Tam plamti velik ogenj, okrog njega se sučejo deklice in stara Mara. Zore in Orlovičke ni. Gibčna Milka se kreče, gospodari po kuhinji. Kako ji pristoji to. O ti moja dušica!

Vulatko potrka na okno. Milka zasuka hitro glavico z rdečo kapo, prebledi, se zažari. In že gladi z belo roko raskavo ženinovo lice, se joče in smeji, izprašuje, kako je hodil, če ni dobil novih ran. Skuhala mu je stramontane.[1]

„Hvala ti, dušica!" pravi ginjeni četnik. „Saj sem mislil vedno nate. Kar bolelo me je srce. O Milica, če se ne bi vrnil, bi šla ti za Jussufom?"

„Ne govori, Vulatko! Žalovala bi po tebi po senjski šegi. O Vulatko! Za mene ni takega na svetu, kot si ti . . ."

„Dušica moja! Pa povej: kaj se godi pri vas?"

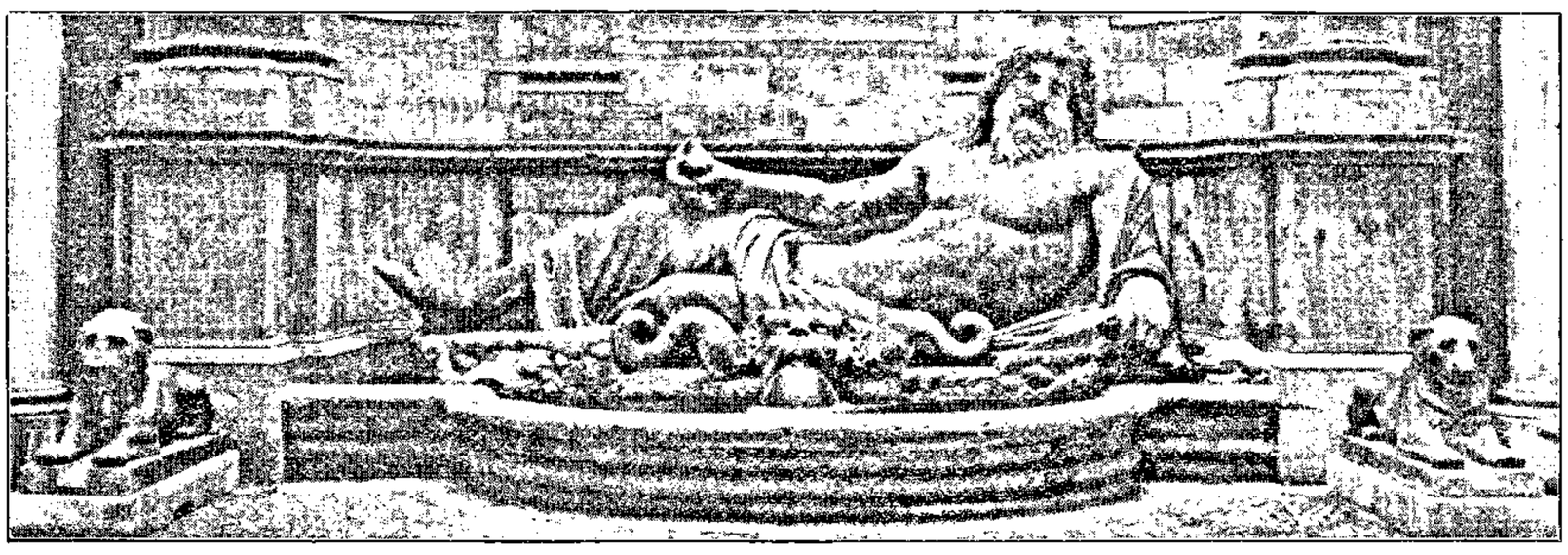
„Kaj vem? Benečani so streljali za Jurišem, naši nanje. Admiral se je pripeljal, da zahteva zadoščenja. Ker je burja tako močna, ni maral admiral na ladjo, prevzetni Juriša ga je povabil na večerjo. Frankol pa je privedel mlado Benečanko, da ostane pri Zori, ker je težko za žensko v kastelu. Oh, to smo napekle in nacvrle! Vsega je na mizi. Juriša hoče pokazati Benečanom, da živi tudi Senjan gosposko. Bile so ribe na brodetu, na gradeli, v olju, v marinadi. Gosposke ribe. Bila je cima bocolov, radiča, cvet zelja. Presnice, pogače, paškoti, škrnatice, hrustanci, pince,[2] vsega je na mizi. Mesovja tudi ni pogrešala gospoda. Najlepša posoda je na mizi, najlepši prt. Zora, mati strežeta. V zlati posodi so si umili gostje roke, z zlatom vezeno brisačo jim je dala Zora. Juriša nataka koludarja[3] in bakarske vodice v srebrne kupe. A čula sem, kako je rekel mali, suhi Benečan debelejšemu natiho: „Vse to je naropano . . ." Benečanka se smehlja okrog Juriša, pustila bo skoro oči v njem . . . Zora se veseli, ker upa, je uverjena, da se ne zgodi Jurišu nič žalega."

„Slabo pozna ona Benečane. Je že zvijača za tem. K Jurišu hočem. Morda mi da kak ukaz . . ."

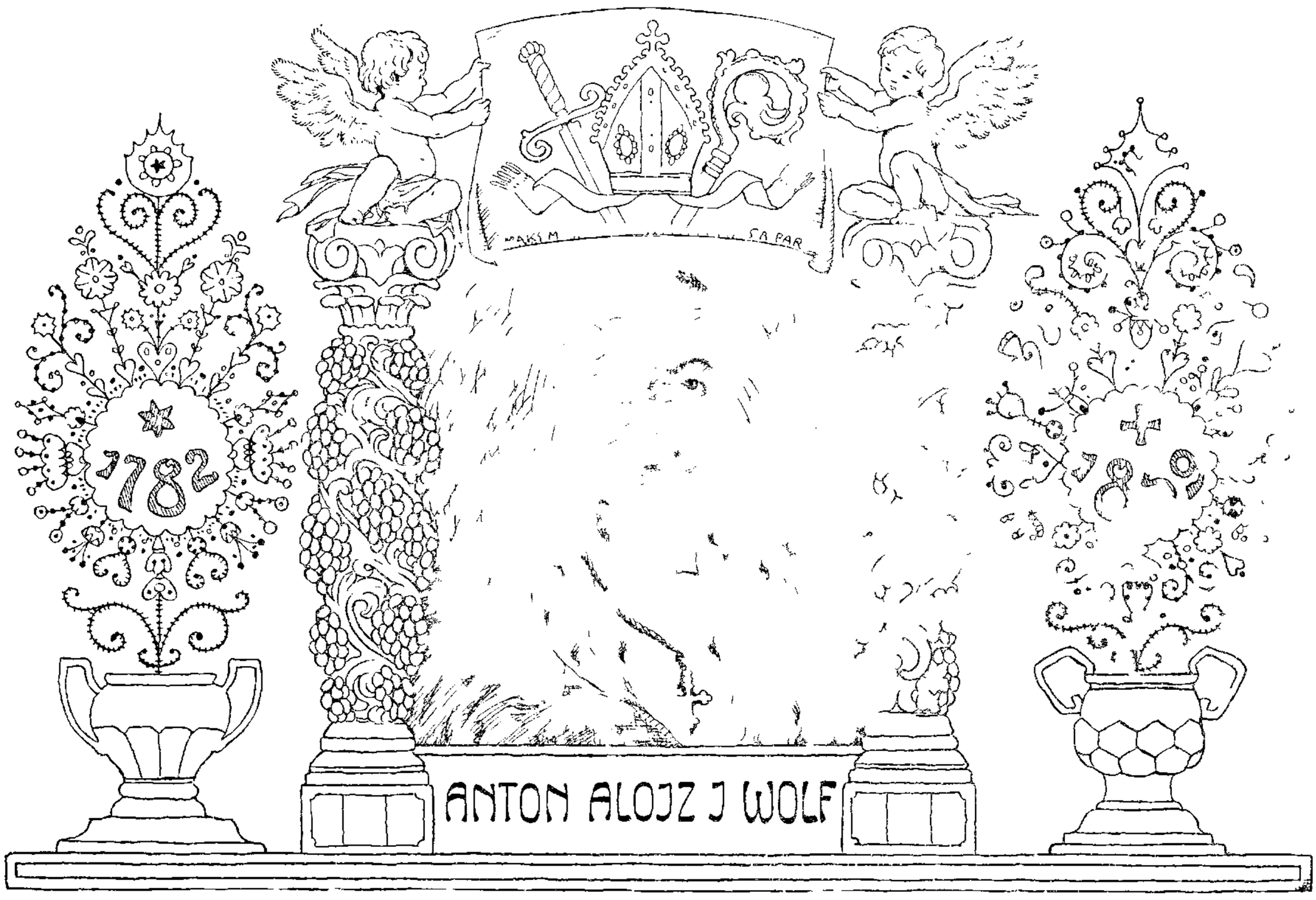
„Ne, Vulatko, za Boga ne zdaj! Povem, ko odidejo Benečani v kastel, on pride k tebi. A zdaj . . . Tvoja mati čaka v strahu . . ." (Dalje.)

---

[1] Ivula squarrosa.
[2] Pecivo.
[3] Peneče vino.

TIBER
(Kapitolij, Rim)

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

VII.

Pred Jurišev hišo zakličeta naučerja[1] drugo uro popolnoči. Hripav glas se izgubi v tuljenju burje. V gunje[2] zavita moža se ozreta na razsvetljeno okno prvega nadstropja, posvetita v ozko ulico, ki vodi h kastelu, posvetita okoli Juriševe ovčarne in konjarne, ki se naslanjati na mestni zid. Vse mirno, varno. Slava sv. Juriju, patronu senjskega mesta! Slava sv. Nikolaju, varihu mornarjev!

Pri vratih sv. Save drhti v strgan gunj zavit Uskok. Puška mu sloni ob zidu, njegov tovariš leži, smrči na mrzlih tleh. V taki noči, ko ostaja pošten človek doma, velja straža samo morskim pošastim, zlim duhovom kopne zemlje. A proti njim ne pomaga puška.

„Kaj, kume Andrič," pozdravita naučerja stražo, „nocoj imajo čarovniki in čarovnice sestanek z nečistim?"

„Da. Videl sem," odgovori stari Andrič šepetaje, in menca z rokami. „To so leteli preko zidu . . . Bukovička, Miličeva . . . pomagaj nam Bog! Reši nas sv. Jurij nečistih moči! Verujta mi: to je benečanski posel. Oni v mesto — burja raz Vratnika . . . Z burjo hočejo ustaviti Uskoke, da jim ne ubeže . . . Ali slišita škripanje od morja? Zdaj se vozijo Salemsonarji[1] v sodih po morju, čakajo, iščejo utopljencev — novih tovarišev. Oni bdijo, se vozijo v viharni noči, ko spi zelenolasi povodni mož, se skrije morska deklica. Slišita grmenje z gor? Vidita iskre? To so Vesle.[2] Brano vlačijo po skalah — gorje, kdor jim pride na pot . . . Slišite, kako trka na vrata? Vešče so, pošasti . . . Ni krščene duše pred mestom. Umrl bi strahu, da ne bdi še Juriša . . . Da ne bdi Zora . . . Da ni naš stotnik še pri Jurišu . . ."

Naučerja se ozreta v visoko hišo, v razsvetljeno okno Juriševe spalnice, na belo zavito glavico, ki gleda iz drugega nadstropja.

---

[1] Nočna stražnika za ogenj.

[2] Plahta.

[1] Nekaki povodni možje.

[2] Ženska bitja v konjski podobi.

„Oj prijatelja," toži Andrič „slabo za Orlovičeve, za nas. Kaj hočejo Benečani pri Jurišu! Stražijo ga. Gostila sta se benečanska pojedeža do popolnoči. Ženska je ostala tu, moška sta šla v kastel. Verujte mi, da ima ženska kak zapis[1], kako travo pri sebi, da začara Jurišu, da ne najde več poti v gore. Dobro, da pozna Orlovička vsa bajila, da zna odčarati . . ."

„Res je vse to čudno," kimata naučerja, srbi ju koža, lasje jima vstajajo. „Da, da. Kaj hočejo Benečani pri Jurišu? Da, da. Narejena je ta burja. Zato se shajajo čarovnice . . ."

„Veliki Zmaj se je obesil in puha okrog sebe," razlaga Andrič ter se trese.

„Da, da. Samo čuvaj se, kume Andrič, čarovnic . . ."

„Imam, kume, v pasu všito odoljan[2]-travo. V žepu kruh, ščepec soli, stroček česnja, glavico luka. Ej luk — ta smrdi nečistemu . . . Na vrata tu sem napisal Salomono slovo[3], nabil podkev. Imam zapis."

„Dobro, dobro, kume. Pazi na senco svojih podplatov — straži z Bogom."

Naučerja potisneta kosmati kapi črez ušesa, se zavijeta tesneje v rjave gunje. Skozi ozko ulico gresta proti kastelu, kličeta uro, svarita meščane, da pazijo na ogenj. S tem klicanjem bodrita moža sama sebe. Kajti grozno je hoditi v taki noči po prazni ulici. Na obeh straneh so se postavile hiše kot velike pošasti. Mogoče, da se odpro vrata, okno . . . Da prifrči vun žena, katero si imel za pošteno Senjanko — da poleti na metli v zrak . . . Varujta sveti Jurij in sveta Marjeta, ki sta premagala nečistega zmaja — varuj sveti Ivan Krstnik naučerja . . .

Groza . . . Zares se odpre okno v tesni ulici. Nekaj sfrfota po zraku — pade pred naučerja na tla; neprijeten duh se razširi po ulici. „Prokleta baba!" zakriči naučer in pozabi, da kliče s kletvino ponoči nečiste duhove. „Plačala boš, vražja hči! Petindvajseti stopec naših statutov veli: Kdor vrže na ulico smrad, plača šest malih liber[4] . . . Huj — kaj je to?! Pomagaj Bog!"

„Jaz sem, jaz, kume Andrič," miri prestrašena naučerja stražar vrat sv. Save, ki je pritekel v opankah neslišno za njima. „Prosim vaju lepo: Ne povejta nikomur, da sem videl oni dve. Lahko mi narede uši, sušico, bogvekaj . . ."

„Hodi k vragu, kume Andrič, hodi! Imaš odoljan-travo, imaš česenj, luk, kruh, sol . . ."

---

[1] Amulet.
[2] Baldrian.
[3] Morska noga.
[4] Pol funta.

Andrič se vrne pred vrata sv. Save, se trese, sune spečega tovariša, gleda v Jurišev okno. Tam bdita v resnem pogovoru dva moža, dva junaka, draga vsakemu Senjanu.

Na beli hrastovi mizi dogoreva voščenica. Plamen obseva steklenico s perečo bakarsko vodico, srebrne kupe, mrka obraza Juriša in Frankola, senjskega stotnika. Plamen obseva posteljnjak od belega lesa, pokrit z medvedjo kožo, kip trsaške Matere, omarico, ki je klečalnik in pisalnik. Na omarici je razpelo iz slonovine, „Vazetje Sigetgrada", od Bernarda Karnutiča in Gunduličev „Osman". Pri postelji dolga puška. Nad posteljo sablja in sulica. Od postelje do klečalnika cela vrsta škornjev, čevljev, opank. Ob edinem oknu leseno kreslo. Zraven vrat na hodnik dolga skrinja, zraven skrinje lesena ura na utež. Po belih stenah vise prosto risani zemljevidi Bosne in sosednih dežela. Na tleh pisana preproga, bosansko delo, na vratih s kredo zarisano Salomonovo slovo, črke: G. M. B.

Burja tuli pred oknom. Kot bi prosila, da ji odpro okrogle barvane šipe. Morje buči. Kot bi hotelo podreti mestni zid, kulo svetega Save.

„Pij, pobratim!" udari Juriša ob mizo. „Osem dni burja, osem dni časa, da rešiva svoje sokole. Ha — to je vreme!"

Frankol izlije kupico, si otare z dlanjo dolge črne brke. „To je burja! In nobena Senjanka ji ne potrese pšenice, da jo potolaži. Prav je, da zadržuje komisijo, ki je mogoče že v Reki, prav ni, da zadržuje tukaj vražje Benečane."

„Kaj hočeš?" zmigne Juriša z ramami. „Pij, brate! Na zdravje Venierovo! Pil je s Senjaninom — na zdravje mu bilo! Z menoj je lomil kruh, okusil sol — a jutri me obesi z največjim veseljem."

Stotnik izprazne kupico, se nasmehne: „A ti bi ga morda snel z vrvi, da ga vidiš viseti?"

„Ne, tako mi Boga!" se zakolne Juriša, udari po mizi, pomakne kapo v tilnik. Razgret je od vina, jeze, žalosti. Rdečica mu je zalila obraz, obronek od čela do lica je potemnel, izpod čela švigata dva modra plamena, lasje na čelu se ježe. Da ima vraga pred seboj v odkritem boju — to bi sekal, meril svojo moč. A vrag je prišel k njemu v podobi gosta, v ženski podobi. In oholi, neustrašeni Juriša se je klanjal. Srajco iz tenkega platna, ječermo in hlače iz modrega baržuna, dolgo dolamo iz zlatotkane hastje je oblekel. Roso glavo je pokril z sobolovko. Na njej leskeče dragi kamen, se ziblje čapljino pero. Obul je visoke safijanaste čevlje z zlato ostrogo, opasal se z leskečo sabljo, ogrnil škrlatasto bundo. Tako napravljen je sprejel benečanske goste. Benečani so se čudili krasnemu vitezu, čudili njego-

vemu bogastvu, lepoti njegove sestre, senjskim šegam. Foscari je rekel odkrito, da ni na Benečanskem Jurišu enakega viteza, Venier je obžaloval, da ni tekla Juriševa zibel v Benetkah.

In mlada Benečanka? Nič niso rekla njena kipeča usta — dosti pa je govorilo njeno sijajno oko. Da je razumel Juriša? Ne, preneroden je. On ne čuti, ne sluti.

Tako razmišlja Frankol. Spominja se nocojšnjega pogovora. Govorili so italijansko in hrvaško. Benečani, ki imajo hrvaške podanike, vojake, znajo za silo barbarski jezik — a Hrvat, Primorec, česa ne zna? Na Venierove besede, ki se čudi, da najde v Senju tako naobraženega plemiča, se je nasmejal Juriša:

„Šole, te se drže pač vedno cerkve. Ste videli gospoda, naših šestnajst cerkva! Dva samostana! Vsako senjsko dete zna čitati, pisati za silo. Seveda glagolico, cirilico. Saj veste, da se obhaja pri nas služba božja od starine v narodnem jeziku. Hrvatje smo, barbari. Pa rada se nas prime latinska, turška, celo nemška beseda. Kar je plemiških sinov, gredo v Dubrovnik, Padovo, Beč ali Gradec, tudi v Rim. Tako moj brat Ivo, frančiškan na Trsatu. Tako naš kanonik Miho. Treba pa ni našim klerikom latinščine, izhajajo tudi brez nje."

„Krasno!" je vzklikala Benečanka in požigala s pogledom Juriša. „Vi niste tedaj junak samo z mečem, tudi s peresom si poiščete slave."

„Pišem le za silo, donna Foscari," je odgovoril Juriša hladno, „moja najrazločnejša pisava je s sabljo po sovražnikovi glavi."

„Da. Razločna in znana je ta vaša pisava," se je nasmehnil ostro Venier. Večkrat je silila ta večer Frankolu, Venieru, ostra beseda na jezik. Roka je segala po meču. Gospodarjev pogled je opominjal, Cecilijina ljubka beseda je poravnavala, Zorino proseče oko je mirilo nasprotni stranki. Frankol se je oddahnil, ko je spremil Benečana v kastel in ju izročil svojemu hišniku.

„Res je zaslužil Venier vislice," pravi Frankol. „On preganja in sovraži Uskoke. Pa samo zato, da se prikupi signoriji. Ko sem mu pojasnil, da ne more zdaj radi burje nikamor, je hotel imeti svojega sobarja iz ladje. Ustavil sem se tej zahtevi. Sobar — to bi bil njegov tajnik, ki bi izvohal te dni vse venturine v Senju. In admiral bi jih zahteval od mene. Saj se poznamo."

„Ne jezi se, Frankol — pij!" pravi Juriša, naliva in gleda prijatelja. Daniel Frankol je vojnik, ki se ne odlikuje ne po postavi, ne po lepoti. Brazgotine na obrazu, presekana gornja ustnica — so priča, da ne varuje Frankol svoje kože v bojnem metežu. Vzbočeno čelo, sršeče obrvi, pogled Tržačana, so znak predrzne pogumnosti, ki ne pomišlja, se ne ustavi pri nevarnosti. Frankol je črnih, drobnih oči in las, velikih brk. Nosi nemško plemiško obleko. Črno suknjico, rokave zelene, plundre[1], visoke škornje dolg meč, širok klobuk z dolgim peresom.

„Ne jezi se, Daniel. Saj si se postavljal in klanjal nocoj. Škoda, da se ti sveti na temenu že siv las . . . Drugače, Bog ve . . . Lepa Benečanka bi pustila lahko svoje srce v Senju — ali potegnila našega Frankola s seboj. Da je lepa, pravijo, ta ženska stvar. Sem preneroden, da bi sam sodil . . . Kaj molčiš, Daniel," podreza Juriša zamišljenega. „Povej, kako sta se zmenila z Venierom. Čas hiti, Vulatko me čaka."

Stotnik pije, si viha brke, odpre drobno oko, udari z žilavo pestjo po mizi: „Reši naj se Vulatko, rešijo se venturini, vsi se rešite — jaz ostanem in se odgovorim. Prokleti Benečani! ‚Vi ste samo eden tistih' — mi je rekel Venier, ko nisem hotel poslati vojakov po tebe. — ‚Vi držite z Uskoki, vi sprejemate darove, deleže, vi ste prijatelj Jurišev.' Hotel je, da naj izročim koj tebe, Vulatka, Bogdinoviča in druge. Rekel sem, da to odredi nadvojvodova komisija. Nato je trdil, da so vse te komisije le navidezne — da ljudovlada zdaj ne odneha, da morajo Uskoki iz Senja. Jaz da sem razžalil ljudovlado, ker sem streljal na vojake, ki so merili nate. Oni da so imeli pravico streljati na gusarja, ki je pretrgal njihov kordon. Da, Juriša. Obljubil mi je, da bom sedel zraven tebe na zatožni klopi. Jaz — star vojak . . . radi nameravane izdaje . . ."

Jezen udari Frankol zopet po mizi.

„Ti, Frankol?" se čudi Juriša. „Ti, ki si se izkazal pri Petrinji, Kaniži, Karlovcu in toliko drugih krajih! Tebe je pohvalil sam nadvojvoda Ferdinand v pismu do cesarja. — Frankol, ki se obnaša že dvajset let kot hraber vojak, je pravil o tebi Ferdinand in te priporočal za petrinjskega stotnika. Bil si že karlovški podstotnik, zagrebški stotnik — kaj ti more očitati kleveta?"

„Le čudi se. A čas je tak, da mora biti vojak vesel, če umrje s poštenim imenom. Ne ve pa, če mu ga ne oblati brezvesten pisač še po smrti. Glej, Juriša: Predaja trdnjave je izdajalstvo. A je dostikrat bolj junaško delo, kot da se pokonča brez vsake koristi vsa posadka, žene, otroci. Predajo se plača z glavo. Z glavo je plačal Senjan Jurij Posedarski predajo Kaniže, stotnik Urmüller predajo Baboče, grof Harḍek predajo Raba. In nesrečni Kacijanar. Junaštvo življenja te ne obvaruje sramotne smrti."

„Pa ti vendar nisi predal nikakove trdnjave, Daniel?!"

---

[1] Široke hlače.

„Čakaj, razložim ti..."

Frankol pripoveduje, pije, kolne, udarja po mizi. Vestno posluša Juriša njemu, razen ene, že znane stvari. Znano mu je, kako si je osvojila pod Eggenbergovim poveljem združena vojska leta 1596. Petrinjo, važno trdnjavo. Juriša je bil tam, bil prvi Senjan, ki je naskočil visoki Hasanov stolp, kateri je branil Petrinjo. Nadvojvoda ga je pohvalil pred vso vojsko. Frankol je prvi naskočil Petrinjo na čelu petdesetih huzarjev in oklopnikov. Ko so pridobili trdnjavo, je nesel Frankol Eggenbergovo pismo nadvojvodu. Nastala je pravda, čigava je Petrinja. Cesarjeva, nadvojvodova, ali hrvaška? Do razsodbe v tem vprašanju so izročili Petrinjo Frankolu, da popravi in utrdi to važno trdnjavo. Z vnemo se je lotil Tržačan dela. Toda proklete razmere!

Štajerska, Kranjska, Koroška so obljubile Petrinji hrano proti odmerjeni ceni. A denar... V sili obljubuje vsakdo in vse. Pride čas izpolnitve — pa se izgovarja drug na drugega. Hrvaški stanovi prosijo podpore pri nadvojvodih. Ti pri cesarju. Cesar, ki ima toliko stroškov za splošno vojsko, pa ne more trošiti od državnih dohodkov za hrvaško Krajino. Zato nalaga cesar stroške nadvojvodom — ti pa zopet stanovom. Tako trpe posadke in vojska na Krajini pomanjkanje. Nasledek je, da beže vojaki iz trdnjav in taborov. Tudi Petrinjo in Frankola je zapustilo radi pomanjkanja večji del haramij. Ostalo je štirideset konjikov v trdnjavi.

Eggenberg se je bal po pravici turškega napada. Poročal je v Gradec, zahteval, da pride v Petrinjo bojni svetnik Vilim Windischgrätz, ki je imel v Zagrebu bojni svèt za obrambo Krajine. Na srečo niso udarili Turki tisto leto na Petrinjo. Drugo leto še ni mogel voditi bolni Lenkovič vojske. Žiga Herberstein se je hotel osvetiti za Lenkovičev poraz pri Klisu. Jurišu je bilo znano, kako je dobil Žiga Kostajnico in kako se je podrl lepi načrt prodiranja v Turčijo ob nezvestobi licemernih Vlahov, ki so prehajali h kristjanom in — se vračali k Turku. Turki so porabili ugodno priliko, da se polaste zopet Kostajnice in Petrinje.

Serdar[1] Ahmed Afis obleže Petrinjo s 50.000 možmi. Frankol je imel samo 350 mož. Sto od teh mu je bil poslal ban Draškovič malo dni pred turškim dohodom.

Po turški navadi je vabil Ahmed Afis Frankola, da mu izroči Petrinjo izlepa. Obljuboval mu je nagrado, časti in prosti odhod posadke. Grozil je z mukami. Frankol se ni prestrašil. Ahmed Afis je začel pravilno obleganje. Nastavil je stolpe, iz katerih so metali ognjene kolače v Petrinjo, izkopal rove, nametal nasipe, naskakoval trdnjavo. Frankol se je branil junaško. Pa tu je padel mož od turške otrovane pšice, tam je zadela drugega kroglja. Otrokom, ženam je pretila smrt — vsem glad... Frankol je gledal blede, izstradane obraze — upadal mu je pogum. V takem hipu je napisal pogoje za predajo. Pa Jurij Brestovski ga je ozmerjal, bodril posadko:

„Pogumno in junaško se branimo, ko vidimo tovariši, da se nam približuje zadnja ura. Borimo se hrabro za svoja ognjišča, za svoje žene in otroke, za rešitev in obstanek naše mile domovine."

Več dni so odbijali pogumni junaki sovražnikove napade, čakali, upali pomoči. Dan za dnevom je minul, pomoči od nikoder. V taki sili bi bil rad poslal Frankol glasnika do Lenkoviča, Herbersteina in Draškoviča, ki so taborili pri Sisku. Dva vojaka, dva junaka, se javita na nevarno pot. Na potu ulove Turki enega — drugi je prišel srečno v tabor krščanske vojske. V znamenje, da je dospel glasnik, da ustreliti Eggenberg z velikim topom, petrinjski posadki v izpodbudo.

Poveljniki krščanske vojske se niso mogli odločiti, ali bi šli Petrinji na pomoč, ali ne. Prisilila jih je vojska. Šest tisoč mož se je dvignilo na pot v Petrinjo. Hoteli so poslati iznemogli posadki najprej nekoliko hrane. Pa ni bilo mogoče. Sovražnik je bil obkolil Petrinjo. Štirideset konjikov, ki so bili poslani na ogled, razbijejo Turki hitro. Lenkovič je uvidel, da bodo mogli osvojiti Petrinjo šele tedaj, ko pokončajo sovražnika na odprtem polju. Zato pa bi morala vsa vojska črez Kolpo. A Kolpa je bila narastla od dežja. Čolnov, mostu ni bilo. Vojska je morala nazaj pred Sisek, kjer je dal napraviti zapovednik trdnjave most črez Kolpo. Zdaj so hoteli obvestiti Petrinjo, da ne obupa, se ne proda. Juriša se je oglasil za nevarno pot. Pa njegov stric Martin Senjanin mu je ubranil in prevzel nevarni posel.

Sto zlatov naj izplačajo njegovi ženi v slučaju, da se ponesreči on, je naročil Martin Senjanin in se preoblekel za turškega slugo. Srečno je dospel skozi turški tabor do sestradane posadke. Top je obvestil vojsko o njegovem prihodu. Kako se je preplašila — kot po čudežu — ogromna premoč oholega sovražnika, kako je bežal Ahmed Afis izpred Petrinje, pustivši krščanski vojski bogati plen, dva velika topa, mnogo streliva, hrane — vse to je bilo znano Jurišu.

Po tisti zmagi se je oddahnil Frankol. Popravo trdnjave je prepustil drugim — jo moral prepustiti. Glas o njegovi malosrčnosti v času nevarnosti je bil prišel do poveljnikov. Prejšnji stotnik je bil nato podrejen drugim, dokler ga niso postavili v Senj, zaupajoč, da on umiri razburjene Uskoke. Res so se umirili Uskoki pod njegovim prijateljskim povelj-

[1] Blagajničar.

ništvom. Ž njimi se je zaletaval v turško Liko, dovažal sužnje, privajal nove pribeglece. V vednih bojih, na divjem kraju, se je čutil Frankol srečnega. Uskoki ga ljubijo kot svojega očeta, prijatelja. Da črti z Uskoki Benečane, da pušča Uskokom prosto pot po morju, to vedo v Gradcu in odobrujejo molče. Vedo pa to tudi Benečani, ki skušajo spraviti Frankola iz Senja in postaviti na njegovo mesto Benečanom vdanega moža. Pa v Senju moraš biti z Uskoki ali — dokler so Uskoki v Senju, ne bodo trpeli nasilstva.

„Benečani so iznajdljivi v sredstvih, imajo povsod nastavljene vohune," nadaljuje Frankol in izlije kupico. Čelo mu zardi, močno utripljejo žile senčnice, ko konča:

„Načrt o predaji Petrinje sem si spravil v spomin tistih težkih ur, ki so vrgle mračno senco na mojo vojaško čast. Menil sem, da nihče ne ve za vsebino pogojev, katere sem bil hotel staviti Ahmed Afisu. A danes mi pravi ta pasjeglavi Venier, da sem ob stotniško mesto, ako ne izročim tebe in tovarišev, se ne ravnam po ljudovladini volji. Ker da lahko dokaže Venier, da sem hotel prodati Petrinjo. P r o d a t i, ne samo p r e d a t i. V pogoje za izročitev trdnjave sem bil postavil namreč tudi tisoč cekinov za sirote in vdove padle posadke. Pomisli, Juriša — jaz star vojak..."

Žalosti se zagrli Frankolov glas. Globoko sočutje se pokaže na Jurišević drznem obrazu; toplo stiska roko prijatelju.

„Frankol, pobratim moj . . . Pa bi bil izročil mene."

„Tebe, Juriša? Kolikokrat si tvegal življenje zame. Nečast sem ali tja — naj se zgodi volja božja. Pa varuj se, Juriša! Hotel je od mene vere, da ne ubežiš. Nisem je dal. Tedaj je uporabil vremensko nepriliko, tvoje prešerno povabilo... Stražo ti je postavil v hišo, stražo, ki te prikuje s črnimi očmi, ti ubrani beg..."

„Haha!" se zakrohoče Juriša. „Ali res? Ali lovi Benečan z ženskami junake?"

„Namesto konopljenke ti ponudi zlato verižico, namesto smrti ljubezen..."

Obmolkneta. Zreta v dogorevajočo svečo, poslušata piš viharja. Grenkost zaliva plemenite Juriševe črte, razorano Frankolovo obličje. Ljubezen, mir... Prazen sèn za vojaka. Njemu je nevesta bojna slava, ali bleda smrt.

VIII.

Rob od belega kamna krasi veliko ognjišče v prostorni kuhinji. Na stenah se svetijo velike kositarske posode, v skledniku lončene in lesene skodele, krožniki, sklede. V žličnjiku so lepe bele žlice iz bezgovega lesa. Lodrice[1], kebliči na klopi, zajemalke, kolarnice[2], lonci na polici, vse se beli, sveti v medli luči obstenske leščerbe.

Nad ognjiščem visi kotliček. Pri žerjavici pod njim vre lonček. Burja se zaganja v dimnik. Podpiše zdaj žerjavico, da zaplamene ogorki, zapiše zdaj, da ugasne plamen, leti pepel pod noge na ognjišču sedečim.

Na visoko stojalo klopi se naslanjata Juriša in Frankol. Pri Juriševih nogah čepi in dremlje na pručici deček morda dvanajstih let. Bele hlače mu je sešila, debelo majo[3] mu je spletla mati Trsačanka. Deček je prišel preko gora iz Trsata, da prinese Jurišu sporočilo od brata patra, od grofa Frankopana. Zdaj dremlje, rdeče lice žari pri dobrodejni toploti.

Ob ognjišču stoji prekrižanih rok Vulatko, govori polglasno, da se ne zbudi deček siromak, ki je kljuboval burji dolgo pot od Trsata v Senj, prišel ves premrzel do Orlovičevih. Polglasno govore Frankol in Juriša, vsi trije gledajo in poslušajo častitljivo ženo, ki sedi v kreslu pred ognjiščem. Črna je njena obleka in ruta na glavi, črna, ker žaluje že dvajset let po gospodarju. Ostre, upadle so njene, Juriševim tako podobne poteze. Nos velik, ustni tenki, oko blede modrine, slabovidno. Oči ženske, ki je prejokala dosti noči. Orlovička — vprašajte stene njene sobe, koliko noči je prebdela v solzah. Prejšnja leta za rajnega Kaja, ki jo je zapustil s polletno deklico, s šestnajstletnim starejšim in s šestletnim mlajšim sinom. Niso se ji posušile še solze za možem, začela jih je pretakati za sinom. Za predrznežem, ki se je spuščal tako mlad v vratolomne čine, ki ljubi kot zrel mož le boj in nevarnosti. Podivjal je za njim tudi mlajši sin. A ko je prišla nesrečna ura — ko je hotel obesiti Rabata Juriša — se je bil zaobljubil Ivo cerkvi. Slava Bogu! Velika je čast, imeti sina junaka, katerega bojna slava polni Primorje, plaši Turka in Benečana. A še večja čast je materi, imeti sina oznanjevalca miru, sina, ki spravlja grešni svet z Bogom...

In vendar. Da vprašate Orlovičko, kateri sin ji je bolj pri srcu, sklenila bi roki, imenovala Juriša. Njen starejši sin, njena rana, njena skrb. Njena zelena vejica življenja, nositelj očetovega imena, njen častni venec. Od rana že ga je negovala, povpraševala nebeška znamenja, mesec, zvezde, modre žene in svete može, kaka sreča se piše njenemu sinu. Vsa znamenja so kazala, da postane mali Juriša velik junak, vreden očetovega imena. Da bi bil vedno zdrav in vesel, mu je natrgala lastnoročno

[1] Vederca za vodo.
[2] Posode za mleko.
[3] Jopica.

v mesečini somovice[1], mu jo dajala jesti. Volčjega srca mu je dela v zapis, všila v haljico, da postane pogumen, neustrašen kot volk. Čuvala ga je mraka, meseca, zlih oči. Ko so hvalile zavidne Senjanke lepega dečka, je pljunila Orlovička vselej pred žensko in rekla vselej: „Ne budi mu čar!“[2] Ko so se jele ozirati deklice za njim, je odvezavala sinu čare, mu kuhala rože, ga kadila z dišečimi zelišči.

Ko je bil fant na ženilu, že junak na glasu, se je ponujalo in vabilo vse v svaštvo. Iz belih gradov, iz turške zemlje so prihajala sporočila, pozdravi. A Juriša — kot bi ne bilo ženske zanj na svetu... On ljubi le morje, boj, mater, sestro in brata. Orlovička žaluje, ker izmrje z Jurišem rod Orlovičev. Pa je že pisano tako v zvezdah. Saj bi bila revica Juriševa žena. S sestro, z materjo bi plakala in čakala cele noči, dokler bi prišel krasni junak, pojoč po morju, dokler bi prijezdil z gore. Pa vendar... Orlovička bi pestovala vnuka, živela bi v njem ona... A težko, da zapojo še svatje pred Juriševo hišo na zdravje mlademu ženinu. Le hčerko, Zoro — nevestico, odvedejo nekoč materi. Mati se boji tistega dne. Ona želi, da ostane Zora doma. Je dela in jela. Da se moži — da hodi kot večina mladih žena po Krajini, v obleki žalosti — čemu?

Pa sin gospodar pravi, da je Zora prenežna, da bi stala sama v burji življenja. Če umrje brat, mati, kaj počne nerazsodno, mlado dekle? Treba ji variha. Sicer ji pograbi brezvestni svet vse, kar je njenega. In to je danes, ko kratijo Nemci Senjanom in sploh Hrvatom njihove stare pravice, zelo mogoče. Zato je Juriša v pomenku z Milanšičem, najbogatejšim Uskokom, stotnikom v Brinju. Milanšič je grd, ni mlad. Slabo bo ugajal Zorinim očem. A kaj razume Juriša o tem, česa želi dekliško srce. On ji išče le ugodnega gmotnega stanja. Da so tu še druge zahteve, srčne, tega ne ve.

In Zora, materina razvajenka? Ona sluti pač nekaj, a ne vpraša, ne ugovarja. Ve, da ji hoče brat dobro, da mora ubogati brata. Srečna Zora! Da bi ji ostalo srce mirno, kot je bilo doslej... Pa prišlo je te dni nekaj novega nad nežno hčerko. Znanje z beneško plemkinjo, katera spi gori v Zorini sobi za tujce, je razburilo Zoro. In strah za brata. Vse tolaži Orlovičko, da se izmota Juriša, kot se je že dostikrat, tudi iz te zagate. Tolaži jo ljubka Benečanka. Toda pogovor mož kaže, da je Jurišev položaj zelo resen. Frankol, ki je navadno opraščal Uskoke v takih pravdah, Frankol — bo najbrž sam zatožen. Vse bi se uredilo, vse bi bilo, ko bi se vdal Juriša črnim očem, stopil v beneško službo ali obljubil vsaj, da bo miroval na morju. Vse bi se uredilo. A pogažena bi bila uskoška čast, čast Orlovičev. Ne! Umrje naj! Izgine naj ime Orlovičev, toda izgine naj rajši častno, kot da bi živelo od sramote.

Misli Orlovička, posluša, pripomni modro in vrti preslico, si popravi ruto na sivih laseh, zavezano v zatilniku, si pogladi svilenico[1], pogleda v lonček. Veliki uhani v ušesih, zlata verižica ob vratu se zasvetijo pri vsakem migljaju glave. Orlovička se je nadičila na čast beneškemu gostu, ki je že dva dni v njeni hiši, na čast gostovemu bratu, svaku. Pokazala je mlademu gostu, kaj zna in dela senjska gospodinja. Kako suši ribe, jih spravlja v soli, kako dela sir, suši meso, kako peče presnjačo, mete maslo, kako prede, tke, plete, šiva. Lahko kaže to Orlovička. Gospodinja je, da malo takih. Prva pokonci, zadnja še na nogah, oskrbuje hišo z redom in snago. Lahko se vtika Orlovička v resen pogovor mož. Žena je izredno odprtega duha. K njej hodijo Senjani po svèt, kdaj naj strižejo otroke in ovce, kdaj naj nastopijo kako pot, kje naj se ženijo in druge podobne reči. Pozna vse leke in trave, a sama ni bila nikoli bolna.

Možje se pogovarjajo o sporočilu, katero je poslal brat Ivo s Trsata po dremajočem dečku. Komisija je v Reki. Grof Frankopan je povabil komisarja na večerjo, povabil tudi patra gvardijana. Kaj so govorili s Frankopanom, o čem je govoril Frankopan z Jurišem, to preudarjajo zdaj.

Položaj senjskih Uskokov, Juriša in tudi Frankola, se je poostril, ker je postal Vid Kisel, ki je drugekrati zagovarjal Uskoke, Senjanom sovražen. Sploh so se jeli vtikati hrvaški generali v senjske pravice, v pravice hrvaških plemičev. Generali so silno oblastni. Na dvoru v Gradcu in Pragi imajo vedne homatije, nimajo časa, da bi se brigali za hrvaške plemiče, ki so stali cesarju Rudolfu tako zvesto na strani, ko se je uprl Bočkaj; zdaj jih za zahvalo preganja Oger in Nemec. In nadvojvoda... On krči sam meje hrvaške zemlje, jemlje hrvaškim velikašem posestva. Zato, v takih razmerah, ne najde Uskok pravice in si je išče sam, česar bi ne smel.

„Poglejmo,“ pravi Juriša, „le dve leti nazaj, le dve kitici naše žalostne pesmi: Prisiljen od okoliščin je sklenil cesar Rudolf žitvarodoški mir. Prepovedal nam je napadati Turke. O čem naj žive Uskoki, na to niso mislili modri državniki. Saj je na papirju, da dobe senjski Uskoki vsako leto 10.000 zlatov. To je dovolj.“

„A stotnik mora plačati iz svojega vohune, ki mu prinašajo poročila s Turškega, poštne sele, posadko v Nehajgradu. Lahko je bilo to za bogatega Lenkoviča, a jaz moram reči: Iščite si plače...“

[1] Jelinji jezik.

[2] Rek Primorcev zoper uroke.

[1] Svileno krilo z modrcem.

„Iskali smo jo tudi zate, Frankol — kršili smo tako žitvarodoški mir —“

„Vrag vzel tak mir!“ izbruhne stotnik. „Tistih 200.000 tolarjev, katere se je cesar Rudolf obvezal plačati sultanu, bi porabil cesar rajši za vojsko. Mi bi imeli prihranjeno vojsko in pravi mir, ne tak, ko napada vsak čas manjša četa naše meje.“

„Ni junaka na Krajini, Daniel, ki bi ne mislil tako. Pa kdo vpraša za mnenje nas, kdo hrvaške velikaše?“

„Da vprašajo mene,“ se oglasi Vulatko in zadržuje težko svoj gromoviti nizki glas, „da vprašajo *mene*...“

„Oj vemo, kaj bi odgovoril, Vulatko,“ ga udari Juriša po rami in našteva materi, kako so bili poslali Uskoki po cesarjevi prepovedi starega vojvoda Nikolaja Radiča v Prago, da dokaže cesarju, da ne morejo živeti Uskoki brez plena, ker nimajo hiš, ne zemljišča. Da zaprosi cesarja, naj jim da letno plačo v redu ali pa dovoljenje, da smejo zopet pleniti. Cesar bi bil dal rad plačo — pa ne more, ker ima vedno prazne blagajne. Radič je predlagal cesarju, naj bi določil Uskokom za dohodek davek od nekaj morlaških vasi v onih krajih. Radič je prepričal cesarja, da je nadzorstvo hrvaškega generala, ki uživa tisti dohodek, nepotreben za tiste kraje. General se le bogati z dohodkom, cesarju pa ne koristi nič. Denar, katerega dobiva hrvaški general, bi z malim dodatkom zadostoval za izplačevanje senjske posadke in mestnega kapitana. Cesarski svet je odobril Radičev predlog. Radič se vrne vesel v Senj, ker je mislil, da je stvar gotova.

Pa na graškem dvoru niso hoteli odobriti Radičevega predloga. Rekli so, da se ne sme nihče vtikati v dohodke hrvaškega generala. Uskoki so bili prisiljeni, živeti po svoji stari navadi. Radičev predlog je obudil Uskokom le sovraštvo hrvaškega generala, Vida Kisela, ki je bil prej Senjanom naklonjen, ki je zagovarjal prejšnja leta Uskoke pri nadvojvodu.

L. 1604. so obdolžili Dubrovčani Uskoke, da pustošijo, napadajoč Turke, tudi njihove zemlje. Res so bežali Turki takrat pred Uskoki v dubrovniško luko, a Uskoki, na čelu jim Juriša, so jim sledili v luko in jih tam pobili. Dubrovčani so streljali na Uskoke, jih zatožili pri nadvojvodu. Ferdinand je poslal Vida Kisela v Senj. Kisel je preiskoval zadevo, zaslišal Uskoke, jih oprostil in opravičil pri nadvojvodu. Nadvojvoda je oponesel celo Dubrovčanom njihovo sitnost in rekel, da morajo ostati v slučaju kot je omenjeni bil, nepristranski. Senjskim Uskokom pa je dovolil nadvojvoda, da smejo prehajati po Neretvi na Turško, a v sili da smejo tudi skozi Dubrovnik.

L. 1606. je zaplenil Juriša doževo ladjo, odnesel 10.000 zlatov v gotovini. Nato je napadel še ladje po beneških lukah. Rovinj, Vestro in druge. Tedaj je zaprl benečanski admiral, Ivan Contarini, morje pri Reki, Senju in Bakru. V imenu stotnikovem in v imenu senjskega mesta se je pritožil pri admiralu Frankolov podstotnik Jakob de Leo. Frankol je bil tedaj na potu v Gradec. Jakob de Leo je dokazal, da so storili ta rop le nekateri nepokorni Uskoki proti stotnikovi in meščanski volji. Nadvojvoda se je bal, da bi vrgli Benečani svoje posadke v Primorje. Poslal je zopet Vida Kisela v Senj. Prišel je s štiristo vojaki. Strah po Senju je bil velik. Pa Kisel je obsodil po dognani preiskavi le dva izmed krivcev na smrt. A še tistih je bil eden Arbanas. Drugim je odpustil proti pogoju, da vrnejo plen. Tajniku benečanskega admirala, ki je prišel raditega v Senj, je izročil Kisel 7500 zlatov in del najdenega blaga. Tako je sodil Kisel. Benečani so vpili o podkupljenju... Pa od takrat je vsled Radičevega predloga in drugih okoliščin izgubil hrvaški general svojo naklonjenost napram senjskim Uskokom.

Pa če jim ni naklonjen hrvaški general, jim je naklonjen sam cesar Rudolf II. Večkrat je že pohvalil Senjane, imenoval Senj „edino trdnjavo v cesarstvu“ „antemurale christianitatis“.[1] Ker mu ni bilo mogoče, pomagati Senjanom do stalne plače, jim je potrdil iznova njihov grb, jih pohvalil zaradi njihove velike vernosti in zvestobe.

In ko je dospel v Prago Anton Mikulanić, zlati vitez, dvorski knez in otoški stotnik, k cesarju, da toži v imenu vseh vojskovodij, stotnikov, zastavnikov in vseh senjskih vojakov Vida Kisela zaradi kršenja senjskih pravic — pravic, katere so dobili od prejšnjih vladarjev, posebno od Matija Korvina — je potrdil cesar mestu zopet vse stare pravice, izročil Senjanom v dohodek vse vasi in gradove, katere so in bodo še vzeli Turkom. Da morejo tako preživeti pošteno sebe in svoje rodbine. Vidu Kiselu je zapretil cesar še posebej, da naj pusti Senjane, da uživajo v miru svoje stare pravice, kajti „vse kar imajo ti ljudje, so si stekli v borbi s Turkom.“

Tako cesar. Drugače hrvaški general. Vzel je Mikulaniću stotniško mesto, ga vrgel v karlovško ječo. Dohodek tistih vasi, katere so vzeli Senjani Turkom, je na papirju. Kdo se bo boril s silnim hrvaškim generalom? Saj je vzel še mogočnemu grofu Nikolaju Frankopanu konjeniško stotnijo — saj dela s Hrvaško, kot se dela z vsužnjeno deželo. To je zahvala Hrvatom. O, visoko je nebo, car daleč. Ošabna nemška gospoda je že po naravi sovražna Hrvatu. Raztrgati, ponižati hočejo Hrvaško docela...

[1] Prednja obrambena straža krščanstva.

„Tako je," kima Orlovička in pogleda otožno sina. „Na mestih, kjer so sedeli dedje hrvaških velikašev in plemičev, sede tujci. Okoli njih narod, ki sluša samo tujca, služi le njemu. Nadvojvoda hoče vzeti hrvaško Primorje. Zrinjske, Frankopane hoče potisniti od morja. Že je vzel Zrinjskim Baker, Kraljevico, Frankopanom hoče vzeti Novi, Trsat, kot jim je vzel Toun, Grabovo. Da, slabe čase smo doživeli, še slabšim gremo naproti... Ne želim učakati, da zapodé naš bedni narod od morja. Vem pa, da bodo napeli Benečani in Nemci vse moči, da spravijo svoje otroke na morje."

„Da, slabi časi so prišli nad ubogo, od vseh strani stisnjeno, izkoriščano Hrvaško," pravi Juriša in plemenite črte junaka napolni globoka žalost. „V utrjenih mestih zapovedujejo zapovedniki tujci, imenovani od nadvojvoda. Lepe plače in dohodke vlečejo od posestev na Krajini. Saj ima karlovški general 12.000 for. letne plače. In ni mu treba, da se mudi v Hrvaški. On se zabava lahko doma, ko potegne denar."

„Tujci se pasejo po naši zemlji — teptajo naše pravice. Še bana nam niso hoteli več dati," se jezi Vulatko.

„Vrag ž njimi!" zakolne Frankol. „Ne spoštujejo več ne zgodovinskega, ne narodnega prava. „Jaz sem pa vedno za to, da se čuvajo stare pravice."

„Da, Frankol. Ti si naš, če te tudi ni rodilo hrvaško Primorje," mu stiska Juriša roko. „Kaj praviš: Prisilili smo novega hrvaškega in ogrskega kralja, da nam je dal bana s starinsko oblastjo od Drave do Jadranskega morja. Ali bo Tomaž Erdödi mož, ki se bo znal ustavljati z železnim čelom vsem spetkam in predrznostim tujcev? Ali vstane še kdaj Hrvaška, samostojna, velika? Hrvaška Zvonimirjeva, Hrvaška, kraljica Adrije?"

Tožno zmaje Frankol z glavo.

„V sedanjih razmerah? Ne. Rečem ti, Juriša: Rod za rodom bo umiral na straži, v boju. Črez dolga leta, črez veke vstaneta morda Hrvaška, Bosna, prenovljeni, pomlajeni. A zdaj... Pripravljajva se na smrt, Juriša. In če nam ne zada cesarska sodba smrti, bodimo pripravljeni na vedne boje. Po sili je vzel Matija, naš svetli kralj, našemu svetlemu cesarju oblast nad Hrvaško in Ogrsko. Vedni punti prete. Vse se pritožuje, vse govori o zli prihodnosti. Kmalu dobimo, kot kažejo znamenja, novo vojsko s Turki. Cesar nam je dovolil, da smemo delati izlete na pasjeglavce... Benečani niso zidali zaman Palmanove, ne utrjujejo zaman svojih mej. Vojna, nemir pretita na vse strani. A da nas ugonobe sedaj, žal bi ti bilo za obrite turške glave, in za lepe benečanske ladje — kaj, Juriša?"

„Žal!" pravi zamišljeno Juriša in gleda v žerjavico in na mater, kot bi mu bilo žal še nečesa drugega. Mati razume, vzdihne. Ne samo po bojni slavi, ne samo po materi in po sestri bo Jurišu žal... O črne, krasne, solnčne oči, zakaj motite mir mojih otrok? Da ni videl Juriša Cecilije, da ni videla Zora Foscarija — mirneje bi zaprla mati od joka trudno oko...

Vsi štirje molče, deček dremlje, v lončku vre, burja se zaganja v dimnik. Pozno je — ali rano. Kajti davno je minila polnoč. A Bog ve, če bodo še kdaj skupaj z molčečim Vulatkom. On molči. Njemu je tako težko iti od Milke v mrzle gore. — Oj težko. Pa se mora rešiti. Mora voditi Juriševo vojvodstvo, skriti plen v jamo v gori. Naj ne pride več v benečanske roke, kar je zaslužil, kar je plačal Senjan s krvjo...

Vsi štirje molče. Mati motri lepe sinove poteze. Ah, da je njen veliki, slavni Juriša, majhen deček — vzela bi ga v naročje, skrila, varovala vseh nevarnosti. Pa on je mož, junak, ona uboga, stara žena ne more zadržati usode, katero izziva sin... Da ga more rešiti vsaj ene boli, srčne boli...

Frankol zazeha in vstane, išče klobuk. — „Za božjo voljo!" vzklikne Orlovička, „naredi vendar križ črez usta, gospod — veš, da uide pri zehanju rad nečisti duh v človeka."

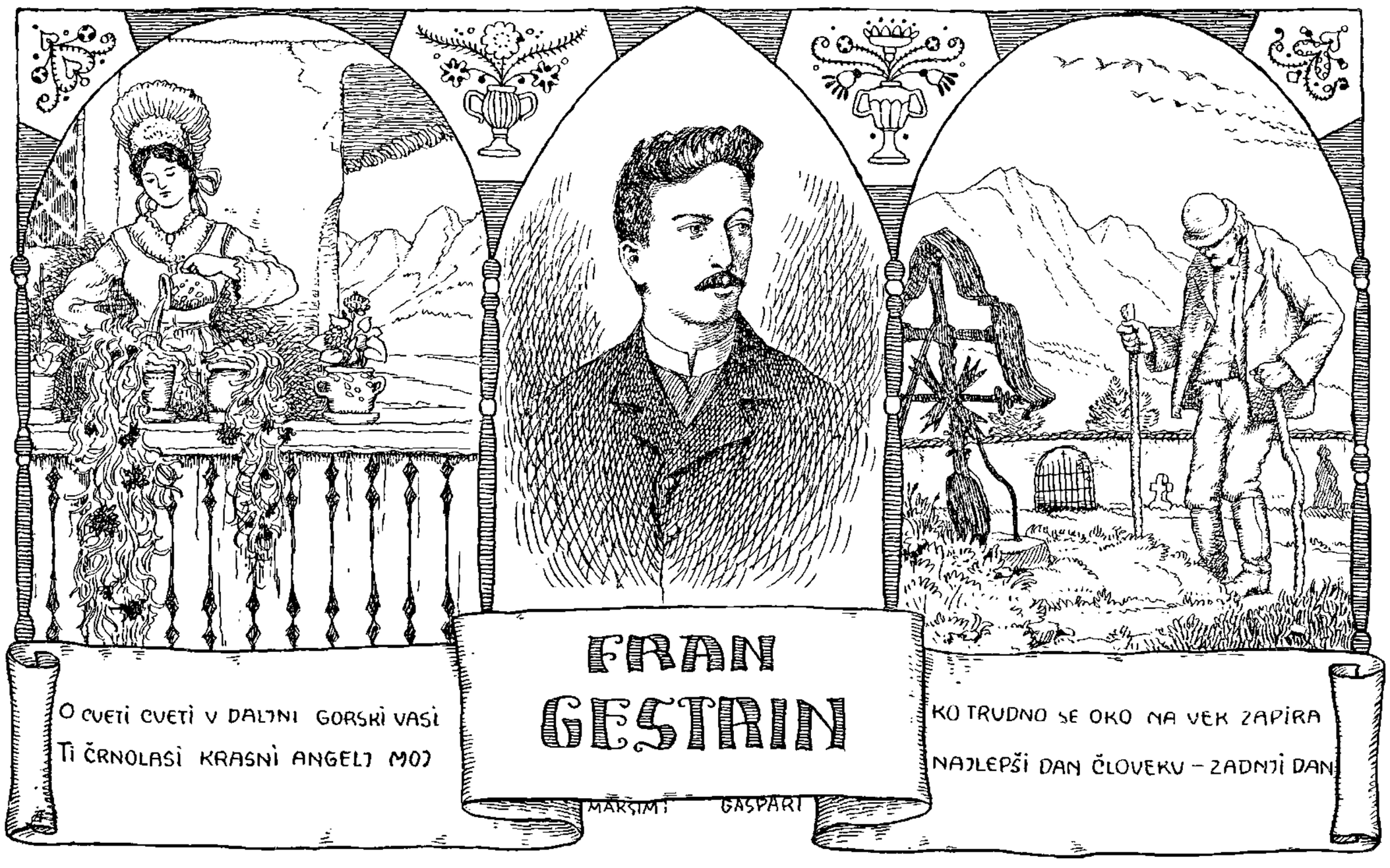
Frankol naredi po navadi Primorcev križ črez usta, Juriša se zakrohoče: „Čudno ne bi bilo, Frankol... Saj si jih klical te dni na stotine..."

Juriša se zamisli. Svetlo, krasno in toplo je bilo te dni, te večere v dvorani. Zunaj je bučal vihar, kot buči še zdaj. In Juriša se je čutil nakrat trudnega, sitega bojev. Spomnil se je svojih šestintridesetih let. Njegovo življenje je bilo viharno in bode. Kakor morje... In zahrepenel je kot potnik v puščavi, po zeleni oazi, zahrepenel je po mirnem življenju na strani ljubljene žene, po otrokih, vnukih. A za to življenje bi moral prodati dušo, Adrijo...

Zunaj buči morje, kot da vé Juriševe misli...

Frankol se poslovi, Juriša ga hoče spremiti, jemlje faral raz stene, prižiga lojevico. Mati zagrebe žerjavico, naredi križ črez ogenj. Nakrat poči faral izleti iz Juriševih rok, šipe se razlete v drobne kosce. Plaha, bleda skoči mati k sinu. „Spomin!" izpregovore trepetajoča usta. „Spomin!" kima Vulatko. Osupel stoji Juriša. Faral mu je padel iz roke, izbit od nevidnega udarca. Rad bi se nasmejal materinemu strahu, pa srb mu gre po koži. Frankol se prekriža.

(Dalje.)

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

IX.

Mestna vrata so zaprta. Po senjskih ulicah kraljuje burja, išče mrak otrok. Kosmatinec, dolg kot žrd in tenak kot nit, se ozira zaman za njimi. Skrbne Senjanke so sklicale svoje nemirneže okrog ognjišča, so spravile perilo, plenice raz kline pod oknom. Da ne dahne mrak v perilo, da ne škoduje otrokom.

Uskoški otroci sede za ognjiščem, jedo papeščak [1], se igrajo s kokami [2]. Možje drgnejo rjo raz puškovnike, brusijo nože, cepijo s cepljenko trske, navijajo skozi gladež volneno ali laneno nit raz motovilo, pletejo male ravšeljne [3], velike mreže. Gospodinje kuhajo pšenico, kašo — pripravljajo suhe ribe. Druge ženske pleto maje, nogavice, kape. Predejo ovčjo volno, lan; tko, šivajo, vezejo, delajo opanke, pisane šlebedrice [4], tople pačme [5]. Veselo plapola ogenj.

Stara babica vrti preslico in pripoveduje otrokom, kako nevarno da je zdaj zunaj za otroke, fante in deklice. Po otroke hodi mrak, jih odnaša v visoke gore. Hodi po nje Martaloz, jim pojé srce, jih proda na Turško. Odrastlo mladino lovi volkodlak, povodni mož, muči jo mora, mami vešča. Zato ostajata dober fant, pošteno dekle zvečer doma, zato naredi skrbna gospodinja morsko nogo na vratih, da zabrani vhod volkodlaku in mori. Polno neznanih bitij, zlih moči izpušča nečisti duh ponoči. Noč ima moč. Če slišite tuljenje volka na Strmcu — ni to volk, ki bi prišel rad po ovco v Senj, rajnik je, grešnik, ki se vrača v podobi volka z onega sveta in izpije kri živalim, človeku. Pozabili so neprevidni sorodniki, da bi mu zastavili pri pogrebu pot — a zdaj odganjaj ga . . . Treba ga je izkopati, mu predreti s svežim kolom srce . . . Tako je v mraku in noči polno tajnih moči in nevarnosti. Stopiš nevede na križpot, na koreninico, in ne veš več, kje si. Vile te vzamejo v svoje kolo, ti zapojo, da ti ostane glava in srce bolno žive dni.

Živo oko široko odprto, posluša uskoška kri. Deklice se stiskajo plaho k babici, fantiči gledajo v omreženo okno, v dimnik. Kaj ne migajo tam suhe

[1] Korenine, krompirju podobne.
[2] Pečena, razpokana koruza.
[3] Mreža na okroglem lesu. Tudi za rake.
[4] Suknjeni šolni, bogato izvezeni.
[5] Šolni, spleteni iz suknjenih štritofov, toplo podloženi.

ribe, drva . . . Kaj ne vabijo skozi okno čudne moči temne, burne noči? Joče, cvili burja. Prasketa ogenj. „Daj," pravi babica gospodinji, „vrzi četrtkove soli v ogenj. Bog zna, kaka duša se vica in prosi naše pomoči."

Otroci se ozirajo v temne kote velike kuhinje po duši, ki se reši iz ognja, se ustavi morda v hiši . . .

Zavetno je v topli kuhinji, v družbi domačih. Pa uskoška kri se ne zataji. Fant želi v temno, prigodkov polno noč, vpraša babico: „Kaj pa haramije v gorah, na samotnih cestah? Kako da ne sne teh ne volk, ne medved, ne volkodlak ponoči, jih ne zavede ne vila, ne salemsonar, ne povozi vesla?"

„Vsakemu junaku je dala skrbna mati zapis, ki ga varuje čarovnic; — volk, volkodlak se ga bojita, ker je pojedel volčje srce. Veliki junaki nosijo tudi kamenček ali travo pri sebi, ki jih stori nevidne, zapis, ki jih brani krogelj in noža. Zato pobijejo naši toliko Turkov . . . Tudi Turki nosijo sicer zapise, a ti niso od Boga, ne od svetnikov božjih . . ."

Dečkom zaplamene oči. Skočijo k očetu: „Oče, kdaj pojdem s teboj nad Turka — v Benetke?" Otroške oči se iskrijo od želje po razbijanju, po plenu. Vse, kar je lepega pri njih, je s Turškega, iz Benetk. To sta obljubljeni deželi mladih Uskokov. In oče odloži orožje in poljubi sina: „Rasti hitro, materino zlato, da nadomestiš očeta, strica . . ."

Mlada mati pogleda sinčka, ki bo strah Turka in Benečana. Sinčka, ki prinese sestricam zlatnikov za upletnjake, materi sukna in svile za obleko. Med ženskami se razvname živahen pogovor o sedanjih in prihodnjih junakih. Ženske se vesele tudi dne, ko se bo zvijal na kolu, nad ognjem Martaloz, turški vohun, ki krade uskoško deco.

Mrko molči gospodar, molče mlajši bratje. Potrka na vrata. Ženske se preplašijo, možje stopijo naglo k prišlecu. V skenderju[1], kapo iz jančevine do ušes, v opankih stoji Uskok v kuhinji.

„Ti, vojvoda?" se klanja gospodar, „kaka sreča te nosi?" „Pridi po večerji k Donateviču," pravi Juriša kratko, pokima ženskam in izgine. Resno pogleda mož ženo, mlajše brate. Vsi vedo, kaj pomeni Jurišev klic. Ženske se ne spuščajo ne v vprašanja, ne v jok. Žena Uskoka je vajena, da kliče oblast vsak čas moža od nje. In če se ne vrne? Kaj je malo vdov po Krajini? Delila bo usodo drugih — usodi pa ne uideš . . .

Skozi tesne, temne ulice hodi Juriša. Potrka tu, potrka tam. Zakaj kliče sam svoje fante? Da mu vzbuja skaljeni mir družin še večji srd do Benečanov Sovražiti jih mora, naj se tudi prikazuje med njimi in med njim Cecilijina podoba . . .

[1] Ponošena obleka iz raševine.

V Donatevičevi konobi je polno Uskokov. Sede po sodih, po tramih. Same velike postave, sami Juriševi možje. V pleteni maji, v skenderju, kot se nosijo doma. Med Uskoki se krečejo možje v laški kamižoli, dalmatinskem krožetu[1], v črni krški janketi. Venturini. Mrk stoji med njimi Juriša. Gleda svojo četo.

Mrzlo bo v gozdu — v jami. Težko je Senjanu pustiti kraj, kjer je doma, pustiti otroke. Težko venturinu pustiti Senj — kjer je našel pribežališče pred krivično sodbo benečanske signorije — Senj — varno zavetje ljudovladinih beguncev. Zdaj bo zahtevala ljudovlada račun od Senjanov . . .

„Odidite, prijatelji, črez meje," jim pravi Juriša. „Naj vam bo sreča mila. Ko bo vreme jasno, se povrnete. A vi, junaki . . . čuvajte Senj raz gora — če vas kliče strel, pritecite."

„Pritečemo na krilih vetra, vojvoda! A ti, naš knez? Solnčece naše, kaj nas ne povedeš ti v goro?"

„Ostanem, da čuvam, delam za vas. Držite se dobro, fantje! Ko mine nevarnost, pridem do vas in gremo maio Turku v pohode."

„Živel Juriša! Pa bojimo se, vojvoda, za tebe. Da se ti ne zgodi kot z Rabato. Tako nam Boga in naše puške! Da ti skrive le las, zapalimo Benetke!"

„Bog vas živi, fantje! Hej, Marko Donatevič! Kaj spiš? Dižo[2] vina gor, da pijemo na junaško zdravje, na srečno vrnitev. Potem se izgubi tudi ti začas iz Senja, Donatevič, ti skrivač venturinov. Tudi ti si na rovašu ljudovlade. Povabil bi vas bil, fantje, v svojo hišo, pa meni je prinesla burja nepričakovane goste . . ."

Junaki pijo, kolnejo Benetke, prisegajo osveto Benečanom. Zunaj šumi vihar z vedno enako močjo. Že četrti dan. Toplo bi se sedelo zdaj za senjskim zidom . . . živelo o benečanskem plenu do pomladi; do tja preskrbita Bog in Juriša nove zaloge, če je ne pošlje cesar. Prijetno bi bilo tako življenje, delala bi se vesla, ladje, popravljale stare, pletle mreže. A prokleti Benečani tirajo neboge v mraz . . .

Uskoki pijo, zapojo pesem o uskoškem življenju o Juriševih slavnih činih. Spominjajo se Depuntovičev, Daničičev, Mihovila Opečanskega, Pariževiča, Mate Tordislaviča in drugih. Večen jim bodi spomin, naj pojo haramije v gorah njihova imena, a ti, deklica, rožica, ne jemlji junaka, ne ljubi Uskoka, ker ti umrje v daljnem kraju, in ti boš močila belo ličece s solzami . . .

Vrata zaropočejo. Dva hrusta, dva brata, vojvoda Hreljanoviča, vstopita. Nista bila pozvana, privabila ju je pesem. Vprašajoč pogledata po zbrani družbi. Juriša jima natoči majoliko:

[1] Raševina.

[2] Velika opletena steklenica.

„Vsem junakom na zdravje in poštenje! Živela Niko in Vinko Hreljanovič! Kako da sta pustila naš dični Nehajgrad? Gospod kastelan Niko — v konobi se ne straži grad."

„A kak vrag naj ga odnese v taki burji? Ni broda na morju, ni človeka po bregu. To vam piha! Komaj sva prikobacala z našega brda v Senj. A ta bedak pri vratih nama ni hotel odpreti. Menil je, da je vzel nečisti duh najino podobo nase."

Bučen smeh gre po konobi, obmolkne za bačvami[1]. Donatevič, debeli oštir, opravičuje Andriča. Uskoki se prepirajo, smejo, kot bi ne imeli v tem hipu nobene druge skrbi. Gori, v jami pod Veljunom, bo takšen pomenek njihova edina zabava.

* * *

Kot črn plašč vise Ceciliji lasje po plečih, po belem krilcu. Gole nožice slone na mehki preprogi, roke leže sklenjene v naročju, glava je nagnjena. Kot da posluša deklica . . .

Debela voščenka v srebrnem svečniku gori s svetlim plamenom in razsvetljuje Zorino prijazno sobico za goste. Stene, okno, postelja so pokriti s pisanimi preprogami. Dve veliki skrinji, noge levje tace, ogli levje glave, vezene, mehke blazine na pokrovu, hranita Zorino obleko, perilo, lišp. Ves zaklad mlade deklice. Na steni so stvari, katerih ni pričakovala Cecilija v Senju. Slika svete Device od Veronesa v zlatem okviru; veliko benečansko zrcalo z okvirom iz školjkovine. Ni pričakovala postelje iz guževega[2] lesa, ne mehkih žimnic, ne brokatnih prevlek, ne svilene odeje in blazin, ne tenkega platna. A na vse to, kar jo je tako zavzelo prvi dan, kar ji je pojasnil svak Venier z besedami: „Vse ukradeno —", na vse to ne misli Benečanka nocoj. Vse v hiši meni, da spi. Pa ona sedi, posluša. Šumenje burje? Ne. Tihe korake posluša, ki lazijo po hiši — polagano odpiranje hišnih vrat na cesto . . . Posluša, misli na vse čudno, kar je doživela te dni v Senju. Mar so res coprnice in coprnije? Ceciliji se zdi, da je zašla v deželo bajk.

Ona se smeji vražam, v katere veruje ves njen vek. Smeji se tudi njen brat Ivan. Pomiluje neumnost in trdosrčnost sveta, ki zažiga uboge žrtve nevednosti, jih obsoja nemogočih dejanj. Pa tu na tem začaranem obrežju, kjer se ubija moč slavnih Benetk ob peščici Uskokov, kjer pravijo, da je coprnic več kot listja in trave, tu bi skoraj verjela na čarovnije.

Zakaj je prišel njen svak Venier z galejami pred Senj? Da zahteva kazen za uskoške zločine, da zahteva glavo Juriša Senjanina. In kar živi Cecilija, se spominja pravd in pritožb radi Uskokov. Ni zločina, katerega ne bi pripisali Benečani njim. Živo je ostala Ceciliji v spominu slika, kako je dejal rabelj ob glavo deset uskoških plemičev, katere je bil povabil kapitan Pavel na Lošinju na pijačo, jih napil, povezal in poslal v Benetke. Ljudstvo je kričalo, psovalo obsojence. Njih obleka je bila raztrgana — znak, da so se borili, njih obrazi zatečeni, oči podplute. Za zmerjanje ljudstva, ki je metalo gnile pomaranče vanje, se niso zmenili. S krvavimi očmi so gledali samo na morje — Adriji so poslali svoj zadnji pozdrav. Cecilija se je zgražala, ker niso gledali rajši v nebo ali proti cerkvi sv. Marka. So pač razbojniki, se je tolažila takrat.

Danes umeva tisti pogled. Za Adrijo, zaradi Adrije so umirali Uskoki, zato je veljal njej njihov zadnji pogled. Za Adrijo . . . Da ostane benečanska last, doževa nevesta . . . zato se dela vsako leto toliko krivic Uskokom. In se molči o njih. A kadar vrača izzivani Uskok milo za drago, tedaj se razglaša raz loggio, se razširja po svetu vest o barbarskih činih barbarskega naroda. Kličeta se cesar in nadvojvoda, sv. oče v Rimu se pozivlje, da proglasi križarsko vojsko zoper pogane, ki jedo otroke, pijo človeško kri.

A tu v malem mestu javlja šestnajst cerkva pobožno čut naroda. Z nežno ljubeznijo ljubijo tu otroci roditelje in brate, z nežno ljubeznijo vzgajajo roditelji otroke. Za kaj jih vzgajajo? Za žrtev — za smrt. Tisti hajduki, roparji — so junaki, ki stoje dan in noč na straži ob Adriji, ki trpe pomanjkanje, mraz, zato da uživajo narodi za njimi mir. O junaki, krasni, veliki, vredni večne slave!

Večne slave si vreden, Juriša Orlovič, kraljevi venec bi se podal tvoji ponosni glavi. Pa se ti kujejo okovi, pripravlja sramotna smrt. Kdo ti jo pripravlja? Dom, katerega sem ljubila, moj lastni dom. Zavzeta za velikost njegovo sem bila pripravljena žrtvovati sebe. Vzeti neljubljenega doža, če me snubi na ukaz slavnega velikega sveta.

Ne vzamem ga, Juriša. Pri tebi ostanem, se bojujem, umrjem s teboj. Samo če hočeš, moj prijatelj, moj knez. Zabolelo me je srce, ko si krmaril tako neustrašen mimo naših galej. Prestrašila sem se, ko me je vodil Frankol po tesni ulici, se ustavil pred to hišo . . . Zabolelo me je srce. Bilo mi je, da naj ne stopim v tvojo hišo. Da prinesem hiši, sebi nesrečo. Zdelo se mi je, da pravi burja: Oj deklica, golobica, ne hodi . . . Beži rajši v pusto goro, beži na viharno morje . . . Bolečine, huje kot smrt, te čakajo v tej hiši . . . Zelišča v vrtu na vzhodni strani hiše so se majala v burji in pravila: Ne hodi . . . Velika trta, ki poganja na obeh straneh konobinih vrat, se objema nad grbom Orlovičev, mi je odma-

[1] Sod, ki drži 6 bariljev; barilj je 66 litrov.

[2] Slonokoščeni.

jevala z velim listjem: Ne hodi! Gledala sem grb. Kamenito polje, meč in križ, odsekana turška glava. Nad grbom leto 1535. Z balature[1] se je spuščalo k trti zelenje primorskega klinčka. Dol so gledali rožmarin, marva, pereči ogenj, ošipek. Le bosiljaka, nežnovonjivega, ni bilo, da me pozdravi z obljubo ljubezni, prijateljstva. Stala sem, premišljala . . .

„Se li bojite, donna Cecilija?“ me vpraša dobri, postrežljivi Frankol. „Ne bojte se. Varni ste kot doma. Meni je sitno, ker nimam ženske postrežbe — zato sem naprosil vojvoda . . .“

„Česa naj se neki boji?“ se je čudil dobričina Ivan. Pa sem stopila s težkim srcem na granitne praške stopnice. Odprla so se vrata — zableščalo je v očeh — zabolelo v srcu. Stali so s svečami v široki veži, se mi klanjali v pozdrav. Rodbina in družina. Zdi se, da je tu vse eno. Patriarhalično . . .

Klanjali so se mi v pozdrav, praznično oblečeni. Vse je blestelo. Vonj iz kuhinje je pričal, da se pripravlja gostija gostu v čast. Mati mi je nudila kruha, hčerka soli. Vendar sem čutila, da slutijo tudi one, da jim prinašam nesrečo. O, v žepu je naredil gotovo vsakdo teh praznovernih ljudi rožičke, da ubrani hišo nesreče, zlih oči. Kaj so tako hudobne moje oči?

Juriša se jih ni bal. Blesteč se v dragocenem orožju, v hastji, me je sprejel ponosno. Obril se je bil, preoblekel, poklonil se ni. Ne zdi se mu vredno, klanjati se ženski. O čakaj, barbar modrih oči! Kaj nisem rekla, da te še peljam na srebrni verigi po Markovem trgu? Prevzetna je bila tista beseda. Juriša se ne vklone nikdar. V tem oziru je barbar. Nikdar ne bo žgolel sladko kot naši kavalirji, nikdar mi ni, mi ne bo poljubil roke. Stotnik je zbral ostanke svoje nekdanje galanterije — dosti je gotovo ni imel star vojak nikoli —, mi je dvoril. Nekoliko nerodno — pa vendar. A Jurišu se je zdelo še to neumno. Ni navada pri njih. Tu se klanja ženska moškemu, ga pozdravlja. Ženska dela skoraj vse — a v okolici pravijo, da se niti ne spodobi govoriti možu v družbi o svoji ženi. Rekel bo: „Oprostite — moja žena . . .“ Tu stoji ženska pri mizi, streže gospodarju, sede k mizi šele, ko vstane on. Kako neumna ponižnost. Prvi večer, ko nam je stregla Zora, sem rekla, da naj sede k nam, da ni umestno, da stoji. Kako je vzrastel Senjan. „Moje sestre sem jaz gospodar,“ je rekel. O ti hrvaški medved, les leseni!

Zora je dobro dekle, postrežljivo, radovedno. Videla sem, da je poljubila bratu roko. Zdi se, da ji je brat življenje. Ima tudi dosti bratove visokosti v sebi. Smeja se našim navadam, ne razume naših misli. Vendar se razburi ob mojem pripovedovanju o naših veselicah, o lepoti Benetk. Dekle je življenja željno, hrepeni po svetu, a ne sme iz teh skal. Kot neprečitana knjiga leži še svet pred njo. Kako je njeno življenje? Zdaj se igra z družicami, veseli — zdaj bledi v tajni žalosti. Mati kara Zoro, ker ji ne diši kolovrat, ne štatve, nogavica, ne vezilo. Pela bi, plesala, živela tjavendan. Cele ure se lišpa, se ogleduje v velikem zrcalu, se veseli svoje mičnosti, svoje lepote. Komu se lišpaš, Zora? Resno te pogleda brat, pokara mati. Se lišpaš Benečanu? Ah, Zora! Da bi moglo, hotelo biti — kar ne more biti nikdar . . . Odplula bo Dogaressa. Najinih čuvstev valovanje utone v morju . . . Jaz bom bleščala na beneških veselicah, tebi pripelje neki dan brat ženina — ti se omožiš na ukaz. In prela, tkala boš. Kuhala, stregla stoje možu gospodarju. Vzgajala sinove za turški meč, beneške vislice. Uboga Zora!

Čuden je ta svet, težko Benečanki dobiti zaupanja teh ljudi. Divji so in divji postane, kdor pride v dotiko ž njimi. Moja Jela je kar podivjala, kar smo tu. Ž njo ni več nič. Z Uskokom hodi, s fantom iz Juriševega vojvodstva, z Bogdinovičem. Poznala, pravi, da ga je že prej, ko je bila doma, na Krku. Brodaril je mimo, pozdravljal. Zdaj kipi ljubezen. Jela pravi, da bi se omožila z Uskokom. Bogdinovič ima hišico. A od hišice se ne živi, Jela moja . . . Plačo dobi cesarsko . . . Na papirju, Jela moja . . . Prinaša plen . . . A za plen dobi vislice, Jela moja . . . Aj pustiva, deklica, te neumnosti, vrniva se v Benetke.

O jaz mislim, upam, Jela, da nama bo, ko prideva domov, vse to kot sen. Kot sen mi je tudi sedaj. Kot sen, katerega se ne morem otresti. Enkrat se pač vzbudim — in prazne bodo bolečine, katere trpim . . . Enkrat, enkrat . . . Pa kdaj bo to? Gori srce — spanje beži moje noči.

Kaj je nocoj? Kak kohot in šepetanje je druge večere. Nocoj ni Jele ne Vele, ni Dane ne Mare, ni Zore. Kam je odšla gizdavka? Da spi? Ne verujem. Rekle so mi „lahko noč“, Jela me je razpletla, pripravila posteljo. Zdaj so odšle natiho, druga za drugo. Kaj skrivajo nocoj? Na večerji smo bili pri stotniku. Juriša se je oprostil, Zora ni smela z menoj. Da imajo prečnega dela. Stotnik je povabil podstotnika. Igrali smo. Pa stotnik je bil raztresen, je izgubljal. Podstotnik ga je opominjal večkrat s pogledom. Kaj imajo? Svak je nevoljen — Ivan zamišljen. Jutri pojdeta k biskupu.

Kako tuli burja . . . Škriplje po hiši, po stopnicah. Bliža se polnoč . . . Kaj, če spe dekleta — in so tihi koraki le koraki duhov? — Cecilijo prime groza. Glasno kliče: „Jela! Zora!“

Iz druge sobe ni odgovora . . . Deklica se ojunači, stopi v drugo, v tretjo, četrto sobo. Vse prazno . . . Postelje odkrite. Ni Orlovičke, ni deklic.

---

[1] Hodnik.

Tako samo se čuti nakrat Cecilija, kot se je čutila oni dan na morju. Pa tam je bila vendar na benečanski ladji — tukaj je v sovražni zemlji. Kaj, ko bi . . . Bog jih sodi te ljudi . . . Kaj, ko bi — pomorili Benečane . . . Zdaj so v kastelu — pomore svaka in brata — potem pridejo nad njo . . . Med sovražniki si, Cecilija — kaj ne veš, kako so mrmrale tiste coprnicam podobne babnice, ko te je peljal stotnik v Senj?

Stotnik ti je razkazal Senj. Šestnajst cerkva, dva samostana. Pokazal ti je biskupijo zraven glavne cerkve, veliki stari stolp, obzidane vodnjake, Nehajgrad. Kjer je stal moški, se je nasmehnil, se ozrl. A ženske, otroci so kazali rožičke, pljuvali . . .

„Benečanska strija! Krvopija!“ so klicali za njo. Nič več ni bila radovedna, kaj je po tesnih, krivih ulicah, slepih uličicah. Rekli so, da bodo sodili te dni Martaloza, ga mučili na kolu, ga pekli na žrjavici. Ona ne pojde blizu. Lahko bi zagnale tiste grde babe tudi njo v ogenj.

Oh Cecilija! Saj je vse res, kar se govori o Uskokih. Roparji so, morilci. Umore te . . . Preden pride komisija. In ko pride — jo potolaži — kot veli svak — lepo osedlan konj, voz blaga, mošnja zlata. Saj drže vsi vkup. Na videz le so komisije, kazni. Avstrijci vidijo radi, če Uskoki moré Benečane. To je umljivo — jasno. A kaj bi čakala smrti v Orlovičevi hiši — beži, Cecilija . . . Beži v kastel . . . Frankol obvaruje tebe in tvoje . . . A tiho, oprezno . . .

Deklica se ogrne v plašč, zavije glavo v črno benečansko rižo[1], vzame šolne v roko in se spusti oprezno po stopnicah. V prvem nadstropju se usiavi, posluša. Vse tiho. Juriša gotovo ni doma. Vse tiho v pritličju, kuhinja zaprta, vežna vrata prislonjena. Nalahko odpre vrata. Tmina je na ulici. Pa v nji se gibljejo neke postave. Neslišnih korakov, glavo upognjeno pod težo na ramenih. Vsi hite v eno smer. Duhovi? Aj ne. Polglasno je rekel mimo hiteči: „Ajde, kuma, žuri se.“

Mehanično se spusti deklica za hitečimi. Vedno več jih je. Prihajajo iz vseh krivih, ozkih ulic. Vse vrvi v eno stran, proti Velikim vratom. Tam se odpira pot na Reko, v gozde, v Otočac, v Liko.

Smoljenica na zidu pri Velikih vratih se kadi, ugasuje v pišu. Modričasti plamen osvetljuje le negotovo množico mož, žena, deklet. Vse zavito v gunje, otovorjeno. Puške slone na zidu. Možje objemljejo starčke, žene. To je slovo. Kako, zakaj?

Glej tam sloni Jela ob rami čvrstega mladeniča, Vela pri svojem Miju. Pa kje je Zora? A . . . Sredi množice stoji orjak v gunju, črno kapo na laseh . . . Zraven njega tolaži Orlovička mlado ženo, zraven njega bodri Zora mladega moža. Tu so solze, vzdihi . . . Zdaj razume: Junaki beže v goro . . . Zato so odbežali vsi Orlovičevi iz hiše, zato so imeli toliko dela. Junaki beže v goro pred komisijo — zato je bil stotnik tako raztresen. Ah, to so reveži Uskoki . . . Zdaj vun, v gozd, kjer rajajo volkovi in medvedi, kjer čakajo pošasti temne noči. Poslavljajo se, kolnejo Benetke, svojo usodo . . . Zamolklo izpregovori orjak v sredi množice, zamolklo, kot bi se bal, da prebudi spečo jezo, obupno bol.

„Idite, bratje, sokoli moji, idite z Bogom. Čuvaj vas Bog v jami in gori! Vulatko, da mi privedeš zdrave moje fante!“

„Z Bogom, vojvoda!“ „Da se zdravi vidimo!“ „Bog z vami!“ „Mati, sestra, Jela, Dana, Mara — z Bogom!“

Vse se objema, kliče. Vsak mož vzame svojo puško, strese Juriševo roko. Zapanjena stoji Cecilija. Juriša tu! V starem gunju, v skenderju. Kaj reče, da jo vidi . . . Pa pove mu vse. Vse. Kak strah je preživela. Kako je sumila . . .

Slednji beguncev je šel skozi vrata v temno viharno noč. „Zapri vrata!“ ukaže Juriša straži, se ozre po materi. Kdo je ženska tam? Naglo stopi k tujki. Plašč zdrkne raz Cecilijinih ram. V belem krilcu, razpuščenih las stoji trepetajoč Cecilija pred Uskokom, išče zaman besed, pobira plašč. Skoz tmino plameni Juriševo oko, jezna roka se dotakne dekliče rame. „Ha, Benečanka!“ zasikne, „si plačana za vohunstvo? Hvali Boga, da si ženska!“

* * *

Kot na svatbo se napravlja Juriša. Zora mu podaja pas, ječermo, mu pomaga v suknjico, mu pravi, na kak način je bila prišla Cecilija snoči na cesto. Kako je Benečanki hudo, da jo sodi on tako krivo — da je bil surov.

„Jokala je vso noč,“ konča Zora pripovedovanje in pogladi gubo na sobolovki, poravna pero.

„A tako!“ se zavzame Juriša, vzame pest cekinov iz klečalnika, jih strese v pleteno mošnjo, vtakne za pas. „To je dobro,“ pravi in lice se mu razvedri. „Strah jo je bilo, da jo ubijemo? Haha! Razžalil sem gospico? No — odpuščanja je ne bom prosil.“

Zora, ki ugiblje že ves predpoldan, kam se napravlja brat, ga vpraša, videč, da se je mrki udobrovoljil hitro.

„Čuješ, Juriša! Kam pa se napravljaš? Zakaj prireja mati gostijo? Prideta Benečana in Frankol?“

„Kam grem, to je moja briga,“ se obregne brat in naježi obrvi. „Ti bi se pač rada zvijala okrog Benečana! Nisem slep. Čuvaj se, Zora! Burja se vleže, Benečan odide. Da ga najdem na morju, gorje mu! Ti pa skrbi, da bo vse v redu, ko se vrnem.“

[1] Pajčolan.

„Sela si poslal v Brinj," poizkuša zardela Zora.

„No da, v Brinj. Ni treba, da pazite na vsak moj korak."

„Ko se tako bojim zate. Kaj naj počnem brez tebe?"

„Zato je moja dolžnost, da ti poiščem druge zaslombe," se nasmehne Juriša.

„Pa vsaj ne privedeš svatov?" vpraša Zora prestrašena.

„Glej," se smeji brat glasno. „Kot bi ne čakala komaj na to. No le pametno se obnašaj, ko pride ženin. Ubogi mož! Lep križ bo imel s teboj."

„Ali jaz nočem, ne grem od tebe," se razjoče Zora, skriva lice v pripasu.

„Tiho, otrok. Jaz sem gospodar. Sprejmi jabolko, pripravi rožmarin — drugo je vse dogovorjeno. Že davno. Nisem ti izbral otročaja. Moža, kot jih je malo, ti privedem. In da veš, nobene besede nočem ne od matere, ne od tebe, jaz sem gospodar, vem, kaj je treba. Poglej dol — prihajajo?"

„Nikogar ni," se joče Zora, gleda obupno v brata.

„Ne teži mi srca, dekle," pravi Juriša mehkeje. „Saj traja vendar zaroka tri, štiri leta. Do tje se privadiš ženina. Imeti pa moraš zaslombo, ker se ne ve, kaj doleti mene."

„Saj je Ivo," ihti Zora.

„Ivo je božji," odgovori resno Juriša. „Prosil bo, da bi prišel v rodno mesto. Pa take skrbi ga motijo lahko v njegovem poklicu . . . Ah tu so . . . Daničič, Hreljanovič, de Leo. Krasni deveri[1] bodo to. In konji, iskri, izpočiti. To bo skakal moj zelenko preko skal . . ."

X.

Na kuli sv. Save sloni bleda Zora, zre z rosnim očesom na morje. Adrija se ne dviguje več v goratih valovih, burja ne nosi več vihrajoče zastave. Morje in burja sta trudna od besnenja. Nebo slači sivi plašč, svetla modrina, zlati solčni žar prebijata pusto sivino.

Zunaj na prostem je morje že čisto, gladko. Tu v senjski luki, ob senjskih skalah kipi še jezno in motno, ziblje izrvano grmovje, drevesa z gora. Zunaj mami že morje z varljivo gladino, šepeče utopljencem, deskam razbitih brodov o večnem miru. Tu se tresejo šibe na motni vodi, tu toži skalovje o prestani vihri. Jasno, krasno je zunaj po širnem svetu. Tu za senjskim zidom pa si, Zora, sužnja starih običajev. Močno kipi po tebi ponosna bratova kri, neizprosna volja. A ti si ženska. Drugi ti odločajo usodo. Ne ubraniš se ji. Ne smeš osedlati konjiča in bežati v goro, ne smeš sesti v jadrnico in se posloviti od domačih bregov. Ženska si, Zora, hči, sestra Uskokova, uskoška nevesta. Zavidana od deklic v Senju, Brinju in Otočecu, slavljena po lepoti po Primorskem, si vendarle ženska, sužnja.

Rahlo veje burja okrog blede deklice in vprašuje: Kaj si taka? Tako bleda, tako žalna? Ti izprošena, zaročena od najbogatejšega Uskoka? Nevesta brinjskega stotnika, kneza Milanšiča? Kaj se ne sveti na roki kamen, dragi, bledi kamen, Zora?

Da, sveti se. Opal je. Ne pomenja ljubezni, ne obeta zvestobe, ne prerokuje sreče. Ločitev, solze pomenja opal. Ločitev, solze. O, blizu je Zori težka ločitev. Že se polega vihar — dragi gost se odpravlja . . . Jurišu se bliža sodba. Ločitev, solze pomenja opal.

Viloviti so bili konji, na izbor junaki. Od srebrnih podkev so švigale iskre, vihrale so bunde, zvenela je pesem. Konjske glave, pokrite s svetlimi kolutami, grive, prepletene s pisanimi trakovi, čabrake z zlatimi resami. In mati je sprejela snubce s presnjačo v roki, gospodar je nalil gostom srebrne kupice, konjem so dali sluge zlate pšenice, rujnega vina.

V veliki dvorani so ogledovali orožje, tehtali meče, poizkušali sablje po zraku, pomerjali šleme, natikali ščite. Vmes so se pogovarjali o doti. Juriša je našteval vezena krila, svilenice, perilo, dragulje — in dom. Hišo, hleve, kmete.

„Zakaj dom, Juriša, desno krilo moje?" se je zasolzila mati. „Mlad si, pripelješ nevesto, otroke vzgojiš Bogu in sebi v čast, stari materi v uteho. Bogat si — odkupiš se, če ti preti zlo."

„O mati!" Otožno je pogledal Juriša. In podpisal je listino, podpisal jo je Ivo, ki je bil prišel, da blagoslovi po starem običajo zaroko, podpisale so priče. Nihče ni vprašal neveste; Foscari, Cecilija sta gledala.

In ko so zapeli junaki „Zajdi vanka lepota devojko" — je stopila Zora v spremstvu svojih deklic, v zlati obleki, polna draguljev, v rokah kite rožmarina, bosiljaka, v sobo. Zastala je pred ženinom . . .

Širokopleč, velik, neroden, dolgih brk, strogega obličja je stal Milanšič pred njo. Njegov pogled, kot da hoče prodreti v dno duše mlade deklice: Si se že ozirala za mladeničem — moreš li postati žena čestitega moža? Si deklica starega poštenja, starih običajev?

Zora je drgetala pred tem pogledom. Nekaj je v dnu srca, česar ne sme slutiti strogi brat, česar ne sme vedeti stari ženin, o čemer ne sanja modra, ponosna mati. Nekaj je . . . Milanšič ni našel, razumel tistega, kar se je skrivalo za dolgimi vejicami Zorinih trepalnic. Ponudil ji je jabolko. S kratko, trdo

[1] Svati.

besedo. Zorina roka se je tresla, se obotavljala, da sprejme znak ljubezni, zaroke. Upokončila se je. Hotela se je upreti, odreči. Kaj je ne bodri Foscarijev pogled? Kaj je ne motri sožalno Cecilija? Pa brat je premeril strogo Foscarija in sestro. Žile so se mu nabrekle, naježili lasje. In Foscari je razumel, da sme pač gledati senjske navade, ne sme se pa vtikati v rodbinske razmere. Zora je sprejela jabolko, dala rožmarin. Ženin ji je nataknil prstan, brat Ivo je blagoslovil zaroko. Zaročena je. Zavezana, po naziranju Uskokov, za vedno — ako noče onečastiti Orlovičevega imena. Zdaj se sveti opal na njeni roki. Ne vzbuja ljubezni, ne obljubuje zvestobe starcu, ne obeta sreče mladenki. Ločitev pomenja opal, pomenja nesrečo. Da bi pomenil ločitev od Milanšiča! Da bi bila samo še en dan prosta te vezi! Zavriskala bi glasno, da se razveseli bilka, grm in siva skala v gori, zapela bi zopet veselo s kosom in škrjančkom, zaplesala objestno kolo. O — zakaj ne vržem svetlega obročka s prsta v sinje morje? Kaj se ne usmili nihče moje žalosti? Brata in mati, tovariši, znanci, sosedje, vse govori o sreči... Ve tihe moči, ki snujete življenja niti po gorah in morju, tajna bitja, ki se skrivate po jamah in skalah — vsevedoče vesle, sladka Lada, rešite me neljubega ženina starca, otmite me...

Molči, Zora, prigovarja burja, govori morje deklici. Vse to mine. To so dekliške muhe. Kot vsako dekle, si si želela ženina. Lep je samski stan samo za mlade dni. Mož, mlad ali star, je le mož. In Milanšič je najbogatejši, najuglednejši Uskok. Kaj si mislila, da te da modri brat mlademu fantalinu? Vedela si, kaj se govori in plete že dolgo — in nisi ugovarjala. Veš, da bi bila že davno Milanšičeva, da ni Jurišu tako težko, pustiti te od sebe. Toda negotova je usoda vojníkova... Glej, za štiri leta ste se zmenili. Črez štiri leta preprosiš brata še za štiri. Ti veš vse to, Zora, mlada, krasna. Zakaj tedaj tolika žalost? Poznamo mi, vetrovi in morje, človeško srce... Ne jokaj, Zora. Krasno je v morski globini, v palači povodnega moža in morskih deklic. Da veš, kako krasno je v višini gora, kjer raja vihar, vstaja burja... Ne da ti utehe brat, ne mati, dam ti jo jaz morje globoko, dam ti jo jaz burja mogočna... Da ti utehe Benečana tujca sladka beseda...

Zora strmi v morje. Kaj poznata res veter in morje njeno gorje — poznata jo mati in brat? Da. Prišli so tujci... Pod Orlovičevim krovom se je naselila ženska, bitje iz čarobnega, drugega življenja. Čvrljala je, pela, se smejala zvonko, glasno. Skozi smeh in besede je probijalo njeno zlato srce. Sedala je h kolovratu, sedala k štatvam. Zamotala je nit, zametla čolniček, pokvarila rdeče rože, katere je tkala Zora v belo dno. Sukala se je pri velikem ognjišču, občudovala lodrice, kolarnice, pletla vrše[1]. Poizkusila je gnesti testo za pinke[2], škrnice, kolače[3], hrstače, pince[4]. Poizkušala je pripraviti ribe na gradeli, v ponvi, na brodetu. Vsega se je lotila, vse je pregledala v hiši, nemirnica. A zvečer, ko so sedeli pri žerjavici v Zorini sobi, je pravila Zori, kako drugačno od Zorinega je življenje benečanske plemkinje. Gladki, fini so italijanski kavalirji. Klanjajo se ženski, ji poljubujejo roke. Obdana od plemičev se sprehaja ona, Cecilija, v Benetkah po zlatih dvoranah, kjer je zrcalo poleg zrcala, vse do stropa. Stene in stropi so pokriti z živopisanimi podobami, z dragocenimi gobelini. V beli gondoli se vozi Cecilija krasne večere pod pozlačenim baldahinom po morju do vrtov na otokih. Tam seda pod cvetočimi pomarančnimi drevesi, gleda rumene limone, se diči z živobojnim cvetjem. Cerkve so tam tako krasne, da ostrmi duh, da se čuti človek velikega, pobožnega, ko stopi v nje. Vseh šestnajst senjskih cerkva ne odtehta ene benečanske. Vse življenje v Senju ne odtehta ene čarobne pustne noči na trgu sv. Marka... Tam so igre, ples, radost...

A tu tki, predi, pleti, vezi, šivaj! Strezi gospodarju. Tu stojiš, plemiška hči, za ognjiščem. Okadi se ti belo lice, ožuli nežna roka. Ne naučiš se lepo govoriti o pisani knjigi, o modrih stvareh. Tu molči in delaj, trepeči pred gospodarjevo nevoljo. O, tožno naše deklevanje in — naš zakon! Jezdi mož v visoko goro, natovorjena gre žena zraven njega. Muči se, trpi z otroki — se klanja sinu. Tako se boš klanjala tudi ti, Zora, gospodarju Milanšiču, svojim otrokom...

„Dona Zora? Zakaj tako sama na kuli, na mrazu? Res ponehava burja, se izpreminja v prijazni borin, naskoro se pokrije morje z jadrami — vendar je čudno, če išče mlada deklica samote v visoki kuli...“

Foscarijev mehki glas govori te besede. Zora trepeče, zardi, ko stoji mladi Benečan zraven nje. Morala bi iti. Nespodobno je za zaročeno deklico, stati na samem s tujim možem. Pa Zora ne gre. Glas in pogled, polna usmiljenja, sta jo prikovala na kulo. Benečan gleda deklico in nadaljuje, ko ni odgovora:

„Iskal sem Vas, Zora. Še nisem mogel govoriti na samem z Vami. Vihar se polega. Zahvalil se bom knezu Orloviču za gostoljubje. Benečanu ni več mesta v hiši onega, katerega toži ljudovlada. Zato moram govoriti z Vami.“

---

[1] Iz šibic spletena mrežica.
[2] Trde štruce.
[3] Piškoti.
[4] Prazničnі kruh.

Foscari prime deklico za roko. Kot bi bila malo dete, se skloni k nji in pravi: „Zora, prosim Vas, odkrijte mi zaupljivo Vaše srce: Videl sem Vašo zaroko. Stari ženin je gotovo čestit mož, a bil bi lahko Vaš oče. Povejte mi, otrok: Poznate važnost takega koraka, ljubite Vi Milanšiča?“

Zora zardi do ušes, sklone glavico, da ne vidijo prelepe oči tujčeve v dno njenega srca. Čudno vprašanje, neobično. Da bi ljubila? . . . Kaj je pravzaprav ljubezen? Čudna stvar, o kateri govore sramežljive deklice le šepetaje. Le v pesmi se govori, le naskrivaj se vprašuje tako, kot vpraša ta lepi Benečan senjsko deklico.

„Povej mi, deklica, odkrito — potoži meni,“ bodri Zoro mehki glas. „Zdi se mi, da vlada pri vas krivičen običaj pri zarokah. Sorodstvo izbira, gospodar zapove, dekle sluša. Je tako, Zora?“

„Je tako, gospod,“ dvigne ona solzne oči k njemu. „A tako se dela od starine in pravijo, da je dobro tako. Saj so naše ženske srečne in deklice čakajo težko, da pridejo pod parto[1]. Pri nas ni običaj, da se govori o ljubezni.“

„Vem. A glej, Zora — srce je srce. Ne vpraša za ukaze — srce ljubi, ljubi le enkrat. Zora, ti greš velikim mukam naproti. Danes, jutri vzljubiš mladega moža — kaj potem, Zora?“

„Bog me obvaruj take pregrehe,“ se prekriža Zora.“ Da jo storim in sem še zaročena, mi odreže zaročenec kito, v sramoto sem vsemu rodu, za vse življenje osramočena. Če jo pa storim kot žena, ima mož pravico pred Bogom in svetom, da me ubije.“

Zora si briše s pripasom solzne oči. Ginjen jo gleda Foscari; ženska nežnost mu je razlita po lepem obličju, mu trepeče v glasu, ko pravi:

„Vidiš, Zora: Če se ženi moški pri nas, se ženi po srcu. Isto pravico imaš tudi ti, dekle. Moje sorodstvo izbira moji sestri ženina — visoko stoječo osebo. A da ga noče Cecilija — branim jo pred vsem svetom. Človek ima pravico do sreče — vsak človek, tudi ženska, ker je enakopravna možu. Čuj, Zora — verigo so ti nadeli, verigo, ki bo težila tvojo mladost. Kadar se hočeš otresti te verige, pridi k nam, sporoči meni. V Foscarijevi palači ob Kanalu grande v Benetkah najdeš zatočišče.“

Zora gleda Foscarija, kot bi pričakovala še druge besede. Polne nad so njene oči, žareča lica. Pa Foscari molči, povedal je vse, ne ve, česa pričakuje cvet divjih gora. Žar Zorinih oči ugasne. Bridko se zganeta ustnici. Smili se mu, samo smili, kot bi se mu smilila vsaka. To žali Zoro, sama ne ve, zakaj. Ponosno bi ga odbila, da se ji bliža z nedostojno besedo. Njegovo nesebično usmiljenje jo boli.

Foscari pričakuje zahvalne besede. Ni je. Tudi on postane hladen. Čudni otrok čudnega kraja se čuti razžaljenega, ker se upa vtikati tujec v njene razmere. Ošabno dekle . . . A glej! Prvi solnčni žarek pogleda po viharju iz oblakov na Senj, oblije sive zidine, staro kulo, z zlatom. Zaleskeče morje in otoki. Zaleskečejo biseri na Zorini kapici, upletnjaki v laseh, dragulji za vratom. Zora vsa žari. Zamaknjen jo gleda Foscari. In tedaj se razžare zopet Zorine oči, oživi lice. Krasna se zdi Foscariju Zora, krasna kot rajska prikazen. Gledal bi jo, Bog ve, kako dolgo, in ona bi strmela v tisto pričakovano, ki gleda zdaj iz Foscarijevih plamenečih oči.

Glasno zažvenkne ostroga. Dostojanstven, resen, stoji brat pred njima, ki varuje sestrino poštenje. Zora se prestraši — Foscari zamrači. S ponosnim migom roke pokaže Juriša Foscariju na morje, rekoč:

„Čas Vašega prognanstva je končan, don Foscari.“ Plaho pogleda Zora na velika črna telesa galej, ki se bližajo od Krka, da zapro morje pri Senju. Bela Dogaressa, mična bregantina, jadra v luko. Njena zastava se klanja, pozdravlja. Koga? Srce zaboli Zoro, Foscari prebledi. Od Reke prihaja trebušasta ladja, rjavih jader, visokih jamborov. Na njej se klanja belordeča zastava levu sv. Marka: V Reki zadržana komisija prihaja v Senj, da sodi zločinstva Juriša Senjanina in njegovih tovarišev. Juriša gleda na ladjo, ki mu prinaša sodbo, smrt. Nobena mišica moškega obraza se ne gane. Senjanin je vajen gledati smrti v obraz. Sramote ga obvaruje Mati Trsaška. Uredil je vse. Preskrbel svojo mater, sestro. Brat Ivo se prestavi iz samostana trsaškega v Senj. Milanšič bo varoval in negoval Zoro. A kar miri najbolj Juriševo dušo, je to, da ne izgubi nihče Uskokov glave radi njega. Vsi, ki so sokrivi, obdolženi, vsi so odšli iz Senja. Rešili so se vsi venturini. Zdaj naj le pride komisija . . .

Popoldne tistega dne hodi Juriša po svoji dvorani, ogleduje z zaljubljenim pogledom orožje po stenah. Zora sloni ob dolgi mizi, ihti. Doli hodi mati nemirno po kuhinji in shrambah, družina bega po hiši. Ne razvesele deklet bogati darovi benečanskih gostov. Gospodarju, knezu Orloviču, preti pogibelj . . . Kaj mar deklicam za benečanske zapestnice, oveske! Rosnega lica jemlje Benečanka slovo od matere, se ozira po sinu . . . Pa Jurišu ni mar, da bi se poslavljal od gostov, katere je povabil k sebi zgolj iz prešernosti. Prinesli so nemir v njegovo hišo. Ali pozabi kdaj Zora prikupljivega Benečana? In . . .

Juriša mahne z roko, se ustavi pred ščitom, ki nosi senjski grb, grb Juriša Senjanina. Svetel je, da se odbija Juriševa postava v njem, čist je kot Juriševa čast. V grbu kipi skala ob morju. Ob obrežju siče silna kača, grozi krilat zmaj. Mlad, lep junak v

[1] Pokrivalo (ruta) žená.

oklepu, v desnici buzdovan, v levici zastavo s sliko svete Device, stopa z desno nogo na zmaja, z levo na kačo. Zmaj — krilat, grozen, to je Turek. Kača — hinavska, gladka, je Benečan. Junak, mlad, čil, to si ti, Juriša. Zastavo vere v roki, si odbijal Turka in Benečana od dragega uskoškega doma. Izpolnjeval si dedovo naročilo, delal za osvobojenje Bosne. Dne si čakal, svetlega dne. Solnca, ki obsije svobodno zemljo dedov. Ne dočakaš ga. Nekoč pač pride dan, ki združi Bosno s sestro Hrvaško. Pride dan, ko bo izginil konjski rep iz Carigrada. Veli srce, razodeva razum, da se zgodi to. A kdaj? Morda minejo še stoletja bede. Pa da minejo tudi stoletja — vendar ni zaman naše delo, naša kri. Naša kri je seme, iz katerega vzklije poznejšim rodovom svoboda. Ni zaman naša borba z Benetkami. Zanamcem priborimo prosto pot po morju — zanamcem obranimo te bregove. Ne. Zaman nismo vihteli tega orožja, oče, ded, praded. Naš vnuk bo stal na svoji zemlji.

Zora zaihti glasneje. „Ne jokaj, Zora," reče ponosno brat, „čuj, izročam ti svoje orožje, da ga čuvaš, da ostane svetlo. Naj govore ti težki meči poznim rodovom o Juriševi in njegovih dedov moči. Naj bodo buzdovani, puške in sablje potomcem klic, da stoje tudi oni na straži. Mine čas, menjuje se svet. Pa italijanska lakomnost po Adriji, znana Senjanom že stoletja, se ne menja, ne izgine. Kot stojimo mi, bo moral stati naš potomec na straži ob Adriji . . ."

„Kaj govoriš o tem, kar bo po stoletjih; meni trga današnja žalost srce," ihti Zora, pogleduje brata, si briše oči.

„Ženska si, Zora," se nasmehne brat. „Sicer bi vpoštevala, da so sedanji dogodki v zvezi z dogodki prošlih stoletij, da se razpleto iz njih dogodki prihodnjih. Ženska si, zato si lajšaš bol z jokom. Ko bi jaz jokal, jokal bi edino po tem orožju, po boju, po morju. Glej, kako krasno se križata meča nad senjskim ščitom . . . Ali more biti kaj lepšega na svetu? Glej kopje, sulice, buzdovane, čakane. Puške vseh vrst, dolge, kratke. Preprosto diljko, s srebrom okovano breščanko. Glej oklopne oprave v kotih, šleme, čelade. Turške sablje, hrvaške sablje. Dragocene ročaje, svetle nožnice. Pisane čabrake, sedla, zlata stremena. Moja riznica, moja zakladnica. Glej zastave, vzete Turkom . . . In vse to bo tvoje, Zora. Tvoji otroci se bodo pasali s strijčevo sabljo, streljali z strijčevo puško.

„Ne trgaj mi srca, Juriša. Izgine ime Orlovičev z zemlje . . . Ne bom pestovala, ne pravila sinu o stricu junaku. Umrjem, Juriša, če umrješ ti . . ."

„Le potolaži se, Zora. Menda mi še ne gre tako za glavo . . . Če dobi nemška gospôda tovor finega italijanskega sukna, če dobi kako turško sabljo, krasnega konja — e . . ."

„Lahko govoriš, Juriša, pa materi in meni poka srce. Vsa znamenja kažejo na slabo. Sanjali sva od grozdja, to so solze."

„In teh je pri ženskah vedno dosti . . . Čuj, Zora, ohrabri se. Mislim in slutim, da mi ne preti smrt. Je pa druga sodba, skoraj še hujša . . . Prognanstvo! Gorje prognancu, ki si išče kruha daleč od ljubljenega doma. Gorje možu junaku, ki proda v tujini svoje moči, preliva kri za tujo zemljo, dočim vsužnjuje njegovo sovrag. Prognanstva se bojim, Zora . . ."

Junakov pogled je obvisel na sestri, hitel od nje na morje. Modro Juriševo oko se zamegli . . .

Rahlo potrka, rahlo se odpro vrata. Na pragu stojita Foscarija. Cecilija z razpuščenim dolgim krilom, bleda, žalostna. Ivan s senco na visokem čelu, plašč na levi rami, klobuk v roki. Zora izgine skozi druga vrata.

„Oprostite, vojvoda," pravi Foscari, „signora Orlovička nam je sicer namignila, da je Vaše gospodstvo preobloženo z delom. A midva ne moreva iz Senja, da se ne bi zahvalila Vašemu gospodstvu za kruh in sol. Vaša gostoljubnost nam ostane v vednem spominu. Ako pridete kaj v Benetke, ako Vam more ustreči kdaj Foscari, Venier, bodi Vaše gospodstvo uverjeno . . ."

„Dovolj besed," preseče kratko Juriša Foscariju nit govora. „Cenim Vas kot moža, don Foscari. A Senjan in Benečan si ne moreta biti prijatelja. Ne želite, da pride Juriša v Benetke . . . Mislite na Skradin, Rovinj . . . Želim, da poizkusiva še kdaj — na drugem mestu — najino prijateljstvo — s sabljo."

„Sveta kri!" vzroji Foscari in potegne sabljo. „Zakaj pa ne tukaj? Strela! Kar potegni . . ." Grozno krikne Zora za vratmi, skoči v sobo, se postavi pred brata. Cecilijina bela roka prime Ivanovo orožje. Očitajoče pogledata sestri nasprotnika. Foscari plameni v jezi, Juriša ostane hladen.

„Rad potegnem, don Foscari. Pa ne tukaj. Moj gost si," pravi Juriša in pogleda posmehljivo Cecilijo. Deklica vzraste, izpregovori ponosno:

„Hotela sva se zahvaliti vojvodu. Moj brat Vam je ponujal najino prijateljstvo, pomoč, tudi v Venierjevem imenu, v imenu ljudovlade. Pozabil je Benečan, da ni dobiti iz senjske šume drugega kot drva. — Vendar Vam izročam svakovo sporočilo: Kadarkoli se zatečete k ljudovladi, dobite pomoči od nje . . ."

Juriša gleda na usta, ki govore tako ponosno na črno oko, ki žari očitanja. Še nikdar ni ženska tako govorila ž njim.

„Hvala vam, beneška gospoda," se prikloni. „Da sprejmem tako ponudbo, pogazim svojo čast. Uskok ostane Uskok, les ostane les. Ne mislite, da ne znam ceniti vašega prijateljstva. A da se ga poslužim v tak namen, zaničevali bi me vi. Pustite, da se izteče

moja usoda. Drago je meni Vaše spoštovanje, don Foscari, in kjerkoli se zopet vidiva“ — —.

Ni rekel Ceciliji, da mu je drago njeno spoštovanje. Preponosen je. Vendar ve deklica, da veljajo besede njej bolj kot bratu. Toplo zasijejo Cecilijine oči, toplo stiska Zorino roko.

„Bodiva tedaj prijatelja, Juriša,“ nudi Foscari Uskoku roko.“

„Dušo zate, tako mi Boga!“ udari Juriša v roko. Moža se objameta, poljubita.

Kupica penečega vina blagoslovi v uri razstanka potrjeno prijateljstvo. Raduje se Zora, raduje Cecilija. Tožno gleda Orlovička cvet deklic, krasna moža. Bilo bi . . . Glasi se pravljica: Dva brata, sestri dve . . . Bilo bi, pa ne sme, ne more biti. Ni sojeno ni pisano v zvezdah.

„Oh,“ vzdihne Orlovička in objame Cecilijo. „Spomni se, gospica, nas tožnih. Sejala sem bosiljak, pa je vzklil pelin. Svatbo smo ravnali, pa se nam kaže smrt. Klical je spomin . . . Nemški vojaki se izkrcujejo . . . Juriša, moj sin — še je čas — beži v gore.“

XI.

Dva meseca po prihodu graške komisije v Senj, sedita Cecilija Foscarijeva in njena hišna Jela med stebri visokega obokanega okna, na skrinji iz roževega lesa, v rokah prozorno belo tkanino. Na lični mizici pred njima je šatuljica pokrita s pisanimi šoljkami, v njej svila in konci vseh barv. Na malem trinožcu stoji skandalet[1]. Večkrat izpusti Cecilija delo iz premrlih rok, jih greje nad žerjavico. Zima je. Ne prihaja v Benetke v sneženem plašču, vendar je zima. Posebno če razhladi morje močan severnik, če žeglja, kot danes, ledeni dež po kristalnih šipah. Cecilija si greje dolge, nežne prste, se zamisli . . . Globoka žalost se pokaže na belem obličju, ki ni več tako sveže.

Rahlo jo sune Jela z nogo. Cecilija se zdrzne, pogleda žareči rubin na prstancu, pogleda mater, ki reže na skrinji pri drugem oknu tenko platno. Vzame novo nit, vbada, hiti. Bele, samo bele niti jemljeta deklici, samo bele cvetke vezeta v belo tkanino. Resnega obraza, molče. Saj je tudi resno delo: Nevestni dar . . . Kar reže mati, so moške srajce, katere sešije, izveze Cecilija po stari navadi ženinu v dar. Rubin na prstu je znak, da je Cecilija izprošena, zavezana. Rubin na prstu je znak vroče ljubezni . . . Zakaj ne žari Cecilija pri pogledu nanj, zakaj ne pojeta deklici sladkih pesmi ljubezni? Morda jima brani navzočnost gospe Foscarijeve, ki reže in sestavlja platnene kose in motri s zaljubljenim in skrbnim materinskim pogledom lepo hčerko.

Bernarda Foscarijeva je priletna dama živahnih kretenj, bolj drobne rasti in života, čistih potez, nežne, malo rumene polti. Ugenil bi v njej vsakdo na prvi pogled Cecilijino in Ivanovo mater. Rjavo, jasno oko, mehko nežnost je podedoval Ivan po njej. Ponosno čelo, tenak, malce zapognjen nos, mala usta, oblo bradico je podedovala Cecilija. A tistega trdega, upornega, kar vidi večkrat na obrazih svojih otrok, nima gospa Foscarijeva. Na njej se vidi pač ponos benečanske plemkinje iz patricijske rodbine, sicer pa je mehka, hitro ginjena ženska duša. Vendar . . . Gotovo ne bi strigla s tako vnemo tiste korame[1], da ne dela to za predstavitelja benečanske ljudovlade, za doža Francesca Crizza. Za doža! Kaka čast doleti njeno hčer, njeno hišo . . . Zato se ne briga gospa Foscarijeva, če ji lega platneno cefranje na sukneno obleko zelenomodre boje, na zlati obroč v laseh, na črno rižo, ki ji visi, po benečanski šegi, od tilnika po hrbtu. Ne zmeni se zato, da ji pokriva prah svileni pripas, torbico iz pisanih koraldic ob pasu, koraldež za vratom, da ji sili v široke rokave, ki so speti na laktu z zlatimi zaponami in kažejo belo spodnje oblačilo. Slavno delo je za Benečanko, če kroji hčerki poročno darilo za doža. Vendar je videti, da gospo Foscarijevo nekaj vznemirja, ko motri hčerko in njeno hišno.

Zakaj sta tako tihi in prepali? Mar dela hčerko bela obleka tako bledo? Ne, saj navadno pristoja cvetočemu licu, in Jela v svojem črnem krilu z rdečimi robi, v pisani ruti nad črnim modrcem, je ravno tako bleda. Ali zebe hčerko? Saj jo je oblekla Jela po materinem ukazu v toplo sukno, na ramah ima mantiljo iz tankega belega krzna. Tako je lepa, tako srečna, in vendar tako tiha . . . Kaj, če ji je začarala zavist drugih mater, da uvene, umrje, preden zasede prostor ob doževi strani, na visokem prestolu.

To je vse od tistega potovanja v jeseni . . . Saj je rekla gospa Foscarijeva, da naj ostaneta deklici doma. Pa Cecilija, razvajenka, je preprosila očeta, svaka. Brat pa ji drži že vedno trto. Obljub in zavetov se pa tudi ne sme odlašati. In zaman ni bila šla hčerka na Trsat . . . Ravno tista njena pot je pospešila njeno zaroko. Vendar je prinesla ravno tista pot materi velikih zagonetnih skrbi. Kak strah je užila gospa Foscarijeva tiste dni, ko se ni vrnila hčerka, kot je bilo dogovorjeno, ko so prinesli mornarji vest o hudi burji, ki razsaja po Kvarneru.

Kako je zašumelo po Benetkah, ko se je vrnila čez deset dni ladja Dogaressa, ko je pravila Cecilija, kako je našla zavetje v Senju, v hiši slavnega Juriša Senjanina. Gondola za gondolo se je ustavljala pred palačo Foscarijevo. Cecilijin zamorček Goro

---

[1] Pečica z žerjavico.

[1] Platno.

je javljal gospodarici senatorje in prokuratorje. Resni plemenitniki so izpraševali Cecilijo, se čudili njenemu duhu, njenemu pogumu. Plemkinja za plemkinjo je prihajala iz krasnih palač ob Kanalu grande. Mlade in stare. Odpirale so usta, sklepale roke: Cecilija pri Uskokih! In se je vrnila zdrava... Vrnila z vsem svojim nakitom! Kak čudež! Uskoki da so ljudje kot Benečani — da imajo cerkve, hodijo k maši, se križajo!... Da so pošteni, zvesti! Dobri kristjani, ki varujejo Evropo Turkov. Senjani, gusarji so pismeni ljudje! V Benetkah ne zna niti vsak plemič čitati, Juriša pa, glavar senjskih razbojnikov, zna več jezikov, šege raznih dežela, pozna stare in nove knjige... Kako je neki opisala Cecilija Juriša? Kmalu so sanjale vse mlade in stare Benečanke o glavarju Uskokov, si želele, da pride enkrat s svojimi četami v Benetke, da obišče svojega prijatelja. O prijateljski zvezi med Jurišem in Foscarijem so si izmislile Benečanke cele romane. Namigavale so, da je zagledal doslej slepi mladi Foscari žensko. Benečanske matere in hčere, ki so mamile zastonj lepega, imenitnega Foscarija, so soglašale, da se je morala ukrasti tista barbarka v Senju, ki nosi nanizan denar na čelu, le po čarih v nepremagljivo Foscarijevo srce. Istega mnenja je ponosna Liona Mocenigo, Ivanu od rodbine izvoljena nevesta.

Take govorice, neprevidne opazke Ivanove, so mu napravile sitnosti. Zavistna roka je vrgla obtožbo v „levovo žrelo“. Večkrat je bil pozvan Ivan pred „svèt deseterih“, enkrat, v tihi noči tudi pred „veliki svet“, pred skrivnostno trojico, ki vlada nepoznana v črni dvorani, ki skriva svoj obraz za krinko, da ne ve svet, koga naj kolne zaradi sodbe, pogube. S strahom so pričakovali Foscarijevi Ivanove vrnitve. Ne vrne se vsakdo, ki stopi v polnočni uri v črno dvorano. Kam je izginil, ne pove nihče. Sluge neznanih sodnikov, biriči, molče. Molči „most vzdihov“, molče ječe ob Orfanu, molče „svinčene strehe“. Ne vprašaj — ne zasleduj... Da ne kličeš nemilosti „velikega sveta“ nase.

Ivan se je vrnil. Še se boji ljudovlada zaslombe Foscarijeve pri plemstvu in pri prostem ljudstvu. Pa kako dolgo? Ivan molči o svojem zaslišanju. A gotovo je povedal nevstrašeni vihravec stvari, ki so bile „velikemu svetu“ neljube. Neprevidni sin — koliko skrbi zadaja roditeljem. Ni se vrgel ne po modrem očetu, ne po boječi materi. Po prastricu Jakobu Foscariju se je vrgel. Po nemirnem duhu, ki je hotel lajšati usodo ljudstvu in nakopal s tem sebi in svojim roditeljem pogubo. Zato se trese mati za sina, zato se boji svak. Da bi se vsaj že enkrat oženil.

Morda reši Cecilija brata. S svojim nastopom in pogumom je očarala deklica vse stare patricije — med katerimi so bili gotovo tudi gospodje „velikega sveta“ —: Dož je dobil dovoljenje, da sme snubiti lepo deklico, potomko stare, slavne rodbine. Cecilija postane doževka. Kaka sreča, kolika čast! Ali zakaj je ob misli na to srečo tako mrtva? Prve dni, ko je bila prišla iz Senja, je bila še živa, nemirna. Pravila je neprenehoma o Jurišu, o Zori. Pravila, kako strašno da je bilo, ko so prišli nemški strelci po Juriša... kako je zakliknila Zora, se zgrudila mati... On pa, ki bi lahko pobil vse tiste strelce, je šel neuklenjen, ponosen, med njimi v kastel, pred sodbo.

Pravila in govorila je Cecilija prve dni neprenehoma o tem. Potem je postala molčeča. Doževa snubitev, zaroka, slavnostna pojedina, vse to je ni oživilo. Včasih zaplamti res kot vihar, se nasmeja, prevzetuje. A to je vse na videz. Ne vedo Cecilijine oči za radost. Usta se smejijo, oči so vroče, kot da jih peko zamorjene solze... Ivan, Jela, vsi so tako čudni, kar so prišli iz Senja. Niso bolni — niso zdravi. Kaj jim je? Primorje je polno čarovnic.

Gospa Foscarijeva je klicala zdravnika, učenega Tommasa Minuttija, klicala modro Varo, Istranko, ki slovi, da zna odganjati čare.

Tommaso Minutti je pomaknil svoj baret na levo teme, tipal žilo, gledal jezik. Sodil je, da so užili bolniki nezdrave jestvine med barbari, zapisal velike mere zdravil.

Ivan, upornež, ni hotel govoriti z zdravnikom, ni pogledal modre Vare. Deklici pa sta gledali kot plahi golobici v zgrbljeno starko... Gledala jima je v oko, na roko in kimala: „Uroki, gospa benedetta, uroki, hudi uroki.. „Uskoški uroki... Koliko zavistnih oči je gledalo našo krasotico... Med njimi so bile zle oči... Ej, dobro, gospa draga, da ste me klicali. Deklici bi veneli, hirali, umrli... Ni hujšega uroka od uskoških oči...“

In vrgla je Vara tri žareče oglje v kupico vode, vpraševala polglasno, če je prišel urok od črnih, od modrih ali od zelenih oči, če je prišel od mladeniča, od deklice, od deda, od babe... Ko je pregovorila Vara: „od črnih“, je zažarela Jela, prvi ogelj se je spustil na dno kupice; ko je rekla: „od modrih“, je žarela Cecilija, drugi ogelj je tonil; ko je rekla Vara: „mladenič“, se je potopil tretji. Vara je delala križe nad vodo in vpraševala vsevedočo, kateri mladenič je urekel dekliča. Želela je, „da bi mu poknile črne oči,“ in podila bolezen od deklic: „Idi v goro, idi v vodo, v visoke višine, globoke doline, kjer pevec ne peva, kjer koklja ne kokoče.“ Potem je dala deklicama požirek bajalne vode, vrgla tri oglje v tri kote sobe, da odide bol v vse tri kraje sveta, ostalo vodo pa je dala sužnju Goru, da jo izlije na ognjišče.

Za sina, za nevernega Ivana, je dobila gospa Foscarijeva od učenega alhimista močan „veliki zapis“. Čudne, navzkriž postavljene črke je bil narisal mož na kosček platna in svetoval materi, da všije ta amulet sinu v obleko. Ivan bi moral sicer nositi amulet na golem telesu, a ker ne veruje, mu že pomaga tudi v obleki. Drago je plačala gospa Foscarijeva ta bajila. Kupila je tudi hčerki lične rožičke iz koraljevca, jih navesila na zapestnico, sinu pa je jelenje roge nabila pred vrata. Pa sin se je nasmehnil pomilovaje materi, vrgel rogove ob tla v izbruhu strastne jeze. Mati se je smehljala pri sebi, ker nosi neverni sin vendarle nevede „zapis“ pri sebi . . .

Pa bajila niso pomagala. Ivan, Cecilija postajata od dne do dne bolj čudna, iščeta samote, se pogovarjata o stvareh, katerih ne sme slišati ne oče, ne mati. Jela ve, kaj, o čem se pogovarjata, a molči na vprašanje kot grob. Težko je materi.

Vara pravi, da so tu druge moči, katerih ne more spoznati, da je vprašala vodo, ki preteče vse, da je vprašala veter, ki prepiše vse, vprašala zvezde, ki vidijo vse, a — ne more priti na jasno, kakšni besi so dahnili v Cecilijino krasno lice. Morda je zabila hudobna Senjanka žrebelj v senco Cecilijinih podplatov. Po takem zarotenju se umrje čez leto dni. Da odvrne to zlo, je vrgla Vara Cecilijine čevljičke trikrat čez dekličino glavo. — Alhimist je gledal v zvezde, rekel, da se nahajajo čudne simpatije in vezi med dušami. V svetu hrepeni neka duša po čarobni deklici. Da se odpomore temu čaru, naj gre deklica v sedem cerkva, se kropi z vodo sedmero kropilnikov, izmoli sedem očenašev . . .

A čudno. Ko je povedala gospa Foscarijeva deklicama, da sta bolni, ker hrepeni nekdo v svetu močno za njima, sta zažareli, se nasmehnili. Odpravili sta se po cerkvah . . . Vendar sta z vsakim dnem bolj tihi, se vznemirita, kadar pride zet Venier, Ivan s poročilom o Senju. Zora se smili Ceciliji . . .

„Te dni,“ se obrne gospa Foscarijeva k hčerki, „te dni, pravi zet, da se odloči Juriševa usoda. Božič se bliža, komisarja in vojaki, vse bi bilo rado doma o svetem prazniku.“

Cecilija se zgane, vpraša nervozno: „Se je že vrnil gospod svak?“

„Vedel bo to Ivan — tvoje sestre Alme ni bilo še danes k meni . . . Kako žeglja dež po šipah! Ubogi vojaki in galjoti prezebujejo na mrzlem vetru pred Senjem . . . Jaz bi tudi rada, da je konec teh Venierjevih in Ivanovih poti . . . Božič se bliža — praznik miru. Rada bi, da obhajamo vsi skupaj veseli praznik, našo novo srečo, rada bi — da nas razveseli tudi Ivan z . . .“

Gospa Foscarijeva zamolči zadnje besede. Ve, da ne ljubi hčerka, ne sin njenega opominjanja, naj se oženi. Cecilija ugane, molči. Ona ve, razume, da za neodvisnega Ivana ni zakon, ki dela iz ponosnih mož boječe hlapce rodbinskih koristi. In če bi bil, ne bi bila ošabna, mrzla Clara Mocenigo nikdar njegova nevesta. Le tista bi bila, ki je porazila brata o prvem pogledu s svojo smrtno žalostjo, plahim trepetanjem za bratovo usodo. A Zora je zaročena. Zavezana po šegi Senjanov za vse življenje. Gotovo povabi mati Claro o Božiču . . . kako sitno!

Cecilija molči, mati striže, hišna vzdihne: „Božič se bliža . . . Mraz je vojakom na galejah, mraz je beguncem v gorah. Božič se bliža, gospa zlata. Senjan hodi v šume, po božični panj, da mu gori vso božično noč. Pa nima vina, da bi nazdravljal mlademu Božiču, da bi polival panj, nastavil dušam dedov. Dva meseca že stoje nesrečne galeje pred Senjem. Ne vina, ne kruha ne dobiva Senjan po morju. Preko Bakra, sem čula, da jim pošiljajo hrano iz Reke. Ubogi begunci v gorah! Ne bodo sedeli pri božični mizi, ne stlali slame novorojenemu Detetu, ne sipali žita po mizi za obilno letino . . .“

„Če se proglasi te dni sodba,“ se oglasi naglo Cecilija, „bodo sedeli begunci že pri božični mizi. Mati Orlovička umesi veliko pogačo presnjačo, Zora odiči bratu sobo z zimzelenom in smrečjem.“

„Kaj praviš?“ se začudi mati, škarje ji zastanejo v roki. Skoraj bi ji ušlo, kar ji je povedal soprog, kar ve Ivan, o čemur molči vsakdo nasproti Ceciliji, ker je ubožica vidno navezana na senjsko deklico, ki ostane skoro brez bratove opore, brez premoženja, brez plemiške časti. Uboga Zora! . . . Pa saj je zaročena. Ni treba gospe Foscarijevi skrbeti za njo, posebno ker . . .

Bistro pogleda Cecilija mater, se spogleda z Jelo. Kaj ve mati, o čem molči? „Ničesar. Od mene že ne,“ odgovarja hišna s pogledom. Ah, da! Le izliv materine živahne nravi . . .

Deklica pogleda skozi visoke kristalne šipe v deževje, na vznemirjeno vodo Velikega kanala, na palačo Mocenigo na nasprotnem bregu. Pusto je gondolierjem, ki veslajo po dežju, pusto mornarjem na širnem morju, še pustejše jetniku v senjskem kastelu.

Bled je, pravi Ivan. Oblekel je črno obleko obtožencev. Vlažen zrak, debel zid sta pregnala svežo rdečico orla planin, sina morja in vetrov. Bled je, pa neupognjen, značajen. Značajna je tudi Zora. Trmasta Senjana! Nobeden nju noče benečanske pomoči . . .

Ob slovesu, ob zdravici, ko je izlil Senjanin nekaj kapljic vina v tla na srečno pot neljubih prijateljev, mu je bila ponovila Cecilija z vročem pogledom in besedo, ljudovladino ponudbo. Kaj res ni ali ni hotel razumeti hrvaški medved? — Odbil je ponosno . . . O . . . Ne prodaja se Senjanin za žensko . . . Zato je Cecilijino oko tako vroče, solzno . . .

Peče tudi Ivana razžaljeni ponos. „V hipu, ko se hoče otresti vezi z Milanšičem, kadarkoli hoče njegove pomoči, naj se obrne na krčkega upravitelja.“ — Tako je rekel Zori ob slovesu. In ona? Zategnila je zaničljivo usta . . . Ivan je prebledel. Pa molči, Ivan! Senjanka se zna zatajevati. Ni njeno srce kamen — le prevelik je njen uskoški ponos. Ona umrje — pa ne prestopi uskoškega poštenja.

Žeglja dež po šipah, izpira marmorna pročelja palač, izpira ozke kale, moči prostorne travnike, podi golobe z Markovega trga. Žeglja dež po šipah. Nevestino darilo je v rokah plemenite Benečanke. Pred njo se širi krasna opevana Venecija, kraljica morja.

Če pogleda solnčne dni iz okna, leskečejo na desno in levo Kanala marmornih palač zlati ornamenti. Mimo njih švigajo ljubke, gibčne gondole. Na levo jim slediš lahko mimo palače Berubo, do mostu Rialto. Na desno mimo palače Giustiniani, do mostu di Carità.

Cvetje je na altanah, na pergolih. Vidiš ovenčane dekliške glave, krasne mladeniče. Čuješ glas mandoline, očarujoče petje. Po Kanalu plavajo gondole . . . Črne oči se iščejo. Plavolaske, krasne ko mlado jutro, se nagibljejo čez stebričje balustrad. Cvetje pada iz pergolov v gondole — poljubi lete iz gondol na pergole. Gondola hiti iz Kanala, mimo otokov, na odprto morje. Za baldahinovim zagrinjalom se skriva dvoje srečnih bitij. Venecija je dom vročih src, ljubezenskih spletk.

Gondolier poje Tassove stanze, na altanah se deklamuje Petrarca, Ariost, se občuduje Dante. V akademijah se gnete vedoželjna mladina vseh dežela okrog mojstrov slikarjev, govornikov, učiteljev vojevanja, trgovine. Venecija je dom umetnosti, vede.

Ob Rivi degli Schiavoni se ustavlja barka za bárko. Naložene z darovi Indije. Na merceriji tehta menjač pri menjaču zlatnike, prodajajo se biseri, beneške koralde, dragocene tkanine Vzhoda: hastja, brokat, damast, trmolama[1], kadifa[2], svila. Venecija je dom bogastva, gizde.

Po Markovem trgu, po Piazzetti, po Kampih se šeče, se veseli pisana množica. Vidiš kroje oblek od vseh krajev benečanske ljudovlade, vidiš zamorca sužnja, kupca Turka, nemškega plemiča, francoskega monsignora, sinove Apenin, Saracena, Španjolca, žida. Venecija je dom vseh narodov.

[1] Brokat prepleten z zlatimi nitmi in biseri.

[2] Vrsta baržuna.

Magično žari Markov trg v luči grškega ognja. Ljubka Benečanka pleše pri glasu goslic, skače ob zvoku tamburina, se hohoče skokom harlekina, toči solze, ko pravi javni pripovedovalelj živopisno bajko o Sulejmi in Aladimi, ploska robatemu plesu hrvaškega medveda Martina. Beneška otročad poje za medvedovim voditeljem nji nerazumne besede: „Pleši, moj Martine, za petico, za cekine, pleši vedno moj Martine,“ — se čudi umetnosti ognježrcev, nožejedov, se smeje bajazzom, drvi za kamelo. Moška mladina se vnema za plesoče ciganke, se navdušuje ob improvizaciji pesnika, ki proslavlja čine slavnih Benečanov, ljudovladine zmage nad Turki, barbari in njej sovražnimi mesti.

Mlaji z zastavami Kandije, Moreje, Cipra, kipe visoko v nebo. V spomin zmage. Trume vojakov, obširni arsenali, gozd jamborjev kažejo, da je Venecija krasni dom zabave, moči, slave.

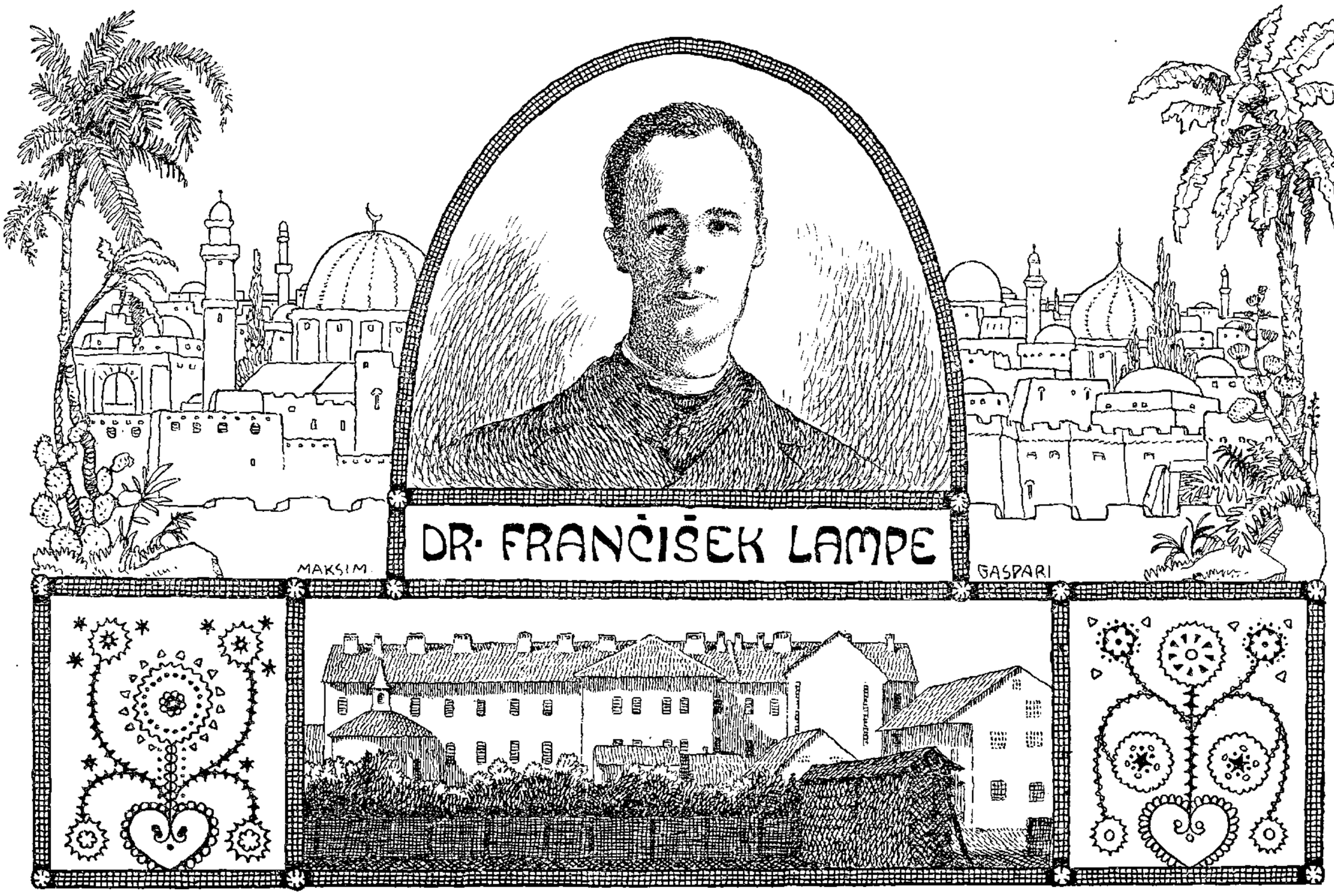
Toda med pisanim cvetjem radosti se plazi strupena kača vohunstva, suženjstva. Skrivna, nikomur odgovorna moč vlada nad lahkoživim, malomislečim ljudstvom. Brezimna ovadba v „levjem žrelu“ zadostuje, da se tu reši sovražnika. Javne zabave so uspavalna pijača za preprosto ljudstvo, da nosi lažje svoje teže, da se ne zave — so pa tudi prilike, da se izve nakane plemičev . . .

O, ni je svobode v krasnih Benetkah, svoboda je na kamenitih senjskih gorah, kjer se tikata plemič in suženj, kjer je vojvoda oče svojih ljudi.

Res je krasna Venecija in Cecilija potomka patricijske rodbine, v kateri je doževo žezlo domače. Znani so Foscariji kot modri državniki ljudovlade. Zlata knjiga proslavlja njihovo ime. Razen onega — Jakoba Foscarija . . . Bogati so Foscariji. Imajo svojo ladjo, vilo na Giudecchi, polja in vrtove v Fermagli. A vendar . . . Ljubezen materino, udobnost, ki jo obdaja, vse bi pustila Benečanka, ko bi jo ljubil senjski orjak . . . Kraljica benečanskih krasot postane. V zlatem Bucentavru[1] se bo vozila z dožem, stanovala v prelepi dogani, imela dvorne dame in dečke — kadar bo stopila na loggio, bo grmelo ljudstvo: „Coviva la dogaressa“! — pa njo bodo pekle vroče oči, ker je ne ljubi senjski orjak . . . Ko bi jo ljubil . . . Vzela bi puško, plezala zanj po skalah, meč bi vzela — se borila zanj. Ker je ne ljubi, se je žrtvovala, da reši njegovo svobodo, življenje . . .

Pa zakaj se je začudila mati njenim prejšnjim besedam? (Dalje.)

[1] Pozlačena državna ladja.

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

Zeglja dež, pust in dolg je popoldan. Ne krajša ga govorica, ki prikriva le misli matere, hčerke.

Kar se odpro naglo vrata. Koga naznani Cecilijin zamorček? Ne utegne, da pove mali Goro. Kot vihra vstopi Ivan Foscari. Nima klobuka, ne meča, ne ovratnika. Oči mu plamene, lasje padajo v čelo, ustni sta mu stisnjeni. Kratko pozdravi mater, migne svojemu sobarju, ki je prišel z neko suknjico za njim, vrže Jeli suknjico, migne sobarju, da odide, in vzroji v Cecilijino začudenje:

„Kdo je všil nekaj v to suknjo? Ti, Jela? Na ukaz gospe! Zopet neumna čarovnija! Draga tudi. Nobena stvar ni tako draga kot neumnost... Odpri šiv, Jela!“

Gospa Foscarijeva prebledi, hoče braniti. Cecilija jo ustavlja s pogledom. Jela para s trepečočo roko suknjino podlogo pod desno ramo. Iz podloge pade košček popisanega platna. Kot ris plane Foscari po njem.

„Glejte, čudežni močni napis! Kos platna, na njem par glagolskih črk! To naj me varuje krogelj in meča, bolezni in žalosti in Bog ve še česa! O, gospa mama! Če verujete vi take neumnosti, kaj naj veruje potem ženica ribičeva? . . . Glejte, vaš čudežni zapis . . .“

Z naglo roko raztrga plamteči mladi mož platno na drobne kosce, izbruhne v strastni jezi: „Bedni, neumni svet! Kje so vaši besi, coperniki, kresniki, bajila? Vse ostanki malikovalstva! Sami si grenite življenje, ko vidite v bližnjem nevarno bitje, ki je sklenilo nemogočo zvezo s tajno močjo. Kje je vaš rogati vrag? Vaša neumnost, zavist, častihlepje, to je vaš vrag. Za mašo darujete v pogubo bližnjemu, Bogu se klanjate, hudiča molite . . .“

„Ivan, Ivan!“ kliče mati s povzdignjeno roko. „Za ljubav božjo! Ne zôvi zlih moči, ne izzivaj . . . Oh nesrečnež! — Kaj je, Goro?“ . . .

Prestrašeni zamorček izbuli debele oči na hudega mladega gospoda in javlja: „Don Foscari je privedel donno Mocenigo . . .“

„Sem je ni treba,“ udari Ivan brezobzirno z nogo, „prosim vas, gospa mama, sprejmite jo v vaših prostorih. — Kaj se to sili, kjer je treba ni.“

„Sprejmem jo v dvorani, pridite pozneje tja," prosi gospa Foscarijeva pol žalostna, ker noče sprejeti sin njej drage osebe, pol vesela, da mu pride v tem hipu iz oči. „Potolaži gospoda Ivana," pošepne hčerki, ko ji pobira z Jelo bele niti raz obleko, ji popravlja lase, rižo.

Izgine mati, hlastno stopi Cecilija k bratu: „Kaj se je zgodilo, Ivan? Nisi se razburil samo zaradi zapisa, užalil našo dobro gospo mamo . . ."

„Dobra. Kaj pomaga dobra nespamet? Kaj mi pomagajo najblažji nameni in želje, če so zoper zdravo pamet? Zakaj te ženijo? Da poreko: Naša dogaressa. In mene? Da poreko: Naša sinaha je iz Mocenigove hiše. Čast! Kaj je? Prazen nič. A temu niču žrtvuje razsoden mož svoje življenje, mlado dekle svojo srečo. Juriša umrje. Zora uvene. Nama je zastrupljeno življenje. Pa kaj to, da je le rešena senjanska in benečanska čast, da procvita slavna ljudovlada . . . Dobra, praviš, je naša mama. Da, dobra. Dober je naš oče. A reci jima: Nočem doža, ne maram zanj — prekolneta te do belih kosti. Iz častilakomnosti, ne radi tvoje sreče . . . Kaj me je razjezilo? Da umrje Juriša zaradi predsodkov, časti . . ."

„Juriša umrje?" Cecilija zmaje neverno z glavo. „Če te je razburila ta novica, se lahko umiriš, dragi brat. Juriša ne umrje."

„Ne? In če mi je naznanil Venier to ravno zdaj. Če je prišel benečanski pooblaščenec, da poroča signoriji o svojem uspehu?"

„Venier pravi to?" Cecilija ostrmi in si seže z rokama v bujne lase. „Nemogoče, Ivan . . ."

„Nemogoče? Ubožica! Saj vemo to že davno vsi. Molčati bi moral tudi jaz zdaj . . ."

„O, govori! Govoriti hočem tudi jaz . . . Kaj je res obsojen, na smrt obsojen?"

„Na smrt. Rodbina izgubi premoženje in plemstvo . . ."

„In obsodba stopi v veljavo?"

„Čez tri dni. Proglašena še ni. So še neke formalnosti."

„Ah!" se oddahne deklica, vzdihne Jela. „Tri dni časa. Moramo ga rešiti. Če ne drži svak svoje obljube — jo držim jaz, ženska. Čuj, Ivan. Ko sem stala na senjskem mostišču, pri odhodu iz Senja, sem prisegla svaku pri Adriji, da stopim v samostan, če ne reši Juriše. Dal mi je besedo — samo molčim naj. On je pooblaščen . . ."

„Da, in on zahteva Senjaninovo smrt, progonstvo Uskokov. Hoče se prikupiti s tem signoriji. Da se ne ustavlja Frankopan, da se ne boje v Gradcu uskoških nemirov, bi bil Juriša že mrtev. Pa nemir na eni, vojska na drugi strani — nazadnje žrtvuje nadvojvoda rajši nekaj zvestih Uskokov . . . In ti si menila, ubogi otrok, da uženeš Veniera z grožnjo, da ne vzameš doža? Ubogo dete! Ali ne razumeš, da je taka snubitev ukaz signorije? Da ne smeš odreči, sicer spraviš vse svoje sorodstvo v pogubo? Zato se ni oziral svak lisjak na svojo obljubo; da te je le potolažil. On ima osebno sovraštvo do Juriša, ker so se mu izjalovili načrti, katere je imel. Mislil je, da spravi junaka po tebi na našo stran in si pridobi s tem slavo, da je tako rešil uskoško vprašanje. Zato te je spravil v Juriševo hišo. Jaz sem bil slep — videl sem Zoro . . . Svak se je igral z nami. Dožinja pa bi morala postati ti vseeno . . . Le če bi izdal Juriša svoje tovariše, bi ga slepil s tvojo roko. Venier pravi tudi, da bi morala sovražiti Senjanina, ker je odbil . . ."

„Sovražiti," dvigne Cecilija glavo. „Kako naj sovražim moža, katerega občudujem. O, vem, da je tudi njemu hudo. Pa ne more, ne sme drugače . . ."

„Gotovo mu je hudo . . . Bled je stal pred nama. Venier mu je izročil ljudovladino ponudbo. Prost bo. Skrivno naj deluje in vpliva na nezadovoljne Uskoke . . . Proda naj, ko dozori skrivno delo v očiti sad — Senj, Ledenice, Brinj, Otočac, Mošćenice. Potem bi se Benečani hitro polastili Primorja. Novi, Bakar, Trsat, bi prišli po sili ali zvijači v naše roke. In čez to novo last ljudovlade bi bil Juriša gospodar. Uskoki bi dobivali redno plačo, posestva. Senjanin je izdajalsko ponudbo ponosno odklonil. Tedaj mu je pokazal svak tvojo sliko . . . Povedal mu je, da čaka njegovo rodbino sramota in beda. Juriša je prebledel — a ostal trd. Vrnil je tvojo sliko . . . — Najlepša Benečanka umrje žalosti — najlepša Benečanka hoče živeti samo tebi, knežiti ob tvoji strani, mu je rekel svak. Juriša se je obrnil v okno — gledal dolgo na morje, dihal težko.

Naj umrje! je odgovoril mirnega obraza, ko se je vrnil k nama. Naj obledi žarni cvet! Adrija ni vaša, dokler diše Uskok.

Sklenjenih rok posluša Cecilija brata. Solza — redek gost v njenih očeh — se obesi na dolge vejice. „O moj junak!" klikne živo. „A kaj zdaj, Ivan?"

„Kaj? Reci s Petrarcom:

Rotta è l'alta Colonna e 'l verde Lauro,
che facean ombra al mio stanco pensiero:
perdut'ho quel che ritrovar non spero . . .

„Ne, ne, Ivan! Tri dni, si rekel. Goro! Teci k Gianinu, naj ti da gospodov klobuk, plašč in meč. Jela, obleci, obuj me naglo! Gondolierja sta doma. Odvezeva se k avstrijskemu poslaniku, k dožu . . . Ne bojiva se nasledkov, Ivan . . ."

„Sestra!" vzklikne Ivan in se udari po čelu. „Da — včasih nas prekosi ženska v odločnosti! Osramotila si me . . . Hitiva. Pravijo, da se zbirajo po Primorju Uskoki, da je Senj tleč ognjenik. Skrbi me, da ne skuha vrag druge kaše . . ."

XII.

Zimsko solnce obseva senjske stolpe, ogreva skale. Kos zleta iz bršljanovega zatišja, brinjevka seda k rdečim jagodam na visokem brinju. Grda kača pepeljuša moli sivo glavo iz zemlje, preži in čaka, da se ji približa senica, pastirica ali ščinkovec, ki prihajajo iz mesta, da sporoče kosu mestne novice.

Grde vrane, požeruhe, obletavajo senjski kastel. Diši jim po mrhovini. Bled junak za kastelskim zidom jih gleda. Žalosti, jeze mu črni modro oko: Zapisana je sodba, pripravljena je vrv. Knežji rod, senjsko plemstvo, meščanska pravica, vse to ne ščiti zoper benečansko jezo. „Visi naj!“ je rekel pooblaščenec Venecije — in jetnik se ozira na goro, na Trsat. Kaj ne prihaja od tam rešitev?

Da. Prihaja. Divje drvi potok izpod pobeljenega travnika po senjski dragi, mimo kastela in prinaša bledemu jetniku v stolpu sporočilo, da se bliža svoboda: Že so zapustile Juriševe čete gore. Pri Milanšiču v Brinju čakajo na znamenje. Pripravljeni so Moščeničani, Kastelan Niko iz Nehaja s posadko, Ledeničani, Otočani. Kar je Uskokov v Novem, Bakru, Cerkvenici. Dva tisoč mož vstane v eni misli ... ko se proglasi Juriševa smrtna sodba. Milanšič napade Senj, Vulatko benečanske galeje. O, preden se vam posreči, Benečani, spraviti nas od morja, preden nas ugonobite z mrazom in gladom — pokažemo vam že, kdo smo Uskoki.

Tako se rote v zaprtih hišah sestradani Senjani. Senjanke kolnejo in vijejo roke. Božič je tu. Pa ni zrna za pogačo, ni vina, ni mesa, ni sukna, ne platna. Umrli bi, da ni dušice, Zore Senjaninove.

Senjske ulice so prazne. Le nemški vojak, benečanski vohun, hodita oblastno po njih. Za njimi se dvigajo senjanske pesti: Le hodite! Dolgo ne bodete ... Razsečemo vam trupla, nataknemo glave nad kastelska vrata ...

Tiho je pred Orlovičevo hišo. Nemška straža, ki nadomestuje uskoško, ne ve poročati novemu, začasnemu stotniku nič sumljivega. Da vodi Zora čez dan bolno mater po uskoških hišah, da se shajajo ponoči uskoški vojvodi pri Orlovičevih, da se donašajo k Orlovičevim prazni, odnašajo polni koši, tega ne vidi straža. Zorin smehljaj, lesk zlata sta oslepila mlado stražo. Ne pove, da obiskuje Orlovičeve odstavljeni stotnik Frankol, ki je v preiskavi, a ni zaprt. In kaj bi pravil to — saj je videl mladi stražnik, da je stopil v Orlovičevo hišo tudi benečanski podadmiral ...

Zimsko solnce gleda v barvane šipe Orlovičeve hiše. Vidi živahno gibanje v kuhinji, kamri in shrambi. Žrnva[1] se vrti in vrti, moka leti skozi sito, maslo se peni, drobtini sir, kuha riž. Pod Zorinim nadzorstvom mesijo, peko deklice z rižem in sirom napolnjene pogače, škrnice, hrustače. Velike in dosti pogač napeko, ker bo praznik velik, gostov dosti. Dosti sukenj in ječerm našijeta stara krojača v kamri nasproti kuhinje. Kaj bodo stale bale sukna, Zorina dota, pod streho, koga bodo čakali stari pšenice! Uskoški otroci so lačni, nagi. —

Žoltobleda, shujšana, sedi v kreslu pri ognjišču Orlovička. Odložila je koralde, uhane in prstane. Obleka ji je zmečkana, lasje razmršeni. Vidi se, da ne mara sama zase. Vidi se, da misli le eno, da išče bledo oko le enega obraza, da izgovarjajo usta le eno ime. Da posluša mati le eno: kdaj zapoje boben pred hišo, kdaj se razglasi Juriševa obsodba ...

Vse skrbi gospodinjstva slone na Zorini rami, kar je prestrašil mater „spomin“, kar pričakuje Juriševe smrti. Poprej tako odločna Orlovička ždi, posluša, kima. „Slaba znamenja, slabe sanje,“ toži ženicam ...

Zora pa je vrgla v času bratovega zapora vse otročje od sebe. Odložila je ves nakit. Nekaj posebnega ji drhti okrog bledih ustnic, ko stopa k skritemu prostoru v konobi, kjer je shranil brat vrečico zlata za njo. „Čuvaj bele novce za črne dni,“ ji je rekel brat. Zdaj so prišli črni dnovi nad Zoro, ker je ne greje več solnce bratove ljubezni, ker preti njeni rodbini sramota, revščina. Zato šteje Zora resnega lica zlatnike, deli, pošilja ... Zlato odpira srca in vrata. Ej, nosi, dragi gospod Frankol, nosi ... Podkupuj, maži nemško gospodo. Še je hastje, kadife, sukna. Še je srebrne posode, draguljev. Vse dam, Frankol, vse dam nemški gospodi, če oproste Juriša. Pa tudi Benečan miti, maže, grozi ... Vse dam za smodnik, za kroglje, Frankol ... Zbero naj se junaki ... Udarimo, pobijemo — izve naj svet, da je Zora Orlovičeva vredna sestra Juriša Senjanina. Vse pobijemo ... kar je na galejah. Vse? A Foscari? — Zora, mlada, krasna? On ti ponuja zavetje, dom — obeta srce ... Zora, Zora! Ne glej, ne poslušaj ga. Trda bodi, nepristopna kot je senjska skala. Ni je, ne more biti ljubezni med Senjanko in Venierovim svakom. Vem, da je hotel Foscari oprostiti, rešiti Juriša. Slutim, kaj so ponudili, s čim ga mamili. Ostal je trden. Volil je smrt, ukazal sestri držati se dedovih izročil, stare zvestobe ... Zaman pošiljaš, krasna Cecilija, sporočila, pozdrave. Gora se ne snide z goro, Juriša se ne odreče časti ...

Zapoje boben pred kastelom. V hipu obsuje nestrpna množica Uskokov, Senjanov, v žalne rute zavitih žensk, golonogih otrok klicarja in njegovo oboroženo spremstvo. Boben poje, klicar kliče z močnim glasom ... Začudeno veselje razžari mrkle obraze Senjanov, kot vihra se vali množica za kli-

[1] Mlin na roko.

carjem skozi tesno ulico do Juriševe hiše. „Živel nadvojvoda! Juriša! Frankol! Komisija!“ hrume moški, mečejo kape v zrak, ženske mahajo z rokami Zori, ki strmi iz odprtega okna.

„Molčite!“ zamahneta s kopjem vojaka, spremljajoča klicarja ... Votlo odmeva obsodba od mestnega obzidja, svetla se zaleskeče solza na Zorinih trepalnicah. Ni treba upora, ni treba klanja za bratovo življenje. Dva tisoč mož bi se dvignilo nocoj nad tuje vojake, na benečanske galeje. Dva tisoč mož ... Žela bi smrt ...

A nocoj, junaki, Uskoki, mirujte — ni treba razdevati kastelskih vrat, ne zidov. Nocoj, junaki, se poveselite z Jurišem, jutri ga žene obsodba v — prognanstvo ...

„Mati!“ zavriska Zora in objemlje smrtnobledo starko. „Mati, Juriša pride ... Po milosti nadvojvodovi. Venecija je odstopila od zahteve smrtne kazni... Menijo, da bo mir... Obsodili so ga v prognanstvo...“

„Juriša?“ vpraša bolno mati, bledo oko se zamegli. „Prognanstvo,“ šepeče, „je huje od smrti, Zora ... Umrjem, in sin ne bo stal pri meni, pod tujo streho, po tujih deželah se bo potikal knez Orlovič, nihče mu ne posuje groba s cvetjem ...“

„Ali, mati! Raduj se vendar, ker ostane živ. Prognan je iz nadvojvodovih in carjevih dežela. A kdo bo ukazal orlu, kod naj leta? Prognana je vsa Juriševa četa, ki je napadla benečansko ladjo, tudi Vladkovič Vulatko, Pero Sučič, Miko Ulatič, Bogdinovič. A skoro nastane vojska — pomilosté naše junake, mati ... Kdo se bo bil, če ni Uskoka?“

„Zora, ti modrijanka moja,“ se razveseli mati, „prav praviš, prav ... A naš gospod stotnik? So mu vrnili službo?“

„Ne, mati,“ odkima tožno Zora. „Klicar je opominjal Senjane, da bodo pokorni novemu stotniku, Vidu Gušiču. Naš dobri Frankol odide ... Pa zdaj ni časa za žalovanje. Daj, da te preoblečem, mati. Preoblečem, okinčam te. Mati, mati ... Juriša pride! Štiriindvajset ur ima odloga — enkrat še — za sedaj enkrat — prespi pod rodno streho.“

* * *

„Prinašam ti poslednji pozdrav Cecilijin,“ je rekel Foscari bledemu jetniku, ki je stal v črni obleki obtožencev pred njim. „Cecilijin pozdrav — to je: tvoje življenje, Juriša. Prognanstva ni mogla preprečiti. Pa upaj ... Cecilija ti želi sreče v tujini ... Sreča! Nikdar ne bo posetila lahkokrila dogaressine sobe — s tvojim življenjem se začne Cecilijino umiranje.“

„Razumem“ — zaplameni Juriša. „A zakaj — zakaj je zadala vero? Zakaj bi umiralo solnčno oko? Jaz jo rešim — jo iztržem iz neljube vezi — pobijem, ako hoče, vse Benečane ...“

„Juriša, ti si prognan ... Iz nadvojvodovih in cesarjevih dežel. Ponujal sem ti ljudovladino roko. Da si jo hotel sprejeti! Sedaj — je prekasno. Venecija razpiše nagrado na tvojo glavo. Dož ni mogel odreči Cecilijini prošnji zate — ljubosumen se boji, da bi si ne hotel poiskati prognanec doma v bližini...

„Prognan, razpisan,“ se nasmehne bridko Juriša. „Nič novega za Senjanina. Novo pa je to, Foscari, da mi ujeda Cecilijino sporočilo srce ... Kaj ti nisem rekel, prijatelj: Benečan in Senjan ... Kaj vraga! Postal sem ženska. Seveda. Dva meseca ječe ...“

Ginjen stisne Foscari Juriša k sebi. „Videl sem solzo v oku Senjanina, silovitega vojvoda. Ta solza bode moji sestri drag spomin, tolažba ... —“

„Kam?“ so vprašali prognanci Juriša. Orjaški vojvoda je pokazal z ponosnim migom na morje: kaj ni to naš dom? Kaj nas niso skrivali za grebeni in rti skriti pristani tolikokrat sovražniku? Kaj niso ob morju, v gorah skrite jame, kjer se vali strupena moljava, se skriva ris, divja mačka, živi medved? Nisi, Uskok prognanec, volku, medvedu brat? Ni ta krasna zelena gladina, ni Adrija naša last? Odtrgati nas hočejo, morje, od tebe — a privezali so nas še bolj nate. Zidana streha ne bo več krila Uskoka prognanca. Jadro mu bo streha, ladja hiša, morje neizmerni dom. Morje je pot do biserov in zakladov. Čakajte, deklice — ne zdvajajte, žene. Pridite, ko dobite glas. Pridite na strmo, pusto obrežje pri svetem Jurju. Prinesemo vam, česar vam želi srce — da bo vedel svet, da ni izumrla uskoška zvestoba.

V zlati opravi, v svetlem orožju, škrlatnem plašču gre Juriša v spremstvu svoje matere in sestre, obkrožen od svojih četnikov, na mostišče. Pred njim hite otroci, za njim gredo patri, kanoniki, senjski veljaki, ves Senj, kar le giblje in leze.

Za prognanci gredo tuji vojaki, se postavijo, puško v roki, ob mestnem obzidju. Avstrijska komisarja spremljata pooblaščenca ljudovlade, ki odvede s svojimi galejami prognance, da se zagotovi, da res zapuste Senj. Ni verjeti Uskokom ... Nagrnilo se jih je danes toliko v Senj ... Samo za slovo? Neverjetno. Zato so nabasani topovi na Malih vratih. Zato groze galeje enojadrnicam, ki so priletele bogve od kod in kako, da je cel gozdič jamboričev v luki, ki se gibljejo tako hladnokrvno okrog benečanske Dogaresse, ne marajo za vojake na krovu.

Silno nervozen stoji benečanski admiral s komisarji in namestnim stotnikom Jakobom de Leo pri zaprtih vratih mesta, opazuje množico, komisarja, stotnikovega namestnika, vojake — in Foscarija, ki se je že poslovil od komisije, ki gre brez strahu skozi uskoško orožje, pozdravlja Juriša, se klanja Zori ... On gre na ladjo, da brzda vojake ... Kak nastop ima, kako pozdravljajo tudi Uskoki lepega

Benečana, kako čutijo, da jim ni sovražen — kako ponosno stopi Foscari na krov Dogaresse, kako ubogajo divji Arbanasi podadmiralov mig . . . Morda misli, da je že sam admiral . . . Nevoščljivost, jeza, grize Veniera. Tembolj, ker je izpodletela njegova nakana . . . Viseti mora Juriša ali služiti Veneciji, je rekel Venier. A zdaj se podaja obsojeni ponosno na morje. Kdo je pregovoril zadnji hip veliki svèt, da je odstopil od svojih najstrožjih zahtev? „Uvaževaje ozire avstrijske vlade na nemir, ki bi mogoče nastal . . . —“ se je glasil ljudovladin odgovor na noto komisarjev o obsodbi Juriševi. In sam Venier je prinesel tisto listino. Strmel je, ko jo je odprl in čital Juri Kacijanar. Venier je že menil, da listina ni pristna. Pa dožev podpis je stal z jasnimi črkami pod odlokom. Kdo mu je skuhal to kašo? Foscari se drži tako nedolžno, kot bi nič ne razumel o Venierovi prevari.

„Nov odlok?“ je zmajal Foscari z ramo. „Kaj pa je čudnega na tem? Veliki svèt odloča po svoji modrosti, ne po vaši strasti. Saj pravite, gospod admiral, da mora Benečan ubogati. Slavna signorija je pač slišala in videla, česar ni slišal, ne videl gospod admiral: Ljudovlada bi bila plačala drago Juriševo smrt. Dva tisoč Uskokov je hotelo udariti na galeje, da se pa razsrjeni ne bi ustavili pri galejah — to razumejo tudi v Benetkah . . .“

Veniera grize skrb, da mu vzemo admiralski klobuk. Hitro se izgubi milost pri benečanski vladi . . . Malo počasnejši so Avstrijci. Po vseh obtožbah proti stotniku Frankolu je hodil ta ves čas prost okrog, se dogovarjal z Uskoki. Da so mu vzeli stotniško mesto, to je vse. Ljudovlada pa ima sovražnika, katerega ne veže ozir na službo . . .

Kak lesk orožja je po mostišču! Koliko orjaških postav, peres! Vsi vojvodi so se zbrali . . . Glej, zdaj poklekajo — odkrivajo ruse glave . . . Ah — pater jih blagoslavlja . . . Mlad pater lepega lica . . . Glas, roka se mu treseta . . . Ženske vdarijo v jok . . .

Kot da bi odhajal kak kralj v prognanstvo, ne gusarji, razbojniki . . .

Baron Dietrichstein se nasmehne sarkastično: „Pristala bi Jurišu krona . . . Čujem, da mu je ponudil sultan oblast čez Primorje — seveda pod pogojem, da prizna sultanovo nadvlado.“

Venier se ugrizne v ustnico. Pa naglo vrne pušico: „Slabše, kot je zdaj, bi ne bilo pod sultanom. Zdaj pobirajo cerkve desetino od ropa, duhovniki blagoslavljajo razbojnike na razbojstva — oblasti pa . . .“

„Gospod pooblaščenec, pazite na svoje besede!“ Dietrichstein položi roko na meč, vzrasteta Kacijanar, de Leo . . . —

Hladno se poslovita avstrijska komisarja od beneškega poslanca. Ne spremita ga do ladje. „Naj ga nosi vrag, benečanskega ogleduha!“ zakolne Kacijanar za njim. „Uskoki so res malo nemirni, toda pošteni ljudje so. Njihovi zlatniki, turškega ali benečanskega kova, so prave teže. Biserna zavratnica, katero mi je darovala lepa Zora za mojo gospo, velja par graščin.“

„Konj in njegova oprava, moj spomin od Zore, je tudi posebne vrednosti in lepote,“ pripomni zadovoljno Dietrichstein.

Spremljan od svojega tajnika in dveh vojakov mora Venier skozi gruče Uskokov. „Benečanska krvopija!“ „Galjot!“ sičejo žene, ko gre mimo njih, zaničljivo mu obračajo hrbet možaki, pljujejo v tla. Na mostišču je porivanje, vpitje. Možje so že v ladjah, žene jim podajajo polne bisage. Juriša stoji še med svojimi. Mati se naslanja nanj, brat in sestra mu stiskata roko, senjske sirote mu poljubujejo rob suknjice, mali deček mu objemlje koleno. Milanšič in Frankol ga gledata.

„Pusti me, da se te nagledam, moj sin,“ joče Orlovička, ko se izvija sin iz njenega objema. „Nikdar več te ne vidim, moj sokol . . .“

„V božjih rokah je to, mati,“ odgovarja Juriša, se sklone k malemu dečku, ga vzame v naročje. „Ali ostaneš priden, Jurček, počakaš kuma? Prinesem ti sabljo, medenega konja, kopje . . .“

„Ne, medenega nočem, kume. Pravo sabljo na sek, pušo na pumf, živega konja prinesi, kum.“

„Vse dobiš, moj Jurček,“ pravi Senjanin, izpusti dečka, se obrne k sestri, ki stoji kot ukopana ob njem. Ubožica. Danes jo drži še pokoncu trdna volja, strah za njegovo usodo — a jutri? Ob bolni materi oboli še ona . . .

„Zora,“ pravi junak mehko, „izročam ti mater . . . Tebe bratu Ivu in ženinu. Ne mislite, da vas zabim. Čul bom nad vami. Da vam preti kaj — dogovorjena so znamenja. Brat Ivo — ti si odslej v Senju. Tolaži mi mater . . . Zora . . . Še tri dni in na zemljo se spusti sveti večer . . . Pokrij po stari navadi mlademu Božiču posebno mizo. Bršljanove vence olepšaj z zlatimi pencami, nasuj jih z dragulji. Ne zabi žita, medu, soli. Da vam prinese mladi Božič novo solnce boljše sreče, da se vam nasmehne koleda . . . Božičnega gosta, Milanšiča, sprejmi z veseljem, Zora . . .“

Povešenega pogleda posluša Zora brata, dvigne pri zadnji besedi oblačno oko, pogleda na Dogaresso, zardi. Tam stoji pri bočnici Foscari, plemenit in lep. Sožalje mu izraža pogled in kretnja. Ali čuti, sluti, kaj naroča brat sestri pri odhodu? Božičnega gosta, Milanšiča, sprejmi z veseljem . . .

Milanšič in Juriša sledita Zorini misli. Ženin se zamrači, stiska nož . . .

„Zora, Zora," reče brat, „ne oziraj se na morje, v negotove daljave. Živi mirno v svojem domu — živi častno, ne zabi, da si Orlovičeva sestra . . ."

Venier hodi oblastno po Dogaressi, reži na kapitana, daje povelja, zmerja mornarje. Še je admiral. Hoče se mu, da podraži silovitega Senjanina sedaj, ko je izvun njegove nevarne bližine. Krmar opazuje na katero stran se napravljajo Uskoki, kako naravnajo jadra. Zdaj pojdejo: Njihov vojvoda je skočil v ladjo in ravna jadro.

„Vaše gospodstvo, svetli knez," kliče Venier raz krov Juriša. „Častno spremstvo ti dam. Dovoli — na katero stran se obrne tvoja svetlost?"

„Morda vrnem tvoj obisk, svetli admiral," odgovarja Juriša, potegne vrv . . . Na jamborju zaplapola senjska zastava. Sveti Juri gazi zmaja, grozi . . . V hipu se napno jadra, ladja za ladjo hiti za Juriševo. Nepopisen vrišč je pozdravil svetega Jurja.

Jurišu, ki jadra mimo Dogaresse zakliče Venier: „Le pridi, obešenjak! . . . Kdor je rojen za vrv, ji ne uteče . . ."

Dobro de Venieru, da more še žaliti prognanca, mu pokazati, da se ne boji beneški admiral senjskega razbojnika — pa grozno prebledi, naježe se mu redki lasje, ko dvigne Juriša, ko dvigne stopetdeset mož v ladjah roke, ko se dvigne nebroj pesti na obrežju, ko grmi proti nebu uskoška grožnja:

„Čuvaj se senjske roke!"

Mraz gre Venieru po kosteh, zdi se mu, da je obsojen na smrt.

Urna Dogaressa, neukretne galeje, slede gibčnim uskoškim ladjicam. Kam? Proti Bagu? Kaj hoče Uskok tam? Morda vodi Juriša svoje čete v Turčijo, morda plove proti Carigradu? Španski kralj nabira vojsko, po Nemškem in Ruskem bi radi sprejeli take vojake — a kam so namenjeni razbojniki? Jih vabi Velebit, grozni goli orjak?

Ugiblje Venier, stoji nepremično pri rilcu, sledi z daljnogledom Uskokom. Razdalja med njimi in Benečani je vedno večja. Mrk hodi Foscari po krovu: kaj je treba slediti Uskokom? Težko čaka Cecilija poročila, Juriševega pozdrava . . .

Foscarija ustavi vzklik straže na prvem jamborju, vzklik admirala, moštva. Pogleda na morje, razume: Uskoške ladje so izginile pod obronki golega Velebita. Foscari se nasmehne.

XIII.

Belijo se jadra, rdeče bunde vihrajo v zraku, zastava sv. Jurja veje. Mimo Senja, mimo trdnjave sv. Marka na Čresu drče vetrnjače, kot lastavice, kot strele z neba.

Zastava na Nehaju pozdravlja, straža v Senju kliče . . . Razburjeni prihite Senjani. Z vzkliki radosti hite na stolpe. Oj, sokoli naši, bedni naši prognanci! Zdaj gredo Benečanom v svate . . . Ne bodo veseli kramarji jabelka, katero jim prinaša Senjanin.

Senjani vzklikajo, hite na stolpe. Zorin nežen obrazek zardi od veselja, hrepenenja. Njen brat se ne boji prognanstva. Njen brat se igra po svoji navadi z življenjem . . .

Hitro izginejo jadra z vidika. Solza prepodi žar veselja . . . „Ah!" vzdihne Zora Frankolu, ki stoji, gleda za ladjami, posluša . . . „Ah, gospod stotnik! Juriša gre mimo doma, ne sme vanj, ne sme pogledati bolne matere! Prognanec je! Za njim so se zaprla senjska vrata. Da pride, je tvoja dolžnost ustreliti ga. Nihče mu ne sme odpreti vrat, nihče mu ne sme postreči. Prognanec je, brez prava, brez doma. Kdor ga najde, kjer ga najde v nadvojvodovih deželah — ga sme ustreliti kot divjo zver v hosti . . ."

„Ne toži, Zora, ne kali vedrine svojih oči, ki plačejo že tako preveč . . . Prognanec ne sme priti v Senj — spoštovati mora postave. A ne bo dolgo — upaj, Zora — in senjska vrata se odpro prognancem. Prognati so hoteli tudi mene benečanski vragi iz Senja. Imenovan je že drug stotnik. Pa poganskemu gospodu se ne mudi med razburjene Senjane . . . Zato je odredil svetli nadvojvoda, da ostanem začasno še pri svojih Uskokih. Zato upam, da bo skoro vse po starem. Zdaj je šele prvi mesec prognanstva. Dolgo ni miroval Juriša po velebitskih jamah . . . Ha, čuj! Vedel sem . . . Pri sv. Marku streljajo benečanski psi na naše fante. Pa vem, da so jim pokazali dolgi nos . . ."

Res je zaklela straža v trdnjavici sv. Marka, zažgala šibo, sprožila top . . . „Prokleti gusarji! To vam bodi dobro jutro, ko ste se predramili, pokazali iz svojega skrivališča, kjer vas je iskal zaman naš admiral. Kamenček imate, ki vas dela nevidne, travo samotvoro, ki odpira vsaka vrata. Da vidimo, če ste res učarani zoper kroglje in smrt . . ." Bumbum — lete velike kroglje šestdesetfuntarice za vetrnjačami. Pa vse plosknejo šumeč v vodo. Iz uskoških ladij se dvigajo pesti, zasmeh prihaja do benečanske posadke: „Vatle naj merijo, fige prodajajo, Benečani niso, da bi se merili z junaki." — „Prokleti Uskoki!" se jezi posadka, se križa. „Morda so vragi res zmenjeni s poglavarjem vragov. Otroke jedo — zato jim ne more nič ne kroglja, ne nož." —

Skozi jasno zimsko jutro hite vetrnjače mimo dragih domačih bregov. Razvesele se uskoške straže po gradovih, razvesele se ribiči, suhorobarji in tržaški brodarji — prestrašijo se benečanski mornarji: „To je Juriša — prognanci se vračajo!" . . .

Iz Moščenic, iz Brščeca kličejo straže, kliče zapovednik: „Ustavite se, junaki. Pridite, pogrejte se. Mrzlo je jutro — dan dolg." Odmaja ponosni vodja

v prvi jadrnici: „Kratek je dan, dolga pot onemu, ki gre za maščevanjem. Prognanec ne sme sprejemati gostoljublja — naprej, le naprej do Pulja, do Karina . . .“ Tam je blaga, tam je cekinov, uskoške sirote pa prezebujejo, stradajo. Prazen je Velebit. Siromašnemu seljaku ne jemlje Uskok ovce edinice, priskutile so se nam ribe, predaleč nam je na Turško. Dajte, Benečani, ki ste nas pregnali z doma — dajte nam vi žita, blaga — dajte nam svoje srčne krvi! Solze naših žena in mater, solze naših otrok plačajte, plačajte s krvjo, z imetjem! —

Na kamnu ob pupi gori ogenj, na gradelci peče Vulatko osliče, meša turšično kašo, pogleduje obrežje, na levi Jurišo, ki je zatopljen v motrenje bregov. Kot da ni še nikoli videl Učke, nikoli oljčnikov, vinogradov, trdnjav, ki branijo obrežje, vasi, mest, ki se stiskajo za trdnjavskim zidom, koč, hiš, ki stoje pogumno, izzivaje v gorski samoti. Kaj tako strmi vojvoda na bregove, kakšne sence se menjujejo na obrazu junakovem? Na obrazu, ki je zopet svež, ogorel od ledene Velebitove burje, na obrazu, v katerega je zaorala strastna jeza, divja žalost globoke in bolestne brazde . . .

Štiri tedne se ni bril, ne počesal vojvoda. Oblačil je škender, se spenjal s puško v roki po Velebitu. Sam. Štiri tedne so se držali prognanci v jami pod Velebitom, se vozili po skrivnih votlinah, zasledovali tok sladke vode po jamah, pritok morja, ki je našlo mimo rtov in greben pot v Velebitovo krilo. Štiri tedne so se dolgočasili prognanci, se zabavali z lovom na medveda in risa, pekli zajce, divje golobe, gosi, si pravili svoje čudne doživljaje, stare marnje. Slana in sladka voda po jamah je polna rib. Prognanci pa niso lovili radi po jamskih vodah. Neznane pošasti stanujejo v njih. Velikanski kanjer[1] ti prestriže s škarjami život, grozna sipa te ovije z jeklenimi rokami, grozovit zmaj dahne vate . . .

Štiri tedne so prebili prognanci v jamah, po Velebitu, si želeli junaške zabave. Loviti, peči in kuhati, to je delo za ženske. Jeza na povzročitelje njihovega prognanstva je rastla dan za dnevom, je prekipevala. „Vodi nas nad Benečane, vojvoda, solnčece naše,“ so prosili Jurišo in draga mu je bila taka prošnja. Obril se je junak, oblekel kot na svatbo. „Škoda je hastje in baržuna, svetli naš vojvoda, dragi naš knez. Škoda je sobolovke, dragega kamenja, zlate sablje. Krvava bo suknja, skrhan meč, ko se vrnemo z veselega plesa.“

„V svatbeni obleki se gre na svatbo,“ je rekel Juriša, se nasmehnil sladkogorko; „ne veš, kje te zadene benečanska kroglja, ne veš, kje padeš od benečanskega meča.“

[1] Morski rak.

„O Juriša, ti solnčece naše, kot snopje so padali krog tebe — ti si stal, močan, varen. Nisi mislil na smrt. Kaj so ti zdaj zastavila črna znamenja pot, kaj si dobil poročila z onega sveta? Mati, to veš, je ozdravela od veselja; drži jo up. Ni se oglasila tenjevka[1], ni se oglasil skovir na strehi tvoje hiše. Sestro rožico varuje brat, ženin. Pusti, junak, mračne misli, sedi k zajtrku, sedi k ognju. Ogrej se z vinom iz benečanskega soda, da se ti razvedri glava, okrepi desnica.“

Juriša mahne z roko. Nekaj tako bridkega mu igra okrog ust, da zastane Vulatko . . . Bogdinovič mu migne: „Pusti vojvoda, Vulatko. Razvedri se nam, ko udarimo.“ V levici ribo, v desnici kos trdo kuhane kaše in glavico luka pojasnuje Bogdinovič Vulatku:

„Vojvodo peče, boli. Ne samo ranjeni ponos — ne samo prognanstvo. Ti ne veš, Vulatko, ne razumeš. Milka ti je v Senju, je tvoja. Če umrješ, žalovala bo po tebi, stlala ti cvetja na grob. A meni je Jela v Benetkah. — Bog ve, če jo vidim še kdaj . . . Pogospodi se tam, izneveri. Njena krasna gospodarica se poroči z dožem — dobi tudi Jeli Benečana, domosedca. Dekle pozabi na veternika Uskoka, katerega nosi vihar po morju. O Vulatko, težke so moje in vojvodove rane . . .“

Neveselo tlačita junaka velike kose kaše v juškо grlo, pocmakujeta, pijeta. Močno vino podi žalost, budi jezo prognancev. Tam na veliki barki zaplapola lev sv. Marka. Krvava davorija grmi iz uskoških grl za njo, preplaši ptičjo jato, letečo preko morja. Juriša se ne gane.

Težka muka tlači vojvodovo dušo. Sovraštvo do Benečanov se bojuje s čutom hvaležnosti do nje, ki se ni bala izpostaviti svoje sreče, da reši njega. Ženska, krasna kot mlado solnce, je pokazala, da gori v njej še vedno tisto čuvstvo, ki je zaplamenelo v črnem oku, ko je zagledala prvič njega. Tisto čuvstvo ni ugasnilo ob njegovi neprijaznosti, se ni obrnilo v nasprotno, ko je odbil laskavo ponudbo vročega srca, ženskega srca, kateremu je ljubezen vedno več od časti. Pustila bi bila Cecilija tudi lepoto slavne domačije, se vdomila med puste skale — da bi bil hotel on . . .

Razen njegove ljubezni ni bilo, ni zanjo ljubezni. Samostanska riža bi bila zakrila hrepeneče oči. — Pa njemu je pretila smrt. Da ga reši smrti, je zadala Cecilija svojo besedo, sprejela častno ponudbo — radi njega gleda v temno prihodnost . . . Enaka kot Zorina je njena usoda. Zora ne toži, ne pripoveduje . . . Pa je bleda, zamišljena. Zaradi brata, zaradi bolne matere, govore Senjani. Zaradi zlih

[1] Mrtvaška ptica.

slutenj, težke usode. O, vse to ne muči tolikanj Zore. Vse pozabi dekle ob ženinu. Zora ima ženina, in je vendar bleda, tožna. Ker ji ni ženin po srcu, kot ni Ceciliji njen — ker se ne moreta, ne smeta združiti Benečan in Senjanka.

Uboga sestrica, moj rosni cvet! Lahko mi je braniti tebi — a sam se ne morem rešiti iz valov vznemirjenih, meni v mladeniški dobi nepoznanih čuvstev. A zrelejša ko so leta — tem večji sila čuvstev. Le Cecilija, smehljajoča, krasna, v dolgi ljubičasti obleki, zlat obroč, črno rižo v laseh, stoji pred menoj. Le Cecilija, trepetajoča, plaha, v belem krilcu, razpuščenih las. Morje šumi: Cecilija, veter kliče njeno ime . . . Zaman podim te napasti od sebe, zaman se zavijam v maščevalno jezo. Ona je tukaj — brani, prosi, očita . . .

Maščevanje! kličejo tovariši. Maščevanja prosijo od benečanske roke posekani oljčniki, razdejani vinogradi, opustošeni gozdi. Maščevanja prosijo Kraljevica, Baker, Trsat, Opatija sv. Jakop, Moščenice, Trst. Vse, kar ni še v benečanski oblasti, vse, kar je v vedni nevarnosti, da je pogoltne požrešni lev. Ubogi Trst! Kolikokrat so ga že napadli zavistni kramarji, mu razdejali soline, se pravdali za žitna tržišča. Vse žito in sol naj bo monopol Venecije. Vsi trgi in mesta. Primorec naj kupuje le benečansko sol, po Adriji naj pluje le benečanski brod — samo mimo benečanskega obrežja. Skoro vsa njej naspotna mesta je uničila Venecija. Poreč, Rovinj, Umog, Pazin, Koper in drugi, kako hitro so se uklonili mogočnici . . . Dolgo se je boril Pulj, junak, ki je stražil vhod v Kvarnerski zaliv. Družil se je z Genovo, napadal Benetke. Propal je. Nekdaj slavna Pietas Julia, krasno mesto pod visokim Kaptolom, je izginila. Minula je važnost in moč Pulja. Dvakrat je porušil Benečan puljsko obzidje. Kastel je slab, star. A zdaj popravljajo kastel in zid, vrgli so močno posadko v grad, ker se boje napada. Da, bojte se! Napad pride nepričakovano — prognanci se vračajo . . . Maščevanje! kliče, želi srce.

Kdo je kriv, da je tako gola, tako tožna Istra? Mar ne Benečan? Bila je nekdaj raj sveta. In še zdaj je krasna — lepa je v solncu zimskega dneva. Visoko je zrastel grški brinj, tovariš skal, poln rdečih jagod krasi obrežje, vabi ptiče. Bršljan ovija, pokriva stene, lovor in mirta dičita doline. Doli vedno zeleni, sneg na Učkini stari glavi, z oljkinim vencem ovita, si krasna, Istra, Primorje, moj dragi dom.

Glej staro ženico, kako stopa za dolgouhim osličem, ki je obložen z vedriči za vodo. V rjav gunj je odeta ženska. Počasi se pomika z živinčetom v goro, se ozira včasih na morje. Brez nade in misli — kar tako. Blagor tvoji mirni duši, ženica! — Stoj, Juriša! To ni mir, kar gleda z obličja te ženske, to je obup. Obupno se ozira na morje. Na morju so ji ubili Benečani sina, Turki očeta. Zdaj ima samo to živinče. In da ji vzameš še to — ne potoži . . .

Razumeš, Juriša? Nekaj neizmerno žalnega je v pogledu te ženske in v strganem Učkinem krilu. Težka usoda tlači to zemljo, ta rod. In ti neguješ še druge misli? K tebi prihaja nočne ure, rdeči cvet na licih, solnce v očeh, Benečanka? —

„Pulj — Pulj!“ kličejo tovariši, predramijo Jurišo. Pulj, cilj njihovega današnjega potovanja. Juriša se vpokonči, zagrmi: „Naglo proti luki — potem — sekaj, pali, bij!“ — — —

Puljske hiše gorijo, otroci jočejo, žene vijejo roke. Možje molče. Zro s krvavim očesom nemo v nebo. Mrtvi so . . . Mrtva benečanska posadka, mrtev vsak, ki se je ustavljal Uskokom . . .

Plen, blago in žito, nakladajo v ladje. Veselja se žare okrvavljeni obrazi. Več tisoč cekinov je uplenil Juriša, ki je pobijal danes še besneje kristjane kot pobija navadno Turke. Vsi so okajeni, počrneli, krvavi, strgani. Pa še mu ni dovolj, Jurišu. Še se ni nabesnel. Naprej! pravi, proti Benetkam — naprej! . . .

Že se vidijo benečanski otoki, že beže jadra ugledáje uskoško jato. Naprej! naprej, tovariši! . . . Ne plašite se topov v trdnjavah, ne bojte se benečanskih vojakov! . . .

Lete jadra, drče vetrnjače. Dokler se dvigne stolp ob stolpu, dokler zasije v večernem solncu, kot zlati sen, Venecija. „Ustavite!“ zapove Juriša. Dolgo zre na blesteče se mesto, dokler ne ugasne solnce, ne pade tmina na lagune. Vulatko vidi, kako neizmerno tožen je Jurišev obraz, ko zagrne tmina mesto, ko zagore rdeče luči farala v Malamocchi. Kaj si gleda vojvoda krvave roke in obleko? Umiva se . . . Kaj hoče v svate? Umil se je — a stoji neodločen, oči mu gore kot jastrebu.

„Juriša, ti solnčece naše,“ ga obkrožijo tovariši. „Hočeš da poletimo, popalimo Benetke? Hočeš, da ti otmemo ljubico?“

Grozno pogleda Juriša skoz mrak. Izza pasa iztrže oster kosprič in zakriči: „Moji bratje ste in tovariši — a da me zasmehuje še kdo od vas, da imenuje še kdo —.“

Osupli se spogledajo Uskoki. Ne upajo se odgovoriti besnemu vojvodu. „Niso te hoteli žaliti, Juriša,“ ga tolaži Vulatko. Govorili so po svoji nespametni pameti.“

„Dobro, dobro!“ grmi Juriša, bliska z očmi. „Hajd nad Karin, Rovinj, kamor hočete. Plenite, palite, sekajte, kar je benečanskega!“

* * *

„Pridite, ko dobite glas, na strmo, pusto obrežje pri sv. Jurju," je bil rekel Juriša, in Senjanke so prihitele na dani glas.

Mrzla burja brije, visoki se pode valovi, mečejo bele pene na premrle žene in otroke. Modrih lic, trepetajočih usten, se ozirajo na nemirno morje. Pridejo? Odkod? Da bi le prišli zdravi? Raznesel se je glas po Senju in Primorskem, da so porazgrajali prognanci po Benečanskem. Ne daj Bog, da jih pode, da jih zajamejo Benečani — da pošlje cesar vojake nad nje. O, težko je uskoško življenje! Tako vzdihujejo žene, se ozirajo v črno odeto deklico, ki stoji na vzvišenem kraju, v pišu, in obrača nežni obrazek v morje. Ubožica! Pred desetimi dnevi, ko je plul brat mimo, je nosila še biserov leskečo kapico, pisan trak. Zdaj pokriva črna ruta mehke svilnate lase, mesto upletnjakov venča čelo oblak tuge. Ubožica! Pa zakaj se ogiblje naše družbe — uskoške reve smo mi in ona . . .

„Pustite jo," pravi Vulatkova zaročenka Milka. „Pustite Zoro. Ne tuji se nam, ne prezira nas. Samo njena žalost je pretežka, prevelika."

Oj, ti turškega bega hči! Ne misli, da ne razumemo Senjanke žalosti. Ona je naš vsakdanji gost. Ah — rekle smo takoj — rekle . . . Spomin je spomin! Ko se oglasi, ne mine leto, ne mine mesec — kogar pokliče, tisti gre. Oj, rekle smo . . . Tako rumena je bila gospa Orlovička, kot bi pil vedomec njeno kri. Vedomec, da, vedomec . . . Uboga Zora! Ubogi Juriša! Mati je mati, ne nadomestiš je. Ima Zora brata junaka, ima brata svetca, ima ženina bogataša, a mati je mati . . .

Zora stoji v pišu, ne čuti mraza. Njeno dušo pretresa le strah! Kako, kako mu pove? Oh, ali je še žalosti na svetu, katere ni občutila Zora? Brat prognan, mati mrtva, ženin — nepravi. Krasno, črno tujčevo oko, kaj me nisi motilo v postrežbi bolne matere, kaj me ne begaš v molitvi za rajno? . . . Oj dekle, ki imaš ženina, ki si komaj pokopala mater — greh so zate nečimurne misli . . .

„Jadra! Jadra!" kličejo zvonki otroški glasovi. „Jadra! Jadra!" ponavljajo hripavo žene. „Jadra! Jadra!" trepečejo deklice. Gnana od silnega vetra, hite jadra kot lastavice, kot strele iz neba. Prognanci! Mokri morskih pen, na obleki, na obrazu sledi bojevanja. Samo bojevanja? Na obrazih, namrgodenih, temnih, leži neka čudna nezadovoljnost. Maščevali so se. Plen prinašajo — obilen plen. Vidijo svoje žene, otroke, in vendar so mrki . . . Prognanci so . . .

O, ni zdaj to njih največja bol, Senjanke! Maščevali so se — morili, palili. Zdaj jih ne zasleplja več slepa strast — zdaj jih muči — njim nezavestno kaj — muči jih sram . . . Kaj niso kričali otroci, vpile matere? —

In vojvoda, ki je besnel kot nikdar poprej — tih je, mrk. Že devet dni, kar je gledal luči pred Benetkami. Pravi, da ima hude sanje. Pravi, da se ga je dotaknila tisto noč po Karinu — mrzla roka, da je dihnila mati vanj. Mati . . . Da mu naznani nevarnost? Res — zakaj so šli nad Pulj namesto v Bosno . . .

Juriša se bliža obrežju, odetemu v belo ivje. Morske slane pene so, ki zmrzujejo, zavijajo vsako bilko, vsak grm v leden plašč. Žalost, neizmerna žalost je v pustem obrežju, na hitečih prognancih, na čakajočih ženah. A dan, ko so odšli iz velebitskih jam, je bil svetel, topel. Srce se je širilo v tajnem hrepenenju, se veselilo maščevanja, hitelo brezskrbno mimo doma. Mimo doma, kjer živi najboljša mati, ljuba sestra. Mimo doma, v katerega ne sme prognanec — h kateremu je nosilo pozdrave vsako jadro, vsaka ptica, ki je letela mimo strmih velebitskih obronkov. Mimo doma! . . . Kaj mu stiska danes tako srce, ko misli na vožnjo mimo doma, na prognanstvo, na mater? Ptice, črne kot noč, so poletele nad njegovo vetrnjačo, sanje, težke kot smrt, naznanjajo žalost . . . Glej, premrle žene in otroke na bregu — jato razkropljenih, plahih ptic . . . Kje je Zora? Mati ne pride, to ve, v takem pišu, brat ne pride, ne sme — a Zora? Zagrnjena v rdeče sukno, čepico po strani, kite vihrajoče v burji, kaj ne priskaklja raz obrežje k njemu?

Ne. Pristale so ladje. Žene, otroci hite v naročje mož, očetov, nevesta pozdravlja ženina — le sestre ni, da bi pozdravila brata. Glej, Cveta, Dana, Milka so tu. Nobena ne pristopi k njemu. A ona, ki stoji sama na višku skale? Kaj si ti to, moja Zora, moja svetlolasa sestrica? V črni ruti, tako bleda, tako žalna? O, kaj se je zgodilo, golobica? Ali je umrl ženin, brat? Ne? A ti žaluješ . . . Ne izreci — ne — ne — govori! . . .

Na bratovi rami vpije, ihti Zora. Njen vik posluša vojvoda besnih napadov teh dni. Teh dni, ko je umirala, ležala na odru najboljša mati — in je sin prelival kri. Brez njenega blagoslova je in ni ji obrisal zadnje solze. Brez matere je . . . Ko je hodil kdaj po daljnih potih, mu je ona kuhala mazila, pletla pisane čarape, predla, tkala volno zanj. Samo pri sinu so bile vse njene misli, strah zanj je izpodkopal materino trdno zdravje. Tista dva meseca, ko je bil v senjski ječi, pričakovanje hude kazni so ugonobili mater. Na videz le se je okrepila, ko je prišel sin iz ječe, odšel v prognanstvo. V mislih ga je spremljala po morju in jamah, trpela njegovo pomanjkanje, čutila njegove muke . . . Tudi one . . . — O, umno je materino srce. Ve, kako peče in boli, kar se ne pove, ne sme povedati. Če je tudi obsojala modra, čednostna žena čuvstva, katerih ne sme

gojiti kreposten človek, vendar jo je bolela žalost njenih otrok. Hirala je, umirala, ne od starosti, ne od bolezni — od žalosti. „Kaj naj upam, kaj čakam od prihodnosti?“ je rekla. „Da dočakam sinovo smrt? Ah, ni vnuka, da bi ga pestovala za njim — ime Orlovičev ugasne.“ Hčerka — kaj dočaka od nje? Oh, tuje šege, nove misli, katerih ne razume starka, vihrajo v mladem srcu. „Da te ne dovedejo v pogubo, Zorica — da ti ne nakopljejo sramote! Drži se naših starih, dobrih šeg, misli misli svojih pradedov, in poštene bodo tvoje poti. Slava Orlovičeve hiše bo sijala preko Primorja do Bosne, do starega doma Orlovičev. Živi modro, Zora, spoštuj stare uredbe, klanjaj se Milanšiču, svojemu gospodu. Če da Bog zopet svobodo naši Bosni, zapade tebi, tvojim otrokom veliko imetje Orlovičev. Zato bodi modra, moja Zorica, ti moj zeleni venec. —“

Nagnjene glave posluša Juriša. Sestrine solze močijo njegovo ramo, zmrzujejo ... On ne izpregovori besede utehe. Prevelika je nepričakovana bol. O, moril je, palil, ko je umirala najboljša mati ... Vdajal se je strasti maščevanja! Da je ostal v jami, ne bi ga bilo doseglo bratovo sporočilo — da je ostal v jami, ne bi bila še umrla mati.

Vznemirila se je bila mati silno, ko je čula, da je plul ljubljeni sin mimo Senja. Ko je prišel glas, da je napadel Pulj, je obnemogla ... „To je njegova, naša smrt!“ je tožila. Slutila je, kaj in kam vleče Juriša — videla je v duhu, kako ga seče rabelj na Markovem trgu v Benetkah — videla, da pride nova nadloga nad Senj. Če bi bili prognanci mirni — pomilostil bi jih cesar, a tako ...

Umrla je v naročju mlajšega sina. Križ v roki, pri glasu svetih molitev ...

Starega Andriča je poslala Zora, da išče Jurišo. Plul je do Trsta — prinesel samo glasove o razgrajanju Juriševe čete po benečanskih krajih ...

Mater so zahranili v cerkvi sv. Jurja, v Orlovičevem grobu. Ves Senj je bil pri pogrebu. Ivo je pokopaval. Uskoške sirote so jokale za radodarno, dobro gospo. Tožba žalovalk je vršela preko senjskih zidov. Glasno — preglasno. Razpraskale so si lice in prsi, ruvale lase. V sobi je sedela Zora s svojimi dekleti in žalovalkami. Jokale in tožile so tri dni. Daničičevi so jim pošiljali jelo. Po starem običaju bi morale tožiti osem dni. Pa prišlo je uskoškim ženam sporočilo — in Zora, smrtno trudna Zora, se je dvignila, hitela po burji, da se izjoče na bratovem srcu, da mu pove ona sama, da sta osirotela ...

O mati, mati! Kako je skrbela neutrudna za Zoro, jo varovala urokov, zlih ljudi, zlih misli. Zdaj je Zora v lastnem domu tujka, kot odtrgana vejica v viharju ... Edina tolažba je brat Ivo in Frankolovo obetanje, da se bodo smeli kmalu vrniti prognanci. A kaj — ko je hiša tako prazna ...

„Vojvoda! Bregantine — Benečani!“ kliče straža. „Strela!“ zavpije Vulatko, skoči od Milke. Juriša se iztrže iz Zorinega objema, ji stisne v roko mošnjo zlatnikov. Njegov del plena. „Za maše!“ izpregovori zagrljeno. Zora pogleda mošnjo. Kaplja krvi lepi na nji. Zaboli jo v srcu. Nakrat razume uskoška plemkinja, da je to pravzaprav ves uropan denar, da ni prav, kar se dela v Senju, kjer pobirajo desetino uropanega plena — da je grozno, da je pobijal, moril Juriša, ko je umirala mati. Zdaj iščejo Benečani osvete. Morda je na eni teh bregantin — — „Juriša!“ skoči Zora za bratom. „Juriša — beži — ne spuščaj se v boj, prosim te — ogiblji se Benečanov ... Radi matere, Juriša ...“

Prodirno jo pogleda brat. O, on ve njene misli. Ne odgovori, gleda na morje, šteje ladje. Samo štiri. Lahko jih počaka. A ne, ne! ... Danes, ko je izvedel — — ne — danes se noče bojevati ...

„K jadrom! H krmilu!“ zagrmi glas vojvode. „A ve, žene, izgubite se s tovori!“

V hipu se napihnejo jadra, ugoden veter potisne vetrnjače, da lete kot lastavice, kot strela iz nebes. Žene na bregu se oprtijo s tovori, si spravijo zlatnike v nedra, se pogube med skale. Benečanske bregantine hite za uskoškimi jadri. Streli topov grme. Čuvaj Bog prognance, reveže!

(Dalje.)

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XIV.

Pomlad se bliža. Jasna, s tihim, mehkim zrakom, ki ti razblaži dušo, omehča srce. S srebrnimi oblaki nad Učko in Osorščico, z belimi kopami nad Velebitom. Že cvete rožmarinov grm na prisojnih vrhovih, v zatišju se probujata vijolica, klinček, drevje se napenja, cvete dren, črni trn. Radostno se gibljejo bele ovčice po strmih rebrih, mulijo nežne bilke mladega dričja; veselo skačejo črne koze; veselo hodijo deklice, težko lodrico na hrbtu: Odhitela je zima, skrili so se volkovi. Ne bo več ledenega deževja, zamrznjenih stezic v gore. Ne bo ogrinjal več bilke in grmovja ledeni plašč. Že pojeta kos in škrjanec, že žvrgoli ščinkavec, se oglaša kukavica. Oljke in smrečje in bodičje se zalivajo z živejšim zelenilom, hrasti na gorah, bukve stoje smeleje, ponosneje. Nič več jih ne bo lomila, zvijala zimska burja.

Pomladno solnce privabi Zoro Orlovičevo na balaturo. Trudnega pogleda se nagne deklica nad velike lonce klinčkov, bosiljaka, mažurane. Klinčki delajo že popje, mažurana, prejšnji teden nekoliko uvela od burje, se je dvignila, razkošatila, bosiljak, nežno zelen, dehteč, raste naglo. Čemu, ljubček moj belocvetni? Ne bo vezala Zora šopkov neljubemu ženinu . . . Se veselite, cvetlice, nove pomladi? Zora se ovija v črno ruto, Zori ni več veselja, mladosti. Odšla je mladost, odšla z materjo v tihi grob. Solze hčerke ne prikličejo matere iz groba, ne prikličejo brezskrbnih dni detinstva. Strah, muke so potlačili Zoro. Trudna je, uvela. Ne ljubi se ji delo, ne vesele je marnje, ne petje, ne oživi več ob glasu dipelj. Stara teta Mara jo kara, ker ne mara Zora za gospodinjstvo. Dokler je bila mati bolna, je delala Zora z vnemo, delala za bolno mater, za bratovo rešitev iz ječe. Zdaj polega, išče samote. Se ne briga, da so vzele zavistne sosede Orlovičevim kravam mleka, da so bolne ovce, zanemarjena Juriševa konja, da vladajo zle moči nad Orlovičevo hišo. Ker ne odčara nihče zavisti, hudobe. Gotovo, pravi stara Mara, je zakopal kdo pod hišni prag nohte in lase človeške — zelo škodljiv čar. Zavisti je dosti na svetu; da bi gorela, ne bi trebalo hoditi v šumo po drva.

Zavist je škodljiva, zato mora biti mati lepih otrok, gospodarica velikega posestva, vedno na oprezi. Mora paziti, da se ne nese mleko v nepokriti posodi črez mračno ulico; mora vreči v mleko zrno četrtkove soli, da ne odvzamejo coprnice kravam mleka; mora vreči soli v ogenj, če prekipi mleko, da ne odvzamejo tajne moči človeku daru božjega. Paziti je treba, da ne jé kdo pod lindo[1] kruha, stresa drobtinic. Plesnivo je žito. Paziti je treba na solnce, na luno, na mlaj, na ščip. Če režeš, če strižeš ob nepravem času, odrežeš, odstrižeš rast rastlinam, ljudem. Križati je treba pepel, kruh, vodo, morje, usta, da ne dobi prežeče zlo moči nad teboj.

„Oj teta Mara, delaj ti po svojem — pusti mene, da umrjem. Mrtva je mati, Juriša prognan. Za koga naj varujem, za koga naj delam? Pusti, teta Mara, da zapade vse."

„Oj ti neumnica, Zorica moja! Umrla je mati, pa gleda raz svojo zvezdo na tebe! Saj veš, da uide duša po smrti na zvezdo. Prognan je brat, pa posluša novice od sestrice golobice, se vrne, ko pride pismo od prejasnega gospoda vladarja. Saj je pisal biskup, pisal gospod stotnik. A tebi, Zorica, je učinila kaka vražja baba. Da tudi ni matere, brata Juriše, imaš brata Iva, ki te obiskuje vsak dan, imaš ženina. Vse premine, Zorica moja, vse premine, mrtva kri, slaba volja, ko boš pestovala sinčke."

„Nikdar ne bodem pestovala, teta Mara, nikdar," kljubuje in zardeva deklica, se jezi. „Oj, čudna si mi dekle," se čudi starka. „Izprošena si, poročiš se. Čast je ženi biti mati junakov, čast, dolžnost. Kako mi govoriš? Greh je to pred Bogom in ljudmi. Uročena si, Zorica, zato govoriš tako. Pa čakaj, odženem ti uroke."

Mara je vzela skledico nenačete vode. Skledico iz bezgovega, skrivnih sil polnega lesa. Postavila je skledico pred Zoro, vzela s kleščami ogelj za ogljem, metala v vodo, križala vodo, govorila:

„Urok sedi na stolici, uročica pod stolico. Uročica ureče, urok uteče. Beži, urok, v goro, v vodo!"

Nato je pokropila Mara Zoro z uročno vodo in rotila bolezen: »Če te je urekla žena, naj ti pomaga sv. Ana, če te je urekel mož, naj ti pomaga sv. Duh . . ."

Zaman je tvoj trud, dobra, stara Mara. Naj stoje statve, naj čaka vezenina. Ne mudi se za poroko. Ne delajte, deklice, in če delate, delajte zase. Vse vam pustim. Z zlatom izšito perilo, drage obleke. Nakit, prstane — vse vam pustim. Pojdem od vas v goro zeleno, pojdem, da tožim s kukavico . . .

Zakaj se smejite, deklice, moji boli? Ni od danes do jutri, ni. Nikoli ne neha, nikoli ne mine. Težko onemu, ki želi nemogoče! Mati, dobra, modra mati, je uganila moje gorje, sluti ga Juriša, pomiluje me Ivo — razume me ne. Nobeden me ne razume. Mati je rekla, ko so dejale Senjanke: „Peša ti Zora, gospa Orlovička, peša iz žalosti za Jurišem, našim sokolom," mati je rekla:

„Gori glava, boli srce, bledi lice mladih deklic od zlih oči." Dejala je Zori: „Oj rožica moja, ne glej tujcem v oko. Čar je v človeškem pogledu, močan čar, ki te prikuje žalosti do smrti. Ne glej, moja svetlolaska, tujcem v obraz."

Strel iz Nehajgrada predrami Zoro. Kaj je, kaj mora biti? Prihaja Turek, Benečan? Vznemiri se mesto, ožive ulice. Možje hite k frčadam, žene na stolpe. Priteče razburjena Mara, prihite Milka, Dana, Cveta. Na stolp! Na stolp! kriče. Mahoma oživi Zora. Jasna rdečica ji zalije nežno polt. Na stolp! ji kliče srce. V njem je strah in up. Kaj če iščejo Benečani maščevanja za Pulj, Karin . . . In če poveljuje Venier in je tudi Foscari z njim? . . . Pride admiral, se potoži stotniku, pride pobočnik, pozdravi Zoro. Ponovi ji, kar je bil rekel pri slovesu:

„Moja hiša vam je na razpolago. V vsaki stiski najdete pomoči pri meni." O da bi prišel! Potožila bi mu, priznala, da je imel prav. Da hoče srce srca, da zahteva, ima tudi ženska pravico do sreče. O, da bi prišel! Z dekliškim obrazom, moškim nastopom. Lep, plemenit. Potožila bi mu, kar ne sme tožiti bratu: Da prihaja neljubi ženin tako pogosto, se vtika kot gospodar v gospodarstvo, graja Zoro, ker ne dela, jo motri s prodirnim, črnosivim, iskrečim očesom. Potožila bi mu, da jo opominja opal na prstu, da ni zanjo sreče, da ji očita opal na prstu, da nima zvestobe, da naznanja opal na prstu ločitev, solze . . .

Jezno vzklikajo Senjani, dvigajo pesti. Strel iz Nehaja je naznanil bližajočo se jato benečanskih grdih galej. Kaj napadejo Senj, ali zapro samo morje? Ni vere v Benečana. Frankol si je opasal meč, namestil posadko v Nehaju, v kuli sv. Save, za senjskim zidom. Naj le pridejo! Naj pokajo benečanske granate, naj mečejo ognjene kolače. Že večkrat je odšel Turek s krvavo glavo od Senja, že večkrat je odjadral Benečan. Le škoda, da ni Juriša, njegove čete. Najhrabrejši možje so v prognastvu. Pa ko izvedo — prilete na krilih vetrov v Senj — prilete Otočani, Brinjani, Ledeničani, nadvojvoda pošlje pomoč. A treba je ni, ker se ne boji Senj, ker brani sam svojo čast.

Oživljena, razburjena gleda Zora galeje, gibanje po stolpu. Ugodno, lahko ji postane pri duši. Nevarnost, ki preti mestu, je vrgla mrtvilo raz njo. Nevarnost zahteva odločnosti, dela. Vprašanje, da li je Foscari za brodovjem, stopi v ozadje. Senjanka se prebudi, ponosna, pogumna Senjanka. Več ne

---

[1] Pristrešek.

išče med galejami Dogaresse, že misli samo, da mora obvestiti brata, da se hoče bojevati, če bo potreba, tudi ona in — umreti.

Galeje plovejo, velike, preteče, črnih teles, rjavih jader po senjskem kanalu, se razpostavijo v vrsto. Deset jih zapira luko, deset jih bo križalo bržkone po morju. Na kateri je poveljnik, kako pošto prinese, kaj hoče! Tudi stotnik si stavi to vprašanje, pride na kulo, opazuje z daljevidom moštvo na galejah, vidi nastavljene topove, brodov krov poln vojakov.

„Vražji barantači!“ se jezi Frankol. „Da bi se cvrli živi na olju in ne videle njih duše svetega raja! Misliš, da zaplešejo pošten ples? Zapirali nam bodo pot, križali po morju, ustavljali naše brodove. Huje nam bo, kot da se sprimemo v očitnem boju. Še poslancev ne bo k meni, cesarskemu stotniku. Čemu? Prognanci, to vedo Benečani, so krivi požiga in ropanja Pulja, prognancev, to vedo tudi, ni v Senju. Nadvojvoda je ugodil Benečanom, je obsodil Uskoke, ki so krivi oropanja doževe ladje, v prognanstvo. Stotnika, nadvojvodo bodo pustili, mislim, popolnoma v miru ti vražji psi. Sami si bodo iskali zadoščenja. Pa Frankol stoji na straži — rad se še vrne Benečan domov. Ti pa, žareča Zora,“ se nasmehne Frankol malce hudobno, „hodi raz stolp. Ni Dogaresse, ni donne Cecilije, ne našega prijatelja Veniera. Težko ga pogrešamo — imel bi ga rad, tako mi vere! pred nabasanim topom. Da bi se meril ž njim na puški ali sablji, ni vreden mrcina! Tako nesramen, tako neumen pa gotovo ni, da bi prišel pred Senj po svojo smrt. Hodi, Zora, raz stolp — bratu pošljem takoj poročilo, dam znanje v bližnje trdnjave. Kaj hoče nehajski kastelan?“

Skoz daljeglas je grmel orjaški Niko Hreljanovič: „Ženske raz obzidje! Topovi so nabasani, topničarji neučakani!“

„Čakaj, uskoška duša!“ grmi Frankol nazaj. „Čakaj, da nas napadejo, da ne rušimo mi miru med Avstrijo in njeno dobro, odkritosrčno sosedo. Poskrbim, da dobe potni list od svetlega nadvojvoda.“

Nekaj dni je čakal Frankol, nabiral podatke. Potem je ošpičil gosje pero, ga namočil v bezgov sok in praskal po debelem papirju. Pisal je dolgo, z vnemo. S tako vnemo in trudom, da mu je tekel pot po obrazu. Senjskemu stotniku bi bilo ljubše streljati in sekati se z Benečani, nego pisati po svoji dolžnosti poročila o prihodu galej nadvojvodu v Gradec in hrvaškemu generalu Vidu Kislu v Karlovec.

Pisal je nadvojvodu, da so zaprli Benečani morje pri Reki in Senju. Da gospodarijo oblastno po Hrvaškem Primorju, žalijo in škodujejo zvestim Ferdinandovim podložnikom. Senjanom preti vsakovrstno pomanjkanje, če ne odpro Benečani morja, istotako Rečanom, kot bo sporočil nadvojvodovi svetlosti gospod Štefan de Ravnach iz Reke, kot mu bo pritrdil grof Frankopan. Grof pravi, da mora priti do vojske, ker je benečanska nesramnost že prevelika. Najbolje bi bilo, da pokliče presvetli vojvoda prognance nazaj. Za vsak slučaj.

Senjski Uskoki so jako nevoljni zaradi odsotnosti Juriševe in pomanjkanja plač. Ker ni Juriša, ne gredo na plen. Če ni plače, morajo pleniti. Nekaj stotin Uskokov po Primorju je tako nezadovoljnih, da mislijo vstopiti v vojaško službo pri velikem knezu toskanskem, kraljevem namestniku v Neapolju — morda celo pri sami benečanski ljudovladi. Večkrat prihaja med Uskoke kak emisar, da jih miti in vabi. Dva taka je dal Frankol že pretepsti, jih prepoditi iz Primorja. Tudi Jurišu, tudi njemu, Frankolu, so ponujali Benečani lepe vsote, ugledna mesta. Presvetlega nadvojvoda prosijo Senjani, da izpregovori avstrijski poslanik resno besedo pri benečanski vladi, da odpokliče svoje brodovje, ki ni prišlo v dobrem namenu pred Senj in Reko. Pomlad je. Rečani in Senjani imajo po otokih vinograde, njive. Čas je popravljati grmače[1], rahljati gruh[2], kopati rove, sejati. Pa ne smejo geniti po morju. Dve barki z žitom in soljo so zaplenili Benečani. Vzeli so čredo ovac na bregu sv. Jurja, odvedli pastirja. Delajo, kot da je Adrija res njihova last.

Dolgo je pisal, se potil senjski stotnik. Podstotnik de Leo, ki je prišel med tem časom v sobo, je čakal potrpežljivo, čital neke listine, pripravil pečat, motril stotnikove ostroge.

„Hvala Bogu!“ vzdihne Frankol, prečita glasno, se podpiše s čudno kavko. „Zdaj še generalu. Je-li kaj novega, podkapitan?“

„Ribič se je spustil s svojim trabaklom v bližino galej. Benečani so vzeli ribiča in trabakel!“ ...

„Da bi jih vrag! Kako gospodarijo po Adriji! Pa se jim že izcede sline! Ste odpravili vse, gospod podkapitan?“

„Vse je v redu, gospod stotnik. Kastva pokliče in pošlje vsak hip lahko petsto mož. Če se zgrnejo vse galeje pred Senj, prihite posadke in moštvo vseh mest na obrežju, s kranjske meje v Senj. Če napadejo Benečani Reko in Senj, bo bolj sitno, ker bo treba deliti moči. Pa nam pošlje ban, pošlje general Kisel pomoč.“

„Obrežje je zastraženo ponoči?“

„Po vsem nadvojvodovem Primorju. Ne bo nas prevaril ponoči admiral Ivan Zan. To je tisti, kateremu je ušel enkrat Juriša s svojo četo. V Rovinjski luki, saj veste, gospod stotnik.“

„Dobro je naredil takrat Juriša, vražji svat!“ udari Frankol po mizi. „Hej, Vujo! Vina gor!“

---

[1] Zid pri trtah.

[2] Zemlja s kamenjem.

Mlad Uskok, dolg, tenak, pogleda skozi vrata, odhiti in prinese veliko steklenico, vzame kupice iz omare v steni, položi h kupicam kos suhe pinke.

„Kruha nimamo več, gospod stotnik," javlja skromno Uskok, ko postavi vse pred gospoda. „Morda ga prinesejo danes ali jutri po kopnem iz Reke, morda dobimo žita."

„Kaj nima nihče več žita, ne kruha v Senju? Slabo skrbiš za mesto, Vujo. Če ni stotnika, propade mesto, če sestrada stotnik, je konec Senja, Vujo, bedak. Če ni na prodaj kruha, pojdi v hiše. Vsak Senjan bo delil rad poslednji kos kruha s stotnikom. Pa pri Bari nimajo že dolgo kruha — kaj ne? Nesi, Vujo, ta kruh, nesi, vina sirotam! Pij še, ti pasja duša — in hodi k vragu!"

Vujo ve, da mu natoči dobri kapitan, zato ima že kozarec v roki; odpre usta do ušes, zlije vino sunkoma v grlo, se prikloni nizko in stopi pred vrata, da počaka novega povelja.

De Leo, mlad mož finega kretanja, inteligentnega obraza, se nasmehne. Vajen je takih prizorov in Frankolovih besed. Samo na tak način si je pridobil Frankol ljubezen neukrotljivih mož. Ko so se bali nemški plemiči prevzeti po Rabatovem umoru stotniško mesto v Senju — sicer zelo ugledno, toda nevarno mesto — je smel stopiti Frankol brez skrbi med uporne bojnike. In danes bi jokal Uskok, da gre dobri Frankol od njega.

„No," je rekel Frankol, prečital in podpisal. „Še pismo za Vida Kisla. To je bilo težko delo." Okrepča se s kupico vina. Težavni posel zavijanja, pečatenja mu prevzame de Leo.

„Tako, prijatelj," se je smehljal Frankol, ko sta ležali pismi zapečateni s pečatom senjske stotnije pred njim. „Še danes gre sel črez Grižane peš v Reko. Odtam jež v Ljubljano — v Gradec. Tako pride v desetih dneh v Gradec. Deset dni hodi odgovor nazaj. Nadvojvoda je točen. Vendar ne smemo pričakovati odgovora, preden minejo dobri trije tedni. To vedo te senjske duše prav dobro. Vendar bodo vpraševali vsak dan, če ni poročila od nadvojvoda, hodili bodo stat pred Kastel, pred stolnico, povpraševali bodo redovnike, pope, coprnice."

„Saj so morali čakati prej še dlje na odgovor iz Gradca. Prej je hodila pošta štirinajst dni tja, štirinajst nazaj. Lenkovič je uredil te razmere nekoliko. Zdaj sta vendar tu dva pešlistonoša, dva v Senju, dva v Brinju."

„Za silo, za silo. Poročila s Turškega dobivamo še vedno le po haramijah, po nezanesljivih Vlahih. Še marsikaj bi se uredilo, je potreba urediti, kaj ko ni denarja."

Pisma so odšla. Senjani so hodili, kot je dejal Frankol, vsak dan pred Kastel, izpraševali stražo, čakat stotnika. Vedeli so prav dobro, da ni prinesel sel poročila iz Gradca, da ni še moglo priti, vendar so povpraševali po njem, z vsak dan rastočim nezadovoljstvom. Seveda. Solnce je prigrevalo vedno ljubezniveje, vinogradi in njive na otokih so čakali. bačve in kašče so prazne. A na morje ne smeš. Letiš vragu kar v žrelo. Prikuje te, ubije. Trpi, kume, potrpi.

Trpi. Senjani so vajeni trpeti. Posebno uskoške rodbine. Zdaj je vsega dosti, če je dobila rodbina svoj del plena — zdaj je lakota. Ni ribe, ni kaše, ni sira, ni papeščaka. Da ni Zore Orlovičeve . . .

V Orlovičevi hiši stoji Zora povešenih trepalnic pred plečatim uskoškim vojvodom, risjegledim Milanšičem. V kuhinji sta. Stara Mara naliva lonce, na veliki mizi je vino, košček sira.

„Tako gospodariš, Zora," jo zmerja priletni ženin, in se zatajuje vidno, da ne pokaže svoje jeze v presirovi obliki. „V najbogatejši hiši v Senju ni žita, ne moke, ni denarja, ne hrane, ne blaga. Vsega je bilo, dokler je živela mati. Ti zapravljaš. Daješ prilizovalcem. Zapravljaš imetje svojega brata — si zapravila morda že tudi svoj nakit? Turška sablja!"

Zora gleda v tla. Ne da bi se bala ženinovih očitanj o svojem razdajanju. Zato gleda v tla, da ne bi videl Milanšič, kako ji je zopern. Pri njegovih zadnjih besedah pa ga pogleda bistro, z nasmehom, ki pove Milanšiču, da ve Zora, da ni njemu za bratovo imetje — ampak . . .

„Ne, vojvoda, častiti gospod," odgovori Zora, „vse kar je zapisano kot moja dota, je še v škrinji, in da umrjem, prosto ti je vzeti moj nakit. Zapravljala pa nisem, če delim revežem, sirotam. Tudi Juriša pravi: Podpiraj reveža . . ."

„Juriša že ve, kje so meje dobrote. Ti pa si mlada, prepuščena sama sebi. Kot konj brez vajeti. Treba bo pospešiti poroko, če se ne vrne kmalu Juriša, o čemer dvomim. Treba bo pospešiti poroko, sicer ne ostane kamen na kamenu od hiše. Še ovce si razdala. Vražja punčara! Ne smem misliti . . ."

Prestrašena od naglega izbruha, skoči Zora k Mari, gleda bela kot prt v ljubeznivega ženina. Kaj ni dvignil pesti? In še govori o pospešitvi poroke! O Foscari, kako prav si imel . . .

„Čuj, vojvoda," se osovi nakrat Zora. „Nikdar ne bom tvoja žena — rajši skočim v morje, rajši zgorim, zbežim v šumo . . . Že zdaj me zmerjaš — tepel bi me — pa me ne boš. O, že povem Jurišu."

Zaihtela je strastno, se vrgla na mizo. Zapanjen gleda Milanšič, gleda Mara predrzno deklico. Ni navada v Senju, pri Uskokih, da ugovarja nevesta ženinu, da . . .

„Kaj?!" zaplameni Milanšič in brke se mu tresejo od silnega razburjenja. „Tako spoštuješ ti, nezrela

punica, zrelega, zaslužnega moža? O, le počakaj! Razvadil te je Juriša, a zdaj prideš v druge roke. Ti že prepodim muhe, ne boj se! Pokoril sem še nemirne, brezvestne Vlahe — pa da bi ne mogel ukrotiti ženske. Po kolenih se boš plazila za menoj. V goro, na morje ti ubrani bič in zapah . . .“

Zora strmi v Milanšičev od strasti popačeni obraz, pogleda Maro, išče pomoči pri njej. A Mara jo sune: „Prosi, prosi gospoda ženina odpuščanja.“

Odpuščanja! Zakaj? Zato, ker jo je sunil! Vun, vun! Bog ve, kaj je obljubil Milanšič Mari, da drži ž njim. Ah, in vsi bi držali ž njim . . . Ona samo prezira stare šege, staro poštenje, ona misli, da mora ljubiti ženina, ne poročiti se kot stvar brez svoje volje — na bratovo povelje. Pa živeti bi ji ne pustil brat? O, tega ne! K njemu uide, v jamo pod Velebitom . . . Takoj . . .

Milanšič zastopi deklici pot. „Ha!“ vpije besni, „nisva še obračunila. Vem, da ti je neki gladek obraz bolj všeč od mojega razoranega. Vem, da ti je ljubša sramota kakor čast. Pa moja nevesta si — mene ne boš vlekla za nos . . .“

„Pustite me!“ Zora dviga roke proti Milanšiču in Mari, „pustite me, da grem . . . k Jurišu pod Velebit . . .“

„Ni treba, Zorica,“ se oglasi pred vrati veselo Frankol. „Dobil sem od generala Kisla, da se smejo Uskoki po nadvojvodovi milosti vrniti v Senj. Juriša pride, Zora, srčece! In če hočeš sporočiti pozdrav v Benetke — se požuri . . . Naš poslanec v Benetkah je dal dožu popra. Ivan Zan gre z dolgim nosom . . .“

Milanšič stopi naglo na balaturo, gleda kako odhaja galeja za galejo, sliši kako vriskajo Senjani za njimi. „Ah, ti vojvoda, dobro si stražiš nevesto,“ se pošali Frankol, pa mrki Milanšičev pogled, ta preplašeni pogled Zorin, ki je smuknila k njemu, kot da išče zavetja, poučita Frankola, da tu ni mesta za šalo. Brez besede se poslovi in odide Milanšič.

XV.

Odplule so galeje . . . Odvalila se je težka mora s Senja — pot po Adriji je prosta. Brezskrbno hite zdaj ostrokljune bregantine, narodni trabaklji, okrogłate karavele, predpotopni feluki po sinji gladini. Brezkrbno razprega ribič svoje mreže, žene ovčar drobnico, v gore gre kmet na kamenito njivo, v obzidani vinograd.

Živahno je na mostišču, pri Malih vratih, po tesnih ulicah, na trgu pred občinsko hišo. Mestni sodnik hodi po Senju, pogleda pri Velikih in Malih vratih, posluša halabuko po konobah, kjer pokušajo Senjani ravno došlo vino, kjer nazdravljajo vračajočim se venturinom — kjer govore o vrnitvi prognancev — in si manejo roke: Dovolj posla ima danes carinar, merivec, mesar. Davek od soli, od vina in žita, od tujih bark, od blaga senjskih neplemičev, od prevozne živine, tujih kmetov, od lesa, kar ga gre obdelanega ali neobdelanega skozi Senj, bo že nanesel za sodnikovo plačo, za občinske potrebe, za olje, za svečavo Kastela in Nehaja. V pivnicah bodo igrali prepovedane igre, točili v prepovedanem času nesenjsko vino, se razgreli, se pravdali. A na vse to je v senjskem štatutu globa. Male libre, velike libre, solde in dinare, vse spravi občinska blagajna, od vsega dobiva sodnik svoj delež. A da se ne izgubi globa, da se vrši vse strogo po starem redu in pravici, na to mora paziti tržni nadzornik. On pazi na prodajo vina, na mere in tehtnice. Pazi, da ne odnašajo mesarji kož iz mesnice brez njegovega dovoljenja, da prodajajo vsakomu meso, dokler ga imajo, da plača vsak pivec, ko gre iz pivnice, svoj zapitek, da dobi sodnik vsak četrtek dve libri mesa, da plačuje navadno pri libri sold manj od drugih Senjanov, ker je oblast in dolžnost sodnika velika. Zato pripada ves davek od dalmatinskega vina, od zamazka, kar ga pride v senjsko luko, senjskemu sodniku. Zato je dolžan vsak mesar ali ribič, ki prodaja v Senju, ponuditi svoje blago najprej mestnemu kapitanu, potem sodnikom, občinskim svetnikom.

Imajo pa tudi velike težave sodniki in svetniki. Na glas zvona se morajo zbrati vsak torek, četrtek in soboto v lozi Kampuzia ali pred skladiščem za sol, da poslušajo pritožbe in razsojajo manjše pravde. Večje pridejo pred sodnika in dva od mesta vsakoletno izbrana prisednika. A tam poslušaj kreg bab, opravljanje, sumnje. Poslušaj pravdo trgovcev s plemiči, mesarja, kateremu ni plačal Senjan pristojbine od blaga za mesnico, od živih prašičev. Poslušaj carinarja, ki trdi, da je pripeljal ta ali oni vesla in drevesna debla daljša od dovoljene mere. Sodi, kdaj je plemiško blago dacu podvrženo. Obsodi plemiča, ki je potegnil meč, obsodi tujca, ki se je prikradel v družbi Senjana s svojo robo v mesto, zapleni mu blago, ker je hotel zaničevati pravice senjskega mesta.

Sodi, razsodi. Velika je oblast sodnikova. Pa vanjo so se jeli vtikati Nemci; dostikrat udarijo generalove, stotnikove naredbe, ob mestne pravice. Težko je biti sodnik v takih slučajih. Senjan ne popusti za las od svojih pravic. Mesto ima pravico smrtne obsodbe, progona, pravico nad imetjem svojih meščanov. In tu so Uskoki. Mesto in cesar si lastita sodbo nad njimi. Vsaka sodba, katero sklene cesarska komisija nad senjskimi Uskoki, je udarec za mestne pravice. Senju, samo Senju gre oblast soditi svoje sinove. Tuje vojake naj sodi kapetan. Sedanji res

vpošteva, kolikor more, senjske pravice. A takega moža ne puste Nemci dolgo v Senju. Začasno, le še začasno je Frankol tu, dokler ne pride Vid Gušič, Poganiški in Rakovski gospod.

Take misli grenijo sodnikovo veselje nad obilnim dohodkom, ki bo napolnil od dolge zaprtije prazno občinsko blagajno. Razvedri ga pogled na branjevke pred občinsko hišo, na Senjanke, ki kramljajo tako živo ž njimi; kot bi bil že semenj sv. Jurija, toliko je vsega na trgu. Volne in prediva, kruha in sira, sočivja, slanega mesa, čebule, česna, brez katerega ne izhaja senjska kuharica; različnih gob, koreninic in dišav so prinesle Maloščanke, Prokičanke.

Sodnik gre, živahno pozdravljen, skozi gruče žensk, med koši in košarami. Prisluškuje. Oh, to so se razkokodakale babe . . . Pravijo od Benečanov stvari, da ti vstajajo lasje . . . Majka mila! Par mož so vjeli Benečani, odrli na meh — vlovili so rdečelaso Zanino Sepičevo pri Reki, jo odpeljali v Benetke, tam jo obesi lekar za noge, da ji visi glava nizdol in se ji delajo pene od muke. Od tistih pen delajo Benečani hud strup. Da dobijo čim več pen, zbadajo nesrečno žrtev z buckami . . . Samo rdečelas človek ima tak strup v sebi. Zato se varuje in skriva vsak rdečelasec pred Benečani, sploh pred lekarji.

Sodnik se ustavi, poprašuje. Ženske trde za gotovo, da so odvedli Benečani Zanino Sepičevo. Jokala je in vpila, a nobeden ji ni mogel pomagati. „Take stvari je treba naznaniti stotniku, da se pritoži, zahteva deklico nazaj," pravi sodnik. Tudi njemu je znana vest o takem pridobivanju strupa od rdečelascev. Strup je čist kot voda, nima okusa. Ž njim spravljajo Benečani njim neljube osebe v kraj. S takim strupom otrujejo Turki odkupljene jetnike, da umro kmalu, ko se vrnejo iz sužnosti. Za tak strup ni leka . . .

Ko pomiluje ves trg Zanino, se zgraža nad benečansko grozovitostjo, vpraša malo gluha kuharica iz Voloske, o kateri Zanini govore? O Sepičevi. Njo je ona videla in govorila je ž njo danes, ko je šla v Senj . . .

Ženske prepadejo, se razjezijo. Trdijo, da je imela stara Olga privid. Ali pa se je oprostila Sepičeva Zanina s pomočjo nečistega duha. Niso kar tako, ti rdečelasci . . .

„Hodite k vragu, babe.!" se razjezi sodnik. „Prva si izmisli, druga potrdi, tretja priseže. Bedak, kdor posluša!"

Vendar je še slišal, počasi in oblastno po trgu grede, kako da so praznovali Kastavci vkljub vsem neprilikam pust po starem običaju z norenjem zvonarjev, s kraljevim pirom. Naštete so ženske do pike, koliko porok je bilo na Katarinino v Kastvi, Novem in Voloskem.

Potem so prišle na vrsto senjske novice. Stražar Andrič je videl, kako je privezala Kukuljevička, znana strija, vrv na zid in molzla ob njej Orlovičeve krave. A Zora toži, da ni mleka . . . Pa kdo ve, kaj še pride nad Zoro. Izgnala je iz hiše staro Maro, ki razume na čare . . . Ker hoče gospodariti ošabnica Zora sama . . . Pravijo, da hodi Orlovička nazaj . . . Nima mira v grobu, ker ji dela hčerka nečast! Ženina Milanšiča, bogataša, možaka, je razžalila objestna Zora. Ne mara ga, ker je star — ker so se je prijele nemirne oči Benečana. Oh, ni taka mladina kot je bila včasih — ni in ni . . . Poglejte, kaka gospodinja je Zora. Samo na ples in šetnjo bi hodila. Njena služinčad je ravno taka. Gledal bo siromak Juriša, ko se vrne, hiša bo prazna. Krava se je ponesrečila, lepa vola, krasna Juriševa konja sta bolna. Prešiči mršavi — ovac ni. Žita ni. Ni volne, ni prediva. Zora ne šiva, ne tke . . . Da se ne oženi brat, mu raznese nemarnica še hišni zid . . .

„Proklete klepetulje!" mrmra sodnik. „Da bi bilo res tako, bi se morala odgovarjati Zora mestni sodniji, da dobi ukor zaradi nepravega obnašanja. Milanšiča ne mara. Pravo čudo! Triindvajset let je starejši od nje. Modri Juriša je naletel. Njegova stvar. Naj uredi zdaj vetroglavki razum. Če ne — bo stvar občinska!"

Sodnik gre proti luki. V široki ulici sreča voz žita, voz soli. Z Orlovičevimi voli vozita dva Uskoka. Pozdravita ponižno oblastnega sodnika, se narežita: „Naše, gospod sodnik! Od gospodina proveditorja iz Reke. Peljemo v žitnico, v magazin, da nam razdeli gospod stotnik."

„Nažrete se zopet kruha in kaše, mrcine!" se smeji sodnik. Voznika se radujeta znaku dobre volje mogočnega gospoda, hitita: „Nismo stradali, gospod sodnik, dokler je bilo žita v Orlovičevi kašči. Poživi Bog Zoro, našo dobrotnico! Mlada deklica, a velik um . . ."

„Zdaj pa poslušaj svet," se smehlja sodnik in gre skoz ozko ulico k Malim vratom, da si ogleda vrvenje na mostišču, da vidi, če se vse vrši po starem redu in običaju. Gre mimo Orlovičeve hiše, pogleda v odprti hlev, se nasmehne, postoji: V kamnitem nizkem hlevu vlada vzoren red. Tla so čista, slama pod krasnim belcem in vrancem sveža, jasli polne. Zavidno se ozira lisasta mula iz kota na svilenogriva konja. Med njimi stoji Zora. Izpod črnega krila ji gledajo tanke nožice v rumenih opankih, izpod črne rute visita dolgi kiti svetlih mehkih las. Deklica ne vidi sodnika. Obrnjena k jaslom nudi konjema na dlani pšenice, jima prigovarja: Zobljita, belec, vranček! Zobljita zlate pšenice! Radujta se, ker pride skoro gospodar. Ne bota ga poznala, konjiča . . . Dolga brada sega prognancu do pasu, dolgi lasje preko

ramen, brke mu silijo v usta . . . Tri mesece se ni dotaknila britev, tri mesece se niso bližale škarje Juriševim lasem, brkom. Tri mesece žaluje sin po materi. Ne obleče Juriša hastje, ne vzame zavrdne[1] puške, ne noža. V raševini hodi junak, se bojuje s prostim orožjem. A da pride moje matere prvi sin, vama nadenem, konjiča, zlati sedli, vaju obvežem s svileno uzdo, zlate kolute vama navesim, srebrna stremena prevesim, vaju napojim s senjskim vinom, nahranim z zlato pšenico, da bodeta letela kot ptica preko gora, nosila brata, nosila mene v kraje kjer ni žalosti, smrti . . .

„Kaj bogariš[2], roža devojka!“ zakliče sodnik. „Daj ti Bog zdravje in sveti Nikola! Odvalil se je benečanski zmaj izpred Senja, priveze se tvoj krasni sokol, naš dični Juriša. Zdaj ni časa za žalovanje, rožica!“

„Daj ti Bog zdravje, gospod sodnik!“ skoči Zora k sodniku, se pokloni globoko, pogleda z modrosivim okom zaupljivo v debelušastega moža. „Kako zdravje tvoje plemenite gospe Katje, male Srebrnice, Zlatice, gospoda Severina?“

„Dobro, dobro, Zorica!“ se nasmiha sodnik, gladi dekličevo lice. „Pri nas smo zdravi — ne budi nam ća' — in vidim, da se vrača tudi tebi zdravje. Veselje, haha! K moji gospe pa bi sama pogledala. Saj smo še v botrinji. Že od starine, Zorica. Srebrnica in Zlatica ti pokažeta novo igračko: leseno punčko, ki se suče na vse strani. Severin ti prečita latinsko pesem, Zorica — zložil jo je sam moj Severin. O, to je umnež!“

Čemu mi bo lesena punčka, latinska pesem, katere ne razumen? se čudi Zori pri sebi. Sodniku pa se prikloni: „V čast mi je tvoje povabilo, gospod. Prečno delo, žalost, mi branijo, da ne grem iz hiše. Toliko je posla, da komaj zmagujem, pa urediti moram vse, preden pride gospodar.“

„Dobro, Zorica, dobro. A kaj je s teto Maro? Kaj ti ne pomaga po dolžnosti in zmožnosti?“

Vroča kri zalije Zorino lice, jezno ji zabliskne oko: „Ah, ta stara volkulja! Snesti sta me hotela z brinjskim stotnikom, ker sem razpolagala, gospodarila na svojem po svoje. Gospod sodnik, oče ti naš, prosim te, govori za mene pri Jurišu, ko pride — jaz nočem biti Milanšičeva . . .“

„Aj, otrok moj!“ zmajuje sodnik, „kako kašo kuhaš? Kak veter te vleče? Čital sem pogodbo, narejena je in optima forma. Milanšič ima pravico nadzorovati tvoje delo. Ko bi umrl brat ali se ne vrnil iz prognanstva, je Milanšič gospodar v tvoji hiši. Lahko tedaj zahteva pojasnil od tebe — no no — kaj pa je to?“ . . .

[1] Posrebren.

[2] Tožiti s pevajočim glasom.

Začuden gleda sodnik za Zoro. Zaihtela je glasno, zakrila lice v črn pripas in stekla v hišo. Sodnik zamiži z malimi očmi, stisne rami, pogleda lakomno krasna konja in gre svojo pot.

Ob Milkini rami ihti Zora, vije roki: „Reci, Milka, sestrica, prijateljica moja, reci: Kam naj se obrnem, če me ne usliši Juriša? O Milka, rajši mrtva kot Milanšičeva!“

„Zora, Zora . . . Kako, kaj naj ti svetujem? Reci bratu, da si se zaobljubila v samostan. Pa kaj ga bi jezila, ko se vrne že tako žalosten domov. Poroka bo šele čez tri leta in pol. Tačas se že kaj preukrene.“

„A glej! Če se zgodi Jurišu nesreča?“

„Zbežiš v Benetke.“

Zora zardi, povesi glavo. „O Milka! Sramota za dekle, ki beži od hiše, kljubuje materini, bratovi volji . . . —“

Vse je urejeno v hiši in na vrtu Orlovičevem. Obdelan je vinograd pod Novim, obdelane njive na otoku Prviču. Ovčice bele, čiste blejejo v ovčnjaku, žvenkljajo prijazno, ko gredo na pašo. Pečena je pogača, pitan teliček, nastavljeno vino. Juriša ni. Vsak dan hodi Zora na kulo sv. Save, se ozira po morski ožini. Prihajajo, odhajajo ladje vseh vrst in velikosti. Vozijo vesla, butarice, vozijo hraste, deske, sadež zemlje, dreves. Juriša ni . . .

Kaj praviš, stotnik ti moj zlati? vprašuje Zora Frankola, ki prihaja pogostoma v Orlovičevo hišo. Preteklo je štirinajst dni, kar si poslal haramijo Marka pod Velebit, da javi prognancem veselo vest, da se smejo vrniti na dom. Napisala sem pismo, ga izročila Marku. Da izve brat od mene same . . . Da se premisli po poti: Ali naj me pusti pri sebi, da mu strežen, edinemu, ljubljenemu, do smrti — ali pa naj me pusti v samostan. Na nikak način pa nočem biti Milanšičeva . . .

Zdaj pa ni Juriša — ni Marka. Prihajajo in odhajajo ladje. Zastave vseh mest in dežel se bližajo luki. Le na Juriševi vetrnjači ne zaplapola sv. Juri . . .

Frankol seda k bosiljaku na balaturi, pokuša in hvali Zorino pogačo, pije ruževino, pravi, da je odšel Juriša gotovo na Turško — neučakani Marko, da je odšel gotovo za njim. Ne morejo mirovati ti vragi . . . Pa je tudi prav tako. Cesar Rudolf, ki je sklenil le prisiljen od okoliščin žitvarodoški mir, je ustavil sedaj ratifikacijo tega miru. Zato je svobodno Uskokom napadati Turke, iskati pri njih, česar ne zmorejo avstrijske blagajne . . . Pričakovati pa je tudi večjih turških napadov. In če čaka sestra težko brata gospodarja, čaka senjski stotnik še težje junaškega vojvodo Uskokov. Nemirni, nezadovoljni so Uskoki. Nadvojvoda je pisal Frankolu, da ne sme pustiti Uskokov iz Senja, ker bi Senj — brez uskoške močne straže — lahko padel v turške ali benečan-

ske roke. Ravno zato, ker je prenehal žitvarodoški mir, ker se obnašajo Benečani tako sovražno, je pisal nadvojvoda, zato naj se vrne Juriša s tovariši iz prognanstva. In težko čaka stotnik smelega, zanesljivega junaka, da pohite Uskoki pod njegovim vodstvom na plen in zabavo.

Petnajst dni po prejemu nadvojvodovega pisma iz Gradca prinese Frankolu zaprašen jezdec vest od generala Kisla.

Dolgo čita stotnik vrstice težke vojaške roke, se ustavi na letnici pri podpisu 1609, se zamisli: Deveto leto njegovega stotnikovanja, deveto in zadnje. Kisel mu piše, da pride kmalu novi stotnik. Naj se pripravi, da mu preda ključe. Prognanim Uskokom je dovoljeno vrniti se —; da ne bo večnih prepirov z Benečani, bo pazil novi stotnik strogo nanje. Treba je to v teh nemirnih časih. Matija, kralj Hrvaške in Ogrske, ni za vojsko z Benečani, ker ni zanjo kardinal Melhijor Klesol, katerega posluša Matija verno v vsem. In Matija, to se ve, postane kmalu cesar, vrhovni vladar vseh dežel, katere upravljajo nadvojvode. Rudolf je bolehen, potrt od borb z lastnim, vlade željnim bratom, od večnih skrbi . . . Treba je vpoštevati bližajočo se izpremembo v vladi, krotiti bojaželjnost nekaterih vročih glav. Dovolj je borb s Turkom — dovolj sitnosti z domačimi plemenitaši, ki se branijo na vse kriplje naseljevanju Vlahov — ko hoče general Kisel utrditi z Vlahi hrvaško mejo do Kranjske. Kisel je že jako utrujen vednih tožba in dopisovanj.

Tako! se razjezi Frankol. To je plača za moje verno službovanje devetih let. Umiril sem pri svojem dohodu razburjene Uskoke, jih krotil in tolažil vseh devet let — zdaj sem premalo strog . . . Ker ne opravljam, ne dopisujem generalu o knezu Francu Posedarskem, ki sovraži kot sin nesrečne Rabatove žrtve, nemško strahovlado, se druži z Mikulaničem v borbi za senjske pravice. Kisla jezi, ker je izpustila karlovška vojaška sodnija Mikulaniča, ker ga ni obsodila na smrt, po vojaških postavah, ker se je pritožil pri cesarju in nadvojvodu, da preganja Vid Kisel njega in njegove sorodnike, da je pustil zažgati hrvaški general Žirovnico, Mikulaničevo posestvo. Odpustil, pravi Kisel, da je Mikulaniču — sodnija da mu je izpregledala smrtno kazen iz usmiljenja. Pač! Dokazati ni mogel Mikulanič resnice — ker ni dobil prič. Kdo se bo upal pričati zoper mogočnega generala? Dokazal pa tudi ni nihče, da ni res, kar trdi Mikulanič. Žirovnica je pokončana od Kislovih ljudi . . . Zato je udaril sodnik Mikulaniča le trikrat po ustih v kazen za obrekovanje. Ni mu vžgal sramotilnega znamenja v obraz — ker je preklical Mikulanič samo pod pogoji svoje trditve . . . Zdaj se vrne Mikulanič v Otočac — pride v Senj . . . Zdaj je treba strogega nadzorstva v Senju — a ti, Frankol, pojdi, išči si mesta, star vojak, ker si tu na potu Benečanu in Kislu. Vražji Benečani! Izpodnesli so me . . . A ne bojte se! Še bom čuval z Uskoki Adrijo, nemirno pot do svobode in bogastva. Pride vkljub Matijevim željam dan, ko se razvije iz malih prask očitna vojska. Tudi cesarji, tudi kardinali ne morejo ustaviti tek dogodkov. Takrat vam poplačam, Benečani, svoj dolg. Plačam ti, Venier, če ne najdeš že prej smrti od Juriševe roke. In če umrjem v boju proti Benečanom — ne bo mi žal življenja.

Frankol stopi k oknu, gleda na morje — pogleda konce svojih brk in vzdihne. Belijo se brke, belijo se lasje. A kaže se mu zopet pot . . . Star vojak! Brez doma in službe. Lahkoživi starejši brat je bil zapravil rodno hišo Frankolov v Trstu. Vendar pojde v Trst, si poišče mesta v Kastelu. Pojde . . .

Včasih je sanjal, da sedi siv starček na Orlovičevi balaturi, pestuje Zorine otroke, posluša junaške pesmi, pravi deci čudovite dogodke nemirnega vojaškega življenja . . . Zdaj pa mora zapustiti srca, ki ljubijo starega vojaka.

XVI.

Da se vrnejo s plapolajočo zastavo, jadro za jadrom, burno pozdravljeni od Senja — je menila Zora in se ozirala vsako mlado jutro raz stolp. Ko je vstajal Krk zamišljen iz modre mirne Adrije, ko se je zazibal prvi brod na modri gladini. Ko je zažarelo kipeče skalovje, zelene drage, rdeče brinje po obrežju, mlade bukve, mogočni hrasti v višini. Ko so zažarele alge in školjke v prozornem morskem dnu. Ko se je odpiralo samotnemu ribiču skrivnostno življenje brezmejne globine, ko je pozdravljal stenski kos s premilim spevom mlado solnce. Nebo, otoki, morje. Vse modro, prozorno. Vse leskeče v zlatu. Krasno kot stvor domišljije.

Jadro za jadrom, s plapolajočo zastavo, burno pozdravljeni, je menila Zora, da se vrnejo prognanci. Pa so se vračali posamič, v tihi nočni uri, se skrili mrki v svoja stanovanja. In nihče Senjanov ni imel poguma, da bi povedal Zori, da se vračajo prognanci posamič . . . Brez vojvode . . . Da ne odgovarjajo na plaha vprašanja mož in deklet: Kje je Juriša, slava Senja, up Uskokov, Zorino življenje?

Žalost, tiha, zamišljena, ki spremlja vsak korak Uskoka, žalost se je ustavila pred Orlovičevo hišo. Oj, zakukaj črna ptica, sedi na Orlovičevo streho . . . Ni brata junaka, ni tovariša Vulatka. Žalujta, Zora, Milka . . .

Pa kje sta propadla junaka? Da poiščemo njih trupla, da kropi Zora bratov grob z blagoslovljeno vodo, s solzo svojih oči? Kdo je ugonobil Juriša,

da mu prisežemo osveto, da ga preganjamo do peklenskih vrat?

Kje? Nihče ne ve prav, kje, čigava roka. Juriša je zavedla njegova brezmejna predrznost. Morda se še vrne. Izpod vislic, pred kolom se je že rešil, se prikazal nakrat, kot bi ga vrglo iz oblakov. Tako se tolažijo Senjani.

Mrki se zbirajo Uskoki pred Kastelom, mrki pozdravljajo novega stotnika, se zgovarjajo s knezom Mikulaničem, s Posedarskim: Kdo je kriv, da je preminil junak junakov med turškimi razbojniki? Mar ne brezvestni Benečani — mar ne ta nemška gospoda, kateri smo dobri samo za stražo — ki nam jemlje naše pravice — ki pošilja naše može v prognanstvo, da umirajo v samoti in bedi? In zdaj branijo Uskoku na morje? Mu branijo živeti. Novi stotnik hoče uvesti strog red. Novi stotnik naj drži z nami, ako hoče živeti med nami! Naj misli na Rabata!... Vražja nemška gospoda! Zakaj so nam vzeli Frankola, ki je bil človek po naši duši. Zapodili, izpustili so zaslužnega moža kot psa — na ovadbo Benečanov. Frankol naj pride nazaj... To želi tudi naš podstotnik Jakob de Leo...

Govorita Posedarski in Mikulanič. Pravita, kako je obljubila nemška gospoda Posedarcu, knezu, plemiču, ko se je potegoval pri cesarski sodniji za svoje pravice — obljubila vrv. Vsa vojska se mora vzdigniti zoper tako krivično ravnanje z zasluženimi plemiči. Kaj bo s prostaki, če ne bodo varovali plemiči njihovih pravic?...

Govorita Mikulanič in Posedarec, netita ogenj upora. Pa noče zaplameneti. Juriša ni... Vojvode, ki je velel pravo, ki je bil vedno protiven praznim besedam. Posedarec, Mikulanič govorita zase, za svojo korist, maščevanje. Vendar čuti novi stotnik Vid Gušič, da je nekaj težkega v tem čistem senjskem zraku, da se zbira v pomladni lepoti potajen vihar. Stotnik piše generalu, toži Mikulaniča, da podpihuje vojsko. Podstotnik miri Uskoke, svari stotnika. Neprijetno, težko visi v pomladnem krasu, ko se oživlja skala in trn, nad Senjem. Ne more izbruhniti, se ne da odpraviti, ker ni tistega, ki bi vplival s silno besedo na razburjene duhove, ki bi jih povedel v nove boje. Težko visi nad Senjem. Občutljiva Zorina duša sluti, da prikriva svet, brat Ivo nekaj pred njo. A ker ne hodi iz hiše, ker se je ogibljejo povrnjeni prognanci, čaka, poprašuje iz Dalmacije prihajajoče za brata, se čudi, da ne ve nihče nič o njem in o haramiji Marku.

Krasen pomladni dan ogleduje Zora bosiljak na balaturi, ki cvete z drobnim belim cvetom, ki diši sladko, naznanja po Senju, da je v Orlovičevi hiši deklica, lepotica. Dehti bosiljak, cvetje ljubezni pri Primorcih. Sveže je nežno lice, ki se klanja nad njim. Sveže, saj upa, čaka Zora. V delu in skrbi teko dnovi žalujoči hčeri, sestri. Kot sen se ji zdi vse... Meni včasih, da sedi mati pri ognjišču, da jo opominja, meni, da prihaja po stopnicah, meni, da jo spodbuja. Zdi se, da ni bila smrt ločitev. Zdi se, da bdi materina duša še vedno...

Delo, delo! Blagoslovljeno delo! Ono podi od nas vse muke. Življenja neizprosne potrebe nam ne puste, da se potapljamo v boli. V delu je pozabljala, upala Zora. Skrbela je, da dela družina po materini navadi in naročilih. Tako so pozabljali dostikrat vsi, da ni več te matere — da ne motri več slabovidno modro oko gospe Orlovičke njihovega kretanja, ne obsoja ostri razum stare žene njihovega praznega besedičenja. Pozabljale so tudi sosede, bolniki, potrebni. Kot jim je tudi svetovala rajna mati, tako jim svetuje, jim deli zdaj hčerka. Berač ne gre od hiše brez treh darov, žalosten ne gre brez tolažbe. Posebno če najde pri Zori skromnega, pobožnega redovnika, ki uči sestro, Senjane, spoštovati in klanjati se Previdnosti božji, ki vodi, ohranjuje vse. Dobri, blagi Ivo! Kaka pomoč, podpora je za Zoro! Kako je hvaležna Jurišu, da je skrbel tako zanjo... V vsem popušča, jo tolaži, pritrjuje Zori brat Ivo — le v neki stvari ne. Radi Milanšiča... On trdi, da ne sme odstopiti Zora, da je vezana po starem pravu, starem poštenju. Blagoslov je izrekel nad njo — in ona je vezana. Greh je, kar jo moti... Vsi trde tako. Milanšičeva pravica je neporušljiva, pravi sodnik. A Juriša — on more porušiti neporušljive stvari... Kadar se vrne... In če ne? Solnčno, črno oko — ali te more pozabiti Zora? Kaj je res dolžnost vse in želja srca nič. Kaj delam hudega, za Boga, če mislim nanj?

Dehti, cvete bosiljak. Znak ljubezni. Široke prsi, admiralski klobuk, bi ti nakitila ž njim, Foscari... Tebi edinemu... V moji žalosti so mi velika uteha pozdravi, ki letajo kakor plahe ptice na belih jadrih iz marmornega mesta. Pozdravi, ki mi vele, da je pripravljena viteška desnica na mojo obrambo. Hite jadra... Moja duša seda nanje... Da ti vrača stotero tvoje pozdrave, tvoje dobre misli, gospod, prijatelj ti moj...

Bilo je nekaj dni, preden je odšel dobri Frankol.

„Ugani, Zorica," ji je dejal smehljaje, „odkod ti prinašam pozdrav? Ah — je že zardela... O ti ptičica... Da, da... Cecilija in njen brat, te pozdravljata." Resno je dostavil: „Prijateljstvo Foscarijev je koristno za Senj. Naš poslanec v Benetkah mi piše, da je imel dosti potov, ko mu je naročil pred dvema mesecema jasni nadvojvoda, da zahteva pri signoriji, da pokliče nemudoma domov brodovje, ki je zapiralo Senj. Signorija ni bila nikakor volje to storiti. Brodovje naj čaka, da se vrnejo prognanci

— so odgovorili poslancu. Tedaj se je spomnil romana, ki so ga pravili v Benetkah . . . Javil se je doževi nevesti v Foscarijevi palači. Cecilija Foscarijeva se je silno zanimala za vse, kar se godi v Senju in je poklicala brata Ivana . . . Da so bile odpoklicane galeje, je Cecilijina zasluga. Uboga, krasna Cecilija! Zora — ona ne pozabi nikdar Senja . . . Ah, Zora! Mlada si. Vkljub vsem udarcem se ziblješ v nadi . . . To je mladost . . . A ko prideš, deklica, v moja leta, tedaj spoznaš, da je življenje večna ločitev. Tu se ti priljubi ta duša — tam ona. Ti bi se hotel ustaviti, ostati pri nji. Pa življenje je večna ločitev. Ne navezuj si srca na črne, ne na modre oči, deklica, ker mine, hiti naprej vse . . .“

Ginjena je poslušala deklica vojaka, moža, ki ni imel navade govoriti toliko, tako mehko. Pa že se pripravlja ladja, da ga odvede . . . Brez denarja in blaga, a z blagoslovom Senjanov, spremljan od vsega mesta, se je ukrcal Danijel Frankol. V Trst . . . „Še se vidiva z Jurišo,“ je stisnil Zori roko, ji poljubil prijateljski čelo — in vlažne so postale drobne oči drznega bojevnika. O, življenje je vedna ločitev!

„Kaj se pogovarjaš zopet z bosiljakom?“ kara Zoro mehak, prijeten glas. Tiho je stopil redovnik v rjavi halji na balaturo, stal, opazoval. „Ivo!“ poskoči veselo Zora: „Kakšne novice mi donašaš?“ Plaho popraša ko vidi senco na bratovem blagem obličju.

„Da, novic je poln Senj,“ počenja mladi redovnik previdno. Nežna skrb za sestrico zveni iz vsake besede in kretnje, ko ji priobčuje, da so se vrnili prognanci, posamič, brez vojvode . . .

Zora obstane. Mrzle, trde, leže roke v naročju. Usta trepečejo, oko strmi v brata. Ali je res rekel, da se je pogubil Juriša? Da so se vrnili prognanci? Četa brez vojvode, truplo brez glave. Tudi Vulatka ni? Tudi njega ni. Prišel je do prognancev . . .

Mahoma oživi nežna rdečica Zorin prebledeli obrazek. Živo spregovori: „Če je zviti Marko zraven, pogumni Vulatko, predrzni Juriša — potem se že rešijo. Pridejo, morda čez leto dni, toda pridejo. Le potolaži se, Ivo. Le molči, ne govori Milanšiču o mogoči smrti Juriševi, da se mi ne useli vsiljivi ženin v hišo . . .“

Mirno, kot je želel Ivo, je sprejela sestra neugodno poročilo. Poslala je po prognance, jim natočila vina, izpraševala vse na drobno in široko. Mirno je rekla, da se vrne Juriša. In če se ne vrne skoro, dolžnost je sestre, brata, tovarišev, da ga poiščejo, in če je treba, v samem Carigradu . . .

Ob takih besedah so se navdušili Uskoki: „To je Juriševa sestra! Če greš ti z nami, kneginjica, stopimo pred samega sultana, zahtevamo Juriša od njega.“

„Grem — tako mi Boga!“ je rekla Zora, se dvignila ponosno. Drznost je zalila njene nežne poteze. Očarani so jo gledali Uskoki. To ni upadla, žalujoča Zora. To je tista Zora, ki je hodila gizdava, visoka bratu naproti. Ivo je zmajal z glavo in odšel. Slišal je klice: „To je Orlovičeva kri! Živela naša pogumna kneginja! Živela Zora! To je pravi Uskok! Ni da bi vzdihal in čakal Uskok. S sabljo v roki si išče sreče . . .“

Mladi redovnik upre modro oko v nebo. Kdaj se ublaži ta rod? Mučno mu je v srcu, težko v glavi. Dobro razume, da ne bodri Zore samo ljubezen do Juriša. Ona se dvigne in pojde na negotova pota . . . Brata grem iskat, poreče — in pojde v nesrečo, nečast . . . Samo da se izogne usodi, Milanšiču. Kdaj je še hodilo dekle po svetu, da išče brata? To se sliši samo v pravljici, samo v romantični pesmi . . .

(Dalje.)

Dekle.

Zložil Tonej Jelenič.

Čelo bledo venča rusa kita,
rusa kita, v mehko krono zvita.
Izpod krone vrô bridkosti črne,
slednja v bajno čašo se utrne.

Pij jo, dekle, čašo! Več ko piješ,
lepša v žalostne oči zasiješ
in močneje ti brsti mladost.

Ni ta čaša, čaša pikolita,
temuč grenka, s solzami izmita:
v njej se rosa z bridko roso strne,
v njej se srce v bridko srce vrne.

Pij jo, dekle, čašo! Še in še pokusi!
Moške misli, v tvoji kiti rusi
zapletene, ljubijo bridkost.

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

Dan zatem hodi Zora stisnjenih obrvi, skrbnega obraza po hiši. Srce ji veli, da živi Juriša, da se vrne. Ali če ne pride, preden poteče rok žalovanja, ima Milanšič pravico prikrajšati čas zaroke. V takem slučaju . . . „Pojdi k proveditorju na Krk," ji je bil rekel Foscari. „Pravico imaš do sreče." Pravico ima do sreče — in njena sreča je v globini bistrih, krasnih oči . . . Ah, Ivo — le govori . . . Ne ti, ne Juriša ne poznata želje po ljubezni. Ti in Juriša poznata samo dolžnost, odpoved. Da grem v samostan, blagoslovila bi me oba. Ker mi je zoprna zveza z neljubljenim človekom, me obsojata. Pa če se pokažem junakinjo, če poiščem, rešim brata, mi dovoli gotovo, da ostanem pri njem . . . Milanšič ne bo več maral divjakinje . . .

„Ne jokaj, Milka," pravi Zora deklici, ki se topi na svojem ležišču v solzah. „Vzemi sabljo — stopi meni nasproti — tako. Dajva, poizkusiva se biti. Vse svoje orožje mi je zapustil Juriša — zapustil mi tvoj pogum. Vidiš, Milka, jadra na morju? Tako pohitiva midve z Uskoki v moški obleki, sabljo za pasom. Zbogom, nevredno, nizko žensko življenje! Druge naj stoje okrog ognjišč — junaška kri hrepeni po junaštvu . . . Hej! Na boj! Na maščevanje!"

Vihrajo dolge kite, sablja se sveti. Milka sloni ob zidu, se brani nespretno. Krepak udarec ji izbije sabljo iz nežne roke, preplašena gleda Zoro, ki stoji žareča, velika pred njo. Strašna se ji zdi. „Prosi za življenje!" kliče Zora in drži ostro sabljo na Milkinih prsih. Ob Milkinem neumno prestrašenem obrazu se zasmeji bojevita, vrže sabljo od sebe, objemlje in tolaži Milko: „O, nisi ti turškega bega hči za boj . . . Doma ostaneš — ostanete vse, Dana, Cveta, Stana. Varujete lonce. Jaz pa z viharjem in burjo . . . hči Uskoka — sestra Juriša Senjanina . . . In pesem bo pela o meni . . ."

„Zora! Gospodarica!" kliče konjar iz balature navzgor. „Sel gospodarja . . . Haramija . . ."

Tenko zaškripljejo vezeni opančiči, zafrlijo kite. Z vriskom hite deklice od štatev za Zoro, stoje za njo, ko odpre vrata, stopi z naglo kretnjo pred Marka,

ga hoče obsuti z vprašanji — pa se ustavi, stoji v črni obleki visoka, dostojanstvena pred tujcem, ki spremlja haramijo. Dolgobrad, plavolas je tujec, mladega, od vetra in solnca ožganega, od prask in bunk razdejanega obraza, upalega života. Nemška plemiška obleka, rdeča suknjica, črne plundre vise v capah na njem. O rokavih ni več sledu. Gole roke so pokrite z obronki. Gologlav, brez orožja, v čevljih, ki gotovo niso njegove noge, podoba, vredna usmiljenja, stoji tujec pred deklicami. Okovi za vratom, rdeč križ na prsih pravi deklicam povest trpljenja. Vitez gre iz turške sužnosti, da si pridobi denarja v odkup. Težavna pot . . . Težavna za revnega plemiča, ki hodi od gradu do gradu, da si nabere odkupnine . . .

Radi dajo, radi zlagajo graščaki, plemiči, kmetje. Ali daj, ko nimaš . . . Ko je redek denar tako pri cesarju kot pri plemiču, pri kmetu. Lahko velikašem. Pošljejo rodbini vest. Pride sel z denarjem. Revež pa mora dobiti poroka. Se mora vrniti z ali brez odkupnine ob dogovorjenem roku. Mora — če mu ne podari blaga roka konja, če ga ne prevesla usmiljen brodnik — mora sam, peš preko gora do domovja.

Nihče se ne veseli odkupnika. Boril bi se, pravijo. Kaj bi se zanašal na odkup. Reši se sam iz sužnosti, ali počakaj, da se zameni odlični turški jetnik zate. Kako korist ima, pravijo, dežela od odkupljenega sužnja. Turek si opomore s krščanskim denarjem pa zastrupi odkupljenega pred odhodom. Da se ne bo mogel več bojevati zoper Turka, ne koristiti sovražniku z znanjem o Turčiji. Odkupljeni pride domov — hira — umrje.

Marsikateri usužnjeni vitez bi rajši ostal, čakal, trpel. Pa Turek, njegov gospodar, ga tepe toliko časa, dokler mu ne obljubi nesrečni suženj odkupnine. Na tujcu, ki je prišel s haramijo, se vidi, da se je ravnal njegov gospodar po tej uspešni metodi. Krute šege krutega časa. Pa kristjani niso nič boljši, tudi oni tepo turškega jetnika, dokler jim ne obljubi, da dobe odkupnino, toliko, kot jo želi jetnikov gospodar.

„Zdrava, Zora kneginjica!“ se klanja Marko. „Pozdrav od gospodarja Juriša. Pošilja ti gosta. Viteza tukaj. Naroča ti, da strežeš Matiju Podstenskemu. Glej — dolga, mučna pot je za nama. Drač in trnje sta nama raztrgala obleko, opanki so preluknjani . . .“

„Sprejmi te Bog, vitez!“ se pokloni Zora tujcu. „Srečen naj bo tvoj dohod v našo hišo. A ve, deklice, zasukajte se. Pokrijte mizo, pripravite dehtečo kopel za ranjenega viteza, prinesite mu Juriševe obleke, perila.“

Podstenski odide v Juriševe sobe. V prizemnici sedi Marko pri vinu in pogači. Je zadušno, meče vino vase, pravi Zori in Milki, kako je bil prišel do Velebita, do prognancev. Pri njih je bil Podstenski. Spravljali so se ravno v Bosno — hoteli v Sarajevo. Ko je naznanil Marko prognancem pomiloščenje, so se razveselili burno. Podstenski jim je čestital in rekel: „Ker se vračate zdaj na dom, dovolite, da grem z vami — in od tam naprej proti svojemu domu.“

Juriša je čital Zorino pismo, se zamislil. Na besede Podstenskega je planil pokonci: „Kaj misliš, vitez, o uskoškem vojvodu? Trda je naša vera! Kot sem rekel: Mi gremo, zaplešemo kolo po Bosni — do Sarajeva. Privedemo ti tvojo Medo, Kjamilbegovo zlato in tvojega poroka. Od tistega zlata odštejem Kjamilu tvojo odkupnino, da ne bo rekel pogan, da ga je prevaril kristjan.“

Podstenski je prosil Juriša, da naj se ne izpostavlja radi njega nevarnosti, da naj se vrne domov, kjer ga čaka težko sestrica, čakajo prijatelji. A Juriša je ostal trden in vsi tovariši, vražja uskoška kri, so šli rajši plenit v Bosno, kot počivat v Senj . . .

Marku je velel Juriša, odvesti Podstenskega v Senj, na njegov dom. Tam naj se zdravi, počiva, da sprejme čil, oživljen nevesto in prostost. Za Zoro je naročil Juriša, da uredi že on vse, ko pride, naj se le potolaži.

Naj se le potolaži! Oh ta brat, katerega ne spravijo njene solze iz njegove ravnodušnosti, ki ne ve, ne razume, kaj je žensko srce . . . Naj se le potolaži! To je odgovor na njene prošnje . . . On pa se podaja lahkomiselno v smrtne nevarnosti. Zakaj? Kako? To ji razloži natančneje Podstenski, ko se odpočije, okrepča.

Vitez in Marko bi bila prišla že pred dvema tednoma. Pa doletela ju je nezgoda: Plula sta mimo rtov in grebenov Velebita. Utrujena sta se odzvala rada klicu uskoške straže, ki čuva v samoti puste drage Sedlenice, v bližini visoke stene Skoč-Kobile. Podstenski je bil izmučen od turške sužnosti, hude poti. Prenočila sta v stražnici. Vsa straža so bili tu štiri možje. Dva sta čula pred stražnico, dva ležala na golih tleh, ker sta prepustila umazani gunj gostoljubno vitezu. Ponoči prebudi speče strel. Vsi skočijo vun in vidijo v svitu prvega luninega krajca stražo v boju z desetimi Martalosi, ki so se prikradli, Bog ve po kakih skritih kozjih potih Velebita do stražnice.

Dobro oboroženi Martalosi so bili hrabrejši, kot je navada teh potepuhov. Vendar so jih premagali, pometali njih trupla v morje. Toda v boju je dobil Marko rano v stegno, vitezu se je odprla stara rana v plečih. Obležala sta v stražnici. Straža ju je zdravila. Ravnotisto noč so napadli Turki stražo pod Belim bregom. Poginil je Dujmo Dujmovič iz Krmpota nad Senjem, poginil je Pero Lasinovič iz Sv. Jurja. Pokopali so ju v Kamnju. Od belobreške straže se je rešil le Uskok, ki je plaval na otok Pag.

Nobene novice ni mogel poslati Marko raz svoje ležišče v Senj. Menil je, da najde morda že Juriša doma. A ko pride v Senj, najde drugega stotnika — izve — da so prišli prognanci posamič domov. Govoril je ž njimi. Pravijo, kako so napadali pod Juriševim vodstvom turške vasi, gnali veliko čredo proti meji. Pa nakrat udari iz zasede turška četa nanje. V hudem boju razkrope Turki Uskoke in čredo. Posamič so se vračali preko gozdov, se skrivali črez dan pod skalami.

Razen Juriša, Vulatka, Rosiča so se vrnili vsi. Kje so ti? Bog vedi. Videli so jih z žvižgajočo sabljo v roki. So padli v sužnost, so mrtvi? Ni rodila turška mati junaka, ki bi premagal Uskoka. Ne boj se, Zora! On izpolni zadano vero, privede Kjamilovo hčer vitezu odkupniku.

Tako pravi Marko in Zorina lica žare. O Juriša, ti junak! Predrzen, nepremišljen greš v boj za gorje drugih. O Juriša Senjanin! Drugi kraljevič Marko!

XVII.

Kot bi vstajali duhovi iz modrih morskih globin ... Tako tiho je po Adriji. Modra gladina se svetlika v žaru poldanskega solnca, se ne gane, ne zašumi. Stoji ladja. Povesilo se je jadro, utrudilo veslo. Bonaca![1] Bolj kot viharja se te boji mornar ... Ure, dneve ga ustaviš v morečem brezdelju na dremajočem morju.

Bonaca. Ne gane se pisana alga ob obrežju, ustavil se je večni boj v skrivnostni morski globini. Žarijo skale. Grmovje se poveša, bršljan zavija listje cvetje zapira čašo. Zelene šume nad Senjem metlice kovilja na visokih stenah, se ne ganejo, ne zazibljejo. Vse stoji negibno. Kot bi vstajali duhovi iz modrih globin ... Ko dremlje Adrija, dremlje obrežje, ko molči ptica, ko gleda rdeča krpa[2] v solnce, razteza črnec svoje svetlo telo.

Zaspanec objemlje mornarja, ribiče, stražo senjsko. Umolknila je pesem o Jurišu Senjaninu, o mladi, krasni Zori. Utrudili so se pogledi, ki iščejo po morju... Uskoki, plemiči in neplemiči v Senju, sede v hladu balatur, polegajo na tlaku ulic, dremljejo, zevajo, se križajo. Dremlje Nehajgrad na strmem bregu, dremljejo bele ovčice pod njim.

Vse počiva, dremlje. Poldan je, poletje. Vse dremlje. Dremlješ tudi ti, ponosni duh odpora v srcu nežne deklice? Si se utrudila Zora, kot se utrudi veslar ob bonaci — si sklonila glavo, se vdajaš? Čakaš, da se izpolni tvoja usoda, ne bežiš pred njo na širno morje, ne greš za bratom junakom? Šest mesecev je, kar je bil odšel ponosni vojvoda s svojo četo v prognanstvo. Šest mesecev. V zimski burji je odšel, v letni vročini se ne vrača ... O reci, Zora, zakaj zahajaš še v jutro in opoldne na visoko kulo? Mar upaš še, čakaš? Reci, Zora, zakaj ti bledi zopet nežno lice, zakaj trepečeš, ko pluje benečanska zastava mimo Senja — ko peketa urni Milanšičev konjič do tvoje hiše? O, ni se še poleglo valovanje srca od praznih upov. Mlada si še, Zora, mlada ...

Pripovedovanje tujega viteza, ki gostuje in čaka v tvoji hiši, pripovedovanje o njegovi ljubezni do Kjamil-begove Mede, o njeni naklonjenosti do sužnja ti je razgrelo glavico. Če sme ljubiti kristjan Turkinjo, če sme zapustiti Meda svojega očeta, če podpira Juriša z nevarnostjo življenja nežno vez mladih duš — zakaj se ne bi smela vezati Zora z Benečanom, zakaj ne bi dopustil tega brat gospodar?

O Zora! Druga je ta pesem, druga! Tam se reši nekrščena duša, tam pomaga Juriša viteški ljubezni, Ne pomore pa nikoli ponosni brat, ne dovoli Orlovič, da prelomi sestra njegovo besedo, da zamaže njegovo ime. Zaman so, Zora, gorki utripi tvojega srca, ko ti slika Podstenski sliko svoje prihodnje sreče, ko pravi na balaturi tebi in deklicam že stotičkratov eno in isto povest.

Eno in isto povest! A tebi, Zora, še upadajo roke z vezilom, Milka strmi s praznim pogledom predse, smehlja se Dana, solzi Cveta. O čudne zgodbe, ljubezenske zgodbe plavolasega mladeniča!

Popravil se je Podstenski. Kopeli in mazila so pregnala bunke, zacelila brazgotine, rane. Skoraj novo plemiško obleko mu je daroval senjski stotnik. Črno suknjico, modre rokave, nabran ovratnik. Opasal se je z Juriševim mečem. Postrižena je brada, lasje. Zdaj se vidi izrazit obraz sina reške doline.

Pod skalnato steno, pravi vitez, da mu stoji očetov dom. Gradič. Pod steno. Pod gradičem smrečje, po rebrih in višinah okolice smrečje. Med smrečjem očetova vasica Smreče. Petdeset duš. Za vasjo nekaj njiv. Ponosna graščina Prem gleda ošabno raz lepi grič na očetov gradič. Pod njo je bogata pristava, polja. Pod njo šumi Reka. Po gričih in rebrih vodi cesta, mimo gradov in grmad. Tam je Bistrica, Trnovo, Straža. Ni daleč do Reke pri sv. Vidu, ni daleč do Senja.

Boren plemič, pravi vitez, da je njegov oče. Imenitnega, toda ubogega rodu. A pet sinov, tri hčere hočejo plemiškega kruha od gospoda Podstenskega, od plemenite gospe Uršule Trnovske.

Ladku in hčerki Olgi, starejšima otrokoma, je izprosil oče mesta na graškem dvoru. Nadvojvodinja Marija in njen sin Ferdinand sta imela rada plavolasega dečka. Dobro je bilo zanj na dvoru. Pa porastle so brke. Nemirna kri je gnala Ladka na bojno

[1] Tišina na morju.
[2] Strupena kača.

polje po cvetje slave. Na Ogrskem se je boril z uporniki. Vrglo ga je v Babočo, pred Kanižo. V Karlovcu mu je naklonil nadvojvoda viteštvo in podstotniško mesto. Pa nemirneža je vleklo — slučaj ali usoda — v Bosno . . . Pridružil se je uskoški četi. Bil je ranjen pri spopadu s Turki, prišel v sužnost Kjamila, sarajevskega bega.

Oj Zora! Ne poslušaj tako napeto viteza, kadar pripoveduje, kako, po kaki zvijači se je seznanil z Medo. Ne misli, kako je bilo tebi, ko si zagledala prvič Foscarija — kadar ti pripoveduje Podstenski svoja čuvstva, ko je bil videl prvič Medo, turško deklico. Pravi, da je vedel v hipu, da ni zanj več hrepenenja razen nje — da ni zanj več življenja razen ž njo . . . Tudi ti, Zora, si čutila vkljub strahu za brata nekaj čudnega, ko si zagledala Foscarija . . . Mraz je bil, burja. Srce je tonilo v strahu. Brat te je pošiljal domov . . . Skrila si se za zid, da počakaš, planeš pred brata, ko bi mu pretila nevarnost. Zraven neprijetnega admirala si zagledala blago lice mladega moža. Strah za brata, obup — je izginil.

Čudne vezi med tujcem in tujko . . . Čudno bitje mora biti Meda. Lahko se je razvnel Juriša, ko je slišal o modri, mladi Turkinji. Samo o verskih stvareh je govorila in izpraševala viteza petnajstletna deklica. Se dela tako modro ali je v resnici? Kako je bo vesel Ivo . . . Razlagal in govoril ji bo cele ure o božji previdnosti, ki je peljala Podstenskega v Sarajevo, da reši dušo mlade Turkinje. Ne reče pa Ivo, da je pripeljala Previdnost Foscarijeve v Senj, četudi je rešila Cecilija Juriša smrtne kazni, četudi je delal Foscari na to, da je odpoklical dož brodovje. Ivo sluti nekaj . . . Pravi, da bi bilo bolje, da nista prišla Foscarijeva nikdar v Senj . . . Bolje! Dosti, dovolj trpi Zora. Mirno bi vzela Milanšiča, da ni spoznala Foscarija. Pokvarjeno je mlado življenje . . . A vendar . . . Tistih hipov sladke zavesti njegovega sočutja ne bi hotela pogrešati . . . Ta spomin je sladek, cvet na trnju njenega življenja. Ob njem se ji razgori duša, kot se Podstenskemu, ko popisuje Medo:

Oko črno, jasno pod ravno obrvjo na vzbočenem čelu. Snežnobelo lice podolgasto, majhna usta drobna, nos dolg, raven, vejice dolge. Rasti srednje, šibkega života, drobnih rok in nog, umerjenih kretenj.

V belih dipljah, rdeči ječermi, belih rokavih, rdečo kapo na vrani glavi, lične šolničke na nogah. Tako je videl Podstenski prvič Medo. Hodila je po vrtu, vrtela v rokah turški rožnivenec, pregibala ustni. Podstenski je menil, da vidi angela. Tako nebeško čist in miren je bil Medin obrazek. Kot svetnice.

Kaj je trpel Podstenski, ko mu je ponudil Kjamil hčer in begovo dostojanstvo, če pogazi križ. Huda izkušnjava! Pa vitez je ostal trden, čeravno je žvižgal bič, pela palica, čeravno je mučil beg krasno hčerko. Vitez je obljubil begu veliko odkupnino. Nameraval pa je, da si nabere drznih tovarišev in odvede s silo drago deklico, katero hoče oče poročiti z drugim. Meda mu je obljubila, da se bo kazala bolno, da zapreči tako poroko.

Kjamil beg je izpustil gjaura. Da se vrne, mu je porok drug suženj, ki izgubi sicer v določenem roku glavo. Da se vrne, mu je porok ljubezen kristjanova do Mede. —

Onemoglega Podstenskega je našel Juriša na stezici pod Velebitom. Odvedel ga je v uskoške jame, ga okrepil. In ko so slišali prognani Uskoki vitezovo drzno namero, so se navdušili, vzklikali:

„Gremo in ti uropamo deklico!“

Tiho je sedel dolgolasi, dolgobradi Juriša. Naslonil je široko čelo na puško, motril viteza. Kaj je mislil neustrašeni junak? Blag mu je bil glas in pogled, ko je rekel:

„Ne smel bi sicer jaz, ki žalujem, v take pohode. Pa tvoje gorje, vitez, me gane. Preden si nabereš ti fantov, preden nabereš odkupnino — je lahko poročena, odvedena Meda. — Čuj, vitez! Pojdi ti lepo v Senj. Bodi gost v moji hiši, čuvaj mi mlado sestrico in čakaj. Čakaj tudi, če mineta meseca dva. Izleči si rane.“

In zdaj čaka vitez z Zoro. Čakata, da se zabeli jadro, da se vrne zmagonosno nepremagani junak. Ni še glasu o njegovi smrti. Še se ni pobahal Turčin, še ni nataknil na kol ne Juriševe, ne Vulatkove, ne Rosičeve glave. Še žive. „Počakamo še nekaj dni. Če jih ni, se vzdignemo, gremo . . .“

„Da, gremo, rešimo sokola, ki se je podal v nevarnost za tuje gorje,“ se vzradosti Podstenski in poljubi po nemški šegi Zorino roko.

Bonaca. Zora je na stolpu, kot vsak opoldan. Gleda, kako dremlje vse v poldanski oparici. Pa ne dremljejo želje. Ne dremlje spomin, strah . . .

Bonaca. Počasi prihaja po mirnem morju enojambornica. Jadro visi, zastava se opleta droga. Rjav je les bočnic, rdeč rob. Vesla, samo vesla premikajo ladjo. Vesla se dvigajo enakomerno. Morske kaplje bleste v solncu, svetla pot je za ladjo.

Golih glav, dolgih las obračajo trije junaki vesla. Pri kljunu sedi nekaj — kaj? O, to je ženska. Vkljub poldanski vročini zahaljena ženska. Turkinja!

Zora bi vzkliknila, vzhitela. Pa zamreta ji od radosti glas in kri. Z vihrajočo zastavo, je menila, da se vrne. Jadro napeto od vetra, les drčeč črez valove. Počasi, s trudom se vrača, v tišini.

Bonaca! Dremlje Adrija, dremlje mornar. Zadremlji tudi ti, uporni duh, zadremlji, strah. Brat gospodar se vrača!

* * *

Staro uskoško življenje se je povrnilo v Senj. Vrnil se je Juriša, vrnil pogum. V visoki kapi, z dolgo puško se zbirajo junaki okrog vojvoda. Urne vetrnjače drče po morju in se vračajo polne plena. Na senjskem trgu prodajajo sužnje. Določa se odkupnina za imenitne jetnike. Na trgu piskajo sopelice, godejo diplje. Pevec poje, kako je vzel Juriša Kjamilovo zlato, pripeljal belolično deklico. Senjanke se zavrte v kolu. Upletnjaki zvenkečejo, kite frlijo, godci pojo: Oj-oj-oj . . . Uživaj hip radosti, uskoško dekle — uživaj — skoraj ti zapojo žalovalke: Joj-joj-joj . . . Uživaj hip radosti — plačaš ga z dnevi žalosti. Danes skače dragi brat, golo sabljo v roki, skače, se vrti okrog tebe ženin. Jutri, uskoško dekle, jutri, ga zadene turška kroglja, ga prebode benečansko kopje . . .

Novi stotnik Vid Gušič gleda in ne vidi uskoškega početja. O, saj teče tudi po njegovih žilah hrvaška kri, četudi nosi nemško obleko. Tudi on je rad vesel. Tudi on ljubi turške konje, cipersko vino, svetle piastre. In da jih tudi ne ljubi . . . V Senju živi z Uskoki po uskoško — ali . . . Pusti jih na četovanje. Pri tem pozabijo, da ni cesarske plače. Da je le mir. Mikulaniča, podpihovalca, je zaprl general Kisel zopet v Karlovcu — tam naj kuje svoje naklepe zoper Kisla — tam naj razglaša, da pride Senj pod neposredno cesarjevo oblast. Knez Posedarec molči. Kar mu je obljubila vojaška sodnija v Karlovcu vrv, če se poteguje za svoje pravice, molči, hodi upognjene glave. Mir in življenje je zdaj v Senju.

Hiti poletje . . . Hite nade, želje . . . Naj žarijo skale v letnem solncu, naj se zvija drevje v silni burji — želje, nade so iste v viharju, v tišini. Še pozdravlja Zorin vzdih leva na benečanski ladji, še ga spremlja Juriševa kletev. Še trpijo čuteča srca. Vitez Podstenski je še vedno Jurišev gost. Moral bi iti na svoje mesto v Karlovec. Ljubezen, bojazen, sta ga prikovala v Senj. Mladi vitez je poparjen, polomljen. Zdi se, da ne mara Meda zanj . . . Iz očetovega doma je ni vodilo hrepenenje po njem.

Dan, ko je prišel Juriša, je hitel vitez ves iz sebe od radosti na mostišče, hotel objeti Turkinjo, ki se je ozirala plaha po tujem kraju, jo umiriti, potolažiti na svojem srcu. Odskočila je k Jurišu. Blago se je nasmehnil vojvoda. „Ne boj se!“ je rekel deklici. „A ti, vitez, ne straši otroka. Zora, sestrica moja, sprejmi Medo, kot svojo sestro. Vitez, ti pa ne stoj kot ukopan. Vse se uredi, potrpi. Vse je v redu. Kjamil je dobil odkupnino. Krvavo odkupnino, prijatelj . . .

„Kjamil odkupnino — jaz Medo! Hvala ti, junak junakov!“ ga je objemal Podstenski . . . Zdaj teko dnevi. Meda se ogiblje viteza. Ona se pripravlja resno, da sprejme vero kristjanov, krst. Ivo jo poučuje, Jurišev brat. Juriša svetuje vitezu, da pogleda v Karlovec, in se vrne k Medinemu krstu. Podstenski je menil, naj mu preda Juriša Medo, da jo odpelje on k svojim roditeljem, se poroči tam ž njo. A Juriša je velel kratko: „Iz moje hiše odvedeš samo svojo ženo. Ubil sem ji očeta. Njena usoda je moja skrb, njena čast moja. Ne boj se, da bi ti branili starši radi revščine. Nihče nas se ni dotaknil Kjamilovega zlata, Medine dote.“

Poroko po krstu. Potem v Karlovec k staršem. Pa Zora pravi, da se ne mudi. Sešiti, izvesti je treba Medi balo, vse njene reči so ostale v Sarajevu. Juriša se ogiblje tega vprašanja — a Meda, ona sedi pri nogah mladega redovnika. Podstenski, ne živ, ne mrtev, visi med strahom in upom, je možem v zasmeh, obuja pomilovanje žen, ker vedo, da mu je narejeno. „Konja vodi, pa peš hodi,“ pravijo o njem.

Platneno steno je dal napraviti Juriša pri malem vrtu za hišo. Da sedi Meda, vajena vrtov in svežega zraka, v zelenju. Da posluša tam nauke patra, ker je nji, nevajeni, sitno hoditi po ulici. Vesel, da ima pred seboj dušo, željno luči, uči, razlaga Ivo, se razvnema. Zora se smehlja, ko gleda žarečega brata. V strogi redovniški halji, knjigo v roki, se ji zdi apostol, ki preobrača nevernike. „Sam sv. Pavel“, šepeče Zora Milki.

Milka kima. Bolj kot Zori ji gredo k srcu besede blagovestja. O apostolu Pavlu pa ima še precej nejasne pojme. A Meda. Njen obrazek žari kot obraz angelov pri tabernaklju. Jasno v Iva uprto oko sije kot zvezda o polnoči. Usta se odpirajo, kot bi hotela vsrkati besede učiteljeve vase. Večkrat stopi Juriša med učenjem na vrt. Pogleda z dolgim, težkim pogledom učitelja in učenko. Nekaj silno tožnega mu zasije v modrem očesu.

Večkrat, ko gladi Zora bratu dolge lase — znak žalovanja — govorita tiho o materi, o minulosti. Molčita o prihodnosti. Če omeni Zora previdno nekih dogodkov — Benečanov — ne vzdihne Juriša; če omeni Zora z nevoljo Milanšiča, je ne čuje. Prišlo je poročilo, da se je poročila Cecilija z dožem. Veliko slavnost so slavili Benečani.

„Zdaj bodo odmevale doževske dvorane od Cecilijinega smeha,“ pravi Zora bratu.

„Kaj nam smeh po benečanskih dvoranah mar?“ se osovi Juriša. „Kamor se ozreš pri nas, je žalost. Zapel bi goslar pesem, pa jok mu zaduši besedo. Uničenje Uskokov so si izbrali Benečani za geslo. Uničijo nas. Prevelika je njihova moč. Že so hoteli vzeti Senj v zalog, kupiti šume. Vse to, samo da bi nas spravili od tod. Ne doživim, nočem doživeti tega dneva . . . Vendar čuj, Zora: Propademo v boju z močnejšim. Pa naš junaški boj bo ostal zanamcem v spomin, vzpodbujal bo junake prihodnjih časov.

— Kaj je tisto, kar moti tebe, Zora, kar misliš, da moti mene? Nič. Prazen sen. Značajnost zahteva, da vršiva svoje dolžnosti. Nihče ne vpraša Cecilije, ne Foscarija, kaj jima je ljubo. Domovina zahteva žrtev od njih. Domovina, dolžnost. Z jasnim čelom, kot ona, izvršujva tudi midva svojo dolžnost. Bodi trda, Zora, bodi modra. Išči življenja vzvišenejši cilj in smoter: kot ga išče Meda, kot ga je našel Ivo... Ne glej nesrečnega Podstenskega."

Juriša obmolkne, nagubanči čelo. Zora ve, kako neprijeten je bratu vitezov položaj. On tako strastno zaljubljen, Meda povsem ravnodušna proti njemu. —

Prišel je praznik za Orlovičevo hišo, dan Medinega krsta. Utelešen angel je stala v beli obleki pri krstnem kamenu. Zora je odložila žalno obleko za ta dan — mlada botra se je lesketala v zlatu in draguljih. Ime prečiste Gospodove Matere si je izbrala Meda. Krščena je pristopila k sveti mizi. Zamaknjeni so gledali Senjani, katerih se je trla cerkev, v rajski obraz deklice. Presunjen je strmel Podstenski v njo. Videl je solze v Medinih očeh. Solze radosti. Slišal je jok, vzklike okrog sebe in zardel.

Poroko je hotel imeti po krstu . . . Grešne se mu zde nakrat njegove želje. Kaj ni Meda angel, ustvarjen samo za Boga? Pa je vendar tvoja last, mu šepeče izkušnjava. Zaradi tebe je šel Juriša Senjanin po njo — tvoja je.

Pri slavnostnem obedu nagovori Podstenski Juriša. Zahvaljuje se mu za dela krščanskega usmiljenja: Napajal si žejnega, tolažil žalostnega, oblekel golega, rešil ujetega, svetoval nevednemu. Zdaj dokončaj svoje delo. Izroči mi Medo — mojo last...

Strastno bliščе vitezove oči, proseče pogleda Meda Juriša. „Stoj, vitez!" se dvigne ponosno Juriša. „Svojo last zahtevaš? Dal sem ti besedo, da ti privedem turško dekle. Bil sem mnenja, da želi tudi ona zveze s teboj. Redke so prilike, da druži ljubezen zakonske. Drugi oziri narekujejo zakonske zveze. Tako na prestolu kot v bajti! Zato sem hotel pomagati dvema bitjema do tako redke sreče. Ni je, vitez moj dragi! Ni je pravljične sreče! Za višjim smotrom želi Medina duša . . ."

„Orlovič — knez! Dal si mi besedo. Meda je moja last, mora postati moja žena! Hoče — noče? Kdo vpraša? Meda, ti pojdeš z menoj! Častiti pater naju poroči . . ."

„Stoj, vitez!" zagrmi Juriša. „Meda ni tvoja, ne moja last. Osvobodila jo je moč svetega krsta. Pod mojim varstvom si, Meda, toda prosta. Izvoli, kamor hočeš. Tvoja volja moja volja. Hočeš osrečiti viteza, ki umira za teboj? Hočeš ostati pri nas? Izvoli... Na srcu, kot rodnemu očetu, je meni tvoja sreča."

K orjaškemu vojvodu se privije zaupno krščenica. „Kot sem že prosila, gospodar... V hišo me pusti, kjer žive samo ženske, iščejo le Boga, večne modrosti . . ."

Z dolgim, težkim pogledom pogleda Juriša Medo, pogleda brata, viteza. „V samostan!" šepečejo vsi trije. A v glasu viteza trepeče neizmerna žalost — v glasu redovnika, krščenice globoka radost. „V samostan?" se vpraša Zora. „Ah ne, ne v samostan. Druge sreče si želi srce . . ."

XVIII.

Hite dnevi . . . Poletje je rodilo jesensko burjo, burja je prinesla ledeno zimsko deževje, pobelila Travnik, Velebit. Pomlad, mlada, krasna, se je vrnila v zelenem vencu. Njene vihre so razburjale srca, njena lepota je vzbudila željo po neznanih daljavah. Mogočna Učka v prvem nežnem zelenju gozdov, kameniti Velebit, Adrija — vse vabi Senjana, da se spušča v tankem, lahkem lesu v daljo — na plen in poboj.

In ti, Zora, mlada, krasna! Dve leti si že zaročena, prstanovana. Skoraj slečeš črno obleko in se odičiš z dragulji. Skoraj . . . Povej mi, Zora, utelešena pesem kamenitih gora, povej: Se je poleglo valovanje srca, so minile želje, si se odrekla nadam? Opal je na tvojem prstu. Ne pomenja sreče, ne obuja ljubezni, ne obeta zvestobe. Ločitev, solze pomeni opal.

Ločitev od mladosti, od hipa radosti. Še dve leti . . . In zapiskajo sopelice, zagodejo gosli . . . Stari ženin odvede mlado nevesto... Še dve leti... Dvaindvajsetkrat je poljubila pomlad tvoje čisto čelo, Zora. Leta, dolga, pusta, so pred teboj . . . Dolgega življenja so ženske Orlovičeve krvi. Povej mi, Zora, mlada, krasna: Si povesila, trudna ptica, krila, ali se misliš še dvigniti v drznem letu, ubežati moreči puščobi? Oj Zora — ženska si! Nesposobna za drzne čine. Ponosno glavo je uklonil rek: Ne spodobi se. Z biseri te obsuje, s škrlatom te ogrne stari mož. In ti boš predla, kuhala, po starem običaju, poljubovala roko možu gospodarju.

Ne? Vidim: Nekaj trdega, odločnega se je vtisnilo na tvoje čelo. Neizogibni, neizprosni usodi stopiš drzno naproti. Kakor brat. Izzivati hočeš usodo . . . Naveličana tožba, strahu, gledaš mirno v nemirno prihodnost. — Tako nežne niso več tvoje črte, tako boječ ni več pogled. Polnejši so udi, trdnejša je hoja.

Minilo je vse, kar je bilo nežnolepo. Samostanska riža je zakrila Medin snežnobeli obrazek. Milka je šla za Vulatkom. Milka ziblje neške, uskoško zibel, Milka vzgaja Uskočiča za nemirno življenje.

Podstenski — ne, senca Podstenskega, je v Karlovcu. Je prvi na četovanju, pri napadu. Išče li smrti?

Minilo je vse, kar je bilo nežnolepo. Nastopila je lepota groze. Lepota trdega boja za Istro, Hrvaško Primorje. Lepota junaštva malega Senja, bornega Uskoka, ki se bori s kraljico morja. Oj, kje ste pesniki, goslarji, da opevate lepoto drznih dejanj uskoških.

Vesle so v gorah, modra bitja. Pol žene, pol kobile. Vlačijo brano v svetlih nočeh, prerokujejo ljudem. Kdor jih posluša neopažen, izve svojo prihodnost. Kogar zasačijo pri poslušanju, ga povlečejo z brano v solnčni prah.

Vesle so v gorah. Modre matere modri sin jih je poslušal Juriša. Grmelo je votlo pod Veslino brano... Prebudila se je votlooka, velika žalost, prišla iz kamenitih jam... Treslo se je Primorje pod njenim korakom, vzvalovila se je Adrija... Ptice črnih perut so plavale nad Senjem.

„Smrt Uskokom! Bedo Primorju!“ so prerokovale vesle.

„Smrt Benečanom!“ je zaklel stotič Juriša. „Smrt Benečanom!“ prisegajo Uskoki. Minilo je nežnolepo. Vse praske dvajsetih let so le začetek bojne pesmi.

Minilo je vse nežnolepo. Povej, Zora: Se ne spominjata več Foscarijev ne Juriša, ne ti? Če se spominja Juriša? Morda. Ko piše burja zimske dni, biva tožen, zamišljen. Ga li boli samo uskoška usoda — ne pove. Ne vpraša sestra. Nihče ne izpregovori Cecilijinega imena. O, ni časa za nežne spomine leta 1610.

Ni časa? Ne taji, Zora. Ko buči morje, šumi burja, vstaja Foscarijeva slika iz skritega kota v srcu. Tja jo je zaprl ponos, jeklena dolžnost. Pa vstaja v pišu burje. Ž njo vstaja vprašanje: Se li še spominja general benečanske vojne male Senjanke?

In — težka slutnja! Ko pride do odkrite vojne, si stopita lahko nasproti Juriša in Foscari... Ali bo streljal Juriša na Cecilijinega brata, bo potegnil Foscari sabljo na brata Zorinega? Vojska pa je gotova — danes, jutri. Imeti jo hočejo Benečani, Juriševa dejanja ne sejejo miru. Benečani ga tožijo pri cesarju in nadvojvodu. Tožijo, da presega Juriševa drznost že vse meje. A cesar — on je vesel junakov Uskokov.

V moder cvet se je ogrnil rožmarin, ko je udaril Juriša na visoko turško šajkano[1], nabasano s topi, natlačeno z moštvom. Na šajkani se je vozila stara mati sultana Ahmeda I. iz Karamanije v Carigrad. Juriša je udaril na ladjo, pobil moštvo, pobral plen. Le nekaj mornarjev je pustil, da peljejo prestrašeno staro sultano Valido k mogočnemu sinu. Med plenom svilenega in baržunastega blaga, sladkarij, dišav in lepotičja je našel Juriša zelo dragoceno krivo sabljo damaščanko, namenjeno gotovo sultanu v dar. „Kar je za vladarja, naj bo za vladarja“ — je odločil Juriša.

Trije knezi, trije junaki so oblekli hastje, se ogrnili v škrlat in se odpravili s sabljo damaščanko na cesarski dvor. Orlovič, Daničič, Posedarec. Spremil jih je zlati vitez Mikulanič, ki je bil izpuščen tiste dni iz ječe, ker je umrl njegov protivnik general Kisel.

Poslancev in daru je bil cesar Rudolf vesel.

Cesar je imenoval poslance za viteze, jim dal 500 tolarjev za potne stroške, jim namenil po štirinajst forintov mesečne plače. Novi hrvaški general, plemeniti Eggenberg, ne brani Uskokom na morje, stotnik Vid Gušič se je privadil senjskim šegam. Ne cesar, ne nadvojvoda, ne general, ne stotnik se ne brigajo za benečanske pritožbe. Ker mora priti — kar mora priti...

Tri ladje se grade na reškem škveru. Tri dolge, vitke trojambornice. Pripravljene za daljšo pot, za hitro vožnjo, preganjanje. Tri gusarske ladje za tri gusarske vojvode: Juriša Senjanina, Vulatkoviča, Rosiča. Vsaka ladja dolga petdeset čevljev.

Zvezdo hoče Vulatko na svoje jadro, križ Rosič, mrtvaško glavo Juriša. Ker bo nosil smrt, ker ga povede v smrt... Ni še minil čas žalovanja drugo leto po materini smrti. Brado do prsi, lase preko ramen, dolgobrk hodi Juriša okrog tesačev. Ukazuje, kaže, dela. Zabije čebiljak[1] v kobilico[2], stavi podljene[3], sklepa rebra, veže bočnice[4], pokriva ribino[5], zamazuje praznine s smolo; meri platno za jadra, gladi jambor. Ozira se na ponosni Trsat, na mirno morje. Grozen je pogled Juriša Senjanina, ko udari z batom na deske: Ve deske, iztesane iz hrastov senjske šume, jambori, ravne smreke Travnika, jadra, tkana in povoščena od uskoške roke: za te ljubljene bregove, za našo čast, za Adrijo — ponesete Benečanom razdejanje, smrt!

* * *

Jesenska burja stresa kostanje pod Kastvo, po Opatiji sv. Jakoba. Oljke pod Reko so pobrane, grozdje potrgano, smokve obrane. Na Učkinih vrhovih rde bukve, mrjasec se pase v hrastovih šumah, jelen se napaja v jezeru. Drznogledi kastavski otroci se zverajo po lesnikah ob rebrih Veprinca. Ustavi jih glas lovskega roga, lajanje psov, krik preganjačev. Po Učkinih gozdovih lovita grofa Frankopana jelene,

[1] Velika turška ladja.

[1] Hrastov žebelj.
[2] Ladjina podstava.
[3] Druga kobilica.
[4] Ladjine strani.
[5] Ladjino dno.

Živo je na reškem škveru. Radostnih lic, v praznični obleki, v svetlem orožju hodijo Uskoki okrog novih brodov. Otroci plezajo po vrveh, letajo po krovu, skačejo od pope do krmila. Ženske in deklice se svetijo v vsem svojem lišpu. Vse je pisano, žareče. Vse praznuje posvečenje in spuščenje novih brodov na Adrijo. Na nemirnih valovih se ziblje gozd jamborov. S Senjani so prišli Cerkvenićani, Novljani, Bakarani. Prihiteli so Trsačani, prišli Kastvani, prišlo vse Primorje.

Matere kažejo otrokom, deklica deklici, junak junaku moža, ki stoji v zlati obleki pri ladji z mrtvaško glavo. Ob njem je redovnik, ki blesti v skromni obleki čednosti, ob njem je deklica, ki v žalni obleki sije mile lepote kot srebrni mesec, kot zvezda danica. „Brat junak, sestra lepotica," šepečejo žene, možje. „Naše solnčece, Juriša Senjanin! Naša svetla zvezda, odprtoroka Zora! Naš dobri tolažitelj, naš pater Ivo!"

Med bratom in sestro stoji Juriša Senjanin. Izraziti pogled motri dovršeno brzojadrnico. Ravni so jambori, nategnjena jadra, napete vrvi. Telo ladje belo — bela jadra, smrt na njih... To je Jurišev brod.

V jeklenem plamenu gori Juriševo modro oko. Ponosna odločnost mu zaliva plemenite črte. Visok, širok stoji med Uskoki. Glavni jambor ladje, glavar, vodja bednega rodu. Stoji kot hrast v Travniku. Obrit, ostrižen. V zlati hastji, valujoče pero na sobolovki. Ker ni več časa za žalovanje, ko kliče burna Adrija svoje sinove na drzne čine. Ponosen stoji Senjanin. Ne, ni ga še strl vihar. Pomlajenega, silnega se čuti, ko gleda brod, ki gre po smrt, v smrt. V veselo bojno smrt. Ni Juriša za počasno umiranje. Naglo kot blisk napada, pobija. Naglo kot blisk naj konča, umrje tudi on. Ne na postelji, med solzami svojcev. Tako umirajo mehkužneži. V bitvi, na morju umre Uskok. Rahla tožba, mehko življenje ni zanj. Ni zanj ljubezen, rodbinska sreča.

In vendar — težko meni... Šumi burja, buči morje. Po divjih valovih, v šibkem čolnu, prihaja Cecilija. Prelestna, krasna. Pomlad v divnem obrazku. Ljubičasta obleka ovija krasno telo, zlat obroč povečuje modri lesk vranjih las, in oko je tako vroče, polno odkritega čuvstva. Kaj mi je pravilo — kam me je mamilo? Na steze sreče. Pa Senjaninu je sramota ljubiti Benečanko. Doževa nevesta — dogaressa, se spominjaš v razkošnem sijaju benečanskih veselic senjskega vojvoda, hrvaškega medveda? O da! Saj slišiš vsak dan, sovražiš to ime. Sovraži me, Cecilija, ko uživaš srečo.

Cecilija, ostroumna, zlatosrčna Benečanka! Rad bi te še videl enkrat pred smrtjo. Kneginjo sredi blestečih dvorjank, mlečnobradih dečkov. Kneginjo na strani doža v zlatem bucentavru, na ložiji. Pa ne glej tako ponosno izpod doževega venca, Francesco Erizzo! Sreča, katero uživa benečanski dož, je bila na ponudbo senjskemu vojvodu, hrvaškemu barbaru. In tvoj svak, ponosni dož, ni pozabil Senja — uskoške deklice. Zaman obsiplje signorija dogaressinega brata s častjo. Ivan Foscari ne proda svojega prepričanja. Še niso zamorile časti čuta pravičnosti v njem, še ni pozabil pravljice: „Bilo je, brata dva — sestri dve..."

Ni pozabil Ivan, ni pozabil Juriša. Ko šumi jesenska burja, pode spomini Senjana na morje, da jih pozabi v divjanju viharja, v vihri poboja...

Med burnim vzklikanjem, svečanim molčanjem, viharnim veseljem krsti, blagoslovi pater Ivo brod. „Na morje! Na morje!" šumi narod. Verige odpadejo, nova sidra se zasvetijo. Močne roke tolčejo s težkimi bati po klinih na saneh. Udarce spremlja enakomerni: „O-o-oj..."

Klini se gibljejo... Juriša skoči na ladjo. Palice na saneh, ki podpirajo kobilico, zlete na kosce. Morana se giblje... Juriša preseče vrv — Morana pljuskne... Sveti Juri zaplapola na jamboru. Radosten krik vihra do nebes: „Giblje se, giblje — gre! Kako je krasna, vitka, gibčna! Srečno, Morana! Zdrav, vojvoda! Pluj srečno, Juriša Senjanin!"

V belih penah, na burnih valovih, se ziblje plod uskoškega dela. Širi se uskoško srce — zavalovi srce Orlovičev. Oj ti narod! Vreden si, da gospoduješ morju... Brez morja, brez sinje Adrije izgineš, pogineš... Morja vešči pogumni narod — na borbo za svojo last!

Zdrčala je Morana, za njo drči Senjanka, Davorija. V čolnu hiti Zora, hite Senjani na Morano, v enojambornice. Otroci plavajo, očetje bredejo. Gozd jamboričev se giblje okrog velikih bregantin. Veter se lovi v jadra, zapoje šumno pesem, ponavljajo jo Senjani.

„Smrt Benečanom! Slava Uskokom, prostim sinovom prostega morja! Živi Senj, trdnjava Primorja! Propala Venecija, izginil njen sled!"

Šumi davorija, hite ladje po burnem morju. Kot lastavica, kot strela iz nebes. Buči morje, šumi burja. Bele so pene, solnčno nebo, krasno junaško življenje.

Šumi davorija, hiti na krilih vetra pod visoke Učkine vrhove. Tam ustavijo nje glasovi plemenitih lovcev odlično družbo. Dva brata Frankopana dvigneta čapko, pozdravljata uskoško brodovje.

„Dokler si teše Uskok brodovje, bo morje naše," se nasmehne pod visokimi hrasti Nikolaj Frankopan bratu Volku, „naj živi stara Hrvaška!"

„Danes na jelena, jutri na Benečana, Nikolaj," mu stisne Volk roko. Stoje konji, nemirne hrte zadržuje priganjač. Frankopana, njihova družba gledajo za brodovjem. Krasno se vidi iz višine, kako pla-

vajo ladje, urne ptice, mimo Reke, Trsata. Frankopana poslušata uskoško pesem, ki prihaja na krilih burje. „Smrt Benečanom!“ doni, hiti v Učkine gozdove. Stresejo se ceri in hrasti, zamajejo se bukve v gori, trese se smrečje, dren in trn v nižini.

„Smrt Benečanom!“ odjekuje Učka. Kimajo lovci, zalajajo psi, zapojo rogovi. Pa grozno, votlo se oglasi iz Učkinih jam: „Prognanstvo, pogin Uskokom — sramota Hrvaški!“

Dvema Frankopanoma se zamrači izraziti obraz. Nikolaj migne, plemenitih lovcev odlična družba se spusti molče nizdol. Zamrla je krvava davorija, uskoško brodovje se je zakrilo za Bakrom. V srcu Frankopanov odmeva še grožnja: Sramota Hrvaški!

Sramota! A onadva bi ji ovila tako rada vence stare slave, stare moči okrog tožnega čela, s kraljevim plaščem bi ji ogrnila razsekane ude... Bi... Pa so tako tesne meje njunega delovanja. Zasledovane so od Nemcev njihove kretnje in besede. Preti jima nemilost dvora, gode se jima vsak dan krivice, jemljejo gradovi, posestva, častne službe...

Hrvaška velikaša nagneta glavi na konjski grivi.

(Dalje.)

Raj duhov.

Zložil Anton Medved.

Ko ura enajsta odbije,
vsa zemlja se v spanje zavije,
iz temnih grobov
kardelo duhov
priplava na svit mesečine,
zaraja čez tihe doline.

Ni čuti korakov, topota,
le halje viseče z života,
šume in vrše
kot vešče plašné,
in glas neumljivega speva
po gluhih tokavah odmeva.

Mar rádosten spev je slovesa,
vabeč iznad zemlje v nebesa?
Morda je le jek
izgnancev na vek,
pridušen izraz hrepenenja
po luči nekdanji življenja?

„O solnce na zlatem prestoli,
o zemlja s cvetočimi doli,
o sinje morje,
o gozd in goré,
kdo more spomin vaš zatreti,
kdor videl vas kdaj je na sveti!“

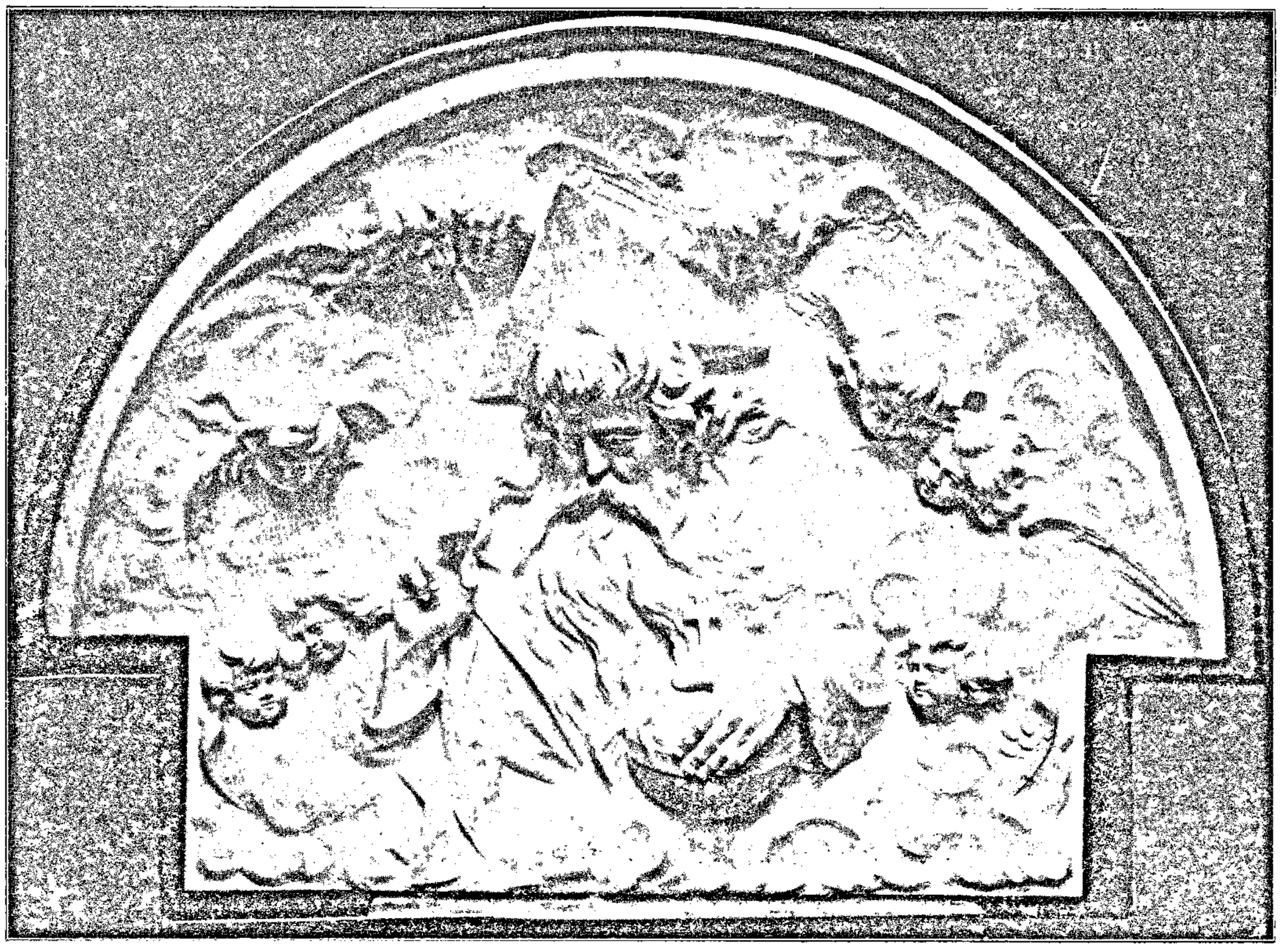
Zarana v usojeni uri
spet grobom odprejo se duri.
Mrličev je raj
končan in nazaj
zagrne jih rušina tiha...
Nad njimi življenje zadiha.

Zlati naúki.

Zložil Anton Medved.

Nedenarni in denarni,
vsi smo silno radodarni
z raznimi nauki.
A nauki so poceni,
dasi zlati, in kdor meni,
da nam moč dajêjo v muki,
da nas boljšajo nemara,
o, kako se ljuto vara!

Daj beraču pest cekinov,
razigraj obraz trpinov
z radostno novico,
z lekom ranjencu postrezi,
sužniku prijazno sezi
v žuljavo desnico!
A še prej ozmerjaj mene
za „nauke podeljene“!

BOG OČE

ALOJZIJ PROGAR

Nagrobni spomenik

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XIX.

Ha, kako reže Morana valove, kako podi sveti Juri svetega Marka! Dajte mitnino, Benečani, dajte odkupnino od glave! Dajte! Ali pa dajte ladje, dajte glave, da vam odlete pasje duše čimprej na dno pekla. Spomnite se Klisa, izdajalci! Spomnite se Turku prodane krščanske krvi, barantači! Naših pobitih junakov, osirotelih otrok! Za vislice, za veslarske klopi! Za prodano vero in dušo!

Strah vlada po benečanskem obrežju. Ko blisk so Uskoki. Danes grozi jadro s smrtjo piranskemu obrežju, jutri straši benečansko Dalmacijo. Strah gre pred Jurišem Senjaninom, za njim ostajajo oplenjene ladje, požgane hiše, posekani oljčniki, razrušeni vinogradi.

Zaman lovi admiral Mark Anton Venier z dvajsetimi galejami uskoške nove bregantine in enojambornice. Nagel je Uskok . . .

„Ne moremo več živeti," tožijo benečanski podložniki Marku Antonu Venieru. „Pošasti v rdečih bundah, uskoške pošasti, nas plašijo noč in dan. Naj se pritoži tvoje gospostvo pri senjskem stotniku. On sam more zabraniti počenjanje Uskokov. Začaranih bark ne uloviš. Odplule so v Dalmacijo — izginile . . . Naj se potrudi tvoje gospostvo v Senj . . ."

Take tožbe, prošnje, zahteve sprejemajo benečanskega admirala po vsem benečanskem obrežju. Povsod vidi sled uskoške roke. V Senj! Nervozno ščiplje Venier konce svojih sivih brk. V Senj! Drug stotnik stotnikuje tam — Juriša, Uskokov ni doma. V Senj tedaj . . .

Čudno postane Marku Antonu, ko se izkrca s svojim tajnikom na senjskem mostišču. Čudno. Tod je hodil — dve leti je od tega — s Foscarijem, tod je vodil Cecilijo. Tukaj se je začelo tisto, kar moti Cecilijo, Ivana še danes . . . Radi spomina na Orlo-

vičevo gostoljubje uporablja dogaressa Cecilija svoj vpliv na korist uskoških razbojnikov — v spominu na Orlovičevo gostoljubje se ne vda general Ivan Foscari povelju, da bi zasledoval uskoške ladje. Foscari križari s svojim brodovjem po Sredozemskem morju — pripravljen udariti na špansko brodovje v slučaju, da izbruhne grozeča vojska. Koliko časa bo ščitilo doževo sorodstvo svakovo trmoglavost? Vedno bolj opazuje veliki svèt Foscarija. Dali so mu častno mesto, veliko odgovornost. In z višine, prijatelj, se pade tako lahko . . .

Venier hodi po mostišču, se spominja, kako ga je sprejel prvič Juriša pri vratih, se spomni, kako mu je zagrozil prognanec . . . Zagrozil mu je uskoški vojvoda in on, benečanski admiral, je prebledel — on, mogočni admiral Venier, je danes vesel, da ni uskoškega vojvoda v Senju . . .

Kmalu je opravil Venier pri senjskem stotniku, kmalu se je vrnil na svojo galejo. Odjadral je pod Krk, poročal velikem svétu:

V imenu slavne ljudovlade in njenih podložnikov v Istri in Dalmaciji se je pritožil pri Vidu Gušiču, senjskem stotniku, v Senju: Da napadajo Uskoki vkljub večkratnim obljubam in pogodbam svoje mirne sosede. Da hrvaški generali in senjski stotniki ne krote Uskokov. Nasprotno, jih še nagovarjajo k napadom in plenjenju, ker jim dovoljujejo tesati ladje vkljub odredbi samega cesarja. — Sedanji stotnik Vid Gušič ni nič boljši od prejšnjega Danijela Frankola. Treba vplivati na graškem dvoru, da se nastavi drug, Benečanom vdan mož. — Gušič je odgovoril na Venierove pritožbe po stari navadi senjskih stotnikov, komisij in nadvojvoda: Da zahajajo Uskoki za plenom proti odredbi in volji nadvojvoda Ferdinanda. Senjski stotnik da nima toliko moči, da bi ukrotil Uskoke, jim zabranil njih početje. Toda v kratkem da pričakuje petsto Nemcev, in tedaj bo uredil vso uskoško vojsko, ki je postala zadnji čas predrzna kot nikoli poprej.

Tak je bil odgovor senjskega stotnika. Ker pa ne veruje Venier tem sladkim in ničevim besedam, je zaprl morje pri Reki, Bakru in Senju.

Osem dni pozneje je poročal Mark Anton Venier:

Uskoška predrznost presega vse meje. Juriša Senjanin je prijadral s svojimi brodovi skozi galeje v Senj. Admiral je menil, da bodo Uskoki, zaprti v Senju — mirovali. Tesno so se zasidrale galeje okrog luke. Pa vrag je pomogel vojvodu Vulatkoviču, da se je napotil z veliko četo skozi galeje na morje. Napadel je benečansko barko, ki je plula iz Jakina v Dubrovnik. Na njej je bilo sukna, svile in volne, blaga v vrednosti petnajsttisoč tolarjev. Uskoki so poplenili barko, zaplenili tudi štiri Turke in žide, ki so bili na galeji.

Za to ustaško zločinstvo je zahteval benečanski poslanec v Gradcu od nadvojvoda popolnega zadoščenja. Predvsem naj se kaznuje Juriša Senjanin. Že celo vrsto let razbojnikuje in škoduje ljudovladi. Napada benečanske galeje, pobija moštvo, rešuje prikovane galjote, požiga mesta. Že večkrat je hotel našuntati Turka nad Benetke, razširjajoč mnenje, da ga napadajo Uskoki z dovoljenjem ljudovlade. Senjanin je požgal Skradin, Karin, poplenil Pulj. Rovinj, Vestra, Piran, obrežja govore o Senjaninovi predrznosti. — Mitnino pobira od naših ladij. Kdo je postavil razbojnika za stražo Adriji? Od kdaj je Adrija izključna last nadvojvode Ferdinanda? Venecija je čuvarica trgovine. Zato zahteva, da je vožnja po Adriji prosta, da se kaznuje že dvakrat na vislice obsojeni vojvoda Juriša Senjanin in njegova tovariša Rosič ter Vulatkovič in da se prestavijo Uskoki iz Senja.

Graški dvor je nemudoma odpravil v Senj komisarja Erazma Ditrichsteina in Felicijana Rogata. Preiskujeta naj strogo ne samo poslednji dogodek, nego tudi mnogo poprejšnjih, da se uredi enkrat razmerje z ljudovlado. Po končanem preiskovanju naj se vrneta v Gradec, da sporočita nadvojvodi o uspehu preiskave in predložita kazni za zločince. Treba je biti pravičen in pazen na obe strani. Uskokov, straže Adrije, se ne more ugonobiti radi benečanskih pritožb — težav in stroškov vojne z ljudovlado pa se je tudi treba ogibati.

Dva meseca je izpraševala in preiskovala komisija. Dva meseca je ležal Venier z brodovjem pred Senjem. Mala in velika senjska vrata so zaprta, Uskoki nevoljni. Dva meseca se niso genili iz Senja, ker niso hoteli ustavljati teka komisije, da bi ne trpelo Primorje vsled dolge zaprtije morja. Sicer kdo bi silil Uskoka, da se mora odgovarjati? A oni so se odgovarjali radi, v svesti si svoje poštenosti. Kaj jim pa morejo? Pogineš tako ali tako...

Če noče svetli cesar, noče nadvojvoda, da plenijo, naj jim podelita že enkrat tisto redno plačo. Če ne moreta, zakaj jim branita živeti, ko čuvajo vendar cesarju, nadvojodu mejo, morje . . .

Štiri zlate cesarske podobe bi moral dobiti mesečno vsak Uskok, pa ne dobi v štirih mesecih ene. Niti tista mesečna plača štirinajstih forintov, ki jo je namenil cesar vojvodom, katere je imenoval viteze, niti tista ne pride do Senja. Vse se izgubi na daljni poti iz Prage v Senj. Bedno uskoško življenje!

Benečani zahtevajo, da jih puste Uskoki v miru. Dobro. Naj puste Benečani Uskoke, da gredo za svojim poslom. Od svojega deda je prejel Uskok izročilo, da preganja kletega roparja njegove stare domovine. Da ga napada v domu in na poti. Da čaka, dela za osvoboditev tužne Bosne. Benečan naj se

ne druži z nevernikom, in Uskok, varih križa, bo pustil barantača v miru. Benečan naj se ne zvera po Adriji kot po izključno njegovi lasti — in Uskok, varih Adrije, se ne bo vtikal vanj.

Tako so odgovarjali Uskoki. Odločno, jasno. Komisarja sta kimala, tajnika sta pisala. Primerjali so benečanske pritožbe z uskoškimi. In vselej ni bila resnica na benečanski strani. Zamolčali so Benečani v svojih pritožbah, kako izzivljajo oni Uskoke, kake krivice trpe Primorci, podložniki Avstrije pred Benečani.

Vestno je izpraševala komisija. Stare in nove pritožbe so prišle na dan. Največ vprašanj, največ tožba je padalo na glavo tistega, ki je stal pred komisarji velik in širok kot hrast, skozinskoz vojvoda. On je narisal komisarjem podobo uskoškega življenja, jim dokazoval dolžnost maščevanja, potrebo straže ob Adriji.

In komisarja nista pustila zapreti obtoženih Uskokov. Naročila sta samo senjskemu stotniku, da ne sme pustiti Uskokov iz Senja do vrnitve komisije. Zapovedala sta, da morajo odpeljati vse ladje, ki služijo Uskokom za bojna pota, iz Senja na Reko, da se tam sežgo. Ta ukaz je izposloval suhi benečanski admiral Venier.

Dva meseca je izpraševala, preiskovala komisija. Zdaj se je vrnila v Gradec, da predloži nadvojvodu zaključek preiskave, kazni. Smrt, to nosijo gotovo komisarji s seboj v Gradec, jo prinesejo nazaj. Smrt, sicer ne bi ukazali sežgati uskoških hitroplovnih veternjač, ki so življenje Uskokov.

Da se rešijo, kot so se že mnogokrat, so ponudili Uskoki komisiji del plena od zadnje oropane ladje. Komisarja sta odbila. Valjda sta dobila več od Veniera ... Odbila sta. Slabo znamenje. Odšla sta. Za njima je zaklenil stotnik mestna vrata in zapretil ostro Uskokom, da ne smejo iz mesta. Seveda, zapretila sta bila komisarja tudi njemu.

Zdaj so zaprta mestna vrata. Uskoki so nevoljni.

V Juriševi dvorani se zbirajo vojvode, besnijo, se čudijo: Kaj ni svet več v starem tiru? Vražja nemška gospoda! Še vselej je omečilo turško zlatotkano blago komisije, da so uvidevale, da mora živeti tudi Uskok. Zdaj pa tira prokleti benečanski admiral naše brodove na Reko. Morana, Senjanka, Davorija, kako plavajo počasi, kot da jih je sram, da jih vleče sovražnik! Kot da jim je hudo po gospodarju, po divnih vožnjah, krvavih bojih. Morana, Senjanka, Davorija — so nosile smrt ... Zdaj gredo same v smrt ... Z našimi brodovi se odpravlja Venier. Morje je odprto — zaprto mesto. Pa kako si rekel Juriša komisarju? Kako prav si rekel: Sežgite ladje. Dokler bo hrastov na Travniku, dokler se ziblje morje, dokler diše Uskok, bo tesal brodove, se vozil po Adriji ...

Obraz zalit s krvjo, naščetinjenih las, bliskajočih oči, grozen, stoji Juriša Senjanin pri oknu. Sledi ladjam. Strastno mu polje kri po žilah. Besnel bi, razbijal. Ta sramota! Pa čakaj, Venier, pasja duša! Niso še vsi dnovi za goro — komisija nas ni zaprla, zadali ji nismo vere ...

Odprto je morje. Adrija, vekovito zrcalo lepote, poguma! Ladja, krilo uskoške duše! S sladkim šepetanjem, z rahlim valovanjem bo mamila Adrija Uskoka k sebi. Šepetala mu bo o turških šajkanah, o beneških ormanicah. Burja bo pela, kričali galebi. O viharnem veselju na viharnem morju bo pela burja. O žvižgu sablje, o udarcu sekire po benečanskem jamboru, o razbitih deskah bo pela burja. O krasnem življenju ...

„Prokleti Benečani!“ udari Vulatko ob veliko mizo. „Zapri vrata, drži se doma! Dokler se ne vrne komisija. A da je ni leto dni? Ne čakamo je!“

„Ne! Tako mi Boga!“ udari Juriša Vulatka po rami. „Počakajmo par dni, da odide benečansko brodovje iz Istre. Potem zahtevamo od stotnika ključe, udarimo na Reko, poveseljačimo po morju — se vrnemo v Senj. Če nas obsodijo tudi na smrt. Dvakrat že ... Človek se privadi vsega ... Poznal sem vojaka Nemca, ki je dejal, da obesijo v njegovem rodnem mestu le onega, katerega imajo v rokah. Tudi v Senju je tako.“ — —

Zopet se je pritožil benečanski poslanec v Gradcu: Nekaj dni po odhodu komisarjev v Gradec, so se dvignili Uskoki v Senju zoper stotnika in ga prisilili, da jim je odprl mestna vrata. Udarili so na Reko, vzeli svoje in še mnogo dalmatinskih bark, vsidranih na Rečini, in odpluli proti Istri. Poplenili so okrožje mesta Barbane, bližnje otoke in odšli na Turško.

* * *

V februarju je, l. 1611. Hud mraz pritiska. Mornar se ozira na belo Učkino glavo, Velebitovo teme, Osorščičin vrh. Mornar ostaja doma. Gleda, kako plešejo snežinke v naglih vrtincih po Strmcu, kako se zavija Nehaj v burjin oblak, kako se srečujejo snežinke izpod neba in bele morske pene.

„Kam se odpravljaš v takem vremenu, brat gospodar?“ vpraša Zora pobita brata. „Glej, kako se vrte valovi v vrtincih. Vse ladje so potegnili previdni brodarji v kraj. Ne hodi, moj brat! Velik ogenj zakurim, tople nogavice ti obujem. Sama sem ti jih spletla, Juriša ... Sedeš za ognjišče, jaz obrnem kolovrat, ti zapojem ... Morda ne bodeva več dolgo skupaj, brat — ostani zdaj pri meni. Sanjala sem slabe sanje, videla slaba znamenja ...“

„In zdaj se bojiš? Ne bodi čenča, Zora. Nisem baba, da bi sedel pri ognju. Pela boš? Pesem, da bi jokal zraven. Prav praviš, morda ne bova več dolgo skupaj. Ravno zato, Zora! Ne smem mirovati. Izpolnjevati moram svojo dolžnost. Ne gremo na morje, ne boj se. Preko Vratnika gremo v turško Liko. Da pogledamo, če so poredili vragi ovce, če imajo lepih griv, repov, glav. Če so spravili desetino od uboge raje. Če hoče raja z nami v deželo, kjer te obesi sodnija za pravična dela. Krasno je pri nas, Zora! Krasno je uskoško življenje! Kaj si tako mrtva, tako mrzla, uskoška plemkinja? Se bojiš brate smrti? O ti! Hči, sestra Uskoka! In nisi še kamen? Sestra Juriša Senjanina — ali še ni usahnil potok tvojih solza?“

„Juriša! Juriša!“ zaihti Zora in se nasloni na bratovo ramo. „Ah, da bi bila kamen! Kakšen duh te je obsedel, Juriša, da siliš kar sam v pogubo? Da bi sprejel Frankopanovo ponudbo, stopil v njegovo službo — da bi bežal z našim blagom, začel drugje drugo življenje — da bi stopil v samostan... Rešil bi se... Juriša, bojim se zate... Bojim se, da ne najdeš milosti pred Bogom...“

„O! Te je vendar izpreobrnil večni pridigar Ivo? Veseli me, Zora, da poklekuješ zdaj rada pred svetimi podobami, da molita z Ivom za mene. Primolita mi slavno smrt!“

„Ne norčuj se, Juriša! Kako trepečem... Poslušam dan za dnevom, kako se bliža tvoja smrt! Oh, jaz nesrečnica! Da bi bila rajši mrtva! Srečna mati, da ni doživela tega...“

Glasno, bučno je prej govoril Juriša. Pri spominu na mater se mu ublaži glas. Rahlo pobože sestrino glavo:

„Kaj hočeš, Zora? Kamen, ki se vali z brega, se ne da ustaviti. Vsakemu je usojena svoja smrt. Hvali Boga, da sem ti izbral takega modrega ženina. Moža, ki se ne boji nevarnosti, pa se ne podaja nepotrebno v njo. Moža, pri katerem boš živela v izobilju, če bi ti hotela tudi pobrati vojaška sodnija tvojo last. Sicer te bo branil mestni sodnik — prosil sem Frankopana. Da ne ostaneš sirota brez strehe in kruha, zato sem skrbel...“

„Juriša,“ dvigne Zora glavo, sklene roki: „Juriša, brat gospodar! Glej, če ti umrješ... Daj, reši me Milanšiču dane besede... Ni mi za blago, za zložnost, brat, če tebe ni... Pusti, da te objokujem vse svoje dni, pusti me... In če bi morala hoditi sirota od hiše do hiše, rajši bi hodila, nego uživala Milanšičevo bogastvo. Saj sem se silila, Juriša. Pa ga ne morem. Čedalje manj. Zoprna mi je njegova graja, zoprna njegova hvala. Da bi me objel, udarim ga.“

„Kaj?“ se osovi Juriša in gleda plamteče na sestro. „Kar sem rekel, to ostane. Ha! Vem, kaj te moti. Benečan ti roji še po glavi. Sramuj se, nevrednica! Že vidim, da hočeš osramotiti moje ime. A tako mi Boga! Preskrbel sem, da ne oskruniš mojega groba. Nobene besede več! Izgubi se!“

V Zorinih očeh se ustavijo solze. Jezen pogled ošvigne brata, ki jo hoče ukleniti še po svoji smrti, ki ugane, kaj roji mladi deklici po glavi. Brezobziren, brezsrčen brat! Lepa je beseda poštenje, čast, slava... In ponosna je Orlovičeva Zora na neskaljeno poštenje rodbine, ponosna je na brata junaka. Tudi Zora ljubi dom — tudi Zora sovraži zatiralce svobode. A kaj pomaga vse to... Pride hip, ko bi dala poštenje, ime, za en pogled ljubezni iz očesa plemenitega Benečana... Ne sili me, Juriša, k predrznim činom...

Brat in sestra sta se razšla v jezi. Zora ni opasala Jurišu sablje, mu ni prinesla sama kuhanega vina, da bi ga grelo na mrzli poti, ni mu naložila sama torbe... V svoje sobe v drugo nadstropje je šla, ko se je odpravljal brat. Ni jokala. Samo strmela je v ples snežink, na morje. Tam je pot v Benetke... Tam je rešitev...

Težak, neodločen korak se ustavi pred vratmi. Ah — Juriša! Hudo mu je! Rad bi se poslovil. Da stopi zdaj k njemu, je zopet vse dobro. Saj je njen brat, ki jo ljubi, ki skrbi zanjo, ki je modrejši od nje. Saj pravijo vsi, kako dobro jo je preskrbel. Saj pravijo vsi, da je mogoče, da vzame Orlovičevim sodba življenje in imetje. Besedo mu da... Pa ne, ne! Dovolj je robantil živ nad njo, ni treba da se godi še po njegovi smrti ž njo, kakor hoče on. Tudi ona ve, kaj hoče, kaj je za njo. Foscari je rekel, da ima vsakdo pravico do sreče...

Zora se nasloni na vrata. Juriša pritisne kljuko, čuti odpor — odide naglo. Zdaj je jezen. Naj le bo... Še nikoli ni šel tako od nje, brez njenega spremstva in slovesa. Naj le gre...

Stopi k oknu. Kako koraka brat! Gospodar! Danes ni obveljala njegova. Hudoben smehljaj popokvari nežno lepoto Zorinega obličja. Pa v hipu jo zabode v srcu:

O ne tako, Zora, mlada, krasna! Nisi lepa s tem ošabnim izrazom, predrznim pogledom. Le v ponižnosti, v vdanosti je ženska lepa, Zora. Lepa si, ko klečiš, glavo zavito v belo rižo, pred oltarjem, ko moliš za brata. Lepa nisi zdaj, ko se potegueš za strastne zahteve svojega mladega srca. Pusti, Zora, pozabi vse tisto! Glej, brat ti gre v zimski piš, na daljno pot, med sovražnike. Morda se ne vrne... In če se... Smrt ga čaka tu ali tam... Hiti, Zora, za njim, za bratom, ki trpi zdaj v ponosni duši — ker te ljubi, Zora...

Ne, ne! Kaj ji podtika slabe misli! Benečan! Kaj pa, če ni Benečan? Če ne mara ona Milanšiča

samo zato, ker ga ne mara. Naj le gre! Burja mu ne izpiše trme. Ko se vrne, bo govoril zopet o svojem ljubem Milanšiču. Poprej ji je hotel dati Vulatka. Ej, brat gospodar! Ne boš me ženil po svoji volji. Rajši sem sama — sama vse življenje . . .

Kje neki je Juriša zdaj? Šel je naglih, velikih korakov. V belem kožuhu, roke v žepih. Pero je nesel puško in bisago za njim. Da hiti za njim, ga dohiti še pri Velikih vratih. Kaj te je stisnilo tako pri srcu, Zora? Nekaj ti pravi, da ne vidiš kmalu brata — da ga ne vidiš morda nikoli več.

Zora se spusti po stopnicah, drvi do mestnih vrat. Gotovo so še tam, se poslavljajo. Milka ne pusti Vulatka od sebe, mali Jurček se obeša na botra . . .

Ah, nikogar ni pri vratih! Gotovo so stopili v kako konobo, da pogledajo za slovo na dno pisane majolike . . . Kaj praviš, stražar — to ni mogoče! Šli so že? Tudi moj brat?

„Vojvoda je bil najbolj nagel," odgovori straža. „Pa zakaj hodiš brez ogrinjače v zimi? Pozna se ti, da si izprošena kneginjica. Nevestam ni mraz."

„Za Boga, povej mi, ali dotečem brata? Za Boga! Pusti me urno vun!"

Sama odpahne, odklene Zora z nestrpno roko. Sama se napoti po zasneženi stezi. V piš viharja. Groza jo prevzame. Še nikdar ni razumela tako živo žalosti razlite nad Senjem, nad pokrajino, ki se zvija v burjinem pišu, kot se zvija uskoški rod pod udarcem svoje usode. Kaj poješ, burja, o junakih, ki so šli ponosnega čela v smrt? O, molči! Ne poj o Depuntovičih, Hreljanovičih, ne poj o Jurišu Senjaninu! Rod za rodom se je boril častno za te v burji stokajoče gore, za Adrijo, v vihri se penečo. Najčastnejša je bila tvoja borba, junak junakov, viteški moj brat! Juriša, sokol! Oprosti otročji trmi, počakaj, daj mi prijazno besedo . . . Na kolenih se splazim preko Sturmčevih skal, čez trnje in grape za teboj, brat gospodar.

O zaman, Zora, zaman! V divjem plesu se vrte snežinke, vsaka bilka je zavita v leden plašč, se stiska k tlom. Oblak zakriva steze v višini, da ne vidiš junakov, hitečih po njej, burja gluši tvoj klic. Ustavi se, ustavi na brezuspešni poti, deklica sirota! Ne. Posinevajo ustna, zmrzujejo solze. Vihar ji razpleta lase, trže obleko, trnje se zabada v opanke. Vihar ji meče izrvane sinove gora pod noge. Zora pleza krvavečih rok čeznje. Naprej jo sili srce, pravi ji, da ne vidi nikdar več brata junaka.

XX.

Nemirno letajo galebi nad bregantino v senjski luki. Nepočakno se zibljejo vetrnjače ob mostišču. Naravnana so jadra, ugoden je veter — kaj čakaš, Uskok? Kaj stopaš mračen po zaprtem mestu, ko te kliče morje na maščevanje za Jurišo Senjanina? Nepozabni, slavni junak je umrl. Padel od nekrščene roke. Vihar je besnel, ko je odhajal iz Senja. Zaman ga je ustavljala sestra edinica. V obupni jezi nad uskoško, nad svojo usodo, truden brezuspešnega bojevanja za Adrijo in križ — je padel v turški Liki junak junakov, Juriša Senjanin . . . Večna mu bodi pamet, večna slava!

Blagor njemu! Uredil je svoje stvari, izročil sestro ženinu, umaknil se krivični sodbi z beneškim zlatom plačane pravice. Uskoke, tovariše pa kliče dolžnost na maščevanje. Odpravljali so se, zvesti temu klicu — komisija, ki se je vrnila na bregantini iz Gradca, je ustavila male vetrnjače, ustavila maščevanja željne Uskoke.

Zdaj so zaprta mestna vrata. Nemški vojaki, ki so prišli s komisijo, so ujeli Rosiča, Vulatkoviča, Bogdinoviča.

Prokleta nemška in beneška gospoda! Zaman se plazi mlada Vulatkova žena po kolenih, zaman hodijo matere in sestre . . . Izrečena je nepreklicna sodba. Smrt na vislicah. Zapade plemstvo, premoženje. Kako more soditi cesarski poslanik senjskega meščana in plemiča? Kako sme vzeti mladi deklici plemstvo in dediščino? Mar naj vzame bogata dedinja knezov Orlovičev beraško palico v roko, ali naj služi senjska plemkinja z delom svoj kruh? V loži zbira sodnik svetovalce, v loži govorijo, ugovarjajo . . . Toda trdna so vrata kastela. Jutri obesijo roparje — je odgovor komisarjev — jutri se polaste Jurišev ega doma. Jutri. Kaj pa če najdejo jutri v Juriševi hiši novega gospodarja, moža Juriševe sestre, moža, ki je cesarski stotnik, kateremu je prepisal in prepustil Juriša že davno, za slučaj njegove smrti, hišo in polja?

Že je poslal sodnik, je poslala teta Mara, katero je bil dal Juriša ob svojem odhodu sestri za varhinjo — sla v Brinj. Milanšič naj pride. Pater Ivo poroči na tihem sestro in Milanšiča — komisija se obriše pod nosom. Sicer je Zora bolna. Boleha, kar so jo našli po bratovem odhodu premrlo, brez zavesti, v senjski dragi. Bolna je od prehlajenja, od žalosti za bratom. Ne veruje, da je umrl brat. Nič noče slišati o poroki, naj jo še tako prosi Mara, nagovarja Ivo, zahteva Milanšič. Morda se še spominja Benečana? O Zora! Uskoška plemkinja! Kot nebo in zemlja sta si daleč Benečan in Juriševa sestra! Čast zahteva, da se poročiš z Milanšičem, z ženinom, katerega ti je izbral brat, blagoslovila mati. Volja mrtvega brata je, da vzgojiš njegovemu spominu nečake, nove bojevnike za križ in Adrijo.

Bledega obraza, posivelih usten, hodi Zora po bratovi orožarni. Prime v roko bratov, dedov meč.

Boža ga, kot ga je božala bratova roka. Venec ti spletati Dana in Cveta, nevestin venec, Zora ... Zakaj torej jemlješ orožje v nežno roko? Dom ti ostane, dragi rodni dom s poroko, Zora. Zakaj ti torej beži pogled hrepeneče preko morja? Kaj ti dviga srce silna želja ... Ah, mlada si in nisi poznala sreče? Sreča stanuje za gorami, za sinjim morjem. Pogumni, krepki jo dosežejo. Pogumni, krepki. Ne od žalosti za bratom oslabljena, ne od ozirov, od tesnih mej vezana, malodušna deklica ... Oj ti se ukloneš, Zora, starcu, šivala mu boš, kuhala — sužnja mu boš do bele smrti. Umrla bi rajša? Zaprla trudno oko? Sladak bi bil počitek pod grobno ploščo, ob materini strani. Kaj je bilo tvoje življenje, Zora? Sama žalost. Da bi ji otopela duša, oledenelo srce! Da, hočeš — hočeš izpolniti bratovo voljo. Živeti ob Milanšičevi strani — vredna hči vredne matere. O pač bo hitela misel večkrat za jadrom z benečanskim levom, rada boš tedaj povprašala, kako živi Foscari. Srečen naj bo v svojem zakonu — pozabi naj Senjanke ...

Ah, ne! Pretežko! Ne ljubi druge Foscari ... O meč! Prijazna je tvoja ostrina ... Bratovo orožje, da se ne bojim razžaliti bratove sence — bil bi mi prijazen voditelj na smrtno posteljo ...

Oh! konj pekeče ... Oblastno kliče Milanšič... Kako je grd! Zoprna, trdna mu je beseda, strasten pogled. O, skoraj mi povrne moje prejšnje zaničevanje, skoraj me bo mučil z ljubosumnostjo, s podlo mislijo ...

Gleda Zora Milanšiča, trepeče. Za odurnim ženinom vstaja slika najlepšega Benečana ... Ni bilo sojeno ... Ne Jurišu, ne nji ... Dožinja Cecilija vzdihuje, Foscari brodi po morju, in ona, Zora, bo objemala starega Milanšiča ... In burja bo bučala, klicalo morje — Zora bo sedela ob strani zoprnega moža ...

Ne ne! Nikdar! Glej jadro na Adriji, glej Krk... Tako blizu je rešitev ... Treba je samo odločne volje, Zora ... Beži, reši njega in sebe počasnega umiranja ... Jutri naj bo poroka. Jutri rano. Zdaj je poldan. Vse šumi okrog kastela. Teta Mara peče. Nihče ne pazi nate, Zora. Iz daljave pa mami tako sladko ...

Škoda je polnih škrinj, svetlega orožja! Škoda voličev, ovac! Škoda za vrt, po katerem je hodila najboljša mati ... Škoda! A drugo bogastvo me čaka v krasnih palačah, beneška kneginja, beneški general sprejmeta siroto ... Odpustite, materina, dedova senca! Odpusti Juriša, Ivo! Zora gre za srečo!

„Pusti me, mladi stražnik, da pomolim v cerkvici na Rtu, da pogledam na morje," izpregovori Zora pri vratih sv. Save in stopi izza tesnega mestnega ozidja. Globoko se oddahne. V obleki žalosti, le svoj nakit v pleteni torbici, beži bogata Senjanka z doma. Za srečo! Zdrava, Adrija, uskoška zibel, uskoška pot! Vodi me do Foscarija, do Cecilije!

V cerkvici na Rtu se priporoča mornar — tu poklekne Zora. Sive stene, stari kip svete Device ji šepečejo: Ne hodi, deklica! Ni prava tvoja pot! Ostani, nosi težo svoje usode — spoštovali te bodo vnuki; tako pa bo zardelo pošteno dekle ob tvojem imenu ...

Ne morem, Marija, ne morem! Lada je poljubila zemljo — vse cvete, klije, vabi k sreči. Slabotne duše naj se uklonejo usodi — ne jaz, Senjaninova sestra! Živ mrlič naj bom — ne! Meni se hoče življenja, veselic, poklonov ... Čolniči samujejo tu — nikogar ni. Za Rtom je mlad ribič. On me prevesla na Krk ...

Zora odveže čolnič, se ozira na nebo. Kaj se ne zbira oblak na jasni modrini nad Krkom? Oj čakaj, oblaček, čakaj, da prevesla ribič siroto na Krk, čakaj, da stoji Senjanka na benečanskih tleh ... Oj morje, nemirno si ...

Skačejo valovi, belogrivi konji. Vesele se mlade mornarice. Bele pene krope Zori bledo lice, ji poljubljajo slabotne roke. Sladko šepeče morje: Ne hodi, prelepa moja, v daljavo po srečo. Ne išči je pri ljudeh. Prevara te nada ... Išči svobode in sreče pri meni. Nad menoj vrši boj zavisti, sovraštva. V meni je mir. Požgane vasi se zrcalijo v obrežnih valih, a slike nemira ne segajo v globino. Bodi, deklica, izmučena, tožna deklica — bodi moja! Počij v meni! Kraljevi venec ti spleto moje vile, belogrivi konji, te poneso valovi, bodi moja, počij v meni ...

Šume, skačejo valovi. Pene poljubljajo Zori roke, obraz. Morski div vzdiguje glavo, zeleni kremplji primejo rob čolna, ga nagnejo — sladka pesem se sliši iz morskega dna ... Veslo pada bolni deklici iz trudnih rok ... „Kje si ribič, sin Velebita? Omagujem ... Ah, težka je borba za srečo!"

Od brega sliši ribič obupni klic. Skoči v čoln, prihiti do Zorinega. Nov pogum oživi deklico, vroče prosi ribiča, da jo prevesla na Krk.

„Na Krk?" se čudi ribič. „Ne vidiš neba? Tako mi Boga! Senjanka, ki ne pozna, da se bliža nevihta!"

„Tako ti duše in Boga!" roti Zora ribiča. „Veslaj me na Krk, na benečansko last. Jutri me hote poročiti z nemilim starcem — visok gospod v Benetkah ti plača obilo tvoj trud. Če si človek — če imaš drago — usmili se me!"

Oj mladi ribič! Ne daj se preprositi solznim očem ... Ne glej biserov, leskečega zlata. Glej oblak nad Krkom, čuj, kako se jezi senjsko morje, vedi ubeglo Senjanko nazaj. Toda ali more odreči mladi

ribič Zorinim očem? Jezno šumi morje, željno gleda Zora na Krk. Tam za utrjenim zidom stanuje upravitelj Jeronim Marcel. „Pojdi k njemu," ji je bil rekel Foscari. Jezno šumi morje, kropi mornarje, se nabira v mlako na ribini. Nazaj mečejo valovi čoln. Nazaj? Zora, se ne ozre. Za njo ni več vrnitve. Utonil je Senj — utonil spomin. Zdrava, Adrija, uskoška zibel, uskoška pot! Veličastna v miru in viharju, bodi zdrava! Poginil je tvoj bojevnik, umolknila krvava davorija, sežgana je brzojadrna Morana. Uskoška plemkinja, Senjaninova sestra, beži k sovražniku... In nemirno, kot si ti, Adrija, je dekličino srce — in vse tvoje vode, ti ogromna, ne morejo pogasiti njenega gorja... Kaj bučiš, groziš, Adrija? Prevržeš čoln — umiriš Senjankino srce? Aj, tu so Krčani. Na pomoč, dobri ljudje, na pomoč!" — — —

Mokra, solzna stoji Zora na Krku. Na tuji zemlji. Pod levom sv. Marka. Ta jo brani zdaj Senjanov, neljubega ženina... Kako besni morje... Oblak je pokril nebo... Vzemi, mladi ribič, zlat v plačilo, vzemi svetlo ovratnico za svojo drago. Počakaj, da mine nevihta.

A ribič, predrzen, ne mara Zorine prošnje, ne opominov Krčanov. Na naglih konj belo grivo se spusti. Daleč je nevesta — a še danes naj se razvesele ljubljene oči ob blesku ovratnice. Oj ribič, kaj ne razumeš grožnje morja? Odpeljal si Senjanko. Za zlat — za ovratnico. Zdaj utešiš ti željo morja — zdaj počiješ ti v hladnem dnu...

Šumi nevihta, Zoro vodijo rešitelji do nekdanje palače Frankopanov, kjer stanuje benečanski upravitelj. Gladko obriti, široki obraz Marcelov zažari, ko zagleda lepo uskoško dekle. Ah, kaka ribica! Objel bi jo okrog vitkega pasu, ji pogladil ličece, pogledal v oko. Saj je on upravitelj, mogočen benečanski gospod. Pa stoji dekle tako ponosno, tako dostojno pred njim. Gotovo plemkinja. Prosit je prišla! Ne, zapoveduje...

Zora Senjaninova? Potem je umevno, da je taka... Uskoška plemkinja, bogata dedinja, nevesta najbogatejšega Uskoka, sestra najpredrznejšega razbojnika.

Upravitelj se klanja, vede Zoro k stolpu. „Foscari?" pravi, zamiži za hip. Postane mu jasno... „Da, general Foscari mi je naročil, spominjam se... Pa dolgo je pustila gospica čakati... Še nocoj odjadra brzojadrnica, jutri, gospica, z dnevom, zagledaš kras Benetk." —

Zdravo, morje! Uskoška zibel, uskoška pot! Zdrave, marmorne palače, leskeča pravljica, ki vstajaš s solncem iz morja. Venecija, kraljica. Močna si, krasna, velika. Sprejmi velikodušno hčerko svojega malega nasprotnika, daj mi sreče, radosti, Venecija! Odbežala je radost od moje trudne glave. Za njo sem šla preko sinjega burnega morja, med tuje ljudi. Drzni pogled mornarjev se je ustavljal ob moji črni suknji. Drzni pogled mornarjev me je svaril: Oj deklica, ti nosiš poštenje naprodaj...

Teče gondola mimo krasnih palač, mimo zlatoglavih cerkvâ. Divno! Prelestno! Ni cest, trdega kamna, prahu. Samo voljno, mehko valovanje. Gondoliere priveže gondolo za steber. Široka so vrata, visoka palača, ošaben hišnik. Kaj hočem? Vodi me, hišnik, do generala Foscarija, vodi me do moje utehe. Kaj gledaš tako čudno? Kaj ni prišla še nikoli mlada deklica v mlado nedeljsko jutro k njemu? Reci mu — da sem to jaz — Zora Senjaninova...

Nedeljsko jutro je, sveže, krasno. Foscari se napravlja k maši. Sobar Gianin mu podaja vezen ovratnik, baržunasto suknjico, meč ob novem, krasno vezenem bandelirju. Foscari je zamišljen, ne posluša, ne odgovarja brbljavemu slugu. Tako krasno je jutro. Na krilih lahkih oblakov je priplaval spomin... Foscari se napravlja k maši. Tam se snide z nevesto, s Klaro Mocenigovo... Strt je Foscarijev upor zoper neljubo mu deklico... Saj so ga prosili, ga rotili, mu dokazovali vsi, tudi Cecilija. Ne samo Venier, starši, dož, tudi Cecilija.

Foscari se napravlja k maši. Gianin opomni, da je izvezla dama Klara bandelir res krasno — izza mize pozdravlja generala šopek živobojnih rož — Klarin dar — preko Kanala izza visokega okna gleda Klara. V zlatem okviru se kaže ženinu njena podoba. Obeta mu prihodnje časti, ugodno življenje. Denar pomore ne samo njemu, tudi bednemu ljudstvu. S Klarinim denarjem se reši pogibajoča ladja Foscarijeve hiše — s Klarinim denarjem se oživi njegovo delovanje. On postane priljubljen povsod — ovenča ga dožev venec.

Druge načrte je snoval, hotel je živeti mirno življenje poljedelca. Idilično, mirno življenje ob strani uskoškega dekleta. Sporočal ji je to... Pa ona, ponosna, ni marala. Bala se je brata. Toda brat je umrl. Prosta je. Zakaj se ni zatekla k njemu? Ni se. Veže se rajša s starim ženinom. Bog ž njo! Kaj bi mislil na ošabnico. Izpolni staršem željo, vzame Klaro...

Privadil se je te misli. Toda danes, v mlado nedeljsko jutro je priplavala slika Senjanke pred njega. In zaman govori Gianino o Klari.

Napravljen je general Foscari. Doli čaka gondola. Še roditelje pozdravi. Kaj hoče hišnik? Kdo?... Zora Senjaninova! Foscari ne spravi besede iz ust. Le migljaj zapove pripeljati deklico, le migljaj odslovi hišnika. Pod zaveso stoji visoka, bleda deklica. Črna obleka objemlje shujšano telo, črna ruta bledi obraz. Njene oči, njene poprej tako ponosne oči in usta govore o veliki boli. Kot preganjana ptica se mu zdi, ki išče pri njem utehe.

Foscari razširi roke: „Pridi, Zora, na moje srce! Ne boj se ničesar! Moj gost in varovanka moja si . . .“

Stoji Zora, trepeče. Pohitela bi v odprto naročje. Naslonila se na Foscarija, se izjokala. Tako težka je bila pot, odločitev . . . A tuje, čudno je vse okrog nje. Senjanka se je zatekla k Benečanu. Iz tega krasnega mesta hodi smrt nad Uskoke — in oni, ki ji širi roke naproti, je vodja sovražnih bark . . . Zora se priklone:

„Uskoška sirota sem, gospod, Senjaninova sestra. Tesno mi je. Vedi me, te prosim, do tvoje sestre, da se izjokam pri njej po bratu junaku . . .“

XXI.

V veliki dvorani Foscarijeve palače sedita patricija Mocenigo in Foscari, po pisanem tlaku med širokolistnimi rastlinami se izprehajata Bernarda Foscarijeva in Klara Mocenigova. Predpoldan je, zadnjega majnikovega dne. Iz jasnega neba obliva solnce Venecijo z zlatom. Vroče je na molu, na morju. Fakin se poti pri težkem delu, galjot na galeji preklinja svojo usodo: Vroče je majnikovo solnce, žgalo bo junija. A ti, galjot, veslaj! V mrazu in vročini. Če ti upade utrujena roka, če zadremlješ omamljen od sparine, te prebudi paznikov bič. Skočiš — a zarožlja veriga . . . Blagor patricijem v hladnih dvoranah . . . Na marmornih mizah stoje hladilne pijače, v srebrnih posodah dehti cvetje, žari sadje. Blagor patricijem . . .

Tako misli galjot prikovan na ozko veslarsko klop. A da bi videl Foscarija, lastnika krasne palače, trgovskih bark, očeta dožinje in generala, bi umel, da nosijo tudi patriciji verige usode, da se čutijo v hladni dvorani pogostoma kot galjot na veslarski klopi. — Foscari, bogati patricij, se zavija sključen v črno haljo, pomika nervozno baret na sivi glavi, gleda na zemljevid, predse, računi, dokazuje, pogleduje na zlatotkano zaveso, ob kateri stojita zamorca kot kipa izrezana iz guža. Mocenigo, pravi tip benečanskega plemiča, posluša in motri hladno nemirnega Foscarija, si gladi črno brado, pogleduje hčerko, pogleduje zaveso visokih vrat. In hladno lice mu temni čimdaljebolj. Ne gane se zavesa, ne ganeta se zamorca. Ivanu Foscariju, pozvanemu od svojih in nevestinih roditeljev v rodbinski svèt, se ne mudi, da pride in opraviči svoje čudno obnašanje od par mesecev sem . . . Ivan Foscari spravlja s svojo lahkomiselnostjo Klaro v posmeh — svoje roditelje v pogubo. O, Mocenigo ve vse! Tudi kar mu zakrivajo Foscarijevi. Oni so zadolženi do skrajnosti. Ivan je razsipnik, ki podpira s svojim denarjem vsakega vagabunda. Plačuje dolgove umetnikov, podpira reveže, ustanavlja nepotrebna društva, je signoriji in modrim možem v prezir. A vse to naj bi še bilo. Ljudstvo in plemiška mladina ga obožuje. Dož Erizzo ni priljubljen. Da hoče Foscari . . . Z Mocenigovim denarjem, s svojim vplivom postane Ivan lahko dož. Kaj bi se šopirila samo lahkoumna Cecilija po dogani, razsipala, se zabavala! Tudi Klara je lepa, je duhovita, tudi Klara sodi na knežji stol . . . Otrok je ljubila že Klara Ivana, že takrat so sklenili roditelji zvezo. Kot hladen računar motri Mocenigo vročo ljubezen svoje edinice. Ve, da ne ljubi Ivan Klare. Da sili vihravca samo polom roditeljev v zakon. Ob strani Klarini, pod Mocenigovim vplivom pa se umiri in strezne nerazsodnež.

Tako so računili. In že je bil Ivan popolnoma zadovoljen. Tisto nekaj, kar je motilo mlado kri pred leti, je bilo izginilo. Klara, ki sledi ljubosumno vsaki stopinji in misli Ivanovi, je poizvedela, da se moži lepo uskoško dekle v Senju, sestra glasovitega roparja, ki je blodil nekaj časa po glavi benečanskih plemkinj, bil to zimo na vislice obsojen in ubit v turški Liki od Turkov. Ivan je bil zadovoljen. Kar ga premoti samanasebi smešna stvar. Saj ni da bi govoril resen mož o tem. Saj smo bili vsi mladi . . . Toda Ivan je čudak . . . Ne ceni razlike stanu, naroda. Tisto uskoško dekle pusti starega ženina, se pritepe v Benetke. Tega ji ne bi zameril nihče. Naj pusti starega volka, naj se pozabava z našimi plemiči. Zato so barbarska dekleta, in mož, ki se je prenorel, je še bolj voljan soprog. Toda Ivan je slep in gluh, kar je pritepenka v dogani . . . Ne vidi, da ljubeznikuje Uskokinja z vsakaterim. Ne vidi več Klare, ne materinih solznih oči. Cecilija, ki bi morala biti modrejša, drži bratu trto. Treba jima odpreti oči — treba povedati, da so se očetove barke, naložene z dragim indijskim blagom, bržkone razbile v velikem viharju, o katerem gre sluh, da je besnel sredi majnika po Indijskem oceanu, ravno v času, ko so morale biti barke Foscarijeve na poti . . . Treba jima povedati, da so bile natovorjene te barke za izposojen denar — da je Mocenigo porok za tisti denar . . .

Ivanu se ne mudi. Z drhtečo roko nalije Foscari sam kupico — Mocenigo odkima hladno, gleda Klaro. Kako se naslanja ob prihodno taščo! Z zaupanjem in ljubeznijo. Malo večja je od Bernarde. Ponosne, trde hoje in držanja, ponosnih misli. Španska kri njene matere ji razbija po žilah. Temnopolti podolgati obraz ji bledi v strastnem pričakovanju, ostro oko pod gosto obrvjo žari jeze. Gibljejo se nosnice, tenka ustna so se stisnila, nervozna roka lomi pahljačo. O ta zavesa, ki se ne gane! Nestrpen bi moral prihiteti ženin k nevesti . . . A zamorca ob vratih stojita kot kip, obračata samo belino očesa, se smejita morda prezirani plemkinji. Bičati bi ju pustila Klara, bičati do krvi . . .

Bernarda Foscarijeva vidi, da ne posluša Klara njenih besed — da sluša le na sinov korak — in vzdihne, umolkne. Koliko je že govorila dva meseca, da utolaži ljubosumno dekle — hudega soproga in ponosnega upnika, ki se poteguje za čast svoje edinice! Koliko bi govorila sinu in hčeri, da jo poslušata! Pa sin se umika materi, hčerka ne prihaja k njej. „Vsega kriva si samo ti!“ ji očita soprog. Ona tolaži, miri. A ne veruje sama svojim besedam — ker pozna trmoglava otroka. Nehvaležnika! Vse življenje jima je snovala srečo — zdaj ji grenita starost, zdaj sta kriva, da je uvel materin nekdaj lepi obraz.

Ko je že vse dobro kazalo... Čast je zagrnila Foscarijevo hišo. „Dožinja hči moja — general moj sin.“ Mati se ni mogla nagovoriti teh besed. Uživala je slavo svojih otrok, pozabila sence, ki je krila včasih Cecilijino marmorno čelo, sinovo izrazito lice. Ni mislila na to, da čaka zaman krasna zibel v doževi palači, da išče dož drugod zabave, ko ga odbija Cecilijina hladnost. Saj to se uredi vse s časom. Da sta le dožinja in general, da je odprta pot Alminim otrokom do časti. Naj brodi Ivan po morju, naj se ogiblje Klare, pohodov na Uskoke — oženi se, umiri. Vse je bilo dobro. Kar se pritepe uskoško dekle. Izpod nevestine zastave je ušla. Naravnost k Ivanu. Ona je ni hotela pozdraviti kot gosta v svoji palači. A sin general, hčerka dožinja, sta sprejela potepenko kot visokega, dragega gosta. In materi je padla mrena raz oči: Slučajno, kratko znanje se ne sprejme tako — tako se pozdravlja samo spomin srečnih dni — tako se pozdravlja ljubezen. Dožinja in general nista pozabila v bliščU časti pohoda v Senj... Od tistih osmih kratkih dni pada senca na življenje Bernardinih otrok. Uradno poročilo s Krka, v črno zavita Zora, so prinesli Ceciliji vest, da je umrl Juriša Senjanin. Umrl je in Cecilija ne zakriva svoje žalosti. Po bajnokrasnih dvoranah ne zveni več njen smeh, njene oči so suhe, vroče, kot da jih peko zamorjene solze. Cecilija se zapira v svoje sobe. Z Ivanom negujeta, tolažita uskoško siroto. In dož ni ljubosumen. Tudi dož se kratkočasi s kmečkim dekletom. Zabava ga njena naivnost. A Bernarda mu vidi globoko v dušo... Zato je zahtevala že prvi mesec od Cecilije, da pošlje Zoro k deklam v kuhinjo, zahtevala je od doža, da odstrani tujko, hčer sovražnega rodu, iz dogane. A Cecilija je odgovorila trdo materi — dož je rekel, da je čast zanj, da se je zatekla hči sovražnika k njemu. V časti in sreči naj živi Zora, da vidijo tujci, kako ceni dož njih zaupanje, da vidijo, da so prazne govorice o benečanski grozovitosti. Tako sta ji odgovorila. Razžaljena ni prestopila več Bernarda hčerinega praga — Cecilija ne pride k materi. Ob oba otroka jo je spravila tujka. Ivanove poti ne gredo več na morje — redkoma pride v očetov dom. Po dogani poslanja general. Razlaga uskoški pritepenki lepoto italijanskih pesnikov, izobraziti hoče barbarko. In ošabno dekle misli, da je že generalinja. Slekla je obleko žalosti. Leskeča dragega nakita, hodi po dvoranah kot pav. Dvorski dečki, dvorne dame, vse je mrtvo na njo. Da ni tukaj kaka coprnija vmes?...

Uskoški čari, najhujši čari. Večkrat je slišala Bernarda to. Istranka Vara ne ve leka. Pravi, da ni še mesec v pravem krajcu... A tu je treba nagle pomoči. Ivan snuje nekaj. Na Giudecchi, v svoji vili, je pustil preobiti stene sob, preslikati strope. Zakaj? Radi Klare ne, dozorela je sinova ljubezen do tujke. Njo hoče odvesti iz dogane. Da bi jo hotel peljati samo na kratko letovišče — škandal bi bil — toda le vsakdanji škandal, ki se pozabi hitro. Toda vihravi sin je nepreračunljiv. Njemu je mogoče poročiti pritepenko... To pa se ne sme zgoditi! Oblateno bi bilo za vedno Foscarijevo ime. Uskoška plemkinja ali benečanska sužnja — sta enake cene... —

Nagel korak — zamorca dvigneta zaveso, se ukloneta. Med vratmi stoji Ivan. Oblak na ponosnem čelu, v levi roki listino, v desni klobuk, o boku sabljo.

„Klanjam se, donna Klara, don Mocenigo! Pozdravljeni, dragi roditelji! Zapovedali ste — a moj čas je — kako obžalujem — silno odmerjen, ker me kliče služba v dogano.“ Porogljiv pogled premeri zbrane.

„Kaj je tako važnega? So kršili Turki mir? Nova vragolija Uskokov?“ vprašata moža. Klara molči, a mati vpraša sočutno: „Neprijetne novice, moj sin?“

„No, zdi se, da naš slavni Venier ne strahuje dovolj Uskokov. Poročilo iz Krka pravi, da so se vrnili Uskoki, ki so odbežali pred zadnjo graško komisijo v Vinodol, da so se vrnili v Senj, in da razgrajajo še huje kot prej po Benečanskem.“

„Zlasti, sem slišala,“ dvigne Klara prezirno ustnico, „da se odlikuje brinjski stotnik Milanšič. On besni...“

Gospe Foscarijeve pogled ustavi Klaro. Mocenigo pregovori burno: „Seveda. Graški dvor ljubimkuje z Uskoki. Komisija preiskuje od nas zatožene — jih pusti proste in se vrne v Gradec. Ni vrag, da bi jo čakal Uskok. In ko se vendar vrne v Senj, da kaznuje krivca, ni našega glavnega protivnika, na katerega glavo je razpisala naša signorija že zdavna nagrado. Ni Juriša Senjanina. Pravijo, da je umrl na Turškem. Aha... Izmaknil se je, po njih nečastnem običaju — potepenka njegova sestra poizveduje po dvorani, dokler se vrne brat...“

„Ni res, don Mocenigo!“ vzplamti Ivan. „Juriša se ni hotel umakniti nečastno nečastni, od Benetk

izsiljeni sodbi. Umrl je za križ. A v njegovo sestro se ne zaganjajte z nobeno besedo. Sicer . . .“

„Čuvaj se nepremišljenih besed in dejanj, don Foscari,“ prekriža Mocenigo roke in stopi pred plamtečega mladeniča. „Zdi se mi, da te kliče ta listina na morje, Venieru na pomoč. Svetujem ti, da poslušaš ukaz signorije, našo željo.“

„Razumem,“ udari Ivan z nogo ob tla. „Spletli ste to nit, da me odpravite od tukaj. Pa ne grem. Ne bom strašil bednih ribičev. Sramota za Benetke so taki pohodi in straže. Poznam vas . . .“

„Ivan! Za Boga!“ vzklikne mati, in bleda nevesta dostavi: „Ti izgubiš generalsko službo!“ . . .

„Klicali smo te, da se opravičiš pred nevesto, da poveš, kaj snuješ, tako neumnih besed pa nismo pričakovali,“ reče drhteče oče in stopi blizu k sinu. S plamtečimi očmi premeri Ivan vse štiri, se nasmehne ironično:

„Za generala se bojite? Pošljem vam, donna Klara, v škatlji generalski klobuk, tebi, mati, bandelir, tebi, oče, diplomo. Da, da. Govorimo jasno. Vi hočete tako. Z obeti in prošnjami ste me bili ugladili na vaš kalup. Odmaknjen je kalup — jaz sem zopet prastrica vredni nečak. Pustim, da se poganjate za prazno čast. Jaz bom živel idilično življenje, obdeloval polje na Giudecchi.“

„Nevrednež!“ se dvigne oče. „Čuvaj se očetove kletve. Nikdo Foscarijevih ni obdeloval polja. To delajo neplemeniti najemniki. Tvoje polje je bojno — žetev lovorike. General Foscari mora stati na braniku domovine proti njenim vragom. — Poslušaj, Ivan . . . Ne koplji groba sivemu očetu, ne spravljaj matere v sramoto . . . Ti ne moreš delati, kakor bi hotel . . . Ti nisi prost!“

„Nisem prost? Sami ste me vezali. Mene ne veže beseda, katere nisem dal. Donna Klara — oprostite!“

Priklonil se je — hotel k vratom. Pa strastno so zaplamtele Klarine oči, nagla beseda, huda grožnja iz njenih ust, je ustavila Ivana, ustavil ga je proseči materin pogled, dvignjene roke: „Ivan, tako ti Boga! Ne bodi prenagel — ti ne veš . . . Pridite popoldan s Cecilijo — da izveste vse — da se usmilite starih roditeljev . . . Tebe so premotili čari — pa reši te molitev . . .“

„In gorje tisti, ki te moti!“ je pristavil oče. „Idi in pridi popoldan.“

Šel je naglo. Na tisto, za kar se je odločil, kar je prisegel sam sebi, je padla senca dvoma, strahu. Zori groze — njega prosijo, svarijo. O, moja zlata dušica, ne boj se! Jaz te obvarujem . . . Kot nepredoren zid je moja ljubezen . . .

V dvorani pa je govorila Klara naglo, strastno: „Izginiti mora čarovnica še danes. Poročiti jo hoče. Naglo, oče, don Foscari . . . Ovadbo . . . Še danes naj izgine Senjanka v ječi — Ivanu porečemo, da je ušla z drugim ljubimcem . . .“

* * *

Poldan je. Odzvonili so zvonovi, razšel se je svet. Siesto, dolce far niente, uživa Benečan. Gondoliere se razteza v gondoli, mornar na krovu. Berači, lazzaroni, fakini leže v senci arkad, po stopnicah cerkva. Piazzetta, molo sta prazna. Pod arkadami dogane je tiho. Helebardijeri na straži, sinovi Dalmacije, gledajo nemo na morje. Zamorci, sluge leže, poslanjajo. Po dvoranah je tiho. V svojem budoarju čita Cecilija Petrarkove sonete, bledi, izžiti dož leži na divanu, mižeč motri krasno soprogo. Dvorane so prazne. Dvorjanke, dečki počivajo.

Rahlo zaškripljejo vezeni opančiči, zazvenkečejo upletnjaki, zašumi svila, zažari škrlat. Iz dvorane v dvorano, od zrkala do zrkala hodi Zora Senjaninova. Čudno se odbija podoba uskoške plemkinje iz beneških zrkal. Čudna podoba sestre, ki je slekla, po treh mesecih obleko žalosti za bratom. Dož je želel tako. In tujka, ki uživa dožinjino gostoljubje, se je uklonila tej želji. Ali rada, Zora? Rada. S črno obleko si slekla žalost, spomine. Naj ostanejo v burji in mrazu. Tu veje jug, tu klije ljubezen, cvete sreča. Dnovi hitijo v radosti, v zabavi. Senjanka beži samoto, Senjanka se raduje poklonov.

A zdaj je poldan. Vsakdo uživa siesto. Nje nevajena, hodiš, Zora, po samotnih dvoranah. Pa iz tišine vstajajo strahovi, spomini. Straši te lastna slika, ki se ti odbija, visoka, drznega čela, cvetočega lica, iz zrkal. Si ti, Zora, Juriševa sestra? Tam v starem domu slave se zbirajo junaki, da maščujejo Juriševo smrt, tam kolne prevarjeni ženin ubeglico. Naj! Mar je njej v časti, razkošju, za uskoško kletev. Benečanka je — ker jo poroči benečanski general. Po dragih palačah se šeče kot v sanjah uskoško dekle. Ne, ne več, kar je bilo — misli samo na prihodnost . . . Foscari slavi Zorin beg kot dejanje neuklonjene ženske duše. Foscari sedi cele ure ob njej, ji prinaša cvetlic, ji govori visoke besede . . . Ne razume vseh Zora — sluti samo, da so lepe. Zapoje mu pesem o starih junakih. Zastane glas — junak junakov je bil Juriša Senjanin . . . Pa šumna zabava, spletka med dvorskimi dečki in dvorjankami, dožev poklon — in ti, Zora, pozabiš vse. Prihajajo poročila od hrvaških bregov — odhajajo galeje. Naj gredo! Zora ne povpraša, kam. Mrtev je bojevnik za Adrijo — z vrvjo plačajo v Senju junaštvo . . . Naj gredo ladje — nemir boja ne sega v dožinjine dvorane — ljudovladni general govori Senjanki o ljubezni. Zakaj pa ne govori o poroki, Zora? Zakaj molči tudi Ce-

cilija o tej tako umevni stvari? Ah, roditelji, ki imajo drugo izbrano, ne dovolijo... Pa počakaš, Zora. Leto za letom preteče hitro — roditelji se utrudijo, naveliča donna Klara... Kaj se glasi v poldanski tišini v srcu? In če ne, Zora? — Nisi nevesta, a nosiš prstan — si nevesta in nimaš prstana. Še te veže Milanšičev opal — umakne se drugemu. Zakaj ga ne prinese Foscari?...

Glasno govori Zora v poldanski tišini, izraža svoje dvome in nade... Pa kaj se oglasi izza karjatid pri vratih? Stara ženska v noši Istrank, govori Zori, izgine neslišno. Strašno — a morda resnično, kar je rekla. Še šumi po dvorani, ponavljajo vsi koti:

„Beži, nespametno uskoško dekle! Sreče iščeš tu? Biserne solze si pretakala v Senju, krvave boš prelivala tu. Kamen bi se izjokal nad teboj. Vsemu dvoru si v zasmeh. Meniš, da te poroči general? Tu ni svobode. In on, ki hvali tvojo odločnost, ne bo mogel hvaliti svoje. Ne poroči te. V sramoti, v ječi končaš svoje življenje. Beži...“

Vun! Vun iz dvorave, kjer govore stene. Tedaj je res, da ni neopažen noben korak v dogani, nepreslišana nobena beseda... Vun! Pod arkade! na zrak! Omamljenja poslanja Zora. Ali je sanjala? Strahovi o poldanski uri... Ah, mati, brat, jo svarita... Blagodejno obsije solnce Zorino zmedeno glavo. Zbegano oko hiti po lidu, po morju. Beži naj? Kam za Boga? h komu? Neumnica, prestrašila si se lastnih misli. Ta dom krasote, dom bogastva je tudi tvoj dom, Zora. Na veke tvoj dom. Za tebe ni poti nazaj, ni Senja.

Kaj se glasi vrišč otrok, beračev, fakinov? Kam hite? „Galeje so prišle! Venier žene jetnike!“ Tako kriči sodrga, ki raste kot iz tal, prigovarja izpod stebrov, hiti čez Piazzetto! Galeje — Venier! Če je v tebi še kaplja uskoške krvi, Zora — uganeš — da so jetniki Uskoki — če je v tebi še kaplja bratove krvi, trpiš ž njimi... O Majka Trsaška! Ali more stati Senjanka v lišpu na arkadah dogane, ko ženejo po Piazzetti zvezane njene rojake? Kako polje uskoška kri! Kje je sablja, da pohiti v bran siromakov — kje je dož, Cecilija... Oproste naj Uskoke!...

Križani Zveličar! Vklenjeni, sklonjene glave gredo jetniki. Njih rane, raztrgana obleka, pričajo o krvavi borbi. Zori se zavrti v glavi... Milanšič! Brinjani! In pred njimi se repenči mali Venier. Sodrga tuli: Živel Venier! Smrt Uskokom! Sodrga meče gnila jajca, limone, kamenje v ranjence... Venier se smehlja, pozdravi Zoro... Zori zastane srce. Ušla bi rada, da ne vidijo rojaki njene sramote, da je ne vidi zapuščeni ženin. Pa negibni so udi — v smrtni grozi stopajo oči iz votline. O da bi se vdrla v tla! In zdaj dvigne Milanšič krvavo glavo... Podpluto oko mu zažari v silni jezi. Hoče dvigniti pest — okovi jo težé... Pa grozno pregrmi uskoški glas vpitje benečanske sodrge: Prokleta! Pogini v blatu, benečanska vlačuga!

Venier migne vojaku. Kopito puškino udari Milanšiča — uskoška kri teče po Piazzetti... kri uskoškega vojvoda, kri ženina, na katerega veže Zoro bratova volja, cerkveni blagoslov. In burno zapolje uskoška kri v deklici, njeno srce tone v sramoti uskoškega rodu. Ledeno mrzlo se je dotaknilo srca. Ponosno se vzravna, strese bujne kite. Proč s sladkimi sanjami! Kot luskine ji pada raz oko. Nečast je za Senjanko uživati benečansko gostoljubnost, čakati na zakon, kateri je ne ovenča nikoli. O, da bi menili dobro ž njo, ne bi lovili Milanšiča... Zato so ga ulovili, samo zato, da ne bo maščeval Zorine sramote... Ah, dožinja, zlatosrčna, umna Cecilija — pri spominu na mojega rajnega brata te zarotim, da preprosiš doža, da izpusti Milanšiča. Vrnem se ž njim — grem s poti Ivanovi ošabni materi, prevzetni donni Mocenigovi.

* * *

Roke na hrbtu, piker nasmeh na ustih hodi Ivan Foscari po sestrinem budoarju. Cecilija plete; ne dvigne očesa v brata. Cecilija plete in njene tenke roke se tresejo.

„Vse vidim, sestrica,“ pravi Ivan, se ustavi pred njo; „modro je naredila mati, da ti je pojasnila vse, prišla k tebi, da mi zadrgnete vsi vkup vrv za vratom. Krasno! Svoboden mož je bil vedno moj vzor. Zdaj vidim, da ni človek nikdar svoboden.“

„Usoda naša, brat... Sam spoznaš, da ti je nemogoče poročiti Zoro. Ona ostane lahko pri meni. Vem, da ti je težko... Pa jo boš videl včasih... Zora ti ostane zvesta...“

„Krasno govoriš, sestrica. Tako prepričevalno, nedolžno. Sladko. Aj, žal mi je v tem hipu, da si ženska. Udaril bi te v obraz...“

„Miruj, Ivan. Kaj hočeš? Pozabiš. Roditelji so več kot tujka, če še tako ljubljena. Če hočeš, jo pošljemo nazaj. Sicer vem — da ti je težko in Mocenigo se je izrazil...“

Cecilija požre zadnje besede. Sožalno jo pogleda brat. „Da,“ reče. „Varamo se vsak dan. Mislimo, da smo pošteni. In nakrat spoznamo sebe in druge. Kaj te boli to, idealist? Nepošten sem proti Klari, pravite — nepošten sem proti Zori, pravim jaz. Zatekla se je k meni...“

„Bila bi doma ostala,“ pravi Cecilija trudno, „in mi bi ne imeli teh neprijetnosti. Ah, Ivan, življenje je tako resno.“

„Da. Obžalujem. Bolj kot Klaro in Zoro obžalujem tebe. Uklonilo te je. A da bi še živel Senjanin, reci, sestrica – bi ti govorila tako modro in nedolžno?“

Cecilija zardi, pogleda brata. Ne vidi, da se giblje zavesa spalničnih vrat, ne sluti, da posluša tam srce, ki tone v sramoti. Odgovora reši Cecilijo Venierov nastop. Smehljaje pozdravlja drobni admiral sorodnike, zlobno mu seva oko, ko se pohvali:

„Lepega ptiča sem ujel, Ivan. Hvaležna mi je signorija, hvaležen mi boš ti. Le ljubi zdaj brez strahu uskoško dekle. Ženin, ki se je zaklinjal, da se maščuje nad teboj — je v doganski ječi. Priklenemo ga na galejo, a ti se vozi z Zoro — gleda naj te, škriplje . . .“

„Zakaj si to storil?“ zaplamti Ivan. „Le, da naložiš še večjo butaro na moja ramena. Poštene so moje misli — kaj mi podtikaš?“

„Hahaha! Poštene misli! Kdo jih nima! Pošteno plača vsak Benečan svojo zabavo — tudi ti jo boš... Z Mocenigovim denarjem. Generalova prijateljica dobi še vedno moža, Ivan. Bodi vendar moder — očetove barke je razbil vihar — ti imaš starše, nečake. Ne zabi, da ti ne brani nikdo nedolžne zabave . . . Bodi moder, Ivan. Je vredno dekle, ki se pritepe samo k moškemu — ki se ti obesi na vrat — je vredno ene same solze tvoje poštene matere?“

Trda beseda. Zaman čaka Zora za zaveso, da izpregovori Ivan. Vidi ga bledega, utrujenega. Še to! Ona sama je hotela spregovoriti besedo slovesa. Hotela je vzeti s seboj ponosni spomin, da jo ljubi plemeniti Benečan, da jo je hotel pokazati svetu kot svojo nevesto in ženo. A zdaj ta sramota! Skozi red sob je hitela do svoje. Krvav oblak se ji je zgrinjal pred očmi. Tulila bi, kričala, razbila vse v besni jezi. Kaj ni ona Senjaninova sestra? Kaj ne žali bratovega spomina, kdor žali njo? Domov — v Senj! Tam živi še čut za čast. Slednja roka se vzdigne, da maščuje čast Juriševe sestre. Pridejo, popalijo Benetke, rešijo Milanšiča. Iskra bo njena beseda, ki zažge dom hinavščine — marmorne palače. Domov! Rano v jutro odide barka na Krk. Zora se obleče v Cecilijino črno obleko se splazi zvečer iz dogane in prenoči pri cerkvici della Salute. Tako je ne najde nihče — nihče je ne ustavi s sladko, hinavsko besedo . . .

(Dalje.)

Kako je vse drugače zdaj!

Zložil Anton Medved.

Ko sem pred leti videl tvoj obraz,
obhajala je zemlja zlati čas,
na tvojih ustnicah so cvele rože,
belina je sijala z gladke kože.

Umirali so vitezi zaté,
kot sužnji ti poljubljali roké,
poklanjali cvetice ti odbrane
in prstane in grole in uhane.

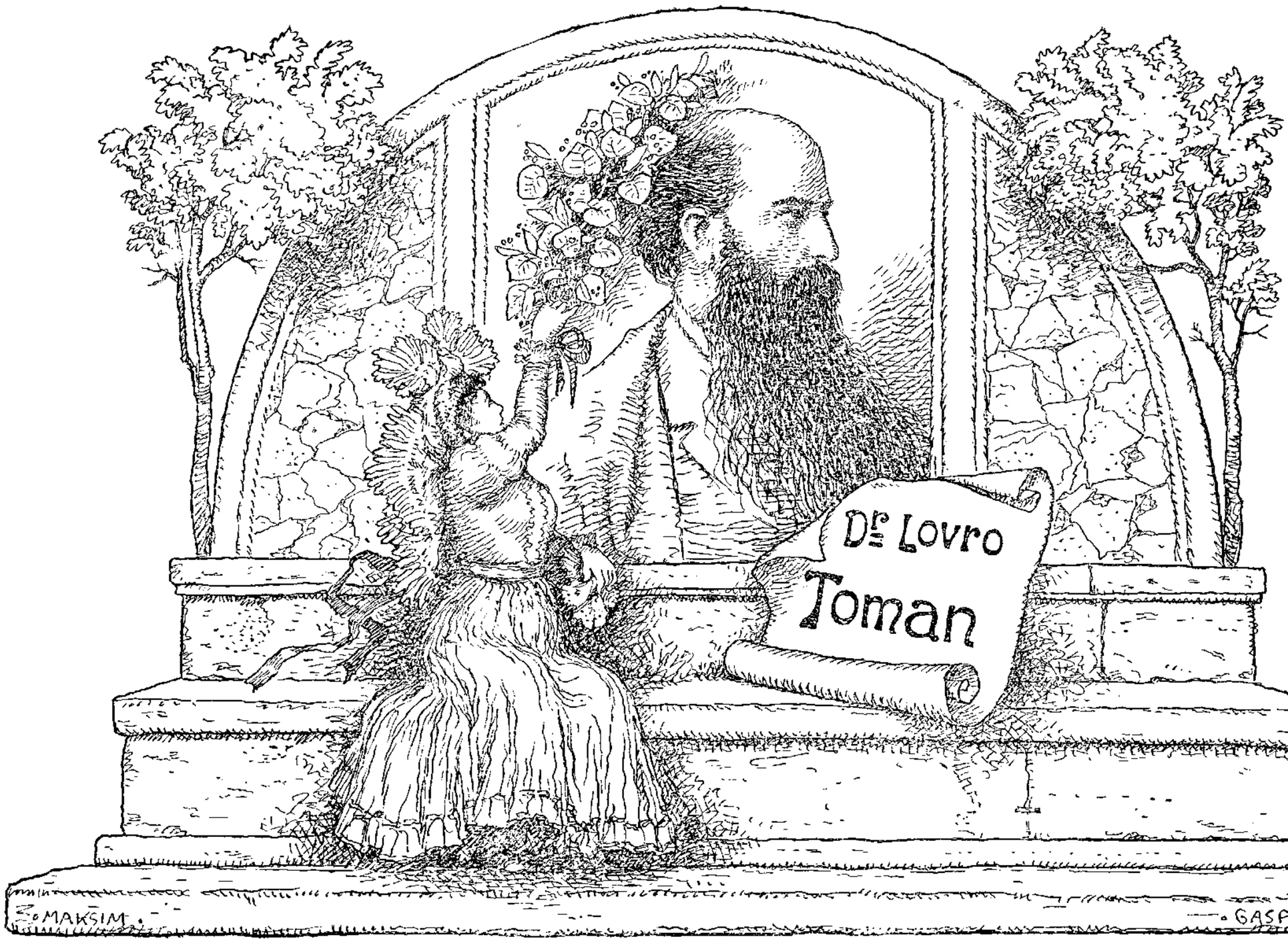
Dekle, kako je vse drugače zdaj!
Le nekaj let — in potemnel je raj.
Razpršila se je častilcev vrsta
in šla v pustiv do Pešte ali Trsta.

Ostal sem sam — nekdaj preziran drug,
in tožen zrem, kako je časov plug
začrtal temne brazde v tvoje čelo
in bol zapičila ti v prsi želo.

Nekdaj od sladkih cvetov mamljena,
kot vrt pozimi zdaj osamljena,
s ponosom onemoglim skušaš skriti
solzé, ki gorke silijo v oči ti.

Čemu! Iz boli vodi rešnja pot
edina marsikdaj — v samote kot,
in gorka solza rane marsiktere
bolj nego vir besed hladilno pere.

Ukradli so ti blaženi spomin
mladosti kratke z bleskom dragotin,
pustili veternjaki le solze ti.
A če so vzeli tudi te — gorje ti!

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XXII.

V noči tistega dne je hodil Foscari po Piazzetti in se oziral na arkade dogane. Hodil je naglih korakov, razkrite glave, krilil z rokami, vzklikal. Ob njegovem vzkliku je dvignil fakin pod stebrovjem glavo s kamena, zganil se je gondolir iz gugajoče se postelje, pogledala straža pod arkadami. Kaj je generalu Foscariju? Ali mu ni trdna glava na ramenih? Oj Foscari — prijatelj ljudstva . . . Slabi so tvoji, slabi naši računi. Z glavami plačujejo beneški plemiči ljubezen do ljudstva . . . Prokleta signorija, praviš? Da, da! Prokleta — stokrat . . .

Prokleto vse! klikne Foscari, hodi, se ozira na arkade. Tam stoji bela postava. Sestrino oko mu sledi. Oko sestre, ki je podla in slaba, kot so oni vsi, kot je tudi on sam, Ivan Foscari, general ljudovlade, ženin Mocenigove Klare. Prokleto vse! Ni svobode, harmoničnega razpoloženja duha. Razočaranje povsod. Za njim — pred njim — viharni dnovi. Takozvana čast, nazadnjaški nazori slabotnih duhov — kako prazno, posmeha vredno je bilo vse to njegovemu upornemu duhu. Sovražnik signorije, prijatelj teptanih in zatiranih, je snoval drzne čine. Modra signorija! Kako je ukrotila uporneža? Sod olja umiri valove — njega so utolažili z generalsko častjo. Smešen sebi in drugim se je šopiril v generalskem klobuku, sedel pri doževi mizi, izpolnjeval signorijine ukaze, se privadil ostrih oči Klare Mocenigove.

Pa je prišla . . . Bleda, krasna. Prosila je zavetja. Ni iskala, ni kazala ljubezni. Ohraniti je hotela samo svobodo volje. Leta je čakal nanjo. A Senjanka je ostala ponosna tudi v doževi palači. Neznosna mu je postala Klara. Cele ure je sedel v bližini Senjanke. Razlagal ji je lepoto italijanske poezije. Ona pa ga je odvedla od visoko razvite italijanske kulture s preprosto pesmijo pastirja . . . Mož vojne je zasanjal idilo miru:

Ziblje se klasje, vršiči visoke koruze se majejo v vetru. Drhti trsje, žare paradižniki, polni so mandeljni, blagoslovljene oljke. Med poljem in vrtovi

na Giudecchi stoji bela in sveža njegova letna palača . . . V njej tiha sreča. Pride jesen. Gibljejo se pridne roke. V širokem slamniku, ves prepoten, prihaja nekdanji general Foscari domov. Vitka, visoka, polnolično dete v naročju, ljubezen v očeh, kipeča zdravja, mu prihiti Zora naproti. Po skromni večerji sedita z otrokom pri razgledu na morje. Hite tam barke. Za blagom, za častjo. On pa objemlje ženo, poljublja dete, poje pesem o sreči poljedelca.

Tako idilo miru je zasanjal vojaški mož. Da jo uresniči, bi moral biti previden, neomajen. Toda kot izbruhne vulkan pogubonosno lavo, je izbruhnil on ob Venierovem roganju svojo namero . . . Neomajen je hotel biti. Pa kot se ohladi lava v naglem teku — tako se je ohladil njegov ogenj ob materinih solzah. In on, ki je slavil Zorin beg kot čin neuklonjene ženske duše — on mož . . . Že v dogani, ko se je zavzel za Zoro ob prihodu Venierovem . . . Prosila ga je Cecilija, mu dokazovala: Roditelji na robu propada — očetove barke ponesrečile — porok Foscarijevih dolgov Mocenigo. Ali more pustiti sin, da gre sivi oče s sramoto s sveta? Ali more prenašati težo materine kletve? Radi senjske deklice, ki je sicer plemenite, ponosne duše in rodbine, ki je slavna med Uskoki — toda v očeh Benečana preprosta kmetica, brez dote in prijateljev . . .

Govorila sta Cecilija in Venier. Zore ni videl popoldne. Nista ga pustila svak in sestra do nje. Odvedla sta ga v očetovo palačo. Tam so silili vanj . . . Prosili, grozili, obetali so roditelji, Mocenigo, dož, Venier, sestra. In on, klaverni junak, se je uklonil moči dejstev . . . A če vzame siroti, ki je pribežala zaupno k njemu, častno, srečno prihodnost, je njegova dolžnost, da jo preskrbi kako drugače.

„Kaj naredimo z Zoro?“ je vprašal sestro, ki je ljubila Juriša. Odgovorila mu je dožinja . . . Dobro je podpihala mati sicer tako blago Cecilijo . . . O, dož ni zvest soprog. Ljubše od duhovitih Cecilijinih besed so mu naivne besede preproste deklice. „Zora,“ je rekla neodločno Cecilija — „gre lahko domov — nazaj . . .“

„Nazaj?“ je povzel naglo dož. „To ne gre. Stroge so uskoške postave. Doma čaka pribeglico sramota. Pritekla je k nam. Škoda, da uvene za senjskim zidom. Naj ostane v dogani. Naj kratkočasi mojo drago, lepo soprogo s pesmami o junaku Jurišu . . .“

„Polno dela je v dogani,“ je presekala gospa Foscarijeva zetu besedo. „Kaj bi poslanjala Senjanka po dvoranah. Če je že ne maraš poslati domov, k njenim ovcam in ušem, pošlji jo vsaj v kuhinjo, Cecilija.“

„Zakaj ne bi šla nazaj?“ je stisnil stari Foscari obrvi. „Če si, Ivan, dal besedo, da jo obvaruješ pred neljubim ženinom, si te besede rešen. Ženin Milanšič je v ječi. Ne bo se mu mudilo domov . . . Brat je mrtev, dekle svoja gospodinja. Zdrava je, močna; dobi si doma drugega ženina.“

„Čemu naj si išče Zora ženina drugod? Dosti jih je v Benetkah. Če je mislilo dekle v svoji preprostosti, da je dobra za soprogo benečanskega patricija — ji tega ne smemo šteti toliko v zlo . . . Sirota je — doževa dolžnost je, da ji preskrbi ženina.“

Tako je rekel dož. Ironično se mu je poklonila tašča, sicer tako dobra gospa Foscarijeva: „Vaše gospostvo ima res plemenito srce. Gotovo bo benečanskemu dožu lahko preskrbeti siroto. Najde se trgovec, neplemenit meščan, ki jo sprejme tudi iz druge roke. Le prepusti, Cecilija, dožu skrb za siroto . . .“

Zatajene misli so se brale vsem na obrazu. Sramota in greh . . . Govorili so naglo, gestikulirali strastno. Rodbinski svet je postal rodbinski prepir. Tenki ustni zažeti, hud blesk v ostrih očeh, je molčala samo nevesta Klara. A njen molk se je zdel Foscariju groznejši kot vse pretnje drugih. Mocenigo je rekel naposled kratko upornemu ženinu: „Daj besedo, da ne poročiš Senjanke — drugo je vse v redu!“

Da je ne poroči . . . Podel izhod, vreden podlega človeka. Pa Mocenigo je govoril kot izkušen mož . . . „Daj besedo,“ je šepetal lisjak Venier, mu je namignil dož. „Besedo izgovori samo, da je ne poročiš — ljubiti jo smeš.“ Na čelu vseh se je videla sramotna misel, temnejši je postal Klarin obraz. Ona ni odobravala, kar odobrujejo vsi, njen pogled je bil nož, ki je pretil Senjanki. Vse je bilo nizkotno, grozno. In on, ponosni Foscari, je dal besedo, da ne poroči Senjanke. Dal je besedo, da bo razžalil odslej vsak njegov pogled Juriševo sestro, ker bo zahteval ta pogled ljubezni, katere ne bo blagoslovil svečenik. Padel si, Ivan, globoko si padel . . . Ali bi ti delal tako, da živi Zorin brat, njen ljubosumni varih? Aj, nisi ti senjska skala, nisi Juriša . . . In Zora je ženska. Pripravljen je dom na Giudecchi. Brez blagoslova, brez svatov povede nevesto vanj. Nebo bo svečenik, zvezde priče. Molči naj sodba sveta — sodi naj Bog.

Gondolo je bil pustil pri Piazzetti. Gondolo z lepim baldahinom, baržunastim sedežem, svilenim zagrinjalom. Zaspala je Venecija. Dožinjin brat je smel skozi dožinjine dvorane, je trkal na Zorina vrata.

Dolgo ni odprla, se ni oglasila. Pa klical jo je s sladkim imenom, izlival žareča čuvstva v vroče besede. Obstal je, ko je odprla vrata in stala tu v svitu svetilnic visoka in stroga v črni obleki žalosti.

Žalosti za vojvodom, katerega ime in poštenje je ostalo neskaljeno . . .

Zavzet je strmel vanjo. Ali kaj ve? Zakaj je užaljena? Preletel ga je srd. Pa saj ga ljubi, ga mora ljubiti. Privrela je zopet iz duše reka strastnih besed . . . Mrzlo ga je odbila Zora: „Ne vznemirjajte se, general Foscari. Imeli ste neprijetnosti? Radi uskoške kmetice jih ni bilo treba, plemeniti signor. Domov grem. Zahvalim se za vaše gostoljubje. Plačam vam s srčno krvjo. Dajte mi — to je moja zadnja prošnja — dajte mi mojega ženina, brinjskega stotnika Milanšiča, iz ječe. Radi mene je prišel vanjo stari junak. Bratova senca grozi vam in meni, Foscari . . . Dajte mi nazaj ženina, da se vrnem ž njim častno na dom. Vrnite mi moje upe, mojo čast mi vrnite, don Foscari."

„Tako mrzla, Zora? Ne bodi taka. Domov hočeš? Pri meni je tvoj dom. O časti govoriš? Kaj ni ženski čast — ljubezen? In jaz te ljubim, Zora. Nimam, ne morem te poročiti, pokazati svetu kot svojo ženo. Pa Bog je zvezal najini duši, Zora, ko sva se videla prvikrat. Moja si, zlata deklica. Idi z menoj. Gondola čaka. Čakajo posli na Giudecchi. Vse je prenovljeno v moji vili, vse čaka tebe, kraljica vil. Idi, Zora. Dražji kot poročni bo tvoj venec. Moja kraljica boš . . ."

Vrele so besede iz dna duše kot lava iz vulkana. Mrzla je ostala Senjanka. Strogost njenega čela se ni izpremenila, hladno je odbila roko, ki je hotela objeti deviško telo.

„Vaša? Brez blagoslova in časti, don Foscari!" se je nasmehnila ledeno. „Nikdar! S kakim čelom stavite Juriševi sestri take ponudbe! Odpri se zemlja! Da je hotel Juriša — toda on je varoval vašo čast . . . Čujte, don Foscari: Niti žena Benečanova ne mara biti Senjanka. Pes je in ostane Benečan. Žal vam je, da bi odšla v časti. A ko se me nasitiš, podlež — me pošlješ sam! . . . V naročje ti pade Senjanka, kadar hočeš? Varal se je Venier, vara se dož. Senjanka pljune na vas . . . Senjanka gre — a se vrne strašna . . ."

Obrnila mu je hrbet. Jeza je zakipela v njem. „Nikamor ne pojdeš!" je zagrozil. „Ženin Milanšič ne zagleda nikoli svobode. Tebi zabrani straža izhod iz dvora. Zaničuješ mojo ljubezen — uživaj mojo jezo."

Šel je in ni ga klicala nazaj. Ustavila ga je sestra, tolažila, češ, da minejo Zoro muhe, preden pride dan.

In zdaj hodi po Piazzetti, se ozira na arkade. Če ne stopi skoz visoka vrata, mu pomigne . . . Ni je? Le sestrina beloodeta postava sloni otožno tam, po morju prihaja gondolirjeva pesem. In kipi jeza, vstaja želja po maščevanju. Senjanka prezira ljubezen benečanskega generala . . . Kneginje so se mu že ponujale. Domov hoče z Milanšičem? Še težje okove ukažem obesiti na Uskoka. Ne bo več videl Senja, ne bo objemal Zore! — Stražam dogane je prepovedal pustiti Senjanko vun. O, ne bo prosil Foscari uskoške ljubezni. Venecija, čast vekov, le tvoji slavi bo živel odslej tvoj sin, preganjal bo uskoški rod — pozabil, da je ljubil hčer tega rodu.

Zavela je tramontana . . . O težko, Foscari, težko! je šepetala razgretemu. Pomladne dni boš slišal tenko škripanje vezenih opančičev, nežno žvenketanje upletnjakov. Videl boš v duhu biserni blesk sivih oči, tenke obrvice na belem čelu. Cvetelo bo, dehtelo . . . Zavel bo duh bosiljaka in te spominjal jutra, ko je prišla plaha k tebi. Spominjal te bo ljubke naivnosti, odkritosrčne vdanosti nepokvarjenega otroka.

Ne, ne — ona ne sme nikamor! Na rivi stoje barke vseh vrst. Budna je straža. Pojdi, Foscari, prepovej Senjanki pot na morje . . . Straža se je poklonila generalu. Foscari pogleda barke. Dolgo ni brodil . . . Iz gozda jamborov doni pesem stražečega mornarja: Na morje, na morje! Ostanite, hišne miši, ženske, otroci, doma. Za vas ni življenja. Le na morju je radost . . .

Vabi morje. Vidiš jadra, general Foscari! Iz Levanta, iz Francije, Španije, Istre. Drugo za drugim stoje ob rivi. Drugo za drugim odhite, ko zazori. Daj, poleti na morje, Foscari. Pozabi neljube ženitve, pozabi žaljenja. V Franciji, Španiji sprejmejo benečanskega plemiča s častjo.

Foscari je hodil ob rivi, da je vstajalo sivo jutro. Potem je truden poiskal svojega gondolirja. Ko sta veslala na Giudecco, je plavalo par bark počasi in veličastno z rive v odprto morje. Kam se jim mudi v zaspanem jutru? Dremlje še morje, spi mornar. Srečno, barke! Z vami ni mogla uporna deviška duša. Ne, Zora se prespi, zahrepeni po Foscariju . . .

Bronasta moža na stolpu sv. Marka sta naznanila deseto uro dopoldne, ko je stopil general Foscari pod arkade. Šopek v roki, je naglo prehodil dvorane, veselo pričakovanje na obrazu. Jutro je izbrisalo nemire noči. Pozabljena je jeza na Zoro, poroka s Klaro, ki se lahko odloži še leta. Foscari hoče najti pot do sreče; najde jo, ko se mu nasmehne zopet Zora zaupno, naivno. — Toda kaj stoje dečki v gručah, šepečejo! Kaj ga pogledujejo sožalno dvorjanke? Ali ve že vsa dogana za njegove neprijetnosti? K vragu! Nikogar ne vpraša, nikomur se ne naznani. Viharno stopi Foscari v Cecilijino spalnico. Tam sedita tako radi prijateljici, si prepletata lase, govorita z Jelo o davnem, o čudnem . . . Danes ni Zore. Cecilija sedi objokana na divanu, na mizici leži listek.

„Kje je Zora?“ vpraša hlastno Foscari. „Pokliči jo, Jela. Saj dovoliš, sestrica? Mali trmoglavki prinašam šopek jablanovega cvetja. Glej rožnati rob na cvetju. In ta vonj! Moje posestvo je vse v cvetju, vse dehti, da je milina. Da vidi Zora ta kras, si ne zaželi nikdar več v svoj mrzli dom. Njeno naj bo to posestvo, njeno za pogled ljubezni. Ne bom se ji več bližal z neoprezno besedo, njen prijatelj in varih ostanem. Pa kaj stojiš, Jela — kaj jočeš, Cecilija?“

„Zore ni!“

Veselja up utone v Foscarijevih črnih očeh, bolestno zatrepečejo ustnice. Cvetoče vejice položi rahlo k zrcalu, pred katerim je stala tako rada Senjanka. Pogleda listek. Ni se tresla roka, ki je napisala s cirilskimi črkami, da odide Senjanka sramoti, da pomiluje Foscarija in zahteva, da izpuste njenega ženina. Svoj lišp pusti, ker so jo gledale v njem benečanske brezstidne oči . . .

Listek pade na tla. Zora je ušla! Ko so razpenjale barke jadra, ko je vstajal dan, se prebujalo morje . . . Odšla je barka na Krk.

„Sirota! Ubožica! Kaj si bežala od nas. Kaj nam nisi zaupala. Zastrupili smo ti mlado življenje. Ti si odšla čista, nam krije čelo sramota.“

Vzdiha Cecilija, kaže bratu Zorin lišp. Foscari pogleda otožno leskeče bisere, zveneče upletnjake. Uporna, ponosna duša, kje si zdaj? Na varnem pred zasedami za njeno poštenje, v bližini Trsta. Tam biva njen in Jurišev prijatelj, Frankol. On oskrbi siroto, jo popelje v Senj, k bratu patru, k prijateljem.

Zore ni. Teman postane Foscariju pomladnji dan. Kratko se poslovi od sestre. O, tudi sestra je kriva — noče, ne more je gledati. Foscari hiti vun, izprašuje straže, rohni: „Nihče ni videl Senjanke? Ne veste, kam je izginila? Naspite se v ječi, mrcine zaspane!“

Foscari hiti na rivo. Jambor pri jamboru, jadro pri jadru. Na pot se pripravljajo, s poti vračajo barke, bregantine, gripi, feluki. Ladje za daljave, ladje za obrežno pot. Foscari izprašuje nadzornika pristana. Da, petero bark je odplulo z zoro. Proti Turški tri, dve do Dalmacije.

Petero bark . . . In on je blodil ob rivi in ni vedel, da se baš tedaj odpravlja uporna duša razžaljene Senjanke iz Benetk. O ta jadra! Da se jim je mudilo pred solncem — da so odvedla s seboj njegovo solnce . . . Foscari povprašuje poslanjajoče fakine, tajne najemnike signorije. Razjezi se: „Slabo opravljate svoj posel. Nihče ne sme priti, oditi, ne podnevi, ne ponoči z lagun, da ne bi bila obveščena o tem signorija.“

* * *

Cvetje na Giudecchi dozoreva v sad. Popoldne junijevega dne leži Foscari v mreži pod jablano. Soparno je. V belih kopah se zgrinjajo oblaki, se izpreminjajo, naznanjajo nevihto. Trudno vise veje dreves, umolknil je vsak glas v naravi. Zaprtih oken molči palača sredi vrta, sobar Gianin leži poleg hišnika pod stebri stopnic. Vse je trudno. Izmučen, truden je tudi Foscari. Truden od ugibanja, kam je prešla Zora. Ko je izginila, je drevje še cvetelo. Potem jo je iskal dva meseca. Zaman. Nihče ne ve vesti o Zori. Kam je izginil ubogi otrok? Težka odgovornost leži na duši mladega plemiča, vtisnila je svoj pečat v njegovo lice.

Domov, je pisala, da gre. Menil je, da je odšla z barko na Krk. Ali pa je našla pot v Trst, do Frankola? Foscari se je peljal po Zorinem begu v palačo avstrijskega poslanika. Nicolo Rossi je sprejel generala z napeto vljudnostjo. Vajen je bil slišati o takih obiskih le pritožbe črez Uskoke, same pritožbe.

„Ne kot general,“ mu je podal Foscari roko, „ne kot poslanec naše visoke in modre signorije, don Rossi, prihajam v privatnih stvareh.“ Napetost je izginila z Rossijevega črnikastega lica. Živo je stisnil Benečanovo roko, ga vedel v malo, skrito sobo. „Tukaj sva sama, don Foscari, in jaz sem vam na službo. Nihče naju ne sliši.“

„Nihče naju ne sliši?“ se je nasmehnil Foscari. „O vi naivni Goričan! Vaši sluge so zvesti? Mar ne veste, da ukazujejo naši statuti senatu, da mora imeti štiri vohune v vsaki poslaniški palači? Ne veste, da je general Foscari zelo slabo zapisan pri signoriji in da bo črez pol ure moj obisk in kar govorim z vami, že vse znano v črni dvorani?“

Rossijev smehljaj je izrazil, da ve vse to, a da ne pove diplomat nikoli vsega, kar ve. Foscari ga je prosil, da piše senjskemu stotniku, naj pazi na Uskoke, da jih ne zavede želja po maščevanju do nespametnih činov. Piše naj mu, da niso prelomili Benečani gostoljubja senjski siroti. Sama da je odšla. Poštena in čista. Ni treba, da bi jo sramotili Senjani, niti ni treba, da bi sledili njenemu pozivu na maščevanje. Senjski stotnik naj Rossiju hitro odpiše, kako je prišla Zora Senjaninova domov, kako so jo sprejeli. Ali še čaka siroto bratov dom, ali ne? — Tako je prosil Foscari Rossija. Užaljenost Benečana in nežna skrb ljubečega sta govorila iz teh besed. Rossi se je smehljal.

Težko je čakal Foscari poročila od Vida Gušiča, senjskega stotnika. A ko je dobil „slučajno“ na trgu sv. Marka Rossija in mu je izročil Rossi Gušičevo pismo, je prepadel Foscari: Gušič je poročal, da Zora ni prišla v Senj! . . . Tolažil se je potem, da je v Trstu . . . Ali barka, ki je prišla tisti

dan na Krk, se je vrnila v Benetke. Njeni mornarji in poveljnik so trdili enoglasno, da niso sprejeli v v Benetkah nobene mlade potnice. Kam je odšlo ubogo, nerazsodno dete?

Poročal je Gušič tudi, kako razburjeni so Senjani radi ujetega Milanšiča; da so sklenili z Brinjani, Ledeničani in Novljani zvezo zoper Benečane; da tešejo na reškem skveru zopet tri nove ladje. Ali vse to ni zanimalo Foscarija. Zora ni prišla v Trst. To ga je zanimalo. Petero bark je odšlo tisto jutro. Na Turško in v Dalmacijo. Kaj, če je odvedel hudoben človek neveščo deklico za drag denar v turški harem? Če vzdiha Zora v sramoti? Toda ne! Senjanka zna braniti svojo čast. V takem slučaju je našla smrt. Zato sliši tolikokrat v sanjah njen klic. Njega kliče na oni svet. Rad ji bo sledil . . .

Šest tednov je brodaril Foscari po Turškem, iztrošil mnogo zlata. Zaman. Zdaj je pustil vse vnemar. Ne briga se za javnost, ne za svojce. Ogiblje se roditeljev, sestre, svaka. Vseh onih, ki so ga premotili z modro besedo, vseh onih, ki so pomagali Zori v nesrečo. Prosil je dopusta in se zaprl na Giudecco. Samo pol ure je do doževega letovišča od Foscarijevega. Vendar ne obišče sestre, ne dovoli, da pride ona k njemu. Kaj jočejo zanj ti njegovi ljudje! On ostane hladen pri njihovih hinavskih solzah.

Tudi vest, da so pobili Senjani Turke na Dalmatinskem in plačali tako Juriševo smrt — ni razburila Foscarija. Vest, da je stopil don Rossi v cesarjevem in nadvojvodovem imenu pred senat in zahteval izpustitev Milanšiča in njegovih tovarišev, je izvabila Foscariju gorak usmev. Vedel je, da odgovori senat na pritožbo s pritožbo, da ne ustavi nihče Primorja lačnih senatorjev. Pride do vojne. In Foscarijeva tolažba je, da pade pod uskoškim nožem, da bo zadostil tako svoji krivici do Senjanke.

Soparno je. Goste se oblaki, od daleč se sliši grom. Foscari zapira oko — vidi v polsnu nekaj belega, ki se giblje med zelenjem. Ne v smeri vhoda, od strani, ki vodi k doževemu letovišču. Foscari se spomni, da leži zdaj Cecilija v hladni dvorani in vzdihuje. Ž njo vzdihujejo dvorjanke. Ljubosumni dož straži te vzdihe. — Čuj, nagel, tih korak . . . Ah, Cecilija . . . V beli halji, razpletenih las, krvavečih rok. Odkod tako bleda, zakaj tako prestrašena, sestra moja?

„Ah Ivan," se stisne sestra k njemu. „Vendar me sprejmeš z ljubeznijo! Ivan, grozne stvari ti povem. Pa ne zakriči, da ne čuje Gianin, ogleduh tajnega sveta. Nihče ne sluti, da sem pri tebi. Dožinja spi. Skočila sem preko ograje, si ranila roke. Grozno, Ivan . . ."

Sedel je, privil tresočo sestro k sebi. Govorila je naglo: Snoči je prišel dož nenavadno dobre volje v njen budoar. Odpustil je damo, ki je vezla ž njo oltarni prt za sv. Marka, hodil po sobi in se hihital.

„Kako da ste tako dobre volje, moj soprog!" je vprašala Cecilija, sluteč, da ji pripravlja ljubosumni soprog kaj neugodnega.

„Res sem dobre volje, ker bom ali sem v stanu, izpolniti nežno željo moje drage soproge. Vi ste vendar želeli enkrat, da bi vodili glasovitega roparja Juriša Senjanina po Markovem trgu? Na srebrni verigi! Dož upa, da vam more ustreči — in to ga veseli . . ."

Brez sape sem strmela v režečega se. — Kako vendar? sem dejala v strahu, saj je mrtev Juriša? . . .

„Ah . . . ne! Zardeli ste. Še bije zvesto srce, bije. Ne, ni mrtev vaš razbojniški vitez. Srečo ima pri ženskah. Padel je zadet od kroglje. Rano mu je izlečila lepa pašinja v Bosni. Paša Jussuf ben Izzedin je imel izvrstno misel. Hotel je narediti Bošnjakom praznik, pustiti umirati Juriša v mukah. Pašinja ga je rešila s pomočjo raje. Kako se je pomenila pašinja s pašo in če je bil Juriša tako čednosten napram njej kot proti vam — ne vem. Resnica je, da se je vrnil Juriša v spremstvu novih Uskokov v Senj, da so Senjani skoraj ponoreli od radosti. On pa od jeze, ko je našel hišo prazno in izvedel, kam je izletela golobica sestrica, kje je njen ženin Milanšič. Zdaj prisega osveto. Mi se ne veselimo novega razdejanja naših mest, preprečiti ga moramo; zato bomo povabili slavnega vojvoda v Benetke — seveda brez njegovih rdečebradcev."

„Pa ne bo prišel," se je oddahnila Cecilija, ki je trpela silno pod navalom različnih čuvstev.

„Morda vendar," se je rogal dož. „Nekaj privleče Juriša sem — čeravno ne čednosti moje soproge. Reci, Cecilija," se je ustavil pred njo — „Juriša ljubi svojo sestro zelo?"

„Zelo," je šepetala Cecilija prestrašena, pripravljena na nov udarec.

„Dobro. Radi sestre pride."

„Zora?! . . ."

„Je v ječi, moja draga soproga. Obsojena je čarodejstva. Ko dobi Juriša poročilo od tebe — pride, da reši sestro."

„Nikoli mu ne pošljem takega poročila," se je ojunačila Cecilija. „Hijene ste, ki preganjate po nedolžnem ubogo dekle. Kaznoval vas bo Bog!"

„Le utolaži se, soproga moja. Juriša dobi povabilo v tvojem imenu. Tako se maščujem obema."

„Pekel in smrt!" je hotel zakričati Foscari, ko je končala sestra. Prestrašena mu je dela roko na

usta. Foscari se je stresel, prekrižal roke, pogledal v nebo. „Sveta Devica!“ je vzdihnil. „Zora, ta nedolžni otrok, v ječi! V kateri, moj Bog, v kateri? O Zora, ne boj se! Bodi pod svinčeno palečo streho, bodi v blatu Pozzov — jaz te najdem, te rešim. Še nocoj, moj angel... Bog bo z menoj.“

XXIII.

Skoz majhno odprtino pada senca dnevnega svita v Pozze, v grozne podzemeljske ječe. Po vlažnem hodniku vejejo težki vzdihi, drsajo neslišne stopinje, rožljajo verige. Plazijo se polži, strgulje, golazen noči po zeleni steni, miši in dolgorepe podgane hitijo po tleh. Zrak je težak kot smrtno sporočilo, celice ozke kot dom smrti. Tu se ponižuje ponos, kroti upor. Genialne misli velikodušnih borilcev ljudstva se razblinjajo tu v privid blaznosti. Enakomerno padajo, tikajo kaplje raz strop... Ob zid udarja šum kanala Orfano. Smrtna pot in zibel onih, ki ječe za tem zidom.

Senca dnevnega svita pada v Pozze. Pada na skrčeno, v cunje zavito bitje, ki leži navidezno v nezavesti na mokri slami, pa se strese krčevito, ko se ga dotakne golazen. Tedaj zarožlja veriga. Enakomerno padajo kaplje raz strop. Šumi Orfano. Zunaj je solnce, ladje na Adriji se odpravljajo na pot — v mokri ječi gnije, umira Zora Senjaninova. Gnije, umira. Samo kost in kožo pokrivajo mokre cunje, v kepah krijejo skuštrani lasje rumeni obraz, odprto oko, ki zre brezizrazno v temino. Zora gnije, umira. Ne zaveda se več prav svojega groznega stanja. Nejasne se pode slike prošlega življenja pred njeno zavestjo. Včasih se zgibljejo ožgana usta, slaboten vzdih: „Juriša!“ zamre v temini. Veli roki krilita po zraku — glava se hoče dvigniti... „Mati!“ zamre drug vzdih v temini. Tam je, tam — mati... Usmev radosti bi zaokrožil ustni — a na bolečih, suhih zatrepeče le trpki usmev jetnika.

Zaškripljejo vrata. Luč svetilnice osvetli strašno ječo. Beže štrigalice, miši, pajki... Cele trume se pode po mokri steni. Ječar vstopi, pogleda jetnico. Zgenila se je — zaklicala s slabotnim glasom: „Juriša!“...

„Juriša!“ ponavlja ječar in posveti v vrč. „Da, Juriša! Skoraj se snideta tamkaj ž njim, kjer plešejo hudiči in čarodejke. Niti pokusila ni vode. Kruh so snedle miši. Skoro ne boš več klicala, dekle. Zdaj ne kliče več Foscarija, ne dožinje. Ne prosi več usmiljenja, ne grozi z maščevanjem. Da, hitro se ukrote jetniki Pozzov. Vendar gnijo možje po cela leta. A ta čarodejka, na videz tako močna — ugonobila sta jo dva meseca. Da ni obsodila serenissima naša gospoda dekle kot čarodejko — smilila bi se mi skoro. Tako mlada, lepa — a zdaj... Pa kaj ti je stari cepec... Cmeriš se? Varuj se! To so čari. Videl si umirati jetnike, vajen si tega... Ukaz signorije, ki kaznuje in varuje. Naznanim, da umira čarovnica. A čuj — ona moli...“

Jetnica poizkuša skleniti z verigo obteženo levico z desnico, šepeče: „O presveta, čista Devica...“

Ječarjev kamniti obraz se zgane. Sršeči sivi brki migajo, jastrebje hude oči so vlažne. V srcu se mu budi neki davni spomin... Sklone se, pomoči roko v vrču, pokropi jetnico. Z besedami: „Bog te reši muk, ubožica!“ odide naglo iz ječe. Ne vidi, da se je pridvignila Zora, ne sliši njenega klica. Kaplje, ki so padle na lice, so jo osvestile... Za hip se vidi zapuščena, umirajoča v ječi, daleč od rodnega doma. Grenkost ji skrči srce, srečna nezavest jo zagrne, slike minulosti se vračajo — jo vodijo do dne, ki jo je vrgel v skrito ječo.

Zopet vidi, kako vlečejo Milanšiča v ječo, sliši njegovo kletev, ki se uresničuje tako grozno. Zopet čuti v srcu nož, ki so ji ga zasadile tisti nesrečni dan Cecilijine in Venierove besede. Divjala bi, razbijala. Kaj ni ona Zora, Senjaninova sestra? Divjala bi — razbila vse... Pa so tako težke roke, noge... Ah — to so verige... Tako mrzlo plazi po nogah, rokah... Ah — to je golazen... Vse noči je stala — zato so tako trudne njene noge. Vse noči in dni je krilila z rokami, da odpodi gnusobo. In verige so tako rožljale... Zato so zdaj trudne roke in glava... Ah, in ni matere, modre stare Orlovičke, da skuha hčerki zdravil, ni brata, da jo tolaži, ni Stane, ne Milke, ni dobrih kum in sosed...

Kaplja za kapljo pada raz strop. — Zora čuti zopet grozne slutnje tiste zadnje noči v dogani. Juriševa sestra, v Benetkah si, v uskoški ječi! Svareč glas ji je šepetal te besede. Tolažila se je, da je ta njena zadnja noč v Benetkah. Da odide z barko, ki gre rano na Krk. Proč mora, preden pride on s prelepimi očmi, proč, da ne vidi hinavske Cecilije. Kaj ko bi počakala zunaj dne? A zunaj so biriči, Zora — tu v dogani si varna.

Tisto noč je bilo, ravno tisto. Trkalo je boječe. Tako trka ljubimec, ki je razžalil dekle... On! Foscari! Kaj ukreneš, Zora? Molči, naj odide. Trka in prosi? Prav! Naj izve Zorin sklep. Izvedel je... A ko je padla zavesa za najlepšim Benečanom, ko je ugasnilo solnčno oko, je trepetalo Zorino srce bolesti. O težko! Odslovila si ga z mrzlo besedo. Nikoli več mu ne zreš v blagi obraz. Žal ti je? Ženska si, Zora, ženska, nevredna bratovega imena. Ojunači se, bodi kamen.

Kaj je rekel? Grozi? Kdo ubrani Juriševi sestri pot? Prisveti, zora nebeška, da ne vidim več doma uskoške sramote, da stopi Senjanka čistega čela

pred Senjane. Sabljo v roki poleti sestra, ki bo živela odslej le bratovemu spominu, na kraj njegove smrti. Sabljo v roki umrje na čelu junakov. Za uskoški rod, za naše morje. Tako umiri tvojo srdito senco, Juriša.

Kaj je izbruhnila tista noč vse svoje pošasti? Prihajale so iz dvoran, tapale so po hodnikih. Sence brez glav. Krvave glave so plavale po zraku. Uskoške glave. Marka Posedarskega, Vulatkoviča in drugih. Miže, s steklenimi očmi. Nekaj hočejo povedati. Glej, v kotu je zrastla visoka, koščena postava. Riše se obraz — odpro oči . . . Mati! . . . Kaj namiguje, svari s prstom? . . . Glej klečalnik. Na njem Ivo v vroči molitvi. Kaj pomeni vse to? — Na kolena se je vrgla deklica, zakrila glavo. Tako, v molitvi, je hotela počakati dne. Po polnoči je trkalo. Dožinja, ali privid?

„Zora — saj vem, da ne spiš," je šepetalo s Cecilijinim glasom. „Kaj si naredila Foscariju? Zdaj hodi po Piazzetti, se ozira navzgor. O Zora! Kako malodušna je tvoja ljubezen. Nobene žrtve ne preneseš. Ko bi bil nekdo mene ljubil tako, kot ljubi tebe revež Ivan . . . Ne vprašala bi po svoji časti. Trdi Senjani! Tvoj brat mi je zagrenil življenje, a ti umoriš moje . . . Daj — pokaži se mu za hip na arkadah . . ."

„Izgini, duh izkušnjave!" se brani Zora, si maši ušesa. Vendar — težko je! Priplulo je vroče v oko in lice. Zaklicala bi bila za njim — šla k njemu. Ne žaluj, bi mu rekla, Ivan, saj te ljubim. Več kot čast in poštenje. Ne — ne! Senjanka ne sme govoriti tako. Domov! A tam te čaka prezir, tu toži ljubljeni po tebi . . . Da je šla s Foscarijem . . . Gondola bi plavala. Zora bi sedela pod baldahinom. Nad njo zvezde. Goste svetle zvezde juga. Za njo sèn pesnikov, Venecija. Pred njo tihi pas obokov.

Gondola bi plavala kot v tihih sanjah. Gondolir bi zapel pesem o raju. Zasnujte, vse želje. Utešeno je hrepenenje. Kraljica sem — ljubezen je moj venec. Gondola bi plavala. Bližala bi se Giudecca, Foscarijeva palača bi žarela v luči. Prihiteli bi posli, pozdravljali gospodarico. In Foscari bi ji izročil dom marmornih sten, krasne vrtove juga: Tu kraljuj, tu bodi srečna, moja kraljica! Druge, slajše besede bi ji pravilo, ponavljalo solnčno oko. Vedno ene in iste, katerih se ne naveliča poslušati ženska duša . . . O težko je, Foscari, težko! Žari rubin, pomenja ljubezen; ločitev, solze je naznanil opal. Klari daj rubin, srečo — meni solze, meni Milanšiča . . . Težko deklici, Majka Trsaška! Pomagaj Ti za dekliško poštenje, uskoško vero . . .

Kaj da ni konca grozne noči . . . Prisij vendar že, dan, zazori, zora nebeška . . . Težje in težje stiska strah srce. Grem k Jeli, Ceciliji — grem k ljudem, ljudem . . . Ah kaj? Grozno! Stene se gibljejo — stena živi! Kaj hočeta zakrinkana moža? Gorje! Na pomoč!

Krepko se je branila hči senjskih skal — toda izgubila je od groze zavest — in ko je prišla k sebi, se je videla v mokri ječi za politične zločince. V ječi, iz katere vodi le smrt. Kako, zakaj? Kdo je pahnil mlado deklico v tako grozno smrt? Dož? Ne — on ne. Cecilija tudi ne. Samo inkvizicija, tista strašna tajna moč . . . Samo ona. Ker je Zora Senjaninova sestra. Pa jo poišče vendar Foscari, dožinja! Strašno! Nihče te ne poišče, Zora — ker si naznanila svoj odhod. Ob Klarini roki se bo izprehajal Ivan po dogani, smejala se bo veselo Cecilija. Nihče ne bo slutil, da ti umiraš pod njimi . . .

Bežite, sence blaznosti! . . . Pa kako bi bežale . . . Bliže prihajajo, se ji reže v obraz kostenjaki: Ha, ti benečanska nevesta — hočeš, da ti zaplešemo svatbeno kolo? Oh, priklenjena v tesnem brlogu, priklenjena kot divja zver! Razpraskala bi stene, razrila zemljo — pa težka je veriga na roki in nogi. Ne spati, ne sedeti . . . Gnila, mokra je slama. Mrčes grize . . . Rožljaj z verigami, Zora, — dan in noč, dokler ne padeš trudna in ne čutiš več studa, ne bolečin. Pa bo prišel morda vendar človek do nje . . . Brez sodbe in hrane je ne puste? Da. Bliža se težak korak. Vrata zaškripljejo. Ali prihaja prostost? Star mož, svetilnico v roki, se ustavi na pragu, dvigne luč. Luč obsveti grdobo ječe. Zora zamiži. V trumah beži golazen po zeleni steni, hite miši v luknje. Luč obsveti možev kameniti obraz — in prošnja umolkne na Zorinih ustnih. To je ječar. Ne gane ga mladost, ne prošnja. Pa je človek — ljubi zlato kot vsak Benečan. — Za draga darila, čisto zlato, je pošiljala Zora ječarja k Foscariju, k dožinji. Takoj naj gre, takoj . . .

„Takoj!" se je nasmehnil kruto ječar. „Tako govori vsak jetnik Pozzov prvi dan." Postavil je vrč vode, kos črnega kruha na umazana tla in zaloputnil vrata, zaklenil. Zori se je zameglilo. Vzbudila jo je plazeča golazen . . . Slišala je, kako se goste miši ob njenem kruhu, z groznim vriskom je planila pokoncu. Njenemu kriku je odgovarjalo votlo stokanje in rožljanje . . . Kot bi prihajali duhovi jetnikov. Zašibile so se Zori noge, a gnusna, pregnusna je slama. Zopet vzdihi! Tožni, strašni! Ah, to so sojetniki . . . Čuj šum, udarjanje valov . . . O, to je Adrija! Uskoška zibel, pot do svobode — utesnjena tu v grozni kanal Orfano. In po Adriji hite barke v Senj, hite gondole na Giudecco. Kako pojo gondolirji . . . Bila bi mu sledila, Zora — lepemu, plemenitemu, in ne bi sedela zdaj tu v ječi. Pomagaj, Majka Trsaška! Reši uskoško siroto napadov malodušnosti, reši jo iz temin ječe . . .

Je dan? ali noč? Kdo ve to tukaj. Dolgo, že dolgo se zdi Zori. Opominja želodec, suha so usta. Pa gabi se ji voda na tleh, kruh so snedle miši. Ah, zdaj prihaja nekdo. Luč, človek. Kaj ni bil že enkrat tu? Danes? včeraj? Kaj vem! „Pozno prideš, prijatelj — pozno. O daj — odpni mi verige. Trudne so roke in noge. Daj — pelji me v svetlobo — omaguje mi duša v temini. Daj, povej: Je jutro, ali noč, prijatelj?“

Suho, brez zlobe in sočutja, se je nasmehnil ječar: „Oj, mlada moja! Tu ni več poti na dnevno luč. Kaj vprašaš po času? Jetniku Pozzov sta dan in noč enake veljave. Ječar sem — ne tvoj prijatelj. Kaj prijatelj! Ječar sem — zapiram in odpiram duri, prinašam hrano, naznanjam smrt. A ti si čarodejka. Pomagaš si sama.“

„Tako mi duše in Boga! Pošteno dekle sem imenitnega rodu. Da stopiš k dožinji, do generala Foscarija, pokrijeta ti vsako stopinjo z zlatom.“

„Oj dekle! Visoka imena imenuješ. A jaz imam samo eno glavo. Dožinja, general! Kako naj pride ječar Pozzov do njiju? Kot nebo in zemlja so si oddaljene dvorane dogane in te ječe.“

„A jaz hočem sodbe!“ razbesni Juriševa sestra. „Kdo me zapira, toži? Gorje njemu!“

„Aha!“ opomni suho ječar. „Tako delajo vsi prve dni. Kličejo nebo in pekel — sodbo in prijatelje. Pa to mine, dragica, črez par dni boš krotka in tiha kot drugi. Kruha nisi jedla? Še v slast ti pojde. V Pozzih se privadiš vsega.“

Zaprl je vrata, odprl druga. Zora je slišala zamolkla vprašanja hripavih glasov, ki so se odvadili govorjenja — osorne odgovore ječarja. Potem grobna tišina. Ah ne... Ko umolkne človeški glas, izgine luč, tedaj se oživi stena. Miši švigajo, škrtajo... Groza! In zunaj šumi Adrija! O Bog! Reši obupano siroto blaznosti!

Zopet ječar... Kaj pravi? Verige odpenja? Gor naj mu sledi Zora, pred mogočnega gospoda. „Foscari!“ zavrisne Zora, „našel me je — prišel pome. Slava Bogu!“

Razočarana je obstala na pragu stražnice. Ni bil Foscari, ki se ji je bližal z izrazom sočutja. Dož! Neznan ječarju je stal pred Zoro. Mignil je, zaprl vrata. Senjanka je bila sama z gospodarjem Venecije.

„Vaša svetlost!“ je sklenila proseče roke, „rešite me!... Pa saj sem že rešena, ker vidim vaš obraz. Vedno ste bili dobrohotni siroti.“

„Zora, ubožica, ne varaš se. Vse, vse storim zate. Glej, tu večerja zate — posluži se, revica — potem govoriva.“

Hlastno je jedla, pila. Vrnila se je moč, pogum. Vrnila sramežljivost, ker je tako nemarno opravljena. Naglo si popravlja lase, obleko.

„Oj ti ničemurnica!“ se nasmehne dož. „Čakaj! Svilena, zlatotkana oblačila dobiš, vozila se boš v zlatem bucentavru, če poslušaš mene.“

„Kaj meniš, svetli knez?“ se čudi Zora, drhti. Čuden je dožev pogled, žgoč. Nikdar je ni pogledal Foscari tako.

„Kaj me gledaš vprašaje, krasotica moja,“ se nasmehne dož zoprno, poželjivo in se pomakne bliže drhteči. „Zora, lepotica moja — poglej, kdo je tvoj edini pravi prijatelj: Veš, da te je vrgel sam Foscari v ječo? Da se te reši — da se poroči s Klaro. Obtožil te je čarovnije. Jaz samo, Zora, imam moč, da te rešim grozne kazni. Kaj, ali je strašna tvoja ječa, Zora? Poznaš konec takih jetnikov? Zgnijejo. Ob živem telesu jih grizejo podgane. Strašno, kaj ne! Že vidim sledove strahot na nežnem licu lepe Zorice. Kaj ne, da se ne vrneš v kraj strahot, Zora? V tvoji roki je tvoja rešitev.“

„Kaj naj storim?“

„Ne tako plašno, golobica. Izkažeš mi hvaležnost. Najprvo me poljubi!“

Burno je zavrela kri Senjanki. Nečisti dožev dih je umazal belo lice. Otemnil jo je bolj kot mrak ječe. Naglo se dvigne dekličina roka — glasna pljuska prileti na doževo lice.

„Kaj! Taka je tvoja hvaležnost? Ne veš, da te usmrtijo na moj mig?“

„Naj me! Umrjem poštena. In čuj, brezvestni, neverni mož blage Cecilije: Bog te bo kaznoval za tvoje podlosti. Ni res, da me je obtožil plemeniti Foscari. Ti in Venier sta skuhala to kašo. Venier, da se maščuje nad mojim bratom — ti, ker si pes, benečanski pes...“

Kaplja za kapljo tika raz strop. Mučne slike se ponavljajo Zori. V črni dvorani stoji pred inkvizicijo. Črno zakriti, zahaljeni sede sodniki za črno mizo. Nad njimi vise zlati venci oblasti, za njimi visi na črni steni meč pravice, pred njimi je križ, urna s krogljami.

Tiho je v dvorani. Sodniki motre mlado žrtev... „Kdo me obtožuje in česa?“ vpraša nestrpno Zora. „Predrzno dekle!“ vzklikne inkvizitor. — „Pozna se, da je Senjaninova sestra,“ pristavi drugi. „Obdolžena si čarovnije,“ pove s strašnim glasom predsednik. Čarovnije! Usmiljenje! Čarovnice zažigajo v Primorju! „Kdo me dolži? Kdo kaj dokaže?“ vpraša trepetajoča Zora. Predsednik zvoni. Vstopita soproga Foscari, vstopi Klara Mocenigova. Strast grdí obraz Bernarde, lepe Ivanove matere, ljubosumnost pači ozko lice Ivanove neveste.

V srditih besedah tožijo Senjanko. Prinesla je nemir v Foscarijevo družino — odtujila sina roditeljem, ženina nevesti. Zapeljevala je doža, začarala Ivanu, Ceciliji.

Zaman se brani sirota. Tedaj vzkipi uskoška kri. „Podleži ste, Benečani!“ vzklikne in ni vam sveta deviška čistost, ne zakonska zvestoba. Zapeljevala sta mene vaš dož in general — a vaša dožinja se je ponujala mojemu bratu.“

Kot razdraženi sršeni planejo Foscarijevi v njo. Predsednik jih ustavi. „Zora Senjaninova, priznavaš svojo krivdo?“ Mrzlo zveni vprašanje po dvorani. Mrzlo. Že davno so bili obsodili siroto. Čemu tedaj vprašanje?

„Igrate se s siroto,“ govori Zora. „Veste, da sem nedolžna. Sodil vas bo Bog, krvopije Uskokov. Donna Foscari — naj vam oprosti Bog! A vi, Klara — vi . . . Nikdar vas ne objame Ivan Foscarijev . . .“

„Molči, dekle! Odgovarjaj na vprašanja! Nedolžna si? Tortura ti razveže jezik in vzame veselje žaliti benečanske plemkinje. V Dvore resnice z obtoženko!“

Španski škorenj, šibe, tezalnica, vrvi, klešče, biči z železnimi kroglami, ki trgajo meso z života, uteži, baklje, kolo — oj, vsega ima benečanski rabelj na izbiro. In Dvori resnice se imenujejo prostori mučenja, kjer prisili muka obtoženca, da izpove. In divji, polnag je rabelj — hlapci se vesele žrtve, poželjivo motre mladenko.

„Ali jo bičamo? Ali naj ji zdrobim nogo v škornju, jo raztegnem na tezalnici, ji opečem rame z bakljami, ali razbelim klešče?“

Rabelj vprašuje, veselja žari obraz njegovih sirovih hlapcev.

Poželjive roke se iztegnejo, hočejo strgati Zori obleko z života. „Ne, ne!“ zakriči Zora obupno. „Vse priznavam, vse! Vodite me na grmado — samo ne mučite me!“

„Kdaj zažgete čarovnico?“ vpraša sladko donna Klara inkvizitorja. O kako bi uživala ona ob Zorinih mukah!

„Ne zažgemo je, plemenita donna,“ jo razočara odgovor. „Foscari, vaš ženin, bi vam ne vedel hvale za to. Imamo tudi druge ozire radi javne smrti. Pa ne bojte se, Senjanka konča v ječi . . .“

Umrje v ječi. Taka je Zorina sodba. Vročica pospeši smrt. Vročica poraja blodne slike. Temne in svetle: Belé se jadra, drčé vetrnjače. Kot lastovica, kot strela z nebes. Visok, kot hrast Vratnika, stoji ob jamboru. Zatrese se mostišče klica: Slava vojvodu junaku! Slava Jurišu Senjaninu! Hočeš ti, solnčece naše, hočeš, da poletimo in popalimo Benetke? . . . Žareča od sreče, od lepotičja, hiti sestra bratu naproti. Sliši se pesem o Zori, mladi, krasni. Blagoslavlja srečna mati otroke. Juriša, Ivo, Zora . . . Vsi so ji dragi, mili.

Čuj, strel! . . . Benečanske barke . . . Smrt njim! Čuj šumenje burje! Zaprt je Senj — izstradajo ga. In vojvoda junaka ni. Kje si, Juriša Senjanin? Kaj poje burja? O solzah žalosti . . . Benečanski gosti — visoki gosti . . . „Sprejmite,“ pravi Frankol, „sprejmite Benečane s senjskim gostoljubljem . . .“ Oči črne, bel obraz. Cecilija, Ivan. Juriša, Zora. Bilo bi, brata dva, sestri dve. Bilo bi — pa odločil je Bog.

Vrv pletejo Benečani. Za senjskega plemiča. Beži, Juriša, v gore, na morje — ne ubežiš črnim očem . . . Hite ladje. Čuj, zamolklo zveni sekira, čudno poje zvon . . . Tesar teše črno rakev — zvoni najboljši materi — benečanska mesta gore ob njenem pogrebu.

Kako vpijejo žalovalke! Ah ne — to je drug glas . . . To je pesem o mladi, krasni Zori. Poje jo stražnik mlad v kuli svetega Save, jo poje, da si ohladi srce. „Kje si, Zora, mlada, krasna? Dani se preko Adrije. O solnčen, svetel je dan, in ladje plavajo v daljini . . .“

„Kje si, Zora? Preko gorâ in morja poletim, da te vidim, da te rešim Zora, mlada, krasna. Ker te ljubim, te ne zabim, Zora, mlada, krasna. Bodi v ječi . . .“

V ječi . . . Ah — to ni stražnik, on ni pel o ječi. To je drug drag glas. To je — to je — Ivan!

Blodeče sanje zapuste v hipu bolno jetnico. Razločno, glasno sliši ob odprtini zgoraj svoje ime. In Zora, polmrtva, vzklikne: „Ivan!“

XXIV.

Dva dni za tem je rezala žena ječarja Pozzov kruh za zajtrk jetnikom in razlagala možu, ki je nalival v vrče vodo: „Slabe sanje sem sanjala, Anselmo. Ugriznil me je konj. Nekaj neugodnega se zgodi. Da te ne udari kdo jetnikov.“

„Hahaha!“ se izrine hripav, sirov smeh iz ječarjevih gostih brk. „Da me udari kateri jetnik Pozzov! Prikovan jetnik! Še zganejo se ne, če jih brcnem. Sanje so težke glave spanje. Preveč istrana ti gre v grlo in preveč tobaka v nos, Carlotta.“

„Le za svoj nos se primi, stari bedak! Sam si pijanec. Boš že videl. Še nikdar me niso varale sanje. Konj je sovražnik. Kača pomeni: piči te prijatelj. Če sanjam od zob, umrje sorodnik. Če od perila, je bolezen. Jajca, lasje so besede, uši denarji.“

„In nisi sanjala od uši, stara šema? Saj dobim zlat, ko zakopljem čarodejko Senjanko.“

„Saj še ne veš, če je umrla. Si naznanil, ali nisi, da umira? Več se brigaš za vino kot za svojo službo. Varuj se, Anselmo . . .“

„Par dni prej ali poznej — to je pri nas vseeno. Haha! Spomin! Klical je tudi pod svinčeno streho, je pravil tamošnji ječar. Klical je razločno: Zora! Pri vsakih vratih. Slišali so ga tudi Uskoki.

Tisti bogataš Milanšič je skočil na noge in zatulil strastno od jeze, ko je slišal to ime. Gotovo je klical duh rajnega brata ali matere čarovničine, ki ne ve prav kam po hčerino dušo. Oj, to so neumni duhovi!“

„Ne norčuj se iz duhov, brezbožnik. Polna jih je dogana.“

„Vem, vem. Moji jetniki so mi pravili, da se je ustavil duh pred vsako lino in zaklical: Zora. Da se je slišal udar vesla. Duhovi se ne vozijo v gondolah.“

„Kaj pa, večni mornar? Sam si ga videl, praviš.“

„Pa to je bilo na oceanu. V kanalu Orfanu se ne vozijo. Živemu je prepovedana vožnja pod smrtno kaznijo. A biriči, ki so se vračali predsnočnem v stražnico po Orfanu, so videli gondolo v kanalu. Lovili so gondolo — toda gondolir, nenavadno velik in spreten, jim je ušel. Zato mislim, da ni vsak strah strah, in vsak spomin spomin. Človek je bil, ki išče Zoro. Morda res tisti general, morda. Pa naj jo išče . . . Ona umira, je gotovo že mrtva. Vročica jo je končala in glad. Želeli so tako tam gori. Namignili so mi, da nič ne de, če pozabi star mož ječar na porcije kruha.“

„Molči, Anselmo, molči . . . Laže se gre praznih rok po stopnicah — A naša gospoda ima pasje srce. Kar je res — je res.“

„Molči — naznaniti moram tujca, ki je brodil po Orfanu.“

„Beži, bedak! Kdo bo naznanjal duhove! Beppo jih srečava dostikrat ponoči. Prihajajo strtih udov iz kamre muk, prihajajo iz Pozzov, iz rabljeve sobe. Bil je mož, ki je hotel prijeti duha — segel je v prazno in se zgrudil mrtev.“

„Kdo pa je potlej povedal, kar je mož videl, če je sam naenkrat umrl?“

„Beži, nevernik, za svojim poslom. Spomniš se mojih sanj.“

Anselmo vzame koš z vrči in kruhom. Žena sede k vretenu, prede in tlači tobak v veliki nos. „No?“ vpraša moža, ko se vrne in postavi poln vrč in krajec kruha na mizo, „je vzel vrag svojo prijateljico?“

„Morda res,“ se oddahne ječar. „Jetniki pravijo, da je hodilo nocoj čisto razločno po hodniku — da so se odprla in zaprla vrata — da je bilo slišati, kot da nese nekdo težko stvar — in da sveti drugi.“

„Težka stvar. To je duša polna greha. Čuvaj nas Bog! . . . Je mrtva?“

„Gotovo. Klical sem pri vratih, poslušal. Miši rajajo veselo — verige ne rožljajo. Haha! Koliko posla je imela prve dni z mišmi. Haha! Gosposka stvar, razvajena stvar . . .“

„Pojdi naznanit smrt,“ opomni žena.

„Kaj se mudi? Če dobe orfanske ribe eno noč prej ali poznej prazne kosti . . . Pred nočjo je ne morem vreči v vodo. Seja bo ponoči. Sporočim, zakopljem in dobim zlat.“

Zlat, je menil, da dobi ječar. Kako se je začudil, ko je stopil v noči v črno dvorano in je skočil predsednik inkvizicije na vest Zorine smrti jezno na noge:

„Že mrtva? Kaj si delal ž njo, ječar? Tako hitro ne umrje mlad človek. Pozabljal si na hrano, pasji sin!?“

„Bila je bolna — jetniški kruh ji ni dišal — in . . .“

„Bolna . . . Pa bi bil naznanil . . . Dobila bi drugo ječo in zdravila. Kruh ji ni dišal — dali bi ji drugega.“

„Vaše gospostvo mi je vendar namignilo . . .“

„Kaj? Mi! Čuvaj, suženj, svoj jezik!“

Osupel je zijal ječar v predsednika, ki se je kregal nakrat radi stvari, katero je želel sam, in pravil strastno prisednikom: „Mrtva, ko jo potrebujemo, da privabimo kletega Juriša. To se pravi umreti o nepravem času — nagajati še v smrti ljudovladi.“

„Kaj zato, če je umrla,“ je opomnil prisednik. „To ne škodi. Samo da ne izve dožinja, da ne izve nihče o tem.“

„Nihče ne ve o tem, gospoda slavna,“ je ječal prestrašeni Anselmo — „samo jaz in moja žena . . .“

„Dobro. Idi in opravljaj vestneje svoj posel.“ Ječar se je priklonil s krčevito naglostjo. „O Carlotta,“ je vzdihnil v mislih, „konj že grize . . .“

Hitel je po hodniku, da pride iz nesrečonosne bližine inkvizicije. A še bolj sta hitela dva sbirra za njim. „He, Anselmo“! sta klicala — „kam bežiš? Čakaj, poveva ti besedico.“

Ječar je kriknil in se branil. — Drugi dan je nastopil nov ječar službo v Pozzih. Med jetniki, katerim je nosil kruh, pa sta bila tudi Anselmo in njegova žena. Nihče ne sme izvedeti, da je umrla Zora. Iz Pozzov ne prihaja poročilo v svet . . . Zdaj tuli in bij, Anselmo — rožljaj z verigami, da odganjaš silno golazen — kolni in moli . . . Delaj, kar so delali tvoji jetniki . . . Ugibaj, kam je prešlo Zorino telo.

Novi ječar ni vedel za Zoro. Našel je prazno celico in vrgel Anselma vanjo. Jetnik v bližini celice je vprašal novega ječarja, kdaj je umrla mlada soseda. Anselmo ga je prosil, naj naznani, da je izginilo mrtvo truplo. Pa novi ječar ni maral, kot ni maral stari, za besede jetnikov. Zapiral je, odpiral, prinašal kruh in molčal. Tako ni izvedel nihče, da sta poprejšnjo noč Ivan Foscari in dožinja rešila Zoro — da je bil res človek, predrzen, ljubeč plemič, ki je

iskal zaprto čarodejko pod streho po Orfanu. Nihče ni vedel, da sta nesla polmrtvo po skritem hodniku v dogano. Menili so vsi, da je dožinja na Giudecchi, da ne občuje z užaljenim bratom.

* * *

Vročini poletja je ubegnila benečanska gospoda na otoke, na lepa posestva Terre ferme. Tam jim krajšajo čas vrtne veselice, regate, serenade, deklamacije in predstave. Preprosto ljudstvo pa se stiska po nizkih kočah, se peče na razbeljenem tlaku, dela po arsenalih, na molih.

Gospoda na vedni zabavi — galeje vedno na poti. Toliko uklenjenih jetnikov, toliko tujih vojakov. Z vojno grozi, vojno hoče senat. Vojno z Avstrijo, ko pošilja že čete na Špansko. Kako se trudi gospodar hrvaškega Primorja, da vzdrži dobre odnošaje z Benetkami. Signorija pa najde vedno kamen izpotike nad Senjani.

Tako je nakupil v začetku poletja Benečan Michele de Selva v Bakru vêsel, jih nakrcal in razpel jadra proti Benetkam. Moral bi se oglasiti v luki Sv. Vida na Reki in plačati predpisano lukarino. Jadral je mimo ... Zato so mu sledili carinski uradniki deželnih stanov kranjskih, ki imajo reško lukarino v zakupu. Zaprli so Michela de Selva, zaplenili mu ladjo in blago.

Nato je razglasila benečanska signorija v Zadru, da je Adrija prepovedana nadvojvodovim podložnikom. Listi po ložah, bobni so naznanili, da sme ubiti Benečan Rečana, kjerkoli ga dobi. Ubiti ga sme ali pa ukleniti za dvanajst let na galejo ...

Nadvojvoda želi miru. Velel je preiskati Selvovo zadevo. Spoznal je, da so ravnale carinske oblasti na Reki prav — da je kriv de Selva prestopka reških meščanskih pravic. Po zakonu in pravici je zapadla Selvova ladja in blago Rečanom. Vendar je nadvojvoda de Selvu odpustil kazen. Prost in zdrav se je vrnil predrzni Benečan v Benetke.

Avstrijci in tudi treznejši Benečani so pričakovali, da bo izpustila tudi signorija Uskoke, preklicala dovoljenje pobijati Rečane. Signorija pa dela ravno narobe.

Pretekli sejem v Labinju so hoteli, kot vsako leto, obiskati reški trgovci s svojim blagom. Zaradi večje varnosti so prosili labinjskega podestà za dovoljenje. Dobili so ga. A komaj razpno svoje šatore, se vržejo biriči nanje, jih pomečejo v ječe. Blago je zaplenil podestà. Tako seveda ne more biti miru. Avstrijski poslanik, don Rossi, hodi v vladarjevem imenu pred senat. Pa dobiva le licemerne odgovore: Ljudovlada, mu pravijo, da je vselej pripravljena živeti v miru s svojimi sosedi. Nadvojvoda da je slabo poučen. Vojna bo. Kuga, draginja, lakota jo spremijo kot navadno. Padale bodo benečanske glave pod uskoškim nožem. Gospoda — ona se spravi na varno, ne ve, ne čuti, kar boli reveža. Kdo vpraša reveža za njegovo mnenje in želje? Pustili bi Uskoke v miru — pustili venturine, ki beže pred zlobnimi ovadbami plačanih ogleduhov na Hrvaško. Uskoki so sicer krotki kot jagnje. Pri kupčiji ga opehariš po svoji volji. A v boju je Uskok vrag. Odere te na meh, kri ti izpije. Zlasti še zdaj, ko se je vrnil njihov vodja, Juriša Senjanin. Kaj, če pride, popali Benetke? Bil je že s krvavo svojo družbo pred letom v bližini ... Zdaj ne bo odlašal, ker ga kliče maščevanje radi sestre. Prišla je k dogaressi — izginila v dogani. Kakor jih izgine mnogo. A ne vprašaj, prijatelj, po mladi, krasni Zori — sicer se seznaniš z ribami Orfana.

Vroče je in vročina raja burne misli. Golonog fakin in ribič stiskata pest, kolne branjevec. Vedno večje doklade — ljudstvo ne zmore, vedno manj pravice — ljudstvo ne strpi. Vstane ... Pobije doža, tajni svet. Postavi si doža po svojem srcu. Foscarija! On naj vlada. Tudi njega preganja signorija. Dolgo se je skrival očem sorodnikov in njihovih obožavalcev. Zdaj je stopil zopet v službo, hodi v arsenale, pregleduje, vežba vojake, hodi k sejam v dogano. A v njegovem plemenitem licu je zarisana mučna skrb. Neka skrb žene tudi prelepo, ljubljeno dožinjo te vroče dni iz Giudecche v dogano — iz dogane na otok. In starka Vara, vešča zdravljenja in čaranja, hodi pogostoma v dogano. Kdo je bolan na telesu ali duši v krasni knežji palači? Kaj teži dožinjo? Foscarija? Migneta naj samo — ljudstvo vstane in jima vrže njune protivnike pred noge... Tako in podobno misli, govori, mrmra množica preziranih hlapcev visokega plemstva po trgih, po cerkvenih portalih, ob morju. Zbirajo se ribiči na otokih. Mreže popravljajo, opominjajo drug drugega, da so bili ustanovitelji Benetk, a nimajo zdaj človeških pravic pri oholem plemstvu.

Govori, roti se prostak, sega v roke plemiču, užaljenemu od signorije. Poslušajo ogleduhi, nosijo poročila v levje žrelo. Danes izgine ta, jutri oni besednež. Vzela ga je noč. Kam je prišel, ne ve nihče. Črno poslopje za krasno dogano molči... Nezadovoljnost ljudstva raste.

Vse govorice trga, rive, gostilen, vsako skrito mnenje, izgovorjeno med varnim zidom domače hiše — nesejo ogleduhi tajnega sveta v črno dvorano. Nihče pa ne pove zakrinkanim sodnikom Venecije, da straši po dogani nov strah. O starih, kdo bi govoril! Često hodijo po dvoranah, po hodnikih, se prikazujejo pod arkadami, sence brez glav, kostenjaki v beli rjuhi, črno odete žene ... Ta nosi glavo v roki, ta kaže zevajočo rano, drugi zdrobljene ude ... Včasih za-

plešejo — kegljajo z glavami, se reže brezglasno. Hodi mimo njih, kot da jih ne vidiš, prijatelj! Sicer ti steró kosti, te zmeljejo v solnčni prah. Hodi mimo in molči! Ne pravi, da nosijo sence znane obraze — obraze žrtev, ki so izginile nakrat iz srede rodbin. Molči — strog je ukaz — sicer izgineš tudi ti . . .

Molk o strahovih v dogani je zapovedala inkvizicija. Zato ne izvedo v črni dvorani, da se prikazuje duh mlade Senjanke, krasne deklice, ki je kratkočasila benečanski dvor, potegnila oči generala Foscarija nase in izginila v pomladi . . . Rekli so, da je ušla iz dogane, odšla preko morja, v skalnati dom. Kako je iskal, izpraševal don Foscari! Kdo je še ušel iz zaprte dogane, Foscari? Bliže bi bil iskal — bliže — vprašal bi bil sbirra Mateja in Tonina . . . Če se prikazuje Senjankin duh, to je priča, da je izginila v podzemski ali podstrešni ječi — priča je, da so končane njene muke. O mlada Zora, zakaj si gledala dožinjinega brata?

Plaho se umikajo straže, ko prihaja, visoka, vitka senca. Neslišno. Zagrnjena v belo rjuho, kot hodijo duhovi, drago kamenje za vratom, zlato na čelu. Česa išče v gluhi noči? Hodi pod arkade, gleda na morje. Ustavlja se ob oknu, kjer sta sedevala z generalom Foscarijem. O mlada Zora, krasna Zora, ali te kliče želja življenja nazaj? Kaj se ne pozabi ljubezen onkraj groba?

Ne, ne pozabi se. Prve čiste ljubezni zlati žar sije v tmine smrti. Sence blaznosti sta podila v Pozzih spomin in up . . . V mrtvilu je ležala na trhli slami. Votlogleda je čepela ob njej smrt. „Zora!“ je kliknilo skoz temino. „Foscari!“ se ji je izvilo iz hropečih prs. Klic ljubljenega jo je predramil — odpodil belo ženo . . . Ugenila, vedela je! On pride po njo, on je ni zabil, on se ni poročil z drugo, njen ženin je . . . Odločil je Bog. V smrti njen ženin. Jasno je bilo to v Zorini duši — po njo pride — ne za življenje — zato, da umrjeta skupno.

Noč — tema . . . Je čakala dolgo? Sence, pregnane od glasu plemenitega moža, so se vračale — v besnem plesu so se drvile pošasti okrog nje. Kazale so ji krvavečo glavo. Čigavo, za Boga, čigavo? O Križani! To je on — Ivan! Dobil ga je Venier na drzni poti — dobil ga rabelj . . . O dajte mi pošasti to krvavečo glavo — dajte mi jo, da jo pritisnem na srce. Dajte, da izbrišem s poljubi krvave srage — moj ženin je bil pred Bogom in nikdar se ni dotaknil mojih ust . . . Sprejmite zdaj sence rajnih trudno Zoro — ah, sita je sirota teže verig . . .

Smehljajoče, mile prikazni raja so pregnale pošasti. Nežne roke so odpele verige — dehteča rosa je padala na pekoče lice. Na angelskih krilih hiti Zora v raj, v svetli kraj blaženih, kjer jo čakajo čete uskoških junakov . . .

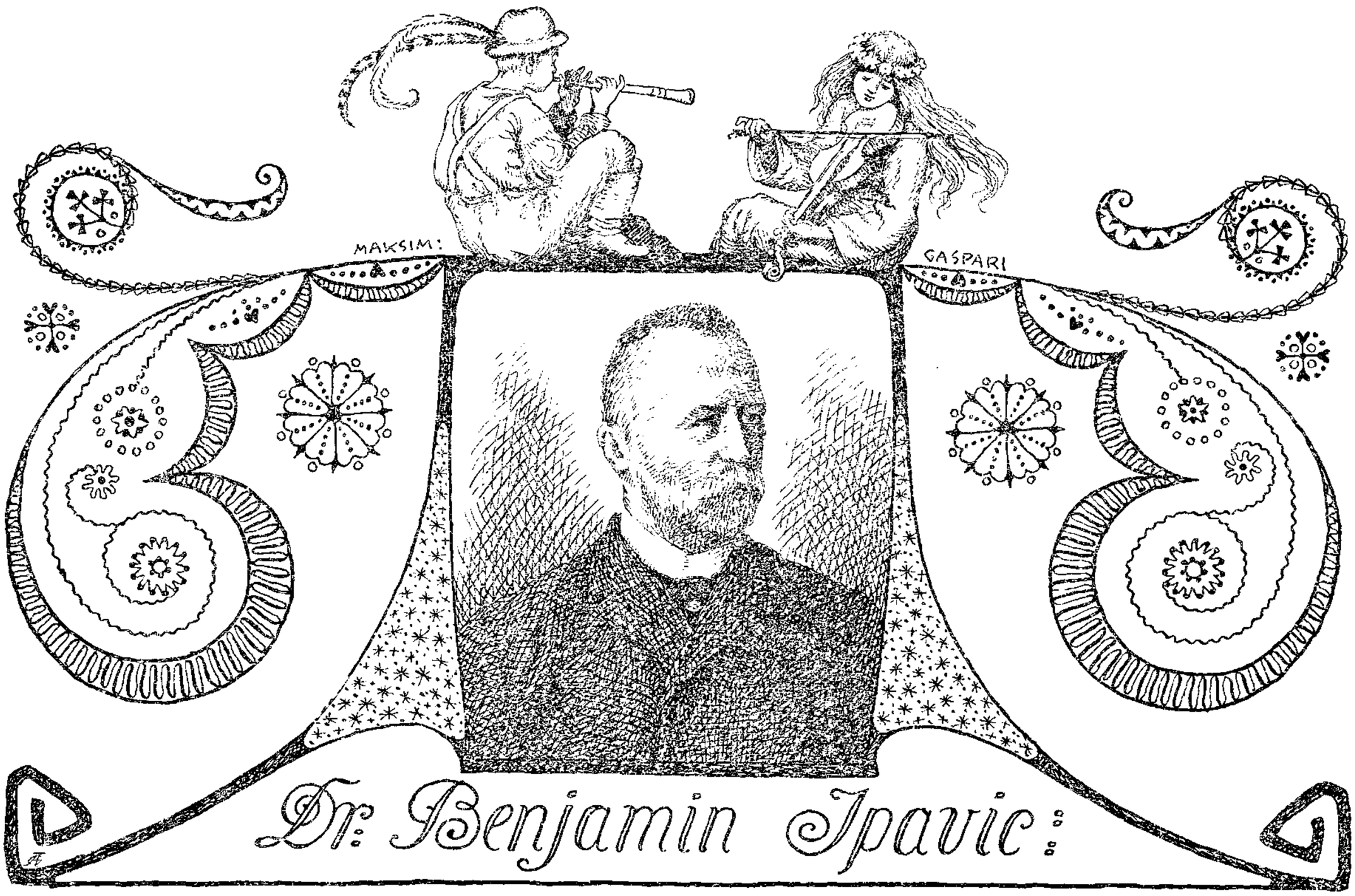
Angelska krila — bile so Foscarijeve roke. Dehteča rosa, njegove solze. Na svojih rokah jo je nesel, njegove solze so izmivale srage trpljenja, jo klicale k življenju. O čudna je moč ljubezni!

„Prekasno!“ je ihtela dožinja, ko se ni moglo privaditi Zorino od tmine oslabljeno oko svitu, ko je romal nestalni pogled od lica do lica. „Prekasno, Vara, prekasno! Umorili so ubožico — ah kaj — kaj poreče Juriša! Te uboge koščice se ne pokrijejo nikdar več z mesom — pokončani duh . . .“

Juriša? Kot v sanjah se je spomnila Zora. Kaj naj reče? Sence onkraj groba se vračajo k nam, a ne govore. „Miruj, draga,“ je hotela izpregovoriti, pa zapiralo se je oko, težak, neokreten je jezik. Le kot iz daljne dalje je slišala Jelin glas, glas druge neznane ženske.

„Ne boj se, svetla kneginja,“ je dejala Istranka Vara. „Ljubezen obudi deklico. Ljubezen krepi žive — kliče mrtve . . .“ Modra je stara Vara. Ona pozna skrivno moč rastlin in korenin, pozna tajnosti srca. O, ne umrje, kdor ljubi — ne pozabi se ljubezen. Ko stoji Zora v mesečnem svitu ob oknu in gleda na Adrijo, čuti bolečine prihodnje ločitve. Adrija se giblje, svetlika. Po njej pride visok, ponosen, njen brat. Pride, odvede sestro v zapuščeni dom. Brez srda, brez ukora pride dragi brat po pribeglico. Juriša živi! Juriša pride! Kipelo bi radosti srce Senjaninove Zore — da ne ugasne s prihodom bratovim za njo solnčno oko! . . . O, težko je! „S teboj pojdem,“ pravi Cecilija — pogleda rubin na prstu, obmolkne. „S teboj bi šel,“ pravi Foscari, pogleda opal na Zorinem prstu . . . Žari rubin, pomenja ljubezen — dožu si jo prisegla, dožinja . . . Bledí opal — izpirajo ga solze — Juriša reši Milanšiča iz ječe — in trdna je vera Juriša Senjanina . . . O, težko je! Živa med mrtvimi je mislila Senjanka na Benečana, mrtva med živimi, ko se sme pokazati samo nočne ure na zrak, ko čaka prilike, da jo reši brat tega polživljenja — mrtva med živimi trepeče pred uro svobode . . . Na niti visi njeno življenje. Neoprezna stopinja, mig — neoprezna beseda Ivana, dožinje, jo izda. Smrt, Pozzi, muke — vse je pred njo — in vendar trepeče Zora pred uro ločitve . . .

(Dalje.)

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XXV.

Vrdečih plaščih, resnega lica, sede senatorji v klopeh zbornice. Možje imen, ki so zapisana že stoletja v zlati knjigi Venecije, imen, znanih iz avstrobenečanskih bojev: Giustiniani, Memmo, Priuli, Barberigo, Contarini, Foscarini, Manzoni, Puppi, Medici, Venier, Erizzo. — Vsa ošabnost velevlasti, ki hoče kraljevati morju in kopni zemlji, se zrcali iz obrazov in besed „svèta deseterih“. Za ošabnostjo se kaže lakomnost. Trgovci so to. Neomejen je njih pohlep po zlatu. Z zlatom vladajo svet. Niti mrež, ki so razpete od države do države, so pozlačene. Na vseh dvorih delajo poslaniki, ministri, svetni in cerkveni učenjaki, krasotice — v korist Venecije. Saj je na svetu vse naprodaj. Verižica, plemstvo — ukloni ljudovladine protivnike. A ne vseh, oholi senatorji! Barbar je bil, junak znanega imena, ki je odklonil vaše plemstvo. Zato gore od jeze oči senatorjev, ko se spomni med razpravo njegovo ime. Zato spači strast doževo lice. Neznosen je danes Erizzo. Seja je važna. Premotriti je senatu, kako naj se vlada proti Ferdinandu. Morda dobe od novega cesarja Matija po zvijači, česar niso dosegli pri Rudolfu, prijatelju Uskokov. Morda se ognejo vojske — ali pa dosežejo s samo grožnjo od miroljubnega Matija premestitev Uskokov. Važna je seja. A dož vzplameni pri besedi Uskok tako, da še drugi ne morejo mirno razmotrivati položaja; ko tehtajo, kake posledice bi imela vojska, postane dož raztresen, menca nervozno z rokami, preklada noge, gleda Veniera. Vidno je, da težko čaka konca seje, katero je sklical sam in poudarjal njeno važnost. In kakšen je! Kot bi môre vasovale pri njem! Včasih pogleda tako prazno predse . . . Morda je srečal sence, ki hodijo po dogani . . . Tajnik ob doževi strani grize pero, večkrat premerijo senatorji svojega predsednika. Ferdinand je sporočil, da pošlje svojega komisarja v Benetke, da opozori senat na vse nedostatke.

Senat hoče sprejeti nadvojvodovega komisarja. Dož ugovarja. Ni treba sprejeti komisarja, ali pa naj se mu da strog odgovor, poplavi Primorje z vojaki, pobijejo naj se Uskoki, ki so sicer vstanu priti oboroženi v Benetke. Senj naj se požge, šuma nad njim poseka. Kaj je treba razprav, komisij. Sramota za Benetke, da parlamentira z gusarji! Koliko let se že poganjajo Benečani za krasne senjske šume. Vedno primanjkuje lesa za veliko brodovje ljudovlade, dočim je barbarom na pomoč pri njih roparskem delu. Toda oprezni Ferdinand je stavil pogoje kupca, ki noče prodati. Zahteval je 300.000 tolarjev za senjske šume. Sekati bi smeli le domači delavci. Tako si ne bi mogli Benečani prilastiti s šumo tudi tal . . . Les pa se dobi za tak denar tudi od drugod. Da bi bil ustregel Ferdinand ljudovladini želji in premestil Uskoke od morja, bi se morda še udejstvila kupčija za šume. Pa cesarska vlada je hotela baš z obdelovanjem in prevažanjem lesa odvaditi Uskoke dosedanjega nemirnega življenja ter jih priučiti na pošteno delo in zaslužek.

Zaman so bile tedaj poti generala Kisla in posredovanje senjskega škofa Marcela. Skoraj bi bilo iz pogovorov nekaj uspeha, ko se je zavzel za stvar sam papež. Njegov svèt so poslušali radi v Gradcu in v Pragi. Tem rajši, ker ni bilo — kot navadno — denarja za plačo Uskokom in so se ti bali, da jih ne spravijo v prihodnjo vojsko s Turkom. Takrat so upali Benečani, da dosežejo premestitev Uskokov iz Senja. Pogoj kupčije je bila ta zahteva: za izkupiček od šum naj bi vzdržaval nadvojvoda v Senju redno posadko. — Na tako zahtevo pa so poskočili cesarjevi poslaniki za sto tisoč tolarjev. Rekli so, da se ne izplača prevzeti in vzdržavati posadke za manjšo vsoto, tem težje, ker bi morala taka posadka opustiti vsako gusarstvo. Benečani so hoteli nato, da jim dá nadvojvoda Senj ali kak drug kraj v zalog — toda previdni Ferdinand ni pristal. Zato pa tudi Ferdinand ni dobil denarne pomoči, katero je iskal l. 1605., ko se je uprl Štefan Bočkaj in pretil v zvezi s Turki Štajerski. Trikrat je govoril oholega Habsburžana oholi poslanik, grof Sforza od Porzie, v senatu za podporo v denarju. Pa je ni dobil. Ne samo, da so se hoteli osvetiti Ferdinandu: denar se posoja na varno, kjer nosi velike obresti, česar niso pričakovali od Ferdinanda. Kupčija je kupčija. Zdaj pa naj govori neizprosni meč. Svojat, ki sramoti benečansko zastavo, naj pogine. — Tako govori dož. Odkimujejo Giustiniani, Barberigo, Contarini. Ne boje se oni vojske. Večkrat so že vodili voje. Ni Benečanom sile za generale. Pa tudi v nasprotnem taboru bodo znana imena. Tam je Trautmansdorf, mladi Valenštein, Madaras, tam so Frankopani, Frankoli. Veliko vojsko zberemo — sredstva imamo. Dobro. Pa plačana vojska, nagnana skupaj iz vseh krajev, je slaba vojska. Uhajala bo, če bo protivnik zmagovit, k njemu. Avstrijci pa se bodo borili za svojo posest in mejo. Bolje je delati zdaj z zvijačo, porabiti v benečansko korist cesarjev mehki značaj in vpliv dunajskega škofa Klessla nanj. Napadati hrvaške bregove, pritoževati se pri cesarju na Uskoke in nadvojvoda, sipati na obeh dvorih zlato. Tako bi prišli z manjšimi stroški do zaželjenega cilja. Cesar se naveliča vednih pritožb in komisij ter ukaže nadvojvodu, da premesti Uskoke. Takrat bo padla obala Jadranskega morja — takrat pade hrvaško Primorje in obmejne dežele Veneciji v roke. Počasi, toda gotovo.

„Čakaj," sikne nestrpno dož, „a ves svet se nam roga. Saj vam pojasnuje vendar Soranzovo pismo, da je zdaj položaj nam ugoden za vojsko. Naši poslaniki nam opisujejo zvesto slabe in dobre lastnosti sodobnih vladarjev. Matija je mehkega, nesamostalnega značaja, pravi Soranzo. On vidi vse skozi Klesslove oči. Dobro, vplivajmo na Klessla, da ne bo hotel pomagati cesar Ferdinandu. Saj poudarja tudi Soranzo, da se bliža čas, ko postane kraj, radi katerega smo prelili toliko krvi, naš. Soranzo pravi: . . . In ko bi tudi hotel pomagati cesar nadvojvodu — spreten diplomat zasuče stvari tako, da ne bo mogel. Eno je, da se poje v Avstriji stara pesem: Denarja ni. Drugo: Da ni mirna ne Češka, ne druge dežele. Valovi reformacije in protireformacije se ne poležejo tako hitro. Predikanti so poneumnili ljudstvo. Protestanti se ojačijo pod slabim Matijem. Ogrska je polna uporov in vabi še Hrvate v svoj tabor. V Erdelju žugajo nove homatije. Stanovi nameravajo izvoliti za kneza Betlen Gaborja. Ta je lokav, predrzen mož. Kot sta se zvezala Zapolja in Bočkaj s Turki v dosego ogrske krone — tako se zveže tudi Betlen Gabor. In kot je drago plačal Rudolf II. z Žitvarodoškim mirom posest enega dela Ogrske, tako bo plačeval Matija. Cesar bi še pokoril Ogrsko, dokler so mu Hrvatje zvesti. Toda visokemu senatu je znana nezadovoljnost hrvaških velikašev z avstrijsko vlado. Znano je, kako se boje na avstrijskem dvoru grofov Frankopanov. Pota teh hrvaških velikašev niso več prosta, nadzorujejo se njihove stopinje, dela se jim krivica, krši njih knežja posestva, da se oslabi njihova moč. Frankopana si dopisujeta s francoskim dvorom, sta na sumu, da snujeta zaroto zoper nemško vlado, da hočeta poklicati zopet v življenje staro Hrvaško, ji pridružiti Notranjo Avstrijo, t. j. dežele, ki govore s Hrvati isti ali vsaj podobni jezik. — Ne ve se prav, ali je že razširjena taka zarota po Kranjskem in sosednih deželah, ne ve se sploh, ali je res že zasnovana. Toda drzna misel — naravna posledica oholega gospodarstva Nemcev po krajinah — je v zraku, se uresniči prej ali slej. Težko je

tudi dobiti za upor kranjskega plemiča, moža počasne misli, trdne vere. A reformacija je zmedla tudi kranjskemu plemstvu glavo. Venecija mora podpirati vsako stremljenje Hrvatov k samoosvoji, mora podpirati cesarja pri krotenju upora in se polastiti takrat hrvaškega Primorja in Kranjske, ki spada tako po svoji legi k benečanski zemlji. Mi moramo podpirati nemire po Nemčiji in Ogrski, čakati pa ne smemo, da dobe sanje in utvore obliko, da zagospodari Hrvat zopet na Adriji. Hrvaška, zedinjena s sosednimi deželami, bi stala kot trden jez zoper Nemce in — nas. Adrija je naša."

„Adrija je naša!" se oglasijo ponosno, enoglasno senatorji. Vsem seva oko samozavesti, da so udje velike države, da odločujejo o miru in vojni, o sreči in nesreči narodov. Adrija je naša, dežele ob meji so naše. Čas je, da naskočimo. Papež, francoski dvor so za nas. Uskoki so pogani, barbari — Venecija dom omike, krščanstva. Nihče ne pomore Ferdinandu v vojni z nami, svet je poln tožba o krivicah, katere trpimo mi od Uskokov. Kranjski stanovi bodo prepričani, da je začel Ferdinand vojsko iz same prešernosti, pa mu ne bodo hoteli dati ne denarja, ne vojakov, katerih tako ne zmorejo; kajti če pokličejo vsakega petega moža, vstane med kmeti nov upor. Kranjska bo naša, naš Trst, kot je že bil večkrat, dokler se ni zatekel pod avstrijskega orla. Zdaj hoče Trst, da mu pomaga nadvojvoda, da se napelje vsa trgovina vanj. To mesto hoče zalagati Hrvaško s soljo in sega tako v naše pravice. Sol je izhlapela iz Adrije — morje je naše, tedaj nima nihče pravice napravljati si ob Adriji solin. Po Adriji naj se vozi samo naša sol, samo v našem brodu. Avstrijske trdnjave ob mejah so tako slabe, da jih odpihne benečanska vojska. Naj le grozi Ferdinand.

Razvneli so se senatorji. Hladna sta ostala samo Giustiniani in Barberigo. Gledala sta ironično tovariše, ki že dele časti v Ferdinandovih deželah, doža, ki išče zadoščenja svojemu osebnemu sovraštvu. Saj je javna tajnost, da je ljubila krasna dožinja Uskoka, da je lazil dož za uskoško plemkinjo. Zaničevala ga je barbarka, ušla je iz Benetk. Zato besni dož. — Tudi Venier išče osebnega maščevanja. Vstal je od smrti Juriša Senjanin. Venier je bil kriv njegove obsodbe na vislice. Nič dobrega ne bo iz te vojske. Stala bo mnogo življenj, denarja. V njej si vodje ne ovenčajo glav z lovorjem. Lahko da padejo najboljši — lahko da izgubi Venecija ravno s to vojsko ugled pred svetom. —

Giustiniani se dvigne in dokazuje senatu, da se zmage nad Avstrijci ne izvojujejo z govori v zbornici. Opominja, da veže španskega Filipa sorodstvo in prijateljstvo s Ferdinandom. Da so Uskoki nepremagljivi med svojimi skalami. Zato priporoča, da sprejme senat nadvojvodovega komisarja in posluša njegove pritožbe. Saj je to poslanstvo znak odkrite Ferdinandove želje po miru. Po Klesslovem svetu pošlje tudi cesar dva komisarja v Senj. Feldmaršala Althana in barona Marka Beka. Štefan de Ravnach, reški stotnik, ki pride v Benetke, gre potem na Dunaj, kjer se snide s cesarjevimi komisarji. Tam pri cesarju bodo končali svoje razprave . . .

„In glejte, da nimamo vojske, preden smo pripravljeni. Pridemo lahko med španske, avstrijske in turške klešče. Mi obdelujemo pašo v Budimu — pa tudi Avstrijci znajo . . . Turek je ohol — ni mu vere, tudi ni pozabil naših prejšnjih bojev ž njim. Komisarja v Senju bodeta lahko videla naše priprave za boj. —"

„Avstrijci ljubijo benečansko zlato, don Giustiniani," odgovarja Memmo. „Mi pošljemo Turka na Ogrsko, nad Senjane. Kako naj branijo bregove in meje? Zvijača in sila, bodalo in strup — vse naj dela po stari navadi za nas —"

Živahno so mu pritrjevali senatorji. Vendar je obveljal svet treznega Giustinianija, da sprejme senat nadvojvodovega poslanika, da se zakrijejo priprave za vojno. Na tajnem naj nabira Medici vojakov po Nemškem in Švici, na tajnem je treba obdelati budimskega pašo, kranjske stanove, Melhiora Klessla in po njem cesarja.

* * *

„Vendar enkrat!" vzdihne dož v svoji pisarni, odslovi tajnika in pravi hladno Venieru: „Težko sem čakal konca seje. To so butci ti senatorji! Mislijo, da vladajo dožu. Krasna figura je benečanski dož! Nadeni si krono, ogrni škrlat in predstavljaj kneza, vladarja. Bodi poslanikom vlad odgovoren za sklepe, ki se rode v svetu štiridesetih, desetih in treh . . . Dož! Prav ima Cecilija. Prav ima Giustiniani. Ne smemo se prenagliti. Vendar mora biti vojska, saj jo kličejo duhovi."

„Duhovi, svetli dož?" se čudi Venier. „Kaki duhovi! Vem sicer, da se hočejo osvetiti Uskoki zaradi zaprtega vojvoda Milanšiča, da se hočejo polastiti v zameno zanj benečanskega plemiča. Pa ni mi znano nobeno novo grozodejstvo od njihove strani. Ali je morda ušel Juriša vislicam? Je prišel? Strogo ste zapovedali naznaniti prihod in odhod vsakega tujca in domačina. Vsako jutro, vsak večer pregledujem liste . . . —"

„Tudi liste duhov, modri admiral? Odkod pridejo, kam gredo? Venier — tako vam duše: Videli ste mnogo mrtvih — ubili jih sami v boju. Verujete v duhove?"

Venier prebledi, umika pogled doževemu, umika roke krčevitemu stisku doževih rok. Duhovi . . . Ne

prihajajo oni, ki so padli pod njegovim mečem — prihaja pa Senjanka, ki je umrla v strašni ječi. Umrla je, trpela po njegovem nasvetu. Da se maščuje Venier uskoškemu rodu, njenemu bratu. Že mrtvemu . . . Pa Uskok je zmaj, ki ne pogine. Odseci mu glavo, zraste mu nova. Juriša je vstal od smrti. Juriša straši v Venierovih sanjah, kaže na mrtvo Zoro, grmi: „Čuvaj se senjske roke!“ Ah, taki strahovi, Venier, so plod noči, vesti, izginejo z jutrom, ko se prebudiš potan in truden. — Odločno pogleda Venier doža: „Nihče ubitih se ne vrača k meni, ne! Duhov ni!“

„Ni jih . . . Toda kako sem mogel videti snoči mrtvo Zoro Senjaninovo?“ . . .

„Zoro Senjaninovo?!“

„Da,“ kima dož in pripoveduje zavzetemu admiralu, kako se je bil pripeljal radi današnje seje s Terre ferme, kjer je obiskal s Cecilijo Klaro Mocenigovo. Dožinja je bila, kot je že nekaj časa sem, izredno ljubezniva. Hotela je iti s soprogom v dogano ali pa, tako je želela, naj prenoči tudi soprog na Giudecchi. Radi regate, katero priredi plemstvo v čast dožinji in na veselje ljudstvu — in zato da vidi Foscarija — se je vrnila tudi Klara z dožinjo s Terre ferme. Zato je pustil dož Cecilijo na Giudecchi. Rajši je pogrešal Cecilijino navzočnost, nego da bi užival bližino sitne, radi malouvaževanja Foscarijevega grozno razburljive Klare. Dožinja je menila sicer, da mora govoriti s prokuratorjem dogane radi olepšave dvoran, ker hoče prirediti po regati plemstvu in ljudstvu plesno veselico. Pa dož je rekel vznemirjeni soprogi, da ji pošlje prokuratorja na otok. Dožinja je naročila soprogu, naj pogleda on sam, kako uspevajo njene cvetice. Sicer hodi Jela vsak dan gledat, če je vse v redu, ker ljubi Cecilija natančnost; a Jela je raztresenka. Morda gre samo zato rada v dogano, da se joče za gusarjem Bogdinovičem, katerega je obesila sodba v Senju. Jela ne veruje sicer v njegovo smrt, vendar joče dosti. To so ženske! Ženina ima Jela v dogani. Hišnika, mogočnega moža. Pa ne more zapustiti Cecilije, ne pozabiti Bogdinoviča. — Dožu je bilo največ za to, da ostane Cecilija na Giudecchi, ker pričakuje vedno, da se odzove Juriša njihovemu pozivu in pride po sestro v dogano. Dož bi poklical pač soprogo na dom, ko bi visel Senjanin med stebri sramote. — V mislih, kako da se prestraši Cecilija, kadar vidi roparskega viteza na vislicah, je stopal dož v spremstvu sobarja in dveh trabantov popolnoči po dogani. Prijela ga je kaprica, da je šel skozi dožinjine dvorane. Bilo mu je čudno . . . Pogrešal je Cecilijinega, Zorinega smeha. Spomnil se je, kako plačuje soproga javni smeh veselja s skritimi solzami, kako je umrla od vročice izmučena Senjanka na gnili slami . . . Cecilijine cvetice so šumele, rastle. Vprašev ale so po solnčnooki gospodarici. Iz zrcala je pogledala bleda podoba . . . Preproge je bil hišnik spravil — kot ponavadi za letno sezono — zato je odmeval dožev korak glasno po dvoranah. Plaho je gledal dož. Menil je, da stopi izza zrcala, izza stebrov visoka postava one, ki je zaničevala ljubezen benečanskega doža. Senjanke! In glej! Je bila prevara domišljije? Pred dožem so se odprla vrata Cecilijine spalnice. Zavita v belo rjuho, svetlo kamenje na čelu in vratu, stopi iz spalnice, plava neslišno mimo doža — Zora Senjaninova —.

„Zora Senjaninova?“

„Da. Plava skozi sobo, izgine . . . Nekaj sladkotajnega, nadzemskega je bilo v njenem obrazu. Venier! Nisem vedel v tistem hipu, sem živ ali mrtev. Lasje so mi vstajali . . . Čutil sem se velikega grešnika, slutil, da pomeni Zorina prikazen mojo bližnjo smrt . . . Sklenil sem takoj, da se odpovem svetu, stopim v samostan . . .“

„In sobar? Trabanta?“

„Kaj vem? Dala nista znamenja strahu. Vprašati nisem hotel. Vem li, če sta ona dva videla prikazen, ki je veljala le meni? Ubožica! Žal mi je, Venier, žal — pa nisem toliko kriv — krivi ste vi.“

„Seveda. Samo jaz. Knezi niso nikdar krivi. Pa kako vendar, da ste bili po takem kesanju in pobožnem razmišljanju vendar danes tako bojeviti?“

„Z dnevom je izginil strah . . . Zdaj ne vem prav, kako je bilo. Pil sem. Videl sem strah svojih sanj, vesti. O, dož ima vest, Venier . . .“

„Pa samo po polnoči . . . Ste dali, svetli dož, preiskati dožinjine sobe, dogano?“

„Kaj mislite, Venier — da postanem zasmeh osobja — ki lahko sluti kaj — kam je izginila Zora . . . —“

„Hm . . . Dovolite vsaj, da poprašam vašega sobarja —.“

Poklicani sobar se ni iznenadil na Venierovo vprašanje. Povedal je, da brani ukaz govoriti o strahovih. Na Venierovo jezno opombo, da bi bili morali prijeti strah, se je nasmehnil sobar: „Kdo bo lovil duhove . . . Prekrižamo se — želimo miru ubogi duši . . .“

„Vam pa pameti!“ je udaril mali admiral z nogo ob tla, odpustil sobarja in se vrnil k dožu. Po kratkem razgovoru ž njim, se je napotil admiral proti ječam. Ko se je vrnil, je klel neumnost in malomarnost ljudi. „V rokah ste jo imeli, pa vam uide, v vaši bližini živi . . . Strašno . . .“

„Kako vendar?“ vzraste dož. „Živi? Kdo bi jo bil rešil iz Pozzov?“

„Kdo drugi nego lisjak Foscari in dožinja . . . Nihče drugi ne more do Pozzov. Samo iz vaših sob vodi skrit hodnik tja.“ — Naglo je pravil Ve-

nier, da ni videl nihče mrtve Zore, da je ni nihče vrgel v Orfano. Pravil je o spominu, katerega so slišali v ječi. Tako jo je iskal predrzni Foscari. Zato ni Juriša . . . Obvestil ga je Foscari. Saj tiči vedno pri Rossiju. In nam nerazumljivi stavek v Rossijevem pismu na senjskega stotnika, svari Juriša . . .“

Dož strmi v svaka, zeleni, bledi. Ali je bil kdaj kdo tako prevarjen? Zato sta Cecilija in Foscari tako sladka proti njemu . . . Pa se maščuje obema . . . O! Dožinja se ni bala smrtne kazni, ker meni, da jo odkupi usmev njenih ust. Toda le čakaj, kača! . . . In Foscari . . . Zveza s tujo vlado se kaznuje s smrtjo. Umrjeta naj oba . . . Ha! Zato hodi Jela vedno v dogano . . . Zora je skrita varno v kraju, kjer je ne bi iskal nihče — v sobi, katero je delila prej z Jelo. O ti nedolžna, sladka soproga — zato me ni marala pustiti samega v dogano! „Hitro! Sluge! Straže! Zastavite vse vhode! Idiva, Venier . . . Lepa srna se skriva v Jelini sobi. Vrata bodo zaklenjena. Preskrbite sluge, da jih odpro s silo . . .“

Pod udarom kladiva so se odprla vrata. Velika prijazna soba je bila prazna . . . Povsod čisto vzoren red, a nobenega sledu o Zori. Dož ukaže preiskati dožinjine dvorane, vso dogano. Nikjer nič. Sluge si namigujejo, se posmehujejo: Kdo ujame duha? . . . A dož, ki sledi sam z Venierom preiskavi, potegne s tresočo roko pisan trak raz mirto v predsobi . . . Zorin trak — dokaz, da je hodilo živo bitje tod . . . Venier se udari po čelu. Ušla je še ponoči — o mi tepci! Umevno je, da je menila, da pohitite za njo. Tekla je iz dogane. Kam? Na Giudecco? V morje? Skoraj izvemo. Da ni ušla iz Benetk, je gotovo. Dobiti jo moramo. Lahko ne bo to. Vidim, da sta dožinja in Foscari modra nasprotnika. Pa pomaga nam ona, ki sovraži Zoro iz dna srca — Klara Mocenigova.

XXVI.

Trepečejo zvezde, šumljajo valčki Velikega Kanala. Ponosni domovi oholih patricijev rasto v temini, kot bi hoteli proti zvezdam . . . Naj jim one ovenčajo bela čela! Naj poje noč, naj šumi Adrija o slavi vekov — o Veneciji, veliki, krasni! Naj kliče noč svetu imena Dandolov, Farsettov, Grimanijev, Loredanov, Giustinianov!

Trepečejo zvezde, šumljajo valčki Kanala. Minljivo, minljivo . . . Padajo zvezde — tudi stebri, ki vas drže že tisoč let, palače krasnoglave — razpadejo. Vse mine, kar je okužil dih strasti. Padejo zvezde, izginejo. Pozabijo se imena Bembov, Balbov, Contarinov, Manfrinov. Iskali so svetne, prazne slave. Hoteli so gospodovati drugim narodom. Vse mine, kar je okužil dih strasti. Pride mlad orel, stere levu kremplje. Zapuščena vdova bo mogočna Venecija, zasmeh sovragov. Vse mine . . . Razumeš, donna Klara, šepet noči? Rahlo pljuska voda v marmorne stene, izmiva pragove, ziblje gondole. Noč je. Spava trg in Kanal. Ne spi strast, ne spi strah . . . Strast ti gori iz ostrih oči, strah ti pretresa mlado telo. Kaj snuješ, donna Klara, česa se bojiš? Kaj te drži nočne ure ob oknu? Sanje slave? Ženska si, potomka Španjolke. Ljubezen in čast sta napisani na tvojem ščitu. Gorje oni, ki ti žali čast, ljubezen. Gorje neukemu dekletu barbarskega rodu, ki se upa tekmovati z benečansko plemkinjo španjolske krvi. Grmada in kol, javna smrt bi morala biti njen delež. Kadar bi potrosil rabelj čarovničin pepel na vse strani sveta, tedaj bi minila Foscarijeva ljubezen. Modri dož in Venier! Nista hotela, da pogine javno čarovnica. Bala sta se . . . Ali pa je bilo dožu žal lepega života, krotkih oči . . . Umrla je v ječi. In vsako noč je prihajala, sedevala ob robu Klarine postelje, iskala z mrzlimi rokami Klarinega vratu . . . In vsak dan je stala nevidna med Klaro in Foscarijem, med materjo in sinom. Nič ni vedel Foscari, da sta krivi njegova mati in Klara — menil je, da je Zora ušla, zapustila Benetke. Nič ni vedel, in vendar se je ogibal matere, Klare, se zapiral na Giudecco. Mrtva je stala Zora med njima. Pa mrtve odpodi blagoslovljena voda, molitev. Ljubezen je last živih. — Strastno je zaplapolalo Klarino srce v upanju, ko je zapustil Foscari pred tremi tedni Giudecco, se pokazal na Markovem trgu Benečanom v veselje, se bližal Klari . . . Hinavska prijaznost, ki je zakrivala nežno skrb za drugo. O, da bi ne vedela Klara, kar je izvedela danes . . . Zora je živa, stoji zopet med Klaro in njeno srečo . . . Zora je živa, in Mocenigova čast trpi, ker se obotavlja ženin. Dal je besedo, da ne poroči Zore — ni dal besede, da je ne ljubi . . . O! Shajala sta se; njegovo ljubezen je uživala Senjanka, se smejala lahkovernosti Benečanke, ki je pobirala hlastno drobtine Foscarijeve milosti . . . Smrt naj plača obema Klarino sramoto. Smrt hinavki Ceciliji! Smrt Zorinemu bratu! Umro naj v mukah, kot se vije v mukah nocoj Klarino srce. Zakaj je prišlo tako? Da bi ne bila izvedela, kar ve nocoj! Živela bi v upu. Enkrat bi izpolnil Foscari dano besedo. In če bi tudi ne ljubil Klare — vedela bi, da ji je zvest. Pa nemogoče, da je ne bi ljubil. Plemenito dušo bi genila njena brezmejna vdanost. Spominjal bi se Zore kot pogreška mladosti. Grozno je bilo sicer očitanje vesti, da je kriva smrti bližnjice. Pa to ni bila bližnjica, bila je sovražnica. Boj je bil za žensko srečo, in ona se je branila, je premagala. Boj, nov boj se začne zdaj — poraja se nov greh. Klara ne more drugače. Zdaj se ne bori več za Foscarijevo ljubezen, benečanska plemkinja noče ostankov hrvaške sužnje. Zdaj hoče samo smrt, maščevanje.

Očetovo poročilo jo je klicalo danes z otoka v mesto. Venier in dož sta jo čakala v očetovi palači. Venier lokav, zgovoren, dož plamteč ljubosumne jeze. Vse, kar zakrivata brat in sestra pred svetom, sta ji razodela. Dož se je penil jeze, ko je govoril o soprogini hinavščini. Venier je bil navidezno užaljen nad toliko hudobijo svaka in svakinje. O Venier! Klara je čutila njegovo veselje pod tisto masko, veselje, da uniči Foscarija, ki je mlajši po letih od Veniera, večji v časteh. Klari je šepetal dobri duh: Ne poslušaj ga — svâri one — reši . . . In mir blage duše, Foscarijeva naklonjenost, bo tvoje bogato plačilo. Toda Venier je znal podžgati španjolsko kri. Smrt grozi nezvestemu ženinu, nezvesti soprogi, in Klara je obljubila, da pomore . . . Venier je dokazoval dožu, da si dopisuje Foscari z avstrijskim stotnikom.

„Zveza s tujo vlado se kaznuje s smrtjo," je rekel dož. Venier je trdil, da ni prihitel Juriša, ko so mu sporočili, da čaka Zora v ječi rešitve — a da prihiti, kadar ga pokliče Cecilija. „Smrt obema, če se snideta," je škripal dož in prebadal z bodalcem Klarino mizo. Strašen je bil ljubosumni soprog in še ga je zbadal Venier z opombo, da je poslednji ribič ljubljen od žene, samo dož je prevarjen, nesrečen. Vendar je Venier nekako zagovarjal Cecilijo; zvračal je vso krivdo dogodkov na svaka. O! Lisjak potrebuje vplivne tete za svoje otroke, le Foscari, tekmec v javnih službah, v slavi, mu je na poti . . . Ti pa si mu šla slepo na roko, Klara, slepa strasti . . . Pristajala si na Venierove nasvete, nasvetovala si sama: „Sel naj gre do Juriša, mu pove, da ga počaka dožinja v dogovorjenem kraju, mu pripelje sestro. Sel obvesti Cecilijo, da pride Juriša po Zoro. Klara bo predstavljala dožinjo in zavlekla Juriša v past. Foscari gotovo spremi Zoro in sestro. Zasačen pri dejstvu, da je rešil politično zločinko, bo kaznovan kot Benečan, ki je v zvezi s tujo vlado. Zora umrje kot čarovnica pred očmi Juriša in Foscarija."

„Zmešajte dobro te karte, Venier," se je smejal zoprno dož, „sicer nas zmede moja dobra, nedolžna soproga, ki vodi tako spretno zunanjo in notranjo politiko." — „Če nam ne zmede igre naš svak, ki lovi rajši uskoška dekleta nego gusarje," mu je odvrnil Venier. „Ukazal sem v vašem imenu, da nadzorujejo naši sluge vsak korak in vsako besedo dožinje, njene hišne in njenega brata. Zanesljivi možje preiščejo mesto in lagune, da najdejo Zoro. Posebno nam je paziti, da ne sprejme dožinja zasebno nadvojvodovega poslanika. Ne samo da mu naroči kaj za Juriša, lahko tudi da bi vtihotapila Zoro na njegovo ladjo, lahko da mu odkrije naše nakane glede vojske. Zaljubljena ženska je slaba domorodkinja. De Ravnach bo obiskal Foscarija. Sluge morajo paziti . . . De Ravnach bo hotel govoriti z dožinjo na Giudecchi. Pove se mu, da je dožinja trudna, bolna. — Če se držimo dobro, bomo uživali maščevanje, rešili dom nezvestih sinov in sovražnega glavarja. Le vztrajno, donna Klara, svetli dož! Kdor kaznuje nezvestobo, opere svojo čast — in ta se pere samo v krvi . . ."

Samo v krvi, donna Klara . . . Zato žge strast tvoje oči, zato pretresa strah mlado telo. Škoda je Foscarija, lepega, plemenitega Foscarija . . . Toda razžaljena je Mocenigova čast, in to opere samo kri — prav pravi Venier — smrt Zori, Foscariju! —

Pod svitom zvezd, pri šumljanju Kanalove pesmi ponavlja Klara prisege maščevanja. Za varnim zidom tajnega skrivališča pa trepečejo osebe, do katerih naj sežejo te prisege. Na Giudecchi bdi Cecilija, bdi Foscari. Čutita Zorin strah, a ne smeta v njeno bližino. V skritem prostoru trepeče Zora. Posluša, če ne sledi nihče njenim stopinjam — če je ni izsledil vohun v Varini koči, če ji ni sledil do dogane. Preiskali bi natančneje Jelino sobo, našli skrivni vhod . . . So dremale straže, ali so se prestrašile duha, ko je hitela Zora mimo njih? „Nihče te ne ustavi," jo je bodrila Vara, ko se je branila sicer tako pogumna Zora vrniti se v dogano. „Najvarnejša si tam," je dejala Vara. „Doževi vohuni opazujejo Cecilijo, Foscarija — povsod so nastavljene straže. Vse mesto preiščejo sbirri, pridejo tudi k meni. Vrni se po polnoči v dogano."

Jelina soba je zraven dožinjine spalnice. Tam visi slika, ki sega od tal do srede stene. Dož Enrico Dandolo. Kmalu po prihodu nove dožinje v dogano se je zadela Jela v široki okvir slike. Zaškripalo je . . . Pred zavzeto se je genila slika, stopila v stran, razkrila vrata. Vrata brez zapaha in ključavnice. Kako se jih je obradostila Cecilija! Bujna domišljija ji je naslikala grozne stvari: Mrliške kosti, tajne lepih prednic Cecilijinih, žrtve inkvizicije — vse to se skriva za vratmi. Vhod v podzemske ječe, zakladi, strahovi . . . Hlastno so hiteli beli prsti po robu vrat. Vdalo se je pod prstom, teman prostor je zazijal pred Cecilijo, oblak prahu ji je udaril v obraz, stonogi in pajki so hiteli preko praga. Ni bilo skritih poti, ne kostenjakov. Samo kupi od molov izjedenih oblek, črvive skrinje, stekleničice za lepotila. Bil je pač prostor, v katerega so metale hišne nepotrebne stvari. Precej velik, toda teman kabinet, ki se je pozabil, ko je prišla druga dožinja, in stara hišna ni povedala novi zanj. Romantični Ceciliji je bil tak kraj zelo všeč. Imela je skrivališče, v katerem se je lahko skrila težke ure obupa. Popravili, uredili sta z Jelo kabinet, pokazali ga samo Zori in Foscariju. Kdo je slutil takrat, da prinese vanj Foscari polmrtvo žrtev Klarine ljubosumnosti, materinega trdega srca. Tu je varno ležala bolna Zora, odtod se je spuščala okrevajoča nočne ure v dvorane, pod

arkade. Tu je trepetala, kadar se je ustavil ob vratih znan korak, tu je izvedela, da živi brat junak, da ji odpušča, pride ponjo. Težko čaka brat sestre, težko hči senjskih skal svežega zraka domačih gor. Dograjene so ladje, nestrpni so Uskoki, da operejo čast svojega vodja. Pod pritiskom Benečanov je obsodila cesarjeva komisija Senjanina na vislice. Vrnil se je, hodi prost. Kdo bi zapiral Juriša? Dvigne se dvatisoč mož ... Juriša čaka sporočila, da je sestra pripravljena. Da so odšli vojaki na Špansko. Tedaj udari ob belem dnevu na Benetke, reši Milanšiča, Zoro, jima pripravi krvavo svatbo ... Primorje zapoje novo pesem o Jurišu Senjaninu ...

Ne tako, za Boga! sta mu sporočili s Cecilijo. Ne hodi s pogubo nad dom, ki je ljub Ceciliji, Foscariju. Kjer je našla sirota uteho. Ne maščuješ se. Pogubiš sebe in prijatelje. Polni so arzenali, vedno novi vojaki prihajajo. Venecija se bojuje lahko na več strani. Pusti, Juriša, želje po maščevanju, ne poslušaj lažnjivih poročil, ki te vabijo med sramotne stebre glavnega trga. Veruj samo onemu, ki ti prinese Milanšičev prstan, zaročni prstan Zorin. Ne skrbi za Milanšiča. Njega osvobodi nadvojvodov ukaz. —

Tako sta sporočili nestrpnemu Jurišu. Pa ni prišlo morda sporočilo v roke vohunov? Morda vedo že v črni dvorani, da je ušla žrtev benečanske neusmiljenosti iz ječe? Ubil Bog doža! Akopram meni, da je Zora mrtva, rabi njeno ime za vabo. Rajši pogine Zora stokrat v mukah, kot da bi prišel njen brat radi nje v nesrečo ... O, da bi dal Bog in Majka Trsaška konec teh muk! Da bi živela Zora še enkrat življenje živih — ali da bi umrla. Kako težko je čakala snoči, da odvrne tihota noči nevarnosti. Dan je bil tako vroč, zrak v kabinetu dušljiv. In dolgo se niso spravili k pokoju prebivalci dogane, kar jih je ostalo v Benetkah. Uživali so hlad noči. Dolgo se je slišal v dožinjini sobi pogovor trabantov in stafierov pod arkadami. Dolgo so se slišali koraki po hodnikih. Vohuni in biriči, ki nosijo poročila tajnemu svètu. O, zdaj se odpirajo vrata na „most vzdihov“ — zdaj požira Orfano nove žrtve ... — Minila je polnoč, odbila ena ura ... Potihnilo je vse. Zagrnjena v belo rjuho, v obleko duhov, je hotela Zora k dragemu oknu na zrak. Nenadoma je stal dož pred njo ... Toliko, da ni zavpila. Smrt, ječa, muke! ... Ledeno ji je stopilo v žile, vsak las je imel svojo kapljo ... Pa dož stoji — strmi vánjo bled. Stoje kot ukopani trabanta, sobar. Senca si, Zora, duh noči! Dož ne ve ... Z nadčloveško močjo in pogumom je zgenila Zora otrple ude in odplavala s korakom duhov počasi skozi sobo ... O, koliko časa je hodila do vrat. Vendar enkrat ... Padla je zavesa, zagrnila dožu pot duhov. Z divjo naglico, kot ranjena, preganjana zver, se spusti Zora v tek mimo visokih zrcal, mimo dehtečih cvetlic. Oj! Toliko da ni zavpila ... Prijelo jo je za lase ... Birič, rabelj — ječa — smrt ... Ah ne, slava Bogu ... Mirta jo je prijela, Ceciliji drago drevo ... Še ni nikogar za njo, pa skoro pokliče dožev ukaz roj slug — vun, vun iz dogane ... Na molo — v gondolo — k Foscariju ... Stoj, neumnica! Ne smeš k njemu ... S čim plačaš gondolirja, kaj mu rečeš? Nevarnost prineseš Foscariju, Ceciliji ... Kam, za Boga? V morje? Da me skrije usmiljeno preganjalcem, da bo konec muk. Pa srce želi, želi tako zelo ... Ah, jadra, nesite siroto v dragi dom, k bratu, k materinemu grobu! V dom, ki je poln slave njenih dedov ... Ne smeš na ladje, Zora, ne smeš. Četudi te vabijo, velike in male, od vseh krajev, vseh zastav. Ne smeš! Strogo pogleda straža vsakega potnika, povsod stoje tajni sluge grozne oblasti. Mlaji z zastavami Kandije, Ciprije in Moreje štrle v zrak. Naznanjajo svetu benečansko moč. Markov stolp, Cecca, dogana — vse ti ponavlja, kar ti je pela senjska burja: Težko slabemu v borbi s silnim ... Skrij se, deklica, na portalu Markove cerkve. Skrij se! Glej, štirje vlečejo uklenjenega ... Tako bodo vlekli tebe. Pomagajte, svetniki, povej, sv. Marka, kam naj se skrije deklica sirota? Pride skoro mladi dan ... K Vari, k dobri, zvesti Istranki, ki ve za vse dožinjine tajne, ki te je zdravila z nevarnostjo življenja. — Gole noge se ne dotikajo skoro tal, frči rjuha, frlijo lasje. Tako ne beže človeška bitja, tako drve samo sence noči. Črez mostičke, preko kanalov, od gondole do gondole, po kalah in bregeh. Fant, ki vasuje pod oknom, se stisne k zidu, dekle se prekriža. Plaho se umakne birič. V zakotni ulici stanuje Vara v nizki koči. S trepetajočo roko udari Zora močno po vratih. Na njen klic se naglo odpro. Vara potegne dekle v temno vežo, zapahne, vprašuje, tolaži in zakriva lastni strah. Mirno, dekle, mirno, Vara te ne izda. Tiho, da ne sliši plazeči se vohun glasu ... Ha, trka! ... Tiho, skrij se tu — med kupe suhih rastlin. Jezus, Marija in sv. Marka! Čakaj, pokrijem te s cunjo. Pod strgano cunjo ne bo iskal lepe deklice. Trka ... Večkrat pride k Vari sredi noči imenitna signora, patricij. Rožo hočejo, ki vzbuja ljubezen, kapljic, ki krajšajo življenje ... Molči, Zora, molči in poslušaj. — Dolgo je sedel ponočni obisk v koči. Dolgo je trepetala, poslušala Zora. Benečanka, katero je podil nemir ponoči k Vari, je tožila, da je izgubila sinovo ljubezen. Klela in obkladala je z grdimi priimki ono, ki ji je ukradla živa sinovo srce in si ga lasti še po smrti. Glasno je zajokala Zora, ko je odšel nočni obisk — Bernarda Foscarijeva. Hotela je od Vare pijače, ki prežene ljubezen, njen spo-

min . . . — Z dnevom je postlala Vara Zori v zatohlem prostoru na škrinji. „Spi in molči," ji je dejala. „Grem na Giudecco." Po prestanem strahu in žalosti je Zoro omamil trud. Spanje zdravega, prostega človeka, kdaj že ne ve ona zanj! Njej ponavlja vsaka noč trpljenje. Vozi se po morju, spremlja materin pogreb, čaka brata. Vozi se po belih penah, na goratih valovih. Ladja pogiba . . . Raste breg — na njem Juriša, Ivo, oče . . . Vsi kličejo, iztegujejo roke — nihče se ne upa na besneče morje, kjer pogiba deklica. Nakrat prihiti Foscari. V čolničku se vrže med grozoto morja. Že je tu . . . Zora, kliče, moja Zora . . . Upaj! . . . Ha, kak smeh iz valov . . . Pošasti se smeje, oblasti temin, ki spe v globini . . . Zazija prepad — Foscari izgine . . . Prikaže se velik čoln . . . To so Uskoki . . . Juriša . . . Vejejo peresa, vihrajo bunde, krvavo je nebo . . . Gori Karin, Zora . . . Vetrnjače so polne blaga. Zdravo, solnčece naše! Juriša, naš knez! Ah! . . . Uskoki se izpremene v sbirre . . . Zora beži po Benetkah . . . Biriči ji sledijo, iztegujejo roke . . . Z groznim krikom plane pokonci Zora. Vara stoji pred njo. Bila je njena roka, ki je prebudila kričečo. — Prinesla je pozdrave in navodila. Cecilija se je silno prestrašila, ko je izvedela Zorino nezgodo. Tolažila se je z doževo praznovernostjo in menila, da je Zora najbolj varna v dogani. Če pove dož kaj o dozdevanem strahu Venieru, pošlje ta gotovo vohune, ki preiščejo vse mesto. Zora naj se vrne pogumno po noči v dogano. Saj se ne dotakne straža sence noči. Blizu je dan Zorine rešitve, pa le v dogani se bo pridružila lahko de Ravnachovemu spremstvu, ki pride z nadvojvodovim poslanikom na regato in na veselico v doževem domovanju. — Trepečejo zvezde, šumljajo valčki Velikega Kanala.

Noč poje pesem o Venecijini slavi. V palači Mocenigo trepeče Klara v strastnem pričakovanju — v dogani trepeče plaho preganjano dekle. Težko slabemu, ki se bori s silnim . . .

XXVII.

Na rivi degli Schiavoni se je usidrala bregantina z avstrijsko zastavo. Vsak dan prihajajo v Benetke brodovi vseh dežela, zastave vseh držav. V živahnem vrvenju na rivi ne obuja benečanske pozornosti ne ladja, ne tuja noša. Vsega so že videli Benečani. Avstrijska bregantina pa obuja njih posebno zanimanje. Za avstrijskim poslanikom, Nikolajem Rossijem, ki hoče sprejeti reškega stotnika, poslanika nadvojvodovega senata, se je zgrnila množica fakinov, lazzaronov, prodajalcev limonade, cvetličaric. Kupec pomakne baret na čelo, ustavi se plemič, položi desnico na kratko sabljo, čaka nadzornik rive, ki ne sme na nadvojvodovo ladjo; čakajo vojaki, ki postajajo po rivi. Vse opazuje izkrcavanje plemenitega de Ravnacha, vse ugiblje: Kaj prinaša nerodnega, v Benetkah nepriljubljenega Kraševca? Zakaj pošilja Ferdinand ravno njega? Da bi poslal moža gladkega govorjenja in obnašanja, pridobila bi si ga ljudovlada s sladko besedo, on bi izrekel nadvojvodove želje v prikupljivi obliki in ne žalil občutnih Benečanov. Kraševec pa je znan po svoji robatosti. Senat ga ne bi sprejel, toda španski poslanik je njegov zaščitnik, in ne kaže se zameriti Španiji. Slabo znamenje za mir, da pošlje Ferdinand kraško sirovino. Sicer trde Avstrijci, da žele samo mir, a izzivajo s tem vojno, da ne prestavijo Uskokov od Adrije.

Opazovan od sto in sto oči se pozdravlja Štefan de Ravnach z Rossijem, se izkrcuje. Ž njim prihaja spremstvo. Spodobno zastopa Kraševec svojega gospoda. Do dvajset mladih plemičev ga obkroža. Sluge plemičev množe spremstvo. To so kranjski kmetski sinovi, žilave, trdne postave. Bedasto-radovedno se ozirajo po čudnem mestu, se postavljajo v širokem klobuku, kratkih hlačah, kot bi hoteli reči: kaj boste vi Benečani, koliko vas pa je? Izzivajo sluge, izzivajo njih mladi gospodarji. Košatijo se s čilim, mladim životom, predrzno se ozirajo z živimi očmi po rivi. Kaj bo taka plemiška beračija! To so sinovi starih, toda po turških napadih obubožanih rodbin. Kje so še dobili za novo baržunasto obleko? Morda je dala mamica poročno krilo, ali pa je zastavil oče napol porušeni grad? Ima kdo njih zlat v žepu? Težko! Pa manj ko ima, rajši išče nevarnosti, ljubi pustolovje. O, le čakajte, mladiči! V Benetkah naletite . . . Srbi vas meč ob boku? Gotovo ni še videl krvi. Le čakajte! Zadržujte pogled in besede. Benečan potegne rad . . . — Drugi vzkliki sprejemajo viteza, moža nenavadno velike postave, ki hodi med poslaniki. Glej, starca v črni obleki . . . Kak meč, kaka brada! Siva in do pasu! Krasna brada in krasen junak, da ne vleče tako nog za seboj. Pozna se mu, da je komaj okreval od rane, katero pokriva še vez po čelu in zatilniku. Desnico nosi tudi v vezi. Odkod prihajaš, ranjeni junak? Kaj ne vidite, slepci, rdečega križa, znak, da potuje vitez iz turške sužnosti po odkup? Ubogi, ranjeni vitez! Je še daleč tvoj dom? Te pričakujejo žena, otroci?

Ugibljejo in govoričijo. Rahločutne ženske si brišejo oči. Vse se vsuje za Avstrijci. Golonoga dečad, takozvana mularija, je prva, najglasnejša. Radovedneži, ki so ostali na rivi, oblegajo mornarje avstrijske ladje, izvedo: Veliki vitez je Nemec iz Kolina, katerega je pustil trebinjski paša na besedo in poroka. Gre, da proda svoj dom in se odkupi. Mladiči so sinovi de Ravnachovih sosedov na Kranjskem in gredo ž njim, da si ogledajo Benetke, Dunaj. Mornar je na-

števal smešna imena: Zemonski, Bistriški, Trnovski, Devinski iz grada pri Zagorju, Košanski, Jelšanski, mladi gospod iz Žneperka, Podstenski, Podturnski izpod Prema, Kneški, Razdrški, Vremski, Klivniški, Jablanski, in drugi. Kdo bi si zapomnil barbarska imena?

* * *

Večer tega dne je poslušal dož Erizzo v Venierovi pisarni poročilo Foscarijevega hišnika. Iz dvorane se je razlegal razposajen otroški smeh. Večkrat se je pripodil črnook deček do vrat, večkrat je pogledal mičen obraz mlade žene soproga. Črno oko ga je klicalo v njeno bližino. Saj pozablja Venier ženo in otroke v vednih opravilih. „Takoj, Alma," ji prikima Venier, dož bledi. Kaj je na Venieru? Je mar lepši, mogočnejši od doža? Vendar pogreša Alma tako težko njegove družbe. Zelo je podobna Cecilija svoji sestri. Po licu in životu. Ne v vdanosti do soproga!

Foscarijev hišnik poroča, da sta se peljala Rossi in de Ravnach z vsem spremstvom v najhujši vročini na Giudeccho k Foscariju. Tam so pili Avstrijci po svoji navadi do pozne noči. Govorili so samo o vinu in o ženskah, o konjih in mečih, se hvalili, peli in razgrajali, in se vrnili z glasnim vriščem v Rossijevo palačo. Takoj pri dohodu k Foscariju se je pritožil de Ravnach, da bi govoril rad z dožinjo, a da je slišal, dobil migljaj, da ne sprejema kneginja. „Bolna je," mu je potrdil Foscari, „pa sprejemala bo na dan regate, tedaj vam izposlujem sprejem." — „A tako," se je namrdnil dož. „In se ni genil nihče iz hiše? Ni šlo pismo — sel — do svetle dožinje?"

Uverjeno je odgovoril hišnik: „Nihče, svetlost! Vkljub neiznosni vročini sem stal ves čas na straži, razporedil sem druge po vrtu. Nobena beseda njih neumnega govorjenja nam ni ušla. Ko so izpraznili pijanci klet mojega gospoda, so se odvlekli, da pijejo naprej v mestu. Njih žeja je neugasljiva. Moj gospod je šel takoj po odhodu Avstrijcev k pokoju — jaz sem pritekel sem. O Zori Senjaninovi nisem slišal besede." —

Mošnja, katero je vrgel dož Foscarijevemu hišniku, ga je prepričala njegove zadovoljnosti. Nezvesti sluga je odšel klanjaje se do tal. Za njim se je odpravil naglo dož. „Nočem vas motiti v vaši rodbinski sreči," je rekel pikro Venieru. „Tudi jaz hitim k svoji soprogi. Pa le, da izprašam dvorjanke, ako se ni genila Cecilija kam iz hiše, le da jo mučim z opazkami. Nocoj bo silno ljubezniva. Hotela bo izvedeti, kdaj sprejme senat de Ravnacha in kaj mu odgovori. In to le zato, da bo vedela, za kdaj naj pripravi Zoro, pokliče Juriša. Ali pa hoče poslati Zoro z de Ravnachom? Kraševec se mi zdi sicer precej neroden za tak posel. A kje vendar, Venier, mora biti Zora? Preiskano je mesto in lagune, suho in kopno, ni je pri Ceciliji, ne pri Foscariju. Vohuni ne vedo drugega, kot da je tekla tisto noč bela prikazen ob morju. Jela hodi, kot navadno, v dogano, ona in dožinja sta zopet popolnoma indiferentni. Ne razumem več ničesar. Opazujemo Jelo, ona gre po svojem poslu in se vrača. Hotel sem že zapreti Krčanko, ji iztisniti s torturo resnico iz ust, a tako bi bila opozorjena moja zvesta soproga, in nikdar mi ne pride njen junak v roke."

„Gotovo je tako," pritrjuje Venier in spremlja doža do gondole. S kratkim pozdravom hiti dož mimo svakinje in Venierovega otroka. Zakaj ljubi lepa Cecilijina sestra neznatnega Veniera, zakaj ima Venier tako krasnega sinčka?

Plava gondola hiti mimo palače Foscari, Mocenigo. Tam trpi mati, tu nevesta radi Zore Senjaninove. Trpi knez ponosne Venecije radi senjskega barbara. Plava gondola. Dožu se zdi, da se mu rogajo beloglava poslopja: Zdrav, dož, knez ti naš! Kako je tvoje stanje in življenje? Zakaj je tako ozko tvoje lice, ko te diči vendar krona, škrlat? Kaj ti ne stelje ljubezen cvetja sreče na pot? — Samo tisto, ki se kupi z zlatom palače krasnoglave, in še tisto... O domovi beli, ponosni! Stanuje li v vas zakonska čednost?

Plava gondola, hiti mimo palače avstrijskega poslanika. Dož pogleda navzgor. Na visokem balkonu sloni nekdo. Nejasno se črta obris glave in ram, a svetlo žarita dva modra plamena skoz noč. Dož se zdrzne. Kdo bi bil to? De Ravnach ne bo strmel v noč. Rossi ni tako širokih ram. To ne more biti mladenič iz spremstva, katerega drži ljubezen nočne ure ob oknu. To mora biti mož, ki snuje načrte — morda maščevanja. To bo ranjeni nemški vitez. Snuje, kako bi se maščeval svojemu usužnitelju, misli, kako ga bodo sprejeli doma. Take postave kot ta vitez mora biti približno Juriša Senjanin. Toda Juriša je mlad, čil. Vitez je osivel starec. Naj bdi, naj gleda v noč — dož ima druge skrbi, kot da si ubija glavo s skrbmi tega viteza.

Gondola hiti, izgine po kanalu. Raz palačo avstrijskega poslanika ji sledi plameneč pogled — Juriša Senjanin zakolne. Srečal se je v noči z radovednim pogledom, s sovražnim pogledom. Nekaj temnega se je genilo v duši. Hitel bi bil dol, pozval na boj onega. Stal je tako ošabno v gondoli. Kot bi bil knez in gospodar Venecije. Ubil ga Bog! Gondola izgine... Juriša vzdihne. Krasne so bele palače. Kot pravljica, kot sen, stoje v topli noči ob širokem kanalu. Polni so arzenali, skladišča, trgi, divne so cerkve. Neznaten je siromašni Senj proti Veneciji. Kaj čuda, če ljubi Benečan ta kras, kaj čuda, če je

izmamil sluh o njem mlado deklico . . . Drugo je tu življenje kot v senjski burji . . . Kaj, Juriša . . . Kako bi se košatil ti ob strani lepe žene tod, da si sprejel ponudbe ljudovladine? Kaj, Juriša — ali ti je žal? Molči, izkušnjava! Ne božaj me, veliki veter južne noči, ne šepeči, da si sušil Cecilijine solze. Ne vprašaj, kje je bil danes Uskok. Ne razodevaj, veter, zvezdam in noči, da tone nocoj v žalosti Juriševo srce! Ne radi sebe, ne radi sestre. Uskok, sin kamenite pokrajine, se rodi za žalost, ljubi nevarnost. Tu se je rodila v bogastvu, pod solncem sreče, krasna hči juga. A njeno življenje tone v nesreči, v žalosti za njim. Mirno in trezno se je pripravljal od bolečin rane, od jeze nad sramotnim sestrinim begom osiveli junak. Prišlo je poročilo, katerega je čakal: „Pridi, da te vidim še enkrat, da ti izročim sestro. Pridi!“

Mirno, trezno se je pripravljal. Senjanin je hotel po sestro — nič drugega. Ni mu bilo mar, da bi videl ženo drugega. A to poročilo ti je zmedlo, zaljubljeni starec, glavo. Pridi, je rekla. Pozabil si, da mora pokazati sel prstan. Videl si nakrat prelestno Cecilijo, srečo v očeh, ljubezen na ustnih. Nisi hitel toliko radi sestre, Juriša Senjanin . . . Slišal si o Ravnachovem poslanstvu, se odpeljal z dobrosrčnim Kraševcem, ki je bil rad pripravljen za pomoč. Mlado spremstvo sta si nabrala; ne samo eno, tudi dvajset deklic odvedo iz Benetk. Foscari ni vedel. Ustrašil se je, ko je našel pri Rossiju Juriša. Sestra mu je bila naročila, da povabi popoldan stotnika k sebi in ga pošlje po tajni poti k njej, da poizve ona na tajnem, kar ne sme javno, da mu sporoči . . . „Jaz sam stopim pred njene oči,“ je rekel Juriša. „Praviš, da sem prišel v zasedo. Nihče me ni spoznal, še Venier ne. Sem jaz tisti, ki je bil? A ne boj se, brat. Desnica v vezi je močna in veliko je naše spremstvo.“

Nič ni vedela Cecilija. Ni bilo časa, ne prilike obvestiti jo. Pričakovala je de Ravnacha. — Ob uri, ko dremlje mesto in morje, ko zaspi vsevideče oko vohunov tajnega svèta, ob vroči poldanski uri se je peljal reški stotnik s svojim spremstvom preko lagun. Nevoljno so gledali zaspani Foscarijevi služabniki. Kaj prihaja kraška gospoda ob uri, ko spi pošten benečanski sluga?

„Vina, prijatelj!“ je kričal de Ravnach, „v tej prokleti vročini so se nam izsušila grla.“

„Ledu in vina v salotto, mrcine zaspane!“ se je zadrl Foscari na sluge. „Potem se izgubite!“ — Daleč po Giudecchi se je razlegal prešerni vrišč gostov, pa ni motil lenih slug v spanju. Poležali so po stopnicah, smrčali. „Spijo,“ se je uveril Foscari. „Seveda, saj me čuvajo vso noč. A hišnik pred vhodom se bori s spancem. Kričite, prijatelji! Čim glasneje, tem bolje!“

Zadrhtel si, Juriša, neustrašeni junak. Sestra je v dogani, v nevarnem kraju, a ti hitiš, da vidiš . . . Po skrivni poti, ne kot pošten človek. Sramuješ se, Juriša? — Skočila sta s Foscarijem skoz okno, plezala preko ograje. Od murv obsenčena, zamišljena pot ju je sprejela. Preko nje je lazila počasi velika črna gosenica. Kaj so šepetale murve, kaj je pravil Foscari? Tod je hitela golih nog, razpletenih las benečanska kneginja, ko ji je bil povedal dož, da živi Zora, da je v ječi; krvavečih rok je prišla k bratu, da jo rešita . . .

Krasna je doževa poletna palača. Takega doma ne bi mogel ponuditi Ceciliji Senjanin. Sanjala je zaprtih oken sredi vrta. Visok zid, železna vrata, kameniti levi, živa straža branijo vhod, Juriša! Nepoznan gost si . . . „Preko zidu in naglo!“ je rekel Foscari, „preden se prebudi vohunstva kačja glava.“ — Objel te je vonjiv hlad vrta, čigar lepote ni videla vznemirjena duša. K jezeru je hitel Foscari, pokazal na otoček sredi njega, na stolpiček, ki kipi iz objema lavorja in mirte. Čolna, poti ni bilo do otočka. Pa tam so se zgenile lavorjeve veje — pokazal se je Krčanke znani obraz. Spustila je mostiček na jezerce. „Zdrava, Jela!“ je pregovoril Juriša. Spoznala ga je deklica, zaihtela . . . Ni bilo časa, da ji odgovarja . . . Zgenile so se lavorjeve veje — pokazal se je ljub obraz, izginil. Na mehko rušo se je bila sesedla Cecilija. Belejša od svoje bele obleke je postala. Ugasnil je žar zenic, izginila barva ust, žarel, gorel je samo veliki rubin na njenem prstu. Stal je Juriša kot ukopan. Foscari se je naslonil na steber, strmel v jezerce. Iz grma se je čulo Jelino ihtenje, drhteče se je izvilo iz Cecilijinih ust: „Za Boga — zakaj si prišel?“

„Menil sem, da si me klicala, kneginja . . .“

„Jaz ne! Klicala te je smrt! A jaz umrjem s teboj.“

Vroče je zatrepetalo v zraku, vroče je zalilo lice dožinje, Juriša. Nenadno, silno je butnilo zatajeno čuvstvo na dan. Izdal se je Juriša — izdala se je ona. Težka muka! Prijetneje je med žvižganjem krogelj . . . Tako lepa, tako blaga, pa je žena drugega. Doža je vzela, da reši Juriša — zdaj hoče umreti ž njim. Ne! Živi, ti krasno bitje — živi — bodi srečna! Pozabi Senjanina. Kmalu ga odene smrti črno krilo. Ti kneginja, bodi priprošnjica bednega Uskoka . . .

Šumel je lavor, dehtele so rože. Belile so se steze in kipi, grote so vabile v svoj hlad. Med mirtami in lavorjem je zamrl vzdih. Preko zidu po zamišljeni poti sta se vračala Juriša in Foscari, dožinja je hitela v svoje sobe.

* * *

Dva dni za tem je sprejel senat nadvojvodovega poslanika. Senatorji bi radi prezirali Kraševca — ali kaj, ko je španski poslanik njegov zaščitnik. Giusti-

niani in Barberigo sta tudi za to, da se ne žali v poslaniku nadvojvoda, da se posluša, da dobi de Ravnach prijazen odgovor. De Ravnach se pa tudi ne briga za neprijazne poglede in besede benečanskega senata. Njemu, cesarskemu stotniku Reke pri sv. Vidu, ne imponira velikost ljudovlade, ne bahaštvo senatorjev. V robatih besedah je zahteval prostost Milanšiča in drugih Uskokov, zaprtih po krivici v Benetkah, prostost Rečanov, zaprtih v Labinju, čeprav jim je zatrdil labinjski podesta, da smejo varno v Labin. Zahteval je preklic ukaza, da smejo Benečani ubiti Rečana, kjerkoli ga dobe, ali prikovati na galejo za dvanajst let. Sicer prejde tudi nadvojvodu potrpljenje. — Jezno je gledal senat drznega Kraševca. Tak si upa groziti z vojsko! Ljudovladi, ki strahuje svet. Od strani nadvojvodove, od strani, ki zapade gotovo v borbi z močno ljudovlado. Smešno! In nasmehnil se je dož, se poigral z verižico, odgovoril:

„Bila je in je želja ljudovlade živeti v miru s sosedi. Miru ne more biti, dokler vznemirja uskoška sodrga Adrijo, dokler smejo Uskoki napadati in ropati Turke, benečanske zaveznike, ki prete zato ljudovladi z vojsko."

„Vaši svetlosti je lahko govoriti," se je obregnil nato Kraševec. „Toda Uskoki se ne dajo obvladati tako lahko. Celo armado bi bilo treba nad Senj, da ukroti rogovileže. Sicer pa tudi ni tako hudo, kot trde poročevalci vaše svetlosti. Uskoki morajo braniti meje in sebe, to je njihov posel. Ne smemo jim šteti vsake malenkosti v zlo. Saj so tudi oni kristjani. Ne smemo prepustiti njih duše neveri, je bil rekel rajni cesar Rudolf. Če jih preženemo na Turško, se vrnejo poturčeni — s Turkom . . . Tako pa stražijo krščanstvo . . .

„Lepa straža!" se nasmehne hudobno Venier. „Smešno, da bi ne mogel ukrotiti nadvojvoda Ferdinand peščice Uskokov. Neverjetno!"

„Svetli nadvojvoda sploh ne more poslati vojske v Senj, ker je Senj cesarjev, gospod admiral. Treba se je pomeniti s cesarjem samim. To želi tudi moj knez. Zato odpotujemo po njegovem ukazu z Rossijem na cesarski dvor, ko dobim od doževe svetlosti odgovor na pritožbe, ko izpusti slavna ljudovlada Uskoke, zaprte tu, in Rečane v Labinju. Pri cesarju nadaljujemo razprave z njegovimi svetniki. Nadvojvoda je že tako sit teh pritožb. Samo stroške ima s pošiljanjem komisarjev v Senj."

„Kaj pomagajo vaše komisije in razprave. Spravite Uskoke od morja. Grabežniki ne bodo mirovali nikdar," se vtakne zopet vmes Venier.

„Grabežniki, gospod admiral?" vzroji Kraševec. „Grabežniki so tisti, ki rušijo naše soline, lovijo naše trgovce, hočejo napeljati vso trgovino na svoje ceste, ves denar v svoj žep. Grabežniki so tisti, ki ne plačujejo med državami dogovorjene mitnine, a jo hočejo pobirati od naših ladij. Uskoki pa so reveži, ki ne morejo živi v zemljo. Kaj zato, če si poiščejo pošteno živeža pri neverniku."

Vedno daljši in temnejši so postajali obrazi senatorjev. Kislo se je nasmehnil dož in se vzdignil: „Gospod poslanik, senat se bo posvetoval in vam izročil odgovor na nadvojvodove pritožbe."

„To se pravi, si že odpravil," je godel de Ravnach Rossiju, ko sta stopala iz dogane. „Benečanski obrazi in moja prazna mošnja! To so zlodji! Se zvija, govoriči, da ne veš nazadnje, ali si pes, ali mačka. Pa sem jim povedal, kaj Rossi? Vidiš, prav pravi Frankopan: Tu ni druge — udri vraga!"

(Dalje.)

Večnost.

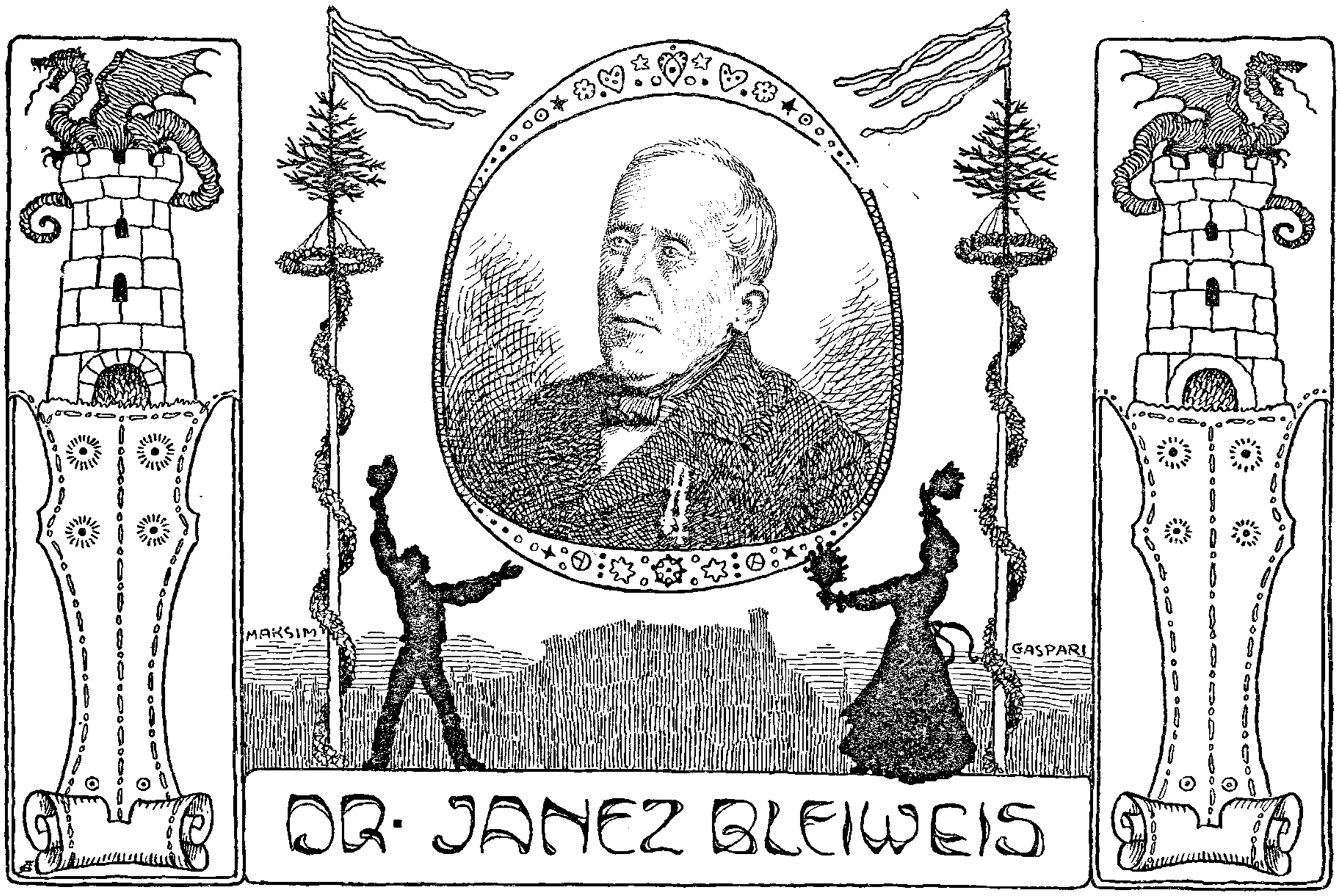
Zložil G. Koritnik.

Jaz sanjam večnost . . . Morje pred menoj
poljana sinja v grobni molk odeta,
skrivnost vesoljna, nikdar razodeta,
beži kot v sanjah sama pred seboj — —

Kot želja je, kot prošnja brezobrazna,
v zrcalu misli polodkriti kras,
kot žena skrita v mrak kipečih las —
vsak hip očita, večno neizrazna . . .

Ko diha rahlo, rože trepetajo,
v ljubezni smeje se ob cvetu cvet —
v lepoti večni moli jo poet
in pesmi z njo zaljubljene kramljajo.

A ko globin vseh njenih ne razloči,
si puli brado pusti modrijan,
v skrivnosti njenih sanje zakopan,
v bolesti željni, blazen, brez pomoči . . .

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XXVIII.

Venec pisanih lučic na marmornem čelu, v srebrnem plašču iz luninega svita, kako si lepa, Venecija, pesniški sen! Kako buči veseli narod po Piazzetti in Rivi, kako šumi veselje z ovenčanih gondol in altan! Regata. Divno veselje za Benečana. Zastavice na gondolah frlijo, črne oči žare, zveni sladek smeh, poje kitara, mandolina, hiti pesem do redkih srebrnih oblakov, hiti do veličastne kampanilove glave. Iz gondol, iz oken palač, z balkonov in bregov doni navdušen klic: „Slava dožu, dožinji, signoriji!“ Regata. Po regati veselica za ljudstvo na Markovem trgu, za plemstvo ples v dogani. Regata. Pozabljena je vojna s Španijo, pozabljena navzkrižja z Avstrijo, doklade, pritisk. Benečan vidi z lepote željno dušo samo divno sliko razsvetljenega morja. Vidi, kako tekmujejo zvezde v višini s plameni v nižini, vidi žareče vrhove kampanilov, ovenčane kupole cerkva, vidi svoj dom kot živo pesem moči in slave, slave, ki kljubuje vekom. In vseh oči se obračajo na predstavitelja te slave in moči. Pred dogano se ziblje zlati bucentaver. Ob jadrih in jamborih so nanizani veliki lampijoni. Grški ogenj razsvetljuje krov velike ladje, razsvetljuje gondole, ki so se zbrale krog nje, čakajoč doževega znamenja. V dragoceni obleki, škrlatni plašč na rami, stoji Erizzo med senatorji in prokuratorji, med mladimi plemiči in poslaniki tujih vlad. Tu je oblastni poslanik španskega Filipa, dostojanstveni nuncij papežev, resni turški paša, francoski marki, prevzetni Avstrijci. Tu so provedurji in plemiči iz Pulja, Rovinja, Poreča in otokov; vsi so prihiteli na regato. Prihiteli morda samo zato, da vidijo lepo dožinjo, da ulove eno samo besedo, en pogled. Vse sili k njej, ki sedi pod zlatim baldahinom, v krasni obleki iz ljubičaste kadife, svetel venec, dragoceno rižo na glavi, škrlatni plašč na rami. Okrog nje lepe mlade dvorjanke, ob njej plavolasi dečki. Za njo, na krmilu, trabanti, stafieri, trobentači.

Obleka, vrat, nežna ušesa in roke dožinje, njena pahljača, pas, vse se sveti draguljev. A bolj od draguljev se sveti dožinjina črna zenica. Tako vlažno

in mehko, ne v navadnem, vročem lesku. Raz krov, z gondol in balkonov strmi vse nanjo. Živeje, burneje se oglaša klic: „Živela dožinja!“ Ljubko se nasmiha, ljubko se zahvaljuje Cecilija. Neka nenavadna radost se kaže v vsaki njeni kretnji. Pahljača se odpira in zapira, pogled hiti po gondolah, v sladkem smehljaju se blestita biserni vrsti zob. „Nocoj je dožinja posebno lepa,“ šepeče španski poslanik Rossiju. „Žari kot nevesta. Ne radi doža — na mojo vero!“ Rossi se nasmehne diplomatično, de Ravnach zakolne, pokliče vse kraške hudiče iz njihovih jam, vzamejo naj ga, če se vtakne on še kdaj v kako neumnost. „Po sestro grem,“ mu pravi Juriša, se preobleče, si dene roko v vez. Nihče ne more v nemškem vitezu spoznati Juriša. A zdaj, glej ga norca, hoče veslati za stavo z Benečani! Z levico! Tristo vragov! Pozabil bo na vse, veslal tudi z desnico, vrgel klobuk in suknjo raz sebe, spoznal ga bo Venier — potem addio mondo! In zakaj vse to? Ker dobi s stavo zlato verižico iz dožinjinih rok. Senjanin ne more drugače, kot da se igra z življenjem. A tu tvega še sestrino življenje in spravi v sitnosti dožinjo . . . Bedak! . . . Kaj še! Le razgrajajte, mladiči moji, da bo pozornost obrnjena na vas. Držite meče. Upam, da bo nocoj še posla. Pa ne ločite se drug od drugega, ne izgubite svojih slug izpred oči — ti hudiči nam zamotajo štreno . . . Res se vedejo stotnikovi spremljevalci tako razposajeno, da hiti resen pogled dostojanstvenih senatorjev do njih. Oni se ne zmenijo, govore glasno z lepoticami v gondolah in na bregu, mečejo poljube, šopke. Iz gondol, raz breg lete šopki, pozdravi. Oj mladeniči iz Kranjske, pazite! . . . Grdo gledajo domači plemiči . . . Jeze se glasno, se norčujejo: Kaj hoče sivi starec, nemški vitez v gondoli? Z levico hoče tekmovati v veslanju? To so prevzetni norci! Še nocoj naj se seznanijo z našimi pestmi! — Vse razgrajanje de Ravnachovih mladičev ne odtegne pozornosti od Juriša, ki sedi v dolgi, ozki gondoli in čaka z drugimi na znamenje. Opazuje ga dvor, opazuje ljudstvo na bregu, si šepeče o njem . . . Dožinja trepeče — žari. Ljubezen slavnega junaka, ki se igra z življenjem samo zato, da sprejme pred vsem svetom darilo iz njenih rok, taka ljubezen jo polni s ponosom. Ali kako se izteče?! Vsi svetniki, stojte na strani mojemu junaku . . . Da se izteče dobro, da venča Cecilija pred vsem dvorom Uskoka —. Kako bi se nasmejala! Zvonko, veselo, kot se je tiste dni, ko še ni poznala Juriša Senjanina. — Kako narašča hrušč . . . Kaj kličejo na bregu? „Staviš na Dandola, na Contarina? Kje je naš Foscari? Kako je smešen bradač v širokem klobuku! Tak bo veslal! Naj gre z Bogom! Z levico meni, da užene naše veslače. Stari bedak! Ej, ne prinesejo leta pameti! Komaj se je privlekel v Benetke, ves je obvezan, pa hoče veslati za stavo. Zabiti Nemec! Obrišeš si usta za verižico . . . Kaj se mudi dož, da ne da znamenja? Vse gondole so tu. Krasen pogled!“ —

Glas trobente . . . Vse umolkne. Strel. Svetel žarek švigne iz kampanila, se razširi v ognjeno kolo živih barv, ki se suče, se razprši. Gondole odlete kot pšica z loka, donebesni vrišč ljudstva jih spremlja. Kaj kliče ljudstvo? „Sveti Marka! Glej Nemca, glej! Vzrastel je na vodi!“ Vznemiri se plemenita družba na bucentavru, bleda se dvigne dožinja, da vidi . . . Vidi bolj z duhom kot z očmi. Med palačami, leskečimi se od luči, lete gondole. Med njimi Juriševa. Videl je naglost izurjenih veslačev, vrgel je klobuk, suknjo raz sebe, z obema rokama vesla — prva bo njegova gondola ob mostu Rialto. Juriša, Juriša! V nesrečo hitiš. Svetlo je kot na dlani. Ves dvor gleda za teboj, gleda Venier. Ha — kaj tako igra po svakovem obrazu? Udari se po glavi, se nasmehne, stopi k dožu. „Ptič nam gre sam v pest, svetli dož,“ mu pravi. Spoznal te je, Juriša . . . Kako bi te tudi ne. Tako dviga samo Senjanin glavo pri veslanju, tako obrača veslo samo Uskok. Gorje! Tuja obleka, rana in brada te niso zakrile ne ljubezni, ne sovraštvu. Rešiti, Ivan, rešiti — a kako! O, da sem kneginja v škrlatu in vencu, in sem slabotnejša od sužnje . . . Ivan . . . Že ve, že vidi. Stisnil je obrvi. Kako je lep nocoj moj brat, nocoj, ko hoče rešiti Zoro iz dogane, nocoj . . . Kaj ti je zapisano na čelu, moj edini, dragi brat? . . . Slutnja, zla slutnja, mi stiska srce . . .

„Dolgočasno!“ zmaje Ivan z rameni in se kreče malomarno črez krov. Ustavi se pred de Ravnachom in govori leno: „Vam ugaja, gospod stotnik? Je zanimivo. A da vidiš večkrat, se naveličaš. Prestar sem. Zdi se, da dobi vaš prijatelj stavo. A ni še gotovo. V Benetkah se premeni v zadnjem hipu kaj. Dovolite, da se poslovim tukaj od vas. —“

„Vi ste trudni, don Foscari?“ vpraša pozorno Rossi. On razume svarjenje Foscarijevo. Naivni Kraševec pa, ki ne ve zmisla dvoumnemu govorjenju, vpraša bučno: „Kam vas zdaj hudič nese? Tako vino imate, naj me vzame hudič, če ni res, vino, ki teče kar v grlo . . . Še bi ga pili kapljico pri vas.“

„Počakajte me, gospod stotnik,“ mu stisne Foscari živo roko. „Saj ne odidete še jutri. Vrnem se jutri večer. Izvedel sem ravno, da se mudi v Bologni meni znani zvezdoslovec, ki odide jutri.“

Glasno govori Foscari, naglo ga obstopi tropa znancev. „Kaj, Foscari,“ kličejo, „vi odidete pred plesom? Plašljivec — le vdajte se, da bežite pred dekleti. Zaman naj se ozirajo za vami?“ „Pustite ga,“ se oglasijo drugi — „neveste ni tu — lepe Klare ni . . .“ „A tako — umevno . . . Veslal bo mimo njenega balkona — pozdravil . . .“ „In se vrnil ž njo na

ples . . .“ Glasen smeh sledi domnevkam. Ivan ne ugovarja, se smehlja, prihaja k sestri. Kaj si tako lep nocoj, moj edini, dragi brat? Kako znamenje se ti je zarisalo v čelo? Oh, težka slutnja mi stiska srce . . . Pahljača pade dožinji iz roke. Naglo jo pobere deček in vidi, kako smrtno bleda sta postala brat in sestra. Ah — dožinji je slabo — brat jo vede k popi, na zrak. Spoštljivo se umaknejo trabanti. Kaj si pravita? Kaj se gledata tako? Znana je ljubezen tega brata, te sestre. — „Če umrjem, Cecilija, tolaži roditelje — moli zame,“ pravi Ivan. Strastno ga objame sestra. V hipu preživita od sreče obzarjeno otroško dobo — dni, ki so bili osodepolni za oba. Zadnjikrat? „Ne, ne, moj brat! Ne hodi! Naj umrjeta! Moj brat si ti — onadva sta tujca, Senjana . . .“

Rahlo poljubi brat sestro, jo spremi k sedežu. V vrišču, ki spremlja vračajoče se ladje, izgine Foscari z bucentavra. Zdaj odpri, dožinja, plahe oči. Smehljaj se! Zmagovalec prihaja po nagrado. „Vitez, vitez Nemec! Sramota za Benečane!“ vpije ljudstvo. Dož se bliža, sede k soprogi. O, pogumno, mirno, za Boga! Prihajajo gondole. Oni, ki stoji tako ponosno v prvi, tvega življenje, da diše le hip v tvoji bližini. Verižica, nagrada, bo vezilo smrti. „Krasno!“ pravi dož. „Nemški vitez je premagal naše veslarje. Čudno, kaj? Pa slutim, kaj ga vzpodbuja. Iz kraja je, kjer so cveteli pesniki ljubezni. Mislili smo, da je minil čas trubadurjev in enakih bedakov. Pa ni tako . . . Še žive taki norci . . . Kako misli moja od pesnikov opevana gospa? —“

Jezno stisne dož soprogino roko. Ona zataji bolečino, se nasmehne: „Menim, da je srečna donna, radi katere tvega tak vitez življenje. Ampak tu se gre le za prosto stavo, dragi soprog. Kaj pravite, gospice moje?“

„Gotovo, gotovo!“ odgovarjajo dvorjanke, stiskajo šopke na kipeča srca, si vejejo hlad v žareče lice. Da bi tvegal kdo življenje zaradi njih . . . Bilo bi krasno. – „Gotovo!“ se smeji dož. „Že gre slavljenec . . . Zdaj pazite, lepe gospice, radi katere od vas je veslal za stavo, stari, ranjeni vitez.“ — „O Bog!“ vzdihne Cecilija v srcu. „Moči!“ Že je tu . . . Obmolknil je vrišč ljudstva. Vse na krovu gleda zmagovalca. Že je tu . . . Nikdar še ni klonil kolena pred žensko, sedaj se klanja . . . Dvorjanka podaja škatuljo . . . Zakaj molči nakrat vse? Ne šumi morje, ustavil se je veter, neme so zvezde. A srce utriplje tako glasno, da ga more slišati vsakdo na krovu. Hip, dolg kot večnost . . . Juriša Senjanin kleči pred kneginjo Benetk. Tresoča roka mu nadene verižico. „Spoznali so te,“ mu zašepeče. Spoznali . . . Junak se ne strese, poljubi darovalki roko. Spoznali? Čemu tedaj hlimba? Še je meč ob boku — sam ne umrje Juriša Senjanin. Kot hrast stoji Juriša pred dožem, premeri zaničljivo slabotno postavo. Dvorjanke se vsujejo k njemu, mu pripenjajo šopke, poslaniki mu čestitajo. Foscarija ni. Rossi ga izpričuje. Juriša razume. Šel je, da poskrbi . . . Na Rossijev mig obstopijo Juriša mladi plemiči iz Kranjske. Trobenta zapoje, klicar vabi plemstvo v dogano, ljudstvo na Markov trg. Bučno pozdravlja ljudstvo doža. Ob njegovi roki gre Cecilija mimo Juriša. Vojaki stoje v dveh vrstah do dogane. Ali naj si naredim pot skozi nje? vpraša Jurišev pogled. Ne, mu odgovori Cecilijin. Dož prosi gospode poslanike, da počaste veselico in proslave zmago njihovega prijatelja.

* * *

Bledi danica. V sivem mraku hiti po Adriji ladja. Vsa jadra razpeta, hiti mimo ribiškega čolna, mimo trabaklja, kot sen noči. Ribič izpusti veslo, mornar se prekriža: Pošastna ladja. Prokleta last gusarjev. Ne zgori, ne strohni tak les. Na njem se vozijo duhovi gusarjev, prokletih, da se vozijo na veke po kraju njihovih zlodejstev. Take ladje ne ustavi vihar, ne škodi ji strel. Noč na noč drči po morju. Si videl krmarja velikana? V vetru mu vihra brada, oko žari kot strela. In čudni so mornarji ob jamborih, ob topovih na krovu čudni vojaki. Sami mladi plemiči v plundrah, sami kmetje, oblečeni po kranjsko. Med njimi deklica. V beli obleki, vihrajočih las . . . Si videl, ribič, kapitana? Benečan, plemič. Smrtno bled, smrtno lep.

Bledi danica, dan podi strahove. Ribiči in mornarji benečanskih bregov spoznajo dogaresso, ladjo generala Foscarija. Kam hiti brez zastave, kje je krmar, mornarji? Zdi se, da beži . . . Kam? K Avstrijcem? Na Turško? Ne vprašaj, brate — dolgo živi, kdor ve malo. — Hiti bela bregantina. Že je velik dan — a daleč so še ljubljeni bregovi. Kje je Trst s sv. Servolom, kje Frankol s svojimi Uskoki? Obljubil je, da bo krmaril vse dni in noči v tržaški okolici, dokler se ne vrne Juriša iz Benetk. „Prokleti benečanski lopovi!“ zakolne Juriša. „Da nas niso zavozili, bili bi že daleč. Tako nam še preti nevarnost. Tri ure smo se zamudili. Če je zapazil dož naš beg — če je izvedel Venier, da je odplula dogaressa — prihiti za nami. Da bi bila Zora že na varnem — in ti . . .“ — „Jaz?“ . . . se nasmehne bledi Benečan in pogleda v nebo. Kje je varnosti zanj? V grobu. Za Benečana ni drugega doma kot Benetke — on pa je smrtno razžalil oblastnike ljudovladine. Ko se vrne, se sam izroči njihovi sodbi. Ne usmrte ga, radi ljudstva — a prognanstvo je hujše od smrti . . . Daleč od doma bo pogibal — umrl — kot je umrl njegov prastric Jakob Foscari. Sestri ne bo hudega. Vso krivdo vzame on nase. Dož se potolaži. Težko vlogo je bil izročil sestri snoči, ko se je poslavljal na

bucentavru od nje, in šel v dogano, da obvesti Zoro in Jelo, da pripravi svojo ladjo: Cecilija naj moti doža in zadržuje Veniera, da ne bosta opazila, kdaj izgine z dvora nemški vitez in nekaj de Ravnachovih plemičev. Rossi, de Ravnach, in drugi ostanejo okrog doža, ga zabavajo . . . Dož bo brez skrbi. Saj so zastraženi vsi izhodi. — Dobro je delala umna sestra. Juriša je pravil, kako je žarela duha in ljubeznivosti, kako so silili poslaniki, umetniki, domači in tuji plemiči k njej, kako je vzklikalo ljudstvo na trgu: Eviva la dogaressa! V hipu, ko je Venier v važnem pogovoru s turškim kupcem pozabil na vse drugo, ko je videl dož samo Cecilijo, je izginil nemški vitez. Mignila mu je mlada dama . . . Več udov vesele družbe je videlo to, se nasmehnilo. Kmalu so pogrešile dvorjanke nekaj de Ravnachovih mladičev. Nadvojvodov poslanik se je smejal: „Vražji fantje! Jih je že odpeljala kaka lepotica. Da se mi ne izgube! Odgovarjale mi boste zanje.“ „Nič čudnega, če ne bi prinesel vsak vaših cele glave domov,“ je omenil poi v šali, pol resno Giustiniani. „Nič ne de: Kranjec ima hudičevo bučo, se že zaceli — toda vaši se vračajo dostikrat brez glave od nas.“ Rossijev pogled je opomnil Kraševca, da je bil zopet neroden.

Tačas je peljala Jela Juriša k Zori. Tedaj sta se videla brat in sestra po tolikem času in tolikih dogodkih. „Odpusti mi, brat gospodar!“ je prosila Zora, se oklenila bratove roke. In on, ki se je čutil sam krivega, je stisnil sestro k sebi, jo prosil, da mu odpusti ona, ker jo je spravil v novo nevarnost. Ni bilo časa za pogovore, za razlaganje čuvstev. Jela ju je peljala po skrivnem hodniku, po katerem je nesel nekoč Foscari bolno Zoro iz ječe. Juriša je zadrhtel, ko je videl pot k ječi, v kateri je trpela sestra, pot k ječi, v kateri čaka Milanšič rešenja. Osramočen je sklonil glavo: Bil bi ga rešil, da je ostal moder, odšel bi bil varno s sestro iz Benetk; toda njemu, starcu, se je hotelo postavljati se pred žensko . . . S kratkimi besedami je povedal vse to Juriša svojemu prijatelju, ko je dvignila dogaressa sidra. V strahu in upu otrpnela Zora, se je stiskala k bratu. — Bili so že dve uri na morju, čutili so se varne. Tako hitro ne bo izvedel Venier smeri, v katero so odjadrali. Pa kaj imajo mornarji? S poveljnikom na čelu se jim bližajo. Trideset mož jih je in vsi oboroženi — beguncev s plemiči in kmeti vred le petnajst. — „Gospod general,“ pravi poveljnik dogaresse, „jaz imam ukaz od slavne signorije, da primem vas in vaše goste . . .“ Vražji Venier! Hitro je pošiljal ukaze tisti večer, uvidel, mislil na vse . . . „Prosim,“ je rekel poveljnik mornarjev, „da ostanete mirni in nam izročite svoje meče. Mi obrnemo ladjo nazaj.“ Juriša in Foscari sta se spogledala. Rezek žvižg je zaklical fante, ki so se razšli po ladji. „Meče hočete? Pridite ponje!“ je zagrmel Juriša . . . Zdaj spe mornarji, povezani v medkrovu — drugi plavajo mrtvi po morju, izmučeni so fantje, kajti dolga in huda je bila borba in oni nevajeni na ladji. Med borbo se je bilo posrečilo krmarju obrniti ladjo. Pluli so nazaj — tako so zamujali dragi čas. Zdaj hiti solnce v višino — zdaj je senatu jasno, da so imeli Juriša Senjanina v gosteh, zdaj se ukrcuje oboroženo moštvo galej . . . „Pazi, Foscari!“ grmi Juriša od krmila. „Če so zapazili z dnevom naš beg — bodo kmalu za nami. Ne boj se, Zora! V slučaju nesreče skoči v morje. — Jadra! Zgodaj si vstal, Venier, pasji sin! In veliko čast izkazuješ Jurišu, da greš s celo jato galej za njim. Da imam svojo veternjačo! Skrijem se kot blisk. — Tu velja boj, če nas ujamejo. Veter nagaja nekoliko. K jadrom!“ Ponosen, visok stoji Juriša pri krmilu. Po navodilu Foscarija plezajo Bistriški, Podstenski po vrveh, vežejo, spuščajo. Skačejo kmetski fantje okrog jamborov in topov. Dobra je njih volja — toda nevajeni so morja. Nevarnost je tu! Tedaj vrže Zora mrtvilo raz sebe, vzbudi se v njej senjska kri. Premalo je mož pri topovih — streljati hoče Juriševa sestra. Bojevati se, dokler mine vse . . . „Z Bogom, Foscari!“ „Z Bogom, Zora!“ „Na svidenje onkraj groba.“ Kratko in krepko si stisneta roke. Zora se postavi k topu. Lahko, sladko se ji zdi umreti. Oprana je čast. Izvršiti je hotela dolžnost, se vrniti z ženinom Milanšičem, mu biti verna žena, pozabiti moža Klare Mocenigove. Oprana je čast. Oba, Foscari in ona, sta hotela s poti zablode, izpolnjevati sta hotela svojo dolžnost. Ni vezi med Senjanko in Benečanom — Cvetje sem sejala, a vzrastel je pelin — je rekla rajna mati. — Ni vezi med živim Benečanom in Senjanko, a zveže ju smrt. Hotela sta vsak na svoj dom, izpolnjevat svoje dolžnosti. Bog hoče drugače! Sladka bo smrt. Kaj gledaš tako v solnce, Foscari? Poslednjič? Ne, prijatelj! Vozilo se bo to solnce vsak dan nad najinim brezmejnim domom . . .

Juriša hiti po krovu: „Zora, junaška sestra moja, pozdravljam te! Slaven je tvoj pogum. Juriša Senjanin bo imel vredne potomce. Zato se reši, Zora! Ko začne boj, spustimo čoln — ni daleč do otokov — rešiš se, Zora.“ — „Reši se ti, brat, zaklinjam te, reši se! Ni daleč do otokov — dolgo zdržiš pod vodo — odplavaj. Reši se, Foscari! Poveljnik ne zapusti ladje?! Izrekel si svojo smrtno obsodbo . . .“ — Bliže in bliže prihajajo sovražne ladje. Hiti dogaressa, a zaman. Ne prikaže se sv. Servolo, ne ve Frankol, da preti prijatelju poguba, da lovi kleti Benečan Uskoke. — Že je videti mali Venier v prvi ladji — že se svetijo ustja topov, cevi pušk. Streljajte, vragi — obračaj, Juriša — užgite niti . . . Kaj maha Venier z belo zastavo? Ni bil pripravljen na naš upor? Menil je,

da so nas pozobale, povezale njemu pokorne duše? Hej, Venier, da hočeš naših glav, pridi sam ponje . . .

„Čakajte — vdajte se!“ grmi Venierov prvi častnik. „Brezumna je borba proti taki premoči. Razstrelimo ladjo. Udajte se, pomenimo se.“ — „Ah, Venieru je žal ladje — upa, da jo podeduje po meni! Streljajte, fantje, začnite — še vrnil ne bo . . .“ Res ni odgovoril Venier na salvo iz dogaresse . . . Puške v roki stoje Arbanasi po galejah. Vedno bliže. Streli, ki so podrli par mož, prevrtali par jader, jih ne ustavljajo. Kdo bi se bal takih mornarjev? Črne galeje pritiskajo od vseh strani na bregantino. „Zora!“ vpije Juriša skoz dim in strel. „Zora!“ opominja sestro . . . „Vem, Juriša, vem . . . Žive me ne dobe . . .“

„Na zdravje, vaše gospostvo!“ kliče Venier, „zakaj si nam odtegnil tako hitro svoje knežje obličje? Oj knez ti moj — dolgo čaka rabelj z vrvjo nate . . .“ „In hudič nate,“ odgovori Juriša, vzame puško iz rok Podstenskega, meri . . . Dober strelec je Juriša . . . Pa kaj zakriči Zora — skoči . . . Ha, zgenile so se pasje duše. Venier je mignil, prvi strel grmi iz sovražne ladje. Prehiti Juriševega . . . Kot blisk se vrže Zora, plane Foscari pred Juriša. Krik groze gre po dogaressi. Bledí Venier na galeji. Ne, tega ni hotel! Zato ni odgovarjal na izzivajoče streljanje, Foscarija je hotel izročiti živega sodbi, pridobiti si tako slave, stati čist pred soprogo, otroki. Zli duhovi so vodili roko strelca. Očitajoče zre moštvo galej na admirala: Na dogaressi leži general Foscari, v Senjankinih rokah — umira . . .

Besni krik: „Udri na vraga!“ predrami Veniera iz mrtvila. Jih je izbljulo morje, ali vrglo nebo med galeje? Naglo se gibljejo urni uskoški lesovi med nerodnimi galejami, obkrožijo dogaresso. Puške dolgocevke grme, preti uskoški nož . . . Strah se polasti Veniera, vojakov . . . Tu so pošasti v rdečih bundah — vodi jih stari sovražnik Benečanov, Frankol. Tu so, že plezajo na dogaresso . . . Frankol, Daničič, Hreljanoviči . . . Grme uskoške puške. Vsaka kroglja najde Benečana. Venier se skrije za jambor, ukazuje. Pa zmedeni so vojaki, zmeden je on — vsak čuti dih zadnje ure, vsak vidi le uskoško puško, nož . . .

XXIX.

Na Nehajgradu, na senjskih stolpih grme topovi. Praznično oblečeni hite meščani, Uskoki, hiti škof z redovniki in kleriki, hiti sodnik s starešinami na mostišče. Grmenju topov se pridružuje zvonenje. Slovesno gleda goli Stmec, gleda košati Vratnik na Senj, slovesno šumi Adrija. Solnčen jesenski dan je. Miruje burja — pomirjajo se borbe. Senj pozdravlja novega stotnika Nikolaja Frankopana. — Na krasni ladji, v sijajnem spremstvu prihaja Frankopan. Spremlja ga plemstvo od kranjske in primorske meje — spremlja ga stotnija nemških vojakov. Da ukroti Uskoke, da jamči za mir med Avstrijo in Benečani. Toda porogljivo zro uskoški vojvode na nemške vojake . . . Oj bratje, ne boste dolgo na senjski skali! Kamen ne da kruha — Gradec ne da denarja . . .

Na krasni ladji, na gizdavem belcu prihaja Frankopan. Pero pri peresu, puška pri puški, tako se klanjajo Uskoki. Škof pozdravlja potomca plemenitega rodu, ki je skrbel za povzdigo nravnega in gmotnega blagostanja svojih podložnikov. Blagoslavlja spomin blagega Bernardina, ki je posvetil leta truda, kupe zlata vzvišenem namenu, da čuje narod blagovestje v svojem jeziku. — Mestni sodnik izroči Frankopanu ključe mesta: „Bodi naš varih, Frankopan! Brani naše pravice pred Nemcem in Benečanom. Tujci nam gazijo pravice. Na mestih, kjer so sedevali naši plemiči, sede lakomni Nemci. A ti, knez, ti si naš. Hrvaške gore list si. Ne zaničuješ jezika in naroda, vselej se kažeš Hrvata, pišeš v našem jeziku, se podpisuješ še kot grof Senja, knez Krka. In še nosijo naše cerkve tvoj grb, še oznanja kraj milosti, Trsat, svetu ime Frankopanov, še živi v našem srcu . . .“

Mati dvigne otroka, junaki izstrele puške, trobentači zatrobijo, bobnarji udarijo . . . Šumni pozdrav hiti preko Adrije do Krka, budi zavist in strah Benečanov. Prebudi pa tudi vilo z Velebita, prebudi vesle v gorah. Frankopan! odjekuje po Strmcu, po Vratniku. Frankopan! šepečejo gozdi. Vzdih zamre pod Krkom. — Nikolaj Frankopan dvigne glavo, se ozre na Adrijo. Težka misel mu zasenči plemenito lice. O morje in otoki! Last davnih dedov, spomin njihove slave in moči. Spomin hrvaške svobode. Dobe, ko so plačevali Benečani Hrvatom danj od Adrije in Krka, ko so sklepali s Frankopani trgovinske pogodbe. Raztrgana si, Hrvaška — Frankopani so oropani stare posesti. Da se razblini njihovo bogastvo, mine njihova moč. Pa ne izgine njihova slava . . . Čujte, ljubosumni Nemci, cesarjevi sluge, ta pozdrav: Ne pozdravlja Senj cesarskega stotnika. Ne izroča kot takemu mestni sodnik Senja. To velja le Frankopanu, domačemu knezu . . . Oj Nikolaj! Da razvijeta z Volkom, z Zrinjskim hrvaško zastavo . . . Kraljevi venec bi se podal Volkovi junaški glavi, Frankopanov plašč bi pokril rane tožne Hrvaške. Turek bi se uklonil hrvaškemu meču, lev svetega Marka bi se umaknil. Do Carigrada bi nesel Hrvat zmagujočo zastavo, postavil bi križ na mošeje . . . In kdo drugi kot Hrvat, izpere madež sramote z Evrope? . . . — Vzklika ljudstvo, grme topovi — dan je, poln obetov, nad . . . Pa oblak se prikrade nad Senj, oblak se gosti na Frankopanovem čelu. Ne ker jima gre po pravici, le pod pritiskom nujnosti so dali v Gradcu

Nikolaju stotnijo v Senju, Volku podgeneralstvo v Karlovcu. Hrvaško Primorje je v nevarnosti, da ga zasedejo Benečani; zato se pripravlja z manjšimi napadi. Posestnik Trsata, Vinodola in Novija, posestnik gradov ob hrvaški meji bo branil te meje hrabreje od tujca — njemu, domačinu, ne bodo uhajali vojaki pod pozlačeno benečansko zastavo . . . Da. Le pod pritiskom potrebe, v resnem položaju, so izročili na graškem dvoru Frankopanom važna mesta.

Meseca avgusta je odpustil benečanski senat nadvojvodovega poslanika Štefana de Ravnacha s praznimi besedami. Ni izpustil ujetih Uskokov v Benetkah — v Labinju so še zaprti Rečani. De Ravnach in cesarjeva komisarja v Senju, Adolf Althon in baron Marko Beck, so se sešli na Dunaju in nadaljujejo razprave s cesarskimi svetniki in benečanskim poslanikom, ki se bodo pač vlekle semintja in ne bodo imele nikakega uspeha. Ker nadvojvoda noče in ne more ustreči glavni ljudovladini zahtevi, da premesti Uskoke iz Senja. Benečani se pritožujejo, da počenjajo Uskoki vedno nove vragolije. Ker jim gleda pred Senjem vedno benečansko brodovje na prste, so si izbrali za pristanišče mestece Omiš v Dalmaciji. Odtam napadajo po suhem Turke in na morju Benečane. Ker noče izpustiti senat brinjskega stotnika Milanšiča, so iskali Uskoki prilike, da ulove kakega odličnega Benečana in ga zamene potem za Milanšiča. To se je posrečilo knezu Juriju Daničiču. S tristo Uskoki se je vrgel na Krk in ulovil v Baški benečanskega provedurja Jeronima Marcelja. Peljal ga je v Senj in zaprl v kulo sv. Save. — Benečani so zagnali velik krik na to barbarstvo in požgali v pazinski grofiji in na Krasu čez 226 hiš z gospodarskimi poslopji. Nikdar se niso družili prebivalci teh krajev s Senjani. Vendar so jim pokončali setve, vinograde, oljčnike. Cesarjevi svetniki očitajo benečanskemu poslaniku, da je potrošila ljudovlada več tisoč zlatov, da se ne bi sklenil in da se prelomi mir med Turki in cesarjem. Soranzo jim odgovarja, da je signoriji znano, kako so poizkušali cesarjevi poslaniki zaplesti ljudovlado v vojsko s Turki. — Da želi nadvojvoda miru, izpričuje to, da je poslal takoj, ko je izvedel o dogodku v Baški, reškega stotnika zopet v Benetke, da izpriča ta čin, pove, da izpusti nadvojvoda precej krškega provedurja in zahteva, da izpuste ujete Uskoke. V Senj je poslal nadvojvoda Ivana Jurija barona Kisla in barona Turjaškega. — Komisarja sta osvobodila Jeronima Marcelja, poklicala senjskega stotnika Vida Gušiča in uskoške poglavarje predse in jim zapovedala v Ferdinandovem imenu, da ne smejo več vznemirjati podložnikov ljudovladinih. Kisel je oponesel Uskokom, da bi lahko izhajali z dosedanjo plačo. Toda kocke, kvarte in vino je treba pustiti. Kdor hoče še ostati v Senju, se mora zadovoljiti s to plačo ali pa oditi. Vsak, kdor ni pravi senjski meščan, mora oditi v osmih dneh. Komisarja sta zapovedala, a izvršitev teh zapovedi sta izročila novemu stotniku — Nikolaju Frankopanu. Določila sta, da vzame v Senj stotnijo nemških vojakov, da ukroti ž njimi Uskoke. Uskoki se, kot se vidi, ne boje novega stotnika, ne vojakov. Zanašajo se na dobroto in modrost — pa stroga želja Ferdinandova in cesarjeva je, da se naredi vse, s čimer bi se mogla preprečiti vojska. Vsaj za čas. — Komisarja Kisel in Turjaški sta opazovala v Senju vojaške priprave ljudovladine . . . In že koncem avgusta so sporočili deželni poslanci goriški nadvojvodu, da spravljajo Benečani v obmejna mesta strelivo in proviant, množijo posadke. Zato je neobhodno potrebno pripraviti se za boj. Prebivalci goriške meje se pritožujejo, da ne smejo nositi orožja, dočim so Benečani dobro preskrbljeni ž njim. — Ravno takrat je poslalo tržaško starešinstvo pritožbe v Gradec: Benečani so ulovili tržaško ladjo, ki je vozila olje iz Apulije v Koper, in si jo prisvojili. Ujeli so tudi ladjo tržaškega trgovca Callota ter priklenili vse mornarje na galeje. Moščenice so se komaj ubranile napada. Povsod se zbira benečanska vojska — zato se mora pripraviti tudi Trst za obrambo, pripraviti se mora Gorica. Še kranjski stanovi so izdali oglas za vojsko. Ker so pa sami preslabi za borbo z Benečani, prosijo nadvojvodove pomoči. Saj so prodrli Benečani že v Kranjsko, požgali graščino Prem in razgnali kmete, ki so se jim postavili v bran. Naglo združena posadka mejâ jih je komaj prepodila iz Kranjske. Trgovce, ki vozijo žito s Kranjskega v Trst, napadajo benečanske čete, rušijo soline ob hrvaškem Primorju.

Zato sta svetovala komisarja, je svetoval Frankopan nadvojvodu, naj se vendar poskrbi po mejah za obrambo. Sovražniku sploh ni verovati, najmanj pa Benečanu. — Da so imeli ti možje prav, je potrdilo poročilo zapovednika bovške soteske, Jurija Filipa Gera. — Ferdinand je verjel, česar ni hotel verjeti od Klessla zaslepljeni cesar. Določil je 200 tolarjev za novo obzidje Moščenic, za smodnik in svinec. Komori je zapovedal, da nakupi na Koroškem žita in ga odpelje v Gorico. Poslal je tja topove, puške in mnogo puškarjev. V Trst je poslal veliki top. Izvoz žita je sploh prepovedal. V slučaju velike potrebe bi poslal pomoč iz Karlovca in Petrinja. — Kmalu za tem se je nadvojvoda bridko pritožil radi pomanjkanja orožja v orožarnah v Ljubljani in v Gradcu. Zapovedal je, da se preiščejo vse obmejne trdnjave. Dvorski blagajnik naj izroči dvorskemu orožarju 800 gld. za dva topova v Trstu in 1500 gld. za strelivo in orožje istotam. Zakupnik trbiški naj pošlje za 100 goldinarjev svinca v Gorico, deželni

odborniki naj zbero toliko denarja, da bodo mogli plačati stražo v Gradiški in zapovednika nove vojske; zato naj naložе stanovi davek na vino v Gradiški.

Medtem se je posrečilo španskemu poslaniku, da je pregovoril benečanski senat. Ustavili so priprave za boj. Ferdinand pa ni bil zadovoljen. Sporočil je cesarju, da je krivično, zahtevati od njega miru, ko sovražniki brez vsakega vzroka gonobe njegove podložnike. On je storil vse glede pomiritve Senjanov, naj izpuste sedaj Benečani zaprte Uskoke. Tudi španski poslanik in treznejši možje benečanskega senata so mislili, da zahteva čast in modrost, izpustiti sedaj Uskoke. Ali dož se je izgovarjal, da še niso mogli razpravljati o tem. Benečanski poslanik je oponesel cesarjevim, da so začeli Senjani iznova svoj posel na morju. Da se ne more razpravljati prej o izpustitvi Uskokov, dokler se le-ti ne odstranijo za vselej od morske obali. Marsikaj si izmišljujejo Benečani — Uskokov pa le ne izpuste. Oni bi pač najrajši videli, da se porušita reška in senjska trdnjava, da se jim povrne vsa škoda, katero so jim povzročili Uskoki, da se potrdi pogodba, glasom katere bi smeli Primorci kupovati sol samo pri Benečanih. Poslanik nadvojvodov pa je zahteval odškodnino za škodo, narejeno v pazinski okolici, da ne prečijo Benečani trgovine s Trstom — da ne motijo pridobivanja in prodaje tržaške soli. — Dogovarjali so se o tem v Benetkah, na Dunaju. Obe stranki sta se držali trdovratno svojih zahtev. Benečani so si izmišljevali vedno še kaj novega. Cesar je bil posrednik med obema strankama, pod njegovim pritiskom je postal nadvojvoda bolj popustljiv. Sklenil se je dogovor. Nadvojvoda je obljubil cesarju, da bo v bodoče strogo pazil, da se iztrebi na morju gusarstvo, da se bodo pokorili Uskoki svoji oblasti v Senju in drugih krajih. Kdor se ne bo hotel pokoriti, zapade smrtni kazni. Hudodelce-prihajače odstrani iz Senja. Zato je postavil v Senj dobrega in poštenega stotnika. Tudi dobro plačano nemško posadko nastani v Senju — toda ne precej —, da se ne vidi, kot bi bil primoran k temu. — Vse to se pa zgodi šele tedaj, ko izpusti ljudovlada vse ujete Uskoke, preneha z obsedanjem luk, ne ustavlja več trgovine in prometa. Poslanik je vse to odločno zahteval od ljudovlade in poudarjal posebno, da se mora vse to hitro izvršiti, sicer se nadvojvoda ne čuti vezanega na sklepe. — Razpravo o svobodnem brodarstvu so odgodili za poznejši čas, ker se niso mogli zediniti o glavnih točkah. — Benečani so sprejeli ta dogovor. Admiral Venier je dobil povelje, da preneha z napadi in zapiranjem luk. Veseli dogodek so javili v Prago. Cesar je opomnil nadvojvoda, naj izpolni tudi on vse točke dogovora in posebno, naj opomni Zrinjskega, da ne sprejema pregnanih razbojnikov na svoje posestvo v Vinodolu — sicer izgubi fevdno pravo na posestvo. — Vse se je razveselilo miru, le vsakdo je dvomil, da bo trajen. Benečani so trdili, da ne bo miru, dokler se ne uredi končno vprašanje o premestitvi Uskokov iz Senja — Avstrijci, da je vseh nemirov kriva pohlepnost Benečanov po hrvaškem Primorju in da ne bo miru, dokler ne zapode lakomnežev krvavih glav iz Primorja.

Ne! Ne bo miru! Frankopan gleda junaške uskoške postave. Vidi obronke ran, povezane ude. Vidi živopisano odete uskoške žene in otroke. Sreča pogled, ki ga vprašuje in opominja. Mrki pogled obvezanega Juriša Senjanina. Za koga trpe ti junaki? Za Adrijo . . . O, preden obvelja Benečanom — bo vršal boj . . . V njem si objasnita Frankopana lice, v njem se spodi grenkost iz srca. Veselo odzdravi Frankopan: „Zdravo, vojvode! Zdrav, Juriša Senjanin! Svete Cerkve sem pokoren sin, svetli biskup, mestnih pravic strog čuvaj, gospod sodnik, vam, junaki, vodja na boj!“

„V boj, Frankopan! Vodi nas v boj!“ grmi iz stotero grl. Zvone zvonovi, grme topovi.

* * *

Svetel, solnčen dan je bil dan prihoda novega stotnika. Drugi dan je vstala burja, razočaranje. Frankopanov ukaz kliče Uskoke na trg — pisar jim prečita vladne ukaze zoper grabež na suhem in na morju, imenuje one venturine in Uskoke, ki se morajo izseliti v Cerkvenico in Selce. Sto uskoških rodbin. Uskoki, ki ostanejo v Senju, dobe stalno plačo. — Razočarani poslušajo Uskoki. Stalna plača obljubljena, junačevanje prepovedano! Izročili so jih smrti. Vzemi vrag komisarje! Zamolklo kot grom v daljavi se dvigne mrmranje, se jači. Smrti, prognanstvu jih izroča Frankopan? Napolnili so svetlemu glavo z benečanskimi lažmi. Pravičen je Nikolaj, ni Nemec. Pojasnujte, posredujte, vojvode! Juriša, solnčece naše, Daničič, ti mladi lev, stopite pred stotnika! — S podstotnikom in pisarjem pregleduje Frankopan beležke komisarjev in modro oko mu temni: Česa so pravzaprav krivi Uskoki? Vendar plačajo za sedaj stroške miru . . . Zato jih nista prognala komisarja daleč . . . Le par ur od Senja . . . — Jakob de Leo se nasmehne. On pozna Uskoke; ve, da se povrnejo pri prvi priliki v Senj, ve tudi, da ne bo bolela novega stotnika glava zato — ve, da popuste nemški vojaki skoro Senj . . . — Ropot na hodniku — težki koraki . . . Uskoške vojvode naznanja straža. Zaripelih obrazov vstopijo Senjanin, Daničič, Vinko Hreljanovič. Govori Daničič, govori Juriša. In rana na čelu gori, burno kot grom zveni glas orjaka. Burno, kot senjski potok, ko podira viharne dni obrežje, se vsiplje govorica. Spremlja jo izrazita kretnja, miganje obrvi, ogenj oči.

„Vladne naredbe, komisarjeve naredbe — so krivične. Dajte nam rajši naglo, nego počasno smrt v gladu in prognanstvu. Grabež imenujete naše četovanje. Grabež! Plen, to je pravica zmagovalca, sveta pravica. Benečani more naše. Maščevanje je dolžnost Uskoka, sveta dolžnost. Očrnili so nas pred tvojim svetlim obličjem, Frankopan. Že l. 1606. nam je bila obljubljena od cesarja Rudolfa plača. Če je ni dal Rudolf, ki je uvaževal Uskoke, kako jo bo dal Matija, ki posluša Benečane. Smrti izročate bedne? Pa veliko grmado zakurimo nad našim grobom. Dom laži in krivice — Venecijo. Da bi pustili Uskokom delati posvoje, bi bila oprana nadvojvodova čast. Tako pa se mu roga signorija. Osvobojen je provedur Marcelja — zakaj ne izpuste Milanšiča in njegove tovariše? Za nas ni pravice — mi smo psi . . . Nebroj naših mož so prikovali na galeje. Prevzetni Venier brodi in straši po Kvarneru — išče svoje smrti. Tako mi Boga in duše!“ — udari Juriša po sablji: „sam nahujskam Turka nad Benetke, kot sem ga že večkrat, sam operem uskoško in hrvaško sramoto — uničim Benetke!“

Posluša Frankopan in temnejše mu postajajo oči. Da, krivica se godi Uskokom, in on, domačin, pomaga tujcem. Z blagim glasom miri razjarjene leve. „Upokojite se, junaki. Uvidim vaše rane in bolijo me. Strpite, zadržujte vaše fante toliko časa od prask z Benečani, dokler se ne sklene dogovor na Dunaju, odpre morje, rešijo jetniki. Slovesno vam obljubim, da grem sam v Gradec in storim vse, da dobite redno plačo in ostanete zvesta straža Primorja.“

„Tako mi poštenja!“ se roti Daničič. „Napadali ne bomo! A ne zahtevaj, knez, od živega Uskoka, da ostane miren, kadar ga zbode sršen. Turka ščujejo, Dubrovčane podkupujejo na krivo pričevanje zoper nas, črnijo nas pred svetom kot pogane, nas, poštene, krščene plemiče. Kisel baron nam je očital kvarte, kocke in vino! Rekel je, da bi nam zadostovala letna plača — ko bi ne zapravljali. Plača na papirju! Žene in otroci lačni, goli! Molčali smo pred komisarji, saj so uvideli še vedno v Gradcu in Pragi, da moramo živeti. A zdaj je preslepilo cesarja benečansko zlato in premetena beseda. Oj brate, nabrali so se lačni volkovi pred Senjem . . . Oj brate, trpi in umiraj — umiraj in poj! . . .“

Težka muka je na Frankopanovem obrazu. Prav imajo vojvode. Slepi so na dvoru, a njemu so zvezane roke. Hotel bi — mogel bi — pa ne sme! Pasje je tako življenje! — Slovesno ponavlja grof obljubo, da odpotuje sam na dvor v Gradec in pojasni Ferdinandu vse. Mrkega Juriša povprašuje o njegovih zgodbah v Benetkah. Mnogo mu pove, mu pojasni uskoški vojvoda in konča z besedami: „Smrt Benečanom! Vodi nas v boj, Frankopan!“

XXX.

Zastavi na Nehajgradu se vrtita v divjem plesu, drevje stoče in grmovje, valovi skačejo visoko, pršijo črez kulo sv. Save, se zaletavajo v Mala vrata. Šumi, poje burja, poje mladi stražnik v kuli: Kje si Zora, mlada, krasna? Kje Juriša Senjanin? Kaj da ne hiti drzni junak na peneče valove? Za plenom, za osveto! Pridi, Zora, da ti zapojem o uskoški usodi. O črnih očeh, ki spe na dnu morja. Pridi, Juriša, da ti zapojem o Depuntovičih, Smiljanovičih, Vlasinovičih. Da ti zapojem o Vulatku, Bogdinoviču. Nemaščevana je kri tvojih tovarišev, Juriša Senjanin . . . Veternjače se tresejo v luki. Nemirna last nemirnega gospodarja želi v daljavo. Kje si, Uskok? Kradoma prihajajo po skalnati stezi možje, žene, otroci . . . V pišu viharja . . . Trkajo na Velika vrata, kimajo stražniku in se pogube v tesnih, krivih ulicah. Stotnika ni doma in Uskoku ni življenja razen v Senju. Zvest svoji besedi se je odpravil Frankopan še pred novim letom v Gradec. Nemški vojaki so sicer tu, a podstotnik de Leo jim poveljuje. Zato se vračajo polagoma od komisarjev prognani Uskoki iz Selc, Cerkvenice. Mož za možem se oglaša v Orlovičevi hiši. Vprašuje, mrko jih odslavlja Juriša: Vojvodi so dali besedo, da mirujejo, da ne dajo Benečanom povoda za nove napade. Osupel posluša prostak, ne razume. Nemaščevana je kri Vulatka, Bogdinoviča, Jurišev ega prijatelja Foscarija. Nemaščevana je Zora, zaprt Milanšič. Zori so naredili Benečani, da ni bolna, ne zdrava, da strmi cele ure predse, ne posluša bratov, ne tebe, ne prijatelja. In Juriša sedi doma — jo gleda!

Poje burja, šumi v dimniku. Za ognjiščem Orlovičeve hiše sedi Zora pri kolovratu. Počasi se giblje noga, prsti. Zora prede, kot bi ne predla, strmi predse, kot da vidi nekaj čisto drugega pred seboj. Bled obraz ima izraz nepopisne bolesti, črna ruta ji zakriva lase. Črna ruta in obleka. Minil je rok žalovanja po materi — po kom žaluješ, Zorica? Vprašujejo sosede in znanke, Zora odkimava, ne odgovarja. Kaj jo mučijo? Doživela je nekaj tako strašno bridkega, da ne more doumeti. Vprašuje sama sebe, misli vedno eno in isto, ali je mogoče? Ali je res? Prihaja vdova Milka z otrokom, prihajajo Dana, Cveta, Mara. Zapojo, zaigrajo, kot prejšnje dni. Zora ne haja. Ona misli svojo misel . . .

Naglo se odpro vrata. V skenderju, v opankih vstopi Juriša, za njim mlad plemič, Podstenski, ki je bil spremil de Ravnacha v Benetke in prišel z Jurišem v Senj. Brat tistega viteza, ki ga je bil rešil Juriša Turku dane besede, mu uplenil lepo Medo, ki si je potem izvolila samostan. Poln hvaležnosti do Juriša, je pustil potovanje na Dunaj z de Ravnachom,

spremil Juriša na nevarni poti v Senj, se podal v Reko, ko se je vrnil de Ravnach, in izvedel po Bistriškem vse, kar se je zgodilo dan po Juriševem begu v Benetkah. S potrtim Jurišem govorita vedno o isti stvari . . . „Bog, Zora!“ pozdravi Juriša. Ona ga pogleda raztreseno. Ne skoči mu naproti, da mu prinese pačme, da ga ogrne, da postreže gostu. — Tiho se kreče stara Mara po kuhinji, tiho, da ne vzbudi v deklici nevšečnih spominov. Kak strah je užila takrat, ko je bilo ušlo vrnjeno dekle. Kako hud je bil Milanšič! Tak otrok je imel za norca starega, častitega moža! Sestra tako častitega brata je ušla v sramoto . . . Sram je bilo starega ženina. Zaprl se je v Brinj in čakal prilike, da se maščuje Benečanom. Ni čakal dolgo. Ribič mu je prinesel poročilo Venierovo, da naj pride po Zorin prstan. Milanšič je menil, da ga kliče Foscari. Pa ni bilo več starega ženina, ne mlade neveste. Ivo je izposloval, da niso zaplenili bratovega premoženja. Upal je, da se vrne Zora. Prevzel ga je samostan, dokler se ni vrnil nenadoma Juriša. — Tiho se kreče stara Mara, briše skrbno klop s predpasnikom. Sedeta Juriša in Podstenski. Bridko se zagleda brat v sestro. Kaj naj naredi, da prepodi to mrtvilo z nje. Prejde s časom, pravi učeni pater gvardijan. Strašen dogodek ji je pretresel dušo. Čas jo ozdravi. Ali jo? Huje kot smrt je gledati sirotico. Dan za dnem čakajo rešitve jetnikov iz Benetk. Dannadan se pojavi lahko Milanšič. In tako naj najde nevesto? Rešena ni Juriševa, ni Zorina čast, dokler ne zveže zakon Zore in Milanšiča; potlej umrje mirno Juriša Senjanin. Nečaki bodo nosili njegovo orožje, družili z očetovim Orlovičevo ime. Ali pride kdaj ta dan? Če si reče, da ne, bi divjal, pobil vse . . .

Zunaj šumi burja, tu sedi bolna sestra in tam, v samostanu, je — Cecilija. Dožinja je morala iz sijajnih dvoran. Ker je imela zveze s tujo vlado, so jo obsodili v prognanstvo. Da se ne bi dogovarjala s sovražnikom v tujini, so jo zaprli v samostan . . . Cecilija! Juriša jo vidi, kot jo je videl zadnjič, leskečo nakita, smehljajočo, žarečo duha. Krog nje poslaniki, knezi, umetniki, dečki, dvorjanke. Zdaj je sama — zdaj moli, joče . . .

Večkrat mora ponoviti Podstenski, kar mu je bil povedal Bistriški: Bilo je proti jutru. Še so bile polne dvorane, še je vladalo veselje v njih. Nakrat nastanejo čudni sluhi . . . Venier pogreši nekoga, Venier hodi po dvoranah. S hudobnim smehljajem mu sledi dožinjino oko. Nakrat prihiti Venier prepadel k dožu, mu šepeče: Izdajstvo! Izginil je Juriša! Kraševec je pijan kot sod, kolne in čaka Nemca. Rossi se smehlja, trdi, da je nemški vitez pri sestanku z mlado damo. Nihče ga ni videl. Kam pa naj preide iz dogane? mu je odgovoril malomarno dož, a pogledal prodirno Cecilijo. Smehljala se je in poslušala poklone. Kar prihiti skozi vrste veselih gostov Mocenigo, migne Venieru, stopi k dožu. Oba menjujeta barve ob njegovem poročilu: Klara je sedela na balkonu in čakala, da pride ponjo Foscari, kakor je bil obljubil. Mehko in blago ji je bilo pri duši. Videla je čarobno razsvetljeno mesto, regato, in se veselila plesa v dogani. Hotela je biti vesela tisti večer, pozabiti na vse. Pa veselica se je pričela. Foscarija ni bilo. Poslala je slugo, da izve, kje je, in čula, da se je odpeljal na Giudecco, da se odpelje rano v Bologno. Čudno se ji je zdelo — naglo je vstal sum: Kaj ko bi bil porabil priliko regate, da reši Zoro, in bi bilo zaman vse njihovo vabljenje in čakanje? Poslala je slugo k rivi. Dogaresse ni . . . Obrežna straža, deset mož, leži mrtva . . . Foscari in Zora sta se rešila. — Ustavili so se plesalci, umolknili v svojih razgovorih. Niso čuli, ne razumeli Mocenigovih besed. Ustavil jih je Cecilijin zvonki, sladki smeh. — Hip nato so se vsuli gosti prestrašeni iz dogane. Ni jih podilo rano jutro. „Senjanin vas pozdravlja, urni admiral Venier, Zora vas pozdravlja, moj zvesti soprog! hahaha!“ Tako je klicala Cecilija. Bliskoma je dvignil dož bodalce. „Preljubnica!“ je siknil. — Pred njim se je upokončila prelepa. Potemnelo ji je belo obličje, jeza ji je švigala iz oči. S kraljevsko gesto je vrgla plašč raz ramo, vrgla diadem raz glavo, prstan s prsta. Svetla obroča sta zažarela, izginila v gubi preproge . . . Prestrašeno je bežalo plemstvo. Bistriški in drugi plemiči so ostali v bližini dožinje. Po Juriševem naročilu. Dož je klical straže, sluge. Cecilija je odkimala mladičem, pogledala prezirno soproga in odšla dostojanstveno. Venier je hitel na rivo, za njim ljudstvo. Najrazličnejši glasovi so se čuli, groza je prijela Benečane, ko so videli ubite vojake na rivi. To je pisava Juriša Senjanina, je rekel Venier, in hipno se je raznesla govorica o napadu Uskokov na Benetke, o begu Foscarija. Še ni vse zamujeno, se je smejal Venier. Poznam svaka in ukrenil sem potrebno. Moštvo dogaresse bo povezalo izdajalske begunce. Ha, svak! minil je tvoj dan . . . Hitimo za dogaresso in se vrnemo zmagoslavno z uskoškim knezom in nezvestim generalom . . . Ves dan so čakali Benečani na vročem tlaku Venierovih galej. Senatorji so hodili k sejam v dogano, ljudstvo jih je spremljalo z mrmranjem, se je zbiralo pred dogano, ker se je širil sluh, da sta dožinja in njen brat v nevarnosti. De Ravnach se je šetal s svojim spremstvom med gnečo. Namenjen je bil udariti, če bi bili pripeljali Juriša in njegove plemiče kot ujetnike. Popoldne se pripelje Venier na svoji ladji in vleče za sabo dogaresso. Galeje je pustil pri Malamocchi. Na dogaressinih razcefranih jadrih je bil zaznamovan boj.

„Kje je Foscari?“ je zagrmelo ljudstvo. „Dajte nam Foscarija!...“ Venier se ni prestrašil. Ladja je priplula do rive. „Foscari! Dajte nam Foscarija!“ je rjula množica v strahu in jezi. Most je vezal bregantino z rivo. Venier je mignil. Dva vojaka dvigneta zvito jadro s krova dogaresse. — Odgrneta... Klic groze pretrese zrak. Pred benečanskim ljudstvom leži mrtev njegov ljubljenec... Veliko črno oko je uprto v nebo. Solnce, ki se obrača proti zahodu, gleda vanj... Odkrije se glava za glavo. V svečanem molku stoji negibno vse. Foscari je mrtev... Da razbiješ tudi vse — njega ne oživiš... Mrtev je — mrtve nade reveževe... Kar pretrese tihoto groze ženski krik. Razpletenih las, v vihrajoči obleki prileti dožinja... Jok se glasi po rivi, jok žena in mož, ko objemlje sestra mrtvega brata, ko ga kliče: „Ivan, Ivan! Poglej me vendar! Samo še enkrat! Kaj slediš solnčni poti, moj brat? Premišljuješ pravice ljudstva, — pravice srca? O Kristus! Ti me ne vidiš, moj brat! Tvoje odprto oko ne vidi solnca! Zapisalo se ti je znamenje v čelo...“

Doganska straža pod Venierovim poveljem je ukazala ljudstvu raziti se — je hotela odtrgati dožinjo od mrtvega brata. Z nepopisno naglostjo se je vrglo besno ljudstvo nad stražo. Pritisnil je večji oddelek vojakov. Hitro se je izpraznil trg, sbirri so vlekli par mož v ječe, drugi so bežali. De Ravnachovi mladiči so se hoteli zbrati okoli dožinje, pa straža je odnesla onesveščeno, fantje so se komaj rešili rok vojakov. Med metežem je izginilo Foscarijevo truplo. Pravijo, da je padlo v morje. Vso noč so se potapljali ribiči: morje ni vrnilo trupla Ivana Foscarija.

Juriša posluša Podstenskega in čuti vedno večjo bol, željo po maščevanju. Juriša motri Zoro. Čuti, razume, o čem se govori? Pustila je kolovrat, položila roke v naročje, obrnila pogled v Bistriškega. Pa nobena mišica se ne gane, zenica ostane mrtva. Zora sliši pač šumenje besed, pa neznan ji je njihov pomen. Ona vidi pač samo Foscarija, kako je padel na smrt zadet v njene roke, ko sta skočila oba v isti misli pred Juriša. Strašen spomin! Frankol je bil skočil na brod, mignil Jurišu, da izpusti sestro v čoln. „Rešite se,“ je rekel Foscari, se nasmehnil Frankolu: „Prišli ste pravočasno.“ „Ne brez tebe,“ je vzkliknila Zora in hotela vzdigniti ranjenega Foscarija. Odkimal je, šepetal: „Poveljnik ostane na...“ Kri mu je zalila usta, Juriša je iztrgal Zoro... Med streljanjem so se umikali Uskoki od galej; se rešili. Vriskali so in poljubovali roke, obleko Senjaninu, a obmolknili so ob pogledu na Zoro. Niso vpraševali po Milanšiču. O šumi, burja! Divjajte, jesenske nevihte! Podite mehka čuvstva iz srca. Mož naj bo Orlovič! Ženskam solze, popom molitev, junaku boj! Kaj kramarijo za Uskokovo kožo v Gradcu, na Dunaju! Ne poslušaj, Frankopan. Veš sam, da ne izpolnijo Benečani nikdar obljub, da se družita sv. Juri in sv. Marka samo v koledarju. Frankopan, ti poznaš hrvaško pravo, poznaš senjske pravice, potegni se za nas. Nadvojvoda ima težave radi uskoških plač? Čemu? Uskok si pridobi zlata in živeža... Zakaj mir, sramoten mir s krivovercem? Počrnel vam je obraz — ne vidite solnca pravice, ne vidite križa, svetega znamenja odrešenja.

Z rahlim dihom je odpodila pomlad snežene oblake raz gora. Veselo vihrajo po morju sv. Juri, sv. Helena, sv. Vid. Sklepajo se ženitve, kupčije. Delavci hite na polje, v vinograd. Le urno, Primorec! Uskok! Danes se ženiš, jutri greš nad Turka, danes seješ, jutri ti pokonča Benečan plodno njivo. Frankopan je šel iz Gradca na Dunaj, Frankopan poroča, da se razbijejo dogovori ob benečanski trmi, da nočejo izpolniti pogojev in se izgovarjajo, da tudi nadvojvoda ni izpolnil svojih. Svobodno trgovino je proglasil general Venier, pa se le vtika v uskoške lesove, se prepira s prognanci, ki so se vrnili za odsotnosti Frankopanove v Senj...

Pomlad je. Sopelic mehki glas vabi uskoško mladino na ples in petje. Odičene s petjem in dragulji hite deklice na cilnico. Vse živi, se veseli, samo Zora molči, strmi predse. Izmika se varstvu brata in tete, stoji v viharju in dežju na kuli sv. Save. Ne glej tako hrepeneče po morju, Zora, sestra edinica! Ni ga — ne bo ga nikoli več... A jaz sem tu, Zora — tvoj brat Juriša...

Velika nedelja. Vse slavi praznik Vstajenja. Mrk stoji Juriša Senjanin na mostišču. Zvonovi vabijo, njemu je tesno v duši. Zvonovi vabijo, pa sestra ne ve za pomlad, za vstajenje. Zvonovi vabijo. A bliža se dan, ko ne bo smel slišati Uskok glasu senjskega zvona. Šarijo in kramarijo v Gradcu, na Dunaju. Mož je Ferdinand, toda cesar slep... Ni za moža, da varuje žensko. Ni za Juriša Senjanina, da čaka doma smrti. Benečani so začeli — odvezani smo besede. Ni žita, pravite? Otroci jokajo? Žene so čmerne, ker nimajo lišpa, vam junakom je čas dolg? Za menoj, junaki! Vstajenje je — Uskok vstaja — in strah gre pred njim... Ko se vrnemo, pridite kot navadno — ko se vrnemo, pridi, Zorica, v škrlatu in svili...

Hite jadra. Še zna krmariti Senjan. Izza bregov pozdravlja kukavica, na senjski kuli se pokaže bled obraz. Z Bogom, sestra edinica! Radost in žalost Juriša Senjanina. Kaj kukaš, kukavica, naznanjaš smrt in prognanstvo Uskoku? Pozdravljen, Velebit! Pozdravljeni, Pažani! Kam? K Turku v vas. Štiristo junakov, deset ladij. Kresove zažgemo na slavo Vstajenja. Turške vasi naj gore na veliki praznik kristjanov,

turške duše naj hite v Mohamedov raj! — Milja za miljo ostaja za urnimi jadri. Stoosemdeset milj. Pri Krepanu v šibeniškem Primorju se ustavi Senjanin. Od tam udari črez benečansko zemljo na Turško. Raznese se glas, da se je dogovoril z Benečani, da sme napadati preko njihove lasti nevernika. — Kresovi zaznamujejo uskoško pot . . . Na konjih, natovorjeno govedo pred seboj, se vračajo Uskoki v Krepan. So vam dali radi Turki živine? blaga? O radi! Božali smo z nožem, prigovarjali s puško — zdaj molče . . .

Še ni Jurišu dovolj junaške igre. Benečanskega broda ni v bližini, Krepančani verujejo v dogovor. Varujte, Krepančani, naš plen! Mi pa udarimo, bratje, v Makarsko, na Neretvo! Skozi dubrovniško last v Hercegovino. Trebinjski paša ima lepe hčere, Trebinjani dosti blaga . . . Kot vihra jadrajo, kot vihra jašejo Uskoki. Treba je hiteti, preden pride Venier z brodovjem. „Ne boj se, brate!“ grmi uskoški klic po Trebinju. Ladje, nakrcane blaga, živine, sužnjev — tako se vračajo Uskoki. Kot nekdaj stoje Senjani na mostišču: „Zdrav, Juriša, solnčece naše!“ In zaškripljejo tenko vezeni opančiči, žari škrlat, šumi svila. A ona, ki hiti k bratu, ni več Zora, opevana po lepoti. Z zavestjo duha je izginila nežna mičnost . . . In tesno se stisne groznemu Jurišu srce, ko vpraša sestra hlastno: „Foscari? Kaj pravi — kje je?“ — „Glej, Zora — golobica moja, paševi hčerki ti bosta plesali in peli, ti vezli in pleli. Glej lišpa, verižic! Nadičiš se kot nobena.“ — Hej, kako je bila skočila Zora, ko ji je bil pripeljal pred leti turške deklice, kako se je veselila vselej draguljev . . . Danes ne seže po njih, pogleda preko sužnjev in kupov blaga raztreseno na morje.

Polno je mesto plena. Sirote, cerkev, sodnik, podstotnik, vsakdo dobi svoj delež, stotnikovega spravijo. Pa še se ni naigrala krvave igre uskoška duša: niso se pomerili z Benečani. „Hajdimo,“ pravita Hreljanoviča, „Benečani brodarijo po Dalmaciji — k njim po dobro jutro! . . .“ — Zaman prosi in ustavlja siva mati Hreljanovičev sinove. Dvanajst ladij hiti iz Senja. Načeljujejo Juriša Senjanin, brata Niko in Vinko Hreljanovič. „Naj straži vrag Nehajgrad!“ je rekel Vinko, ko ga je ustavljal de Leo. Prijadrali so do predgorja sv. Jurija na Hvaru. Noč se bliža. Pozor! Za predgorjem je brodovje, na njih Arbanasov kot pečka. Uskoki zagrabijo za puške . . .

Pokrivaj noč uskoško sramoto! Uskoki, ki so podili stokrat Benečane in Turke, beže pred Arbanasi . . . Deset ladij hiti proti Senju. Na njih leže ranjeni, mrtvi. Živi pošiljajo do nebes kletve, prisege maščevanja . . . V zadnji ladji sedi ob popi Vinko Hreljanovič, drži v naročju glavo mrtvega brata. Toži kot grlica v logu, rjove kot zver v hosti: „Brat moj edinec, ti zeleni lavor . . . Posušila se roka, ki te je udarila . . . Ne imela mu pasja duša pokoja. Niko, sokole moj! Grmado zakurim na tvojem grobu . . . Da sega plamen do Benetk in Gradca . . . Ne bo miroval Uskok! Naj izbruhne vojska, naj perejo potoki krvi sramoto našo — Niko Hreljanovič! —“

Beže ladje. Ob krmilu čuva Juriševo sokolovo oko. Vinkovo naricanje izvablja junaku kletve: „Proklete kače benečanske! Prevariti tako junake! Je li svobodna pot?“ je bil vprašal Juriša. „Svobodna, brat!“ je rekel poveljnik Arbanasov, Ivo Dobrovič. „Pa kam hočete? Noč je tu. Zajadrajte v luko. Izpijemo čašo vina, se porazgovorimo.“ „Jadrajmo naprej,“ je svetoval Juriša Niku Hreljanoviču. „Ne zdi se mi varno.“ „Se bojiš ženskih solza?“ se mu je rogal Niko. In hitel je prvi v pogubo . . .

Komaj so bili Uskoki med Arbanasi, udarijo psi nanje. Ubili so jih šestdeset, ranili do petdeset. A njih, Arbanasov, je padlo samo osem, ranili so jih le devetnajst! O sramote! Junaki vajeni zmage so padali skoraj brez obrambe, umrli kot stare babe! Dve ladji sta zapadli — druge je rešila samo Juriševa hrabrost in modrost . . . Okaljeno je uskoško ime — dvignila bo laž in kleveta glavo . . .

* * *

„Sinko moj, rana moja! Komu si zapustil stario, mater sivo — kaj kličeš odprtih oči brata za seboj? Sokola dva ponosna sem gojila — bila sta kot drevo v cvetu, moj Niko, moj Vinko! . . . Ugasnilo mi je na veke solnčece — ah, mene jadne!“

Tako narekuje in joče z narekovalkami v cerkvi sv. Jurja siva mati Hreljanovičev. V sredi cerkve stoji oder s truplom vojvoda Nika. Nem leži, prekrižanih rok. Na oltarju sv. Jurja gore debele sveče. Nem leži Niko? Ne. Krvava rana zija na čelu, govori glasno . . . Otrpla roka drži križ. Nerodno. Otrpnila je stiskaje ročaj sablje . . . Vije mati roke, si puli razpuščene lase, si praska razgaljeni vrat, obraz, se bije ob prsi. Nizka cerkev je polna solza, vzklikov žalosti, kletve. Glave sklonjene, povešenih oči stoje vojvodi, stoje čete okrog odra. Kot da jih je sram pogledati na mrtvega tovariša. Črno zagrnjene žene in dekleta se stiskajo okrog sten in vrât. Na materinem grobu stoji Zora, gleda zapanjeno mrtveca. Pater Ivo stopi k odru, kropi, se poslavlja v imenu Senja od njega. V vznesenih besedah, plamtečih oči. „Tekla je junakov kri,“ pravi. „A kot je bila kri mučenikov seme krščanstva, tako naj bo Nika Hreljanoviča in njegovih tovarišev izdajniško prelita kri seme Adrijine svobode.“ In mrki ponižani vojvodi razumejo plamtečega govornika. Križ ima v roki Jurišev brat — a prijel bi rajši za sabljo . . . Uskoki dvignejo glave. Razumejo: Smrt

Nika Hreljanoviča bo seme vojske. Že se zgrinjajo benečanske galeje, že tožijo Benečani, da so napadli Uskoki izdajsko Arbanase. Njihova smrt kliče maščevanje — maščevanje pride . . .

Strašno izpremenjenega obraza stopi gorostasni Vinko k mrtvemu bratu. Levico na krvavem čelu, desnico na križu v mrtvi roki govori grozno prisego maščevanja. Za njim stopajo Juriša, Daničič, Vučič, stopajo mož za možem. Poljubujejo mrzla lica, prisegajo: Ne našla jim duša pokoja, če ne maščujejo smrti Nika Hreljanoviča. —

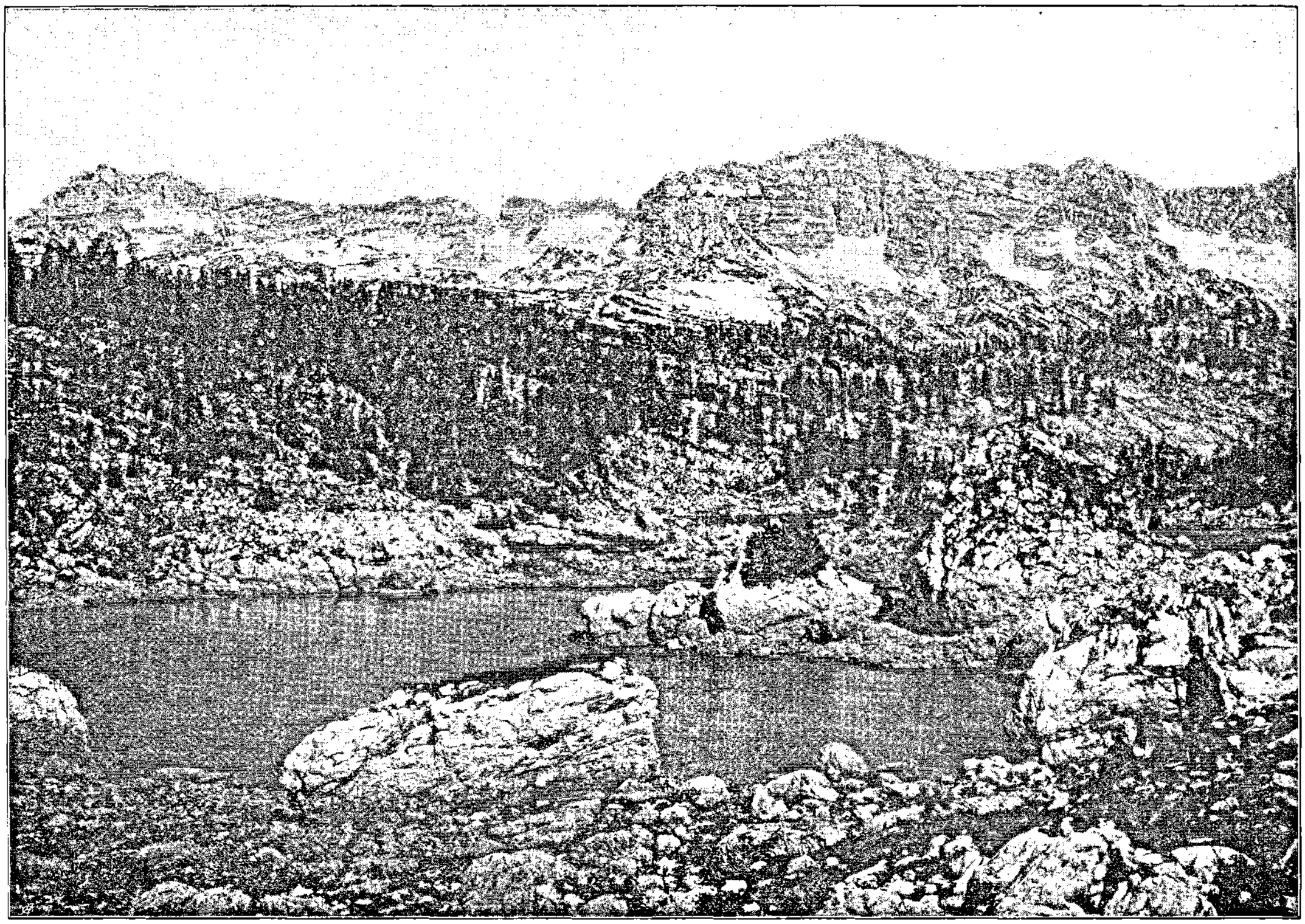
Zvene lopate . . . V cerkvi, kot se spodobi plemiču, kristjanu, pred oltarjem sv. Jurja, naj počiva junak . . . Nad njim se sklene kamnita plošča — na Nehajgradu zagrme topovi. Pozdrav mrtvemu kastelanu. Mati se vrže na grob . . . Sosede in sorodnice jo dvignejo in odpeljejo v Nehajgrad, v prazno stanovanje Nikovo . . . Tam žaluje z narekovalkami štirinajst dni in noči, štirinajst dni in noči ne prižge ognja, se ne umije, ne naspi.

Pater Ivo pokropi grob. Drug za drugim odidejo možje. Juriša poklekne k Zori na materin grob. Rahlo stopi Ivo k bratu. Bled je Juriša, kot takrat na Trsatu . . .

Molče stisne redovnik bojevnikovo roko. Zora strmi v brata. Zaigrajo ji mišice po obrazu, razširi se zenica . . . „Ah!“ vzklikne. „Juriša gre — in ti ga ne ustavljaš, Ivo. I ti bi šel . . . Vsi . . . Tudi jaz . . . Mrzlo je v grobu, Juriša . . . Siroto izročaš — siroto . . . O, prazen mi bo Senj in svet brez tebe — kje si poišče sirota utehe? Je v morju, je na gorah? Nekdaj so pele vile, Juriša. Na Vratniku, vrh Velebita. Zdaj molče in junaki umirajo . . .“

Brata se pogledata. Se vrača sestri razsodnost? Bolje zanjo? Bog ve! Maščevanje kliče — pošten Uskok se ne mudi. V cerkev se je vrnil Daničič. Naježen kot bog maščevanja kliče: „Haramija Marko poroča, da se je usidrala v mandrinski luki na otoku Pagu benečanska galeja. Načeluje ji Venier . . .“

(Konec.)

DRUGO TRIGLAVSKO JEZERO (1610 *m*) FOT. ANT. GREGOREC

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško-benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Konec.)

XXXII.

Po golih obronkih Velebita se gubi spev kamenega kosa. Solnce zatone, ptica zleti raz sivo pečino, Velebit se zavije v mrak. Nad njim zatrepeče zvezda. In ko zasije svetla, se oglasi po pečinah in dragah, doni iz skritih Velebitovih jam . . . Potnik na strmi stezi, mornar na krovu dvigneta glavo: Vila z Velebita kliče . . . Kaj se bo zgodilo?

Tiho, pošastno drči šest enojambornic pod Velebitom. Proti Hvaru. Uskokova roka tišči nož, objemlje puško, oko strmi v temino. Včasih so pele vile, je rekla Zora. Zdaj molče, in junaki umirajo. Kje si vila naših gora, naše slave? . . . „Ha! Čuj, Vinko! To kliče, to poje . . . Zagonetni glas se ovija naših jader . . . Vila z Velebita! Srečen nam bo pot!“ — „Srečen,“ stisne Hreljanovič Juriševo roko. „Niko, brat mojega srca — nocoj še ti zakurim grmado . . . Svetila bo do Dunaja, do Benetk.“ — „Zora, duša moja duše! Nocoj te maščujem . . . Sprejmi nas, bodri nas, Velebitova vila! Tiho priplavamo v mandrinsko luko, se skrijemo na obali. Venier ima goste. Dolgo bodo čuli, se hvalili Benečani. Proti jutru jih obvlada sen. Naj jih vodi v peklo! Ko se zdani — prisveti Venieru poslednji dan. Od obeh strani udarimo na galejo . . . — — —“

Goste ima Venier. Ž njimi in s častniki večerja na krovu. Dva brata Graviso, njun bratranec, Pavla Strassoldova, žena Lukrecija Graviso, in njena teta. Koprski plemiči so Gravisovi, bogati plemiči. Na galeji je nakrcano njihovo blago, mlada Pavla se sveti v draguljih. „To bi bil plen za Uskoke!“ se šali Venier. „A ne bojte se, donna Pavla! Zdaj so stisnili psi rep med noge. Dali so jim popra naši Arbanasi! Zdaj žalujejo razbojniki po svojem poganskem običaju — a da se pokažejo na morju, pobijemo pasje sinove. Juriševo glavo prinesem nataknjeno na kol v Benetke, naši mulariji v zasmeh.“

Izrekel je Venier in prebledel. Na morju je šumelo kot udar vesel, po zraku je odmeval čuden klic, na otoku se je zasmejalo pošastno. „Sova,“ je menil mlad častnik. Pogledali so se vsi in postali čudno

bledi . . . Strah gre po životu mlade Pavle. „Brez strahu, draga," jo bodri Lukrecij. „Varni smo. Pag je naš. Galeja visoka, številno moštvo." — Pavla molči, motri Veniera: kaj molči, strmi v noč? Tak je, kot bi bil obsojen na smrt . . . O! Vsi so taki! Beživa, Lukrecij! Črno, preteče visi nad nami . . . Pag je naš, toda Bag, uskoško pristanišče, ni daleč . . .

Tiho, temno je na krovu. Potniki in častniki so zaspali v kabinah. Zadremala je straža, zadremal galjot. Pozabi psovk, udarcev. Na kamnite drage gore mu hiti duša — tam ga sprejme siva mati s sladko besedo: Sine moj. — Korak, nagel, oblasten, prebudi galjota. Venier! Kam ga nosi vrag? Boji se. Česa, generale moj? Visoka je galeja, številno moštvo, in sova je neumna ptica. — Venier leta po krovu, stresa stražo, gleda po jamborih, po oknici. Kaj ni slišal odtam šepeta? Kaj se ne vozijo po morju pošasti v rdečih bundah, kaj ne grmi iz sto grl: „Čuvaj se senjske roke!" In oni orjaški, ponosni, kaj ni rekel: „Pod mojo streho mi bodi drag gost, a da te dobim na morju, varuj se me!" — Saj nič ni, generale, vse tiho, vse mirno! Pa zakaj bi bil tako rad doma! Kaj se mi prikazuješ, Alma — kaj hočeš, Foscari? Domov naj grem? Hej, krmar! Častniki! Ne — ne! Ostanemo. Ni varno ponoči. Benečan bo plačal Hreljanovičevo smrt . . . Uskoki se ne brigajo za dunajski dogovor, poznajo samo pravo krvi. Kaj se glasiš, tenjevka? Kaj joče pes na otoku? Vidiš smrt? Prokleta žival! Streljaj, straža! Vražja žival ne umolkne. Streljaj, pasji sin — prokleto — puško sèm!

Blisk ugasne v noči. Strel prebudi pošasti noči. Kot bi se podila divja vojska po bregu . . . Venierju se ježe lasje, vrže puško od sebe, beži, se zaklene v kabino. Pa za njim je teklo neslišno . . . Gleda skozi okno vanj, se vije pri ključavnici — raste . . . O dož, svak moj! . . . So — so pošasti! . . . Glej Foscarija . . . krvavega čela, smehljaj na dekliških ustih . . . Venier se križa. Kam ubeži strahovom noči? Iz temine goré za Foscarijem Klarine ostre oči. Kot jo je videl dan po Foscarijevi smrti, tako jo vidi Venier zdaj . . . Lase razmršene po suhem obrazu, obleka v neredu. Dvignjena roka kliče prokletstvo . . . Uboga Klara! Noževa ost se je obrnila proti njej — strastna duša ni prenesla teže očitanja . . . „Ti si kriv!" mu je rekla Cecilija. „Nepopisno bedo si poklical na nas . . ." Nepopisno bedo . . . Mogočni dož je nesrečnejši od berača pred sv. Markom, dožinja je zamenila svetle dvorane s celico. O, nisem jaz kriv, Cecilija, Klara! Kriv je Senjanin, Zora. Zato naj plačata! Ne bom miroval, pri svetem Marku! dokler ne popravim Venecijine sramote, dokler ne zapusti Senjanka ob beraški palici svojega doma, dokler ne pride Juriša v pest našega rablja; kolo in šibe, bič in klešče, španski škorenj in natezalnico — vse naj poizkusi Senjanin. Rabelj razčetrti orjaško telo, zažge, vrže pepel vetrovom, da premine sled in spomin na gusarja. In na senjskem kastelu veje zastava sv. Marka, po Vratniku poje benečanska sekira, naše je hrvaško Primorje . . . — Prokleto! Kaj poješ, berač! Poznam te slepec — molči! „Večna bo pamet Juriša Senjanina! Spominjajo se ga junaki, ko potujejo v goro, deklice, ko gredo po vodo . . ." Molči, slepi bedak! Vse gusarje pobesim — vse. Ne smeji se, Cecilija! Solze ti plačajo prevzetni smeh . . . Kaj hočeš, Foscari — pusti me . . . Kaj šepečeš?

„Kesaj se, Venier! Vstal bo vzhodni veter in kasno bo. Kesaj se! V deželi, iz katere prihajam, v katero greš ti, ni sovraštva, Venier. Da ne trpiš muke večnega hrepenenja, kesaj se, Venier!" — Venier strmi v senco. Pogled, prazni pogled Foscarijev se mu zabada kot dvorezni nož v srce. Bliskoma premotri svoje življenje. Kako prazno! Lov za čast in imetje, zavist, sovraštvo — vse to ga je oddaljilo veliki svetlobi, ki je obzarjala dušo mladeniču.

„Venier — grešil si." — „Sem, Foscari! V pustinjo pojdem, se spokorim. Da umirim tvojo, svojo dušo. Ženi, otrokom pustim premoženje. Krvav in potan počakam dne, da mi prineseš veselo vest odpuščanja."

„Venier — Gospodu ni treba let kesanja. Ena sama solza izbriše tvoje grehe . . ."

Redkejši postaja Foscari — izgine. Mrak, mladi dan, gleda v kabino, podi pošasti. Ni, svetli dož, duhov! Samo sence lastnih očitanj so utvori noči. Kdo živi in ni grešil — kdo je grešil in se ne bori nočne ure s pošastmi kesanja? Ni, svetli dož, duhov! Pokora je za stara leta — zdaj je treba pogubiti Uskoke.

Sveti Marka! Krik . . . Uskoki! Na noge! . . . — Prekasno! S kopnega, z morja, udarjajo razbesneli vragi na galejo. „Za Nika Hreljanoviča!" grmi orjaški kastelan Nehajgrada. „Sekaj! Bij!" — „Za Adrijo! Za Klis! Za prodano vero in dušo!" grmi Juriša Senjanin, udarja s krivo sabljo, škripljе z zobmi. Plamen mu seva izpod gostih obrvi, strastna žalost in jeza sta mu spačili obraz, krvavi obronek gori. Strašan je Juriša, strašan je dan osvete, Venier! . . . Častniki, vojaki padajo — njih trupla lete v morje . . . Slišiš tenki glas Pavle Strassoldove? Prevpije krik umirajočih, rjovenje napadajočih. Ubožica! Da bi ji oslepele črne oči, preden je videla grozote tega dne . . . Mož, svak, bratranec, pobiti pred njo, vrženi v morje. Naj trgajo dragulje raz nje — milost, milost za Lukrecija! Milost?! Grozen smeh gre po krovu. Hvali Boga, da si ženska . . . Kje je Venier? Kot lovski pes, ko zasleduje plen, leta Juriša, krvav, openjen, po krovu, kriči: „Kje je Venier, kje? pasja duša!"

Trepetajočega potegnejo iz kabine; „Evo ga! Vojvoda, solnčece naše, hočeš, da mu iztaknemo pasje oči, mu izderemo volčje srce?“

„Ne tu, bratje!“ grmi Juriša. „Pred Senjem, katerega hoče kupiti z uskoško krvjo in poštenjem — pred uskoško sirotčadjo, katero hoče pregnati z doma, pred venturini, katere hoče izročiti rablju, tam naj pogine.“

„Ne ti, brat! Ne ti!“ kriči Hreljanovič. „Moj je danes račun. Privežite psa k velikemu jamborju. Odvežite jadra . . .“ Ladja se giblje . . . Proti Senju, Venier! . . . Grozeč gleda goli orjak Velebit nanjo, jate črnih ptic letijo nad njo . . . Venier stoče, se zvija v uskoških vezeh, prosi duhovnika, kliče vse svetnike na pomoč. „Idi k vragu!“ ga sune Vinko Hreljanovič z nogo. „Ne kliči svetnikov, opravimo že sami!“ Venier moli s klepetajočimi ustmi, glava mu visi na prsi, srage mu oblivajo čelo. To je bahaški admiral, ki je umoril najplemenitejšega Benečana, ki je obešal Uskoke po jarbolah . . . S studom se odvrne Juriša od žalne podobe. Zaklical bi mu ime Milanšiča, Cecilije, ga spomnil povešenih, poklanih Uskokov — pa ni vreden uničeni hvastač junakove besede. Ej, nebo in zemlja! Taki so, ki hočejo gospodariti Adriji! Glej zdaj, pasja vera benečanska! Vidiš solnce na nebu? Mlado jutranje solnce. Vidiš stolpe? To je Senj, dom starega junaštva. To je Senj, ki je kljuboval odnekdaj slavni, mogočni ljudovladi. Čuj, benečanska, kramarska duša! Mali smo, ubogi. Preganja nas ljudovlada, Nemec, Turek. Mogoče, da se posrečijo serenissimi nakane, da nas ugonobi. A tako mi Boga! Ne bo zasedla teh bregov! Iz naše krvi vzklije rod, ki bo vladal Adriji, ko bo umrla že davno slava Benetk.

„Štedi svojo sapo, Juriša,“ se oglasi Daničič, „čas je, vrag čaka težko na benečansko dušo. V čolne! Na breg! Na senjski zemlji, na hrvaškem bregu, naj umrje benečanski admiral. Kot pes je stražil Kvarner. Naj se mu zaleta senca v naše brodove, ne videla mu duša svetega raja!“

Pred senjsko luko, pred Artom, se usidra galeja. Jutro je sveže, krasno. Kako se preliva Adrija v zlatem modrilu, kako divno vstaja Krk iz voda . . . O pota po Adriji, po zrcalu večne lepote! Ti je žal po njih, Venier? Se oziraš na Krk — po pomoč? Ne. Več ne prosi Venier rabljev, ne kolne, se ne trese. „Alma! Cecilija!“ hiti rahel vzdih žrtve uskoškega maščevanja v mlado jutro, oko pogleda polno upanja, na cerkvico na Artu. Veliko in svetlo se odpira pred Venierovo dušo: „Ena sama beseda,“ je rekel Foscari. „Ena sama solza . . . Gospodu ni treba let kesanja.“ Ena sama solza . . . Grenka teče po upadlem licu Benečana: „Vzemi, Gospod, žrtev življenja za pokoro za moje grehe . . .“ — — —

Srebrokrili galebi poletavajo nad morjem, se spuščajo na srebrno zibel. Jutro je sveže, krasno, polno obetov, nad. Veselo hite čolni iz luke, razpenjajo se jadra na daljšo pot. Ponosno moli Senj svoje stolpe in zvonike v zrak, ponosno hodi Senjan, veselo šume Senjanke pri vodnjaku, na cilnici. Pisane gruče se zbirajo, se krečejo po strmi stezi pod Nehajgradom, se spuščajo v čolne. Po senjski Dragi, ob Adriji, se slišijo vzkliki veselja: „Oprana je čast Nika Hreljanoviča, maščevana Zorina sramota!“ Cela galeja, nakrcana blaga, je plen junakov. In topovi, puške, smodnik! . . . Na bregu, v lice Senja in Adrije, so obglavili Veniera, uskoško krvopijo. Zdaj kurijo in peko, zdaj se radujejo ob bregu junaki . . . Venierjevo truplo čaka zasmeha Senjank, glava je na sedminski mizi . . . Tak glas prebudi sivo mater Hreljanovičev, prebudi bledo Zoro. Siva mati vzame palico, se giblje po strmi stezi, da objame mlajšega sina, ki je maščeval starejšega. Zora posluša, gleda hiteče, ne doume, stopi na kulo sv. Save. Govore, da se je vrnil brat. Zakaj ne pride? Kaj delajo tam pred Artom? Plah bega dekliški pogled po zeleni gladini morja, po kamnitem bregu. Jutro je sveže, krasno. S skal se priklanja kovilje, iz drag dehti rožmarin, v zboru pojo ptice, poje deček v čolnu pod kulo. A v skladno naravino pesem grmi uskoška davorija, v mehkem pomladnem vzduhu se trese odmev človeških strasti . . . Kaj gledaš tako plaho, Zora? Senjanka si, sestra glasovitega Uskoka. Kaj mižiš? Radovati se moraš ob takem pogledu: Pestra je slika maščevanja pijanih Uskokov. Ob bregu velika ponosna galeja — okrog nje male uskoške enojambornice, na bregu ognji, miza . . . Uskoki vrte ražnje, peko jance, nalivajo vino — nazdravljajo nečemu na mizi . . . V črnih krilih se zbirajo žene vdove ob nečem pri velikem kamnu . . . Pljujejo — psujejo . . . Kaj mižiš, Zora? Senjanka ni rahločutna benečanska donna. Žene so to, ki so raztrgale Rabatovo truplo . . . Vdove, zapuščene matere. Kaj mižiš, Zora? Poglej in raduj se: kar psujejo žene, je Venierovo truplo, kar zasmehujejo Uskoki pri svoji pojedini, je Venierova glava — — —

Močan je Juriša, premagal je Benečana. Bodi tudi ti močna, Zora, bodi nekdanja Senjaninova sestra. Padel je Venier, pada megla, ki ti zastira dušo, Zora. Vse minulo je kot sen — ti si Senjaninova sestra. Z vriskom in petjem prijadrajo v luko. Hitel bo ves Senj junakom v pozdrav. Nadiči se, Zora, maščevana je tvoja sramota, maščevan Foscari. Naj miruje zdaj krvava senca, zadnjo solzo spominu! Pozabljeno bodi! Uskoška nevesta, hči, sestra, hrani solze za prihodnost, ki zgrne novo benečansko maščevanje na uskoško. O krasna je pesem, uskoška pesem . . . A žalosten je njen konec, Zora . . . Nadiči

se! Hiti, kot nekdaj, bratu naproti, maščevalca tvoje časti razveseli. Kratko je življenje — večen, slaven spomin... Da si doživela, mati, današnji dan! Toda saj ti slišiš — in dvigaš glavo v rakvi. Dvigajo glave slavni dedje, vojvodi... Zbuja jih krik, ki odmeva od Strmca, hiti do Čresa:

„Zdrav, Juriša, solnčece naše! Zdrav, naša dika, naš zeleni lavor!"

O solnčen je dan maščevanja!

XXXIII.

Poletavajo galebi... Lete s krikom preko jate črnih galej ob Reki, ob Senju. Oj ti Adrija! Benečanska sužnja si! Ne drči po tebi sv. Juri, ne plapola sv. Vid. Plaho beži ribiški čoln ob bregu, raz sv. Marka na Čresu groze topovi. Oj ti Adrija! Uskoška zibel in pot! Žarela je grmada Nika Hreljanoviča, svetila do Dunaja, do Benetk... Zato leži oblak preteče vojne nad Primorjem. Zdaj se ogiblje Uskok vabljive gladine. Za kramp in kladivo je prijel Primorec. Po nezložni poti gorovja stopajo natovorjene mule in osliči. Nosijo Senjanom, Rečanom, žito, blago, olje. Po trdnjavah se vse giblje. Nastavljeni so topovi, urne roke popravljajo sled zadnjih benečanskih napadov. Na hrbtu nosijo žene težke lodrice po strmi stezi. Zalivajo apno, si brišejo pot. Oj vroče je! Boga mi! A svetli knez je ukazal pripraviti se. Na gori Triglavi, na Učki in Velebitu se oglašajo vile. Stiskajo se pesti po Goriškem, Kranjskem. Uskok brusi nož, sabljo, drgne dolgocevko. Pridite, Benečani, po uskoška jabolka, po dobro jutro... Često jašeta v spremstvu oboroženih slug po Primorju senjski stotnik in karlovski podgeneral. Pregledujeta trdnjave, bodrita delavce. Na strmini Trsata se zagleda junaški Volk Frankopan v Adrijo, v Čres. Spomin moči prednikov, up prihodnje slave mu polnita ponosno dušo. Vrti se kolo časa, vrte se dogodki. Kaj ni potreba Hrvaški domačega vladarja? Kaj ni treba, da se združi ves slovanski svet v opori zoper Turka, Nemca in nenasitnega Benečana? Ali je daleč, ali je visoko Frankopanu do žezla in venca? Ne bi branil njegov meč v železni roki te pokrajine, ne bi užival bedni narod miru, blagostanja? Izbrisal bi madež Evrope... Ni previsoko, ni predaleč Frankopanu do prestola, do pravice. Toda... Usoda, ki nas vleče neustavljeno, nas svari v našem pogubnem delu. Ciganka je bila, ki je ustvarila ponosnega junaka, ki mu je prerokovala v licu Adrije, pred svetlo družbo plemičev:

„Plen drznih misli si, knez Frankopan. Kar snuje oče, udejstvi sin... Zadnji Frankopan svetel blisk... Blisk posveti naglo in premine. Zadnji Frankopan osvetli z drzno nakano slavni rod in — premine... Ne vprašaj, kako, svetli knez... Visok je lavor, trnjev kraljevi venec. Ovijata rabljevo sekiro... —"

Poskočil je konj pod zamahom ponosnega jezdeca. „Prokleta nesramnica, rabelj naj ji izdere jezik!" so vpili plemiči. S pasjimi biči, z ostrozobimi psi so se bližali sluge. A Frankopanov mig je ustavil srdite. Kot je prirastla nagloma iz tal, tako je izginila ciganka, a njen svareči glas opominja večkrat Frankopana. V ime božje! Nihče ne premore Boga! Toda rabljeva sekira... Predrzna beseda, ki ga moti, ga bo motila ob urah, ko slavi Frankopan zmago nad sovražniki... Zadnji Frankopan... Kateri? Njegov sin? V ime božje! Nezdružno je zvezano svetišče na Trsatu, cerkve po Primorju, z dušo Primorca, nezdružno je zvezano hrvaško svetišče z imenom Frankopan. Dokler stoji blaženi Trsat, dokler deli Marija milosti, dokler roma pobožen romar na sveto goro, dokler živi Hrvat, bo živelo ime Frankopanov. Da padeta z Nikolajem v drugi benečanski vojni, bo slavil ribič njuno ime v pesmi, kot proslavlja Ivana, Bernardina... Ej mletačke galeje, težka usoda bednega Primorca, Hrvata!... Težko postaja Volku. Z bratom Nikolajem stopita v Marijino svetišče, sklonita glavi: Ti Sveta, Prečista! Kraljica Adrije, Morska zvezda! Ohrabri našo roko, da steremo sovražnike, da čuvamo Primorje!

* * *

Trta ovija Orlovičevo hišo, na balaturi žare klinčki, na stenah dvorane se leskeče orožje, na mizi se peni bakarska vodica. V nizke glasove junakov se meša tenko škripanje vezenih opančičev, ob vsaki kretnji Senjaninove Zore se zasvetijo dragulji, zazvene upletnjaki. Živo žari deklici obrazek, ko streže bratovim dragim gostom: Frankolu, Daničiču, Hreljanoviču, senjskemu podstotniku in reškemu stotniku, ko gleda draga brata. Poleg skromnega redovnika sedi Juriša. Obril se je, oblekel hastjo, si nadel dragoceno orožje, se pokril s sobolovko, si zateknil mošnjo zlata za pas. Drzen usmev na ponosnih ustnih, posluša Juriša goste, posega s krepko besedo v govorjenje, sledi sestri z ljubečim izrazom v modrem očesu.

„Na zdravje ti bilo, Vinko!" vstane Frankol. „Žarela je tvoja grmada do Dunaja, do Benetk. Njen plamen je prebudil benečanske sove in skovirje, da vičejo po vsej Evropi o našem barbarstvu. Nad Senj se pa ne upajo... Priplule so galeje. Primorec kaže Pasqualigu osle. Vse dobimo po suhem, dragi don Filippo... Ha, Benečani, naučimo vas, po čem je mast — diše vam naše soline, naše šume, naše morje... Mi zidamo, se pripravljamo. Boga mi! Radujem se te vojne kot svatbe. Zorica moja, po vojski ti radi izpuste ženina."

„Tako moje grešne duše! Še enkrat stopim pred senat, povem škiljavemu dožu resnico, zahtevam Milanšiča.“

„Molči, Štefan! Ne kolni po svoji poganski navadi, pusti kraške hudiče doma, pij vodico in povej, zakaj sečeš oljčnike in drevje po reški okolici?“

„Strela božja! Star vojak vpraša tako neumno! Da se ne skrije med drevje prokleta benečanska zalega.“

„Krščansko govoriš, Štefan. A vidi se, da imaš slabo vest. Gotovo si povedal predebele dožu in senatu. In Jurišu si pomagal! Zmaščujejo se nad teboj in nad Frankopanom. Hej, Frankopan! Na zdravje mu! Krasno šalo je naredil.“

„Da,“ se nasmehne de Leo. „Vedel sem. Ko ste prišli junaki z benečansko galejo, ko ste jo privezali na mostišče, postavili benečanske topove na obzidje, Venierovo glavo na Mala vrata, češ: straži Adrijo, admiral! — tedaj sem rekel sam sebi: Nasmehne se Frankopan tej vragoliji. In res. Veste kak hrup je vstal na Benečanskem: Admiralova glava na kolu, galeja zaplenjena, oropana, moštvo pobito. Le krvavo maščevanje opere to sramoto! so prisegali. Nad Senj! so klicali na trgu. Nad Senj! v senatu. In dož je Venierov svak. Nad Senj! je zahteval dož in njegovi prijatelji. Branila sta Pompej Giustiniani, ki ima sicer samo eno roko, a več pameti kot deset tistih jezičnikov, branil je Barbarigo. Opozarjal je, da so začeli že vojno s Španijo.“

„Saj sklepajo že mir na vseh koncih, da morejo lažje nad nas,“ se vtakne Frankol vmes. „Da je najbolje potožiti se v Gradcu, zapretiti nadvojvodu z vojno, ako noče kaznovati Uskokov.“

„Aha! Uskoke raz breg — to jim diši! Pa v Gradcu so pokazali hudičem osle . . .“

„Molči, Štefan,“ posvari Frankol. „Pusti, da govori dični naš de Leo, ki ni pozabil med pogani krščanske govorice.“

„Hodi k vragu, Frankol, pisker se roga loncu . . .“

„Bembo je ropotal na graškem dvoru. A tam je bil naš dični Nikolaj, da poroča nadvojvodu o benečanski nasilnosti, uskoški bedi. Tam je bil karlovški general Volk Eggenberg, kateremu je pojasnil naš položaj podgeneral Volk Frankopan. Velikaša sta svetovala vojno. Natančna poročila naj pošlje Ferdinand zborom treh vojvodin. Ivan Sforza, grof od Porcije, da se pregleda nemudoma goriška trdnjava. Na Trsat sta prišla dva puškarska mojstra. Tolmin je dobil vozove streliva, Gorica dvesto mušketirjev, petdeset meščanov orožje. Kranjska je poslala nekaj strelcev in petdeset najemnikov z dvojno plačo v Gorico. Zbor grofije mora preskrbeti tritisoč goldinarjev za zaostalo plačo vojakom na Furlanskem.“ — „In Trst? Dovolil je po tisoč goldinarjev skoz dvajset let za zidanje trdnjave“ — se ponese Frankol. — „Vem,“ nadaljuje de Leo. „Nadvojvoda piše dolge referate za stanove, našteva praske, ki se ponavljajo že več kot dvajset let; našteva zločine: Soča naj bo meja, Palmanovo so sezidali Avstriji v zasmeh. Pravijo, da nima Avstrija moči, da brani svojo obalo pred zunanjimi sovražniki. Zato naj proda Goriško, Istro s Trstom in Senjem.“ — „Naj pridejo ponje!“ zagrmi Juriša. „Težko jih čakamo!“ udari Frankol; de Leo nadaljuje: „Na tak odgovor Ferdinandov so zaprli Benečani vse prelaze, je priplul Pasqualigo pred Senj. In ko se je vrnil naš Frankopan v Senj, mu je poslal don Filippo nemudoma pismo. Vrne naj mu galejo, blago, posebno topove. A naš Nikolaj mu pošlje po istem poslancu pismo in skrinjico z Venierovo glavo. Piše, da obžaluje ves doqodek, toda galeje ne more vrniti brez nadvojvodovega ukaza. Tri topove pa postavi na svoj grad Novi . . .“ „Strela! Dobra je ta!“ udari Juriša. „Na slavo Frankopana!“ „In še tisti dan,“ se ponese Vinko, „sem potopil galejo pod kulo sv. Save.“ — „To je zijal Benečan!“ se nasmeji Zora. „In še tisti dan,“ reče Daničič, „je zaprl Pasqualigo morje pri Reki. Nad Senj se ni upal. Boje se nas — hahaha . . . Kaj molčiš tako, reverendissime? Razderi vendar katero, Ivo . . .“

Mladi pater upre oko v junake v svetlem orožju, pogleda skoz okno na Adrijo in vzdihne: „Vse je uredil Frankopan. A skrbi me, da ne podležemo nazadnje vendarle. Težko je slabemu, ki se bori s silnim! Šarijo in mrcvarijo na Dunaju. Mož je Ferdinand — toda Matija . . . Klessl gori za Benečane, piha cesarju na dušo . . . Klessl pravi, da ni vredno toliko komedij zarad par Uskokov, rojenih razbojnikov! Ferdinand zahteva, da odpro morje, ne da bi kaznoval on Uskoke. A večkratne pritožbe kramarjev so imele vendar uspeh, da je poslal cesar komisijo, feldmaršala Adolfa grofa Althana, barona Marka Becka in Bouhoma. Ukazal je, da kaznujejo krivce in prestavijo druge Uskoke iz Senja. Dobro za nas, dokler brani Ferdinandova volja, da se uresniči to. Saj je on prihodnji cesar — komisarji hočejo ustreči tudi njemu. Ustavili so se na Reki, ker se je izjavil Frankopan, da ne mara nikogar v Senj, dokler stotnikuje in deli pravico on. Zato so povabili komisarji vojvode senjskih Uskokov — vas tri — na Reko, zato pijemo razhodnico . . . Frankopan je svetoval, da zahtevate sprevodno pismo. Dobili ste ga. Razhodnico pijemo. Čujte: ko pridete na Trsat, ustavite se v samostanu, zahtevajte novo sprevodno pismo — in vrnite se srečno . . .“

„Ne bodi baba!“ udari orjaški brat otožnega po plečih. „Ne kali Zorinih oči. Ta komisija je le navidezna. Pogledali smo v škrinje . . . Graški sve-

tovalci, komisarji, prisežejo na našo nedolžnost. Vršili smo le pravo maščevanja. Drugo je seveda, če . . . V slučaju, da bi dosegli vendar Benečani kaznitev Venierovih ubijalcev — me skrbi največ“ — Juriša pokaže na svoj vrat. „Umrl bi rad poštene smrti in upam v Majko Trsaško, četudi sem nevreden grešnik. Ne plakaj, Zora . . . Mojo voljo poznaš. Pijte šentjanževca, bratje! Konji pekečejo — hajd na Reko!“

* * *

Eno noč, en dan sta trepetala pater Ivo, Zora. Ves dan se je ozirala, poslušala plaha deklica. Že je padal mrak na Čres in Vratnik, že je vstajala iz njega tesnoba srca. Kar udarijo kopita, zagrmi Jurišev glas: „Hej, Pero! Mijo! Zora! Mara! Gospodar prihaja. Vina v dvorano! Z menoj, Vinko, Daničič! Teci, Mijo, do patrov, do podstotnika . . .“ — Kmalu je polna dvorana radovednih lic. Vse posluša napeto. Juriša si gladi lice, pravi: „Ljubeznivo so sprejeli komisarji vojvode. Seveda . . . Niso prišli prazni in ta komisija je bila le pesek v cesarjeve in benečanske oči. Komisarji so izprašali natančno o dogodkih pred Hvarom, o osvojenju galeje. Vojvodi niso tajili. Osveta je dolžnost, branili so tudi s tem cesarsko last, nadvojvodovo čast. Dubrovčanom pa je treba vrniti o priliki . . . Ko so slišali o komisiji, so poslali gostobesednega Ahila Pucića na Reko. Ta je našteval naše zločine! Komisarji se niso ozirali na Dubrovčane. Svobodna vam je, junaki, pot, so rekli, pozdravite grofa Frankopana. Za sedaj —,“ Juriša pokaže na svoje grlo — „ni nevarnosti. Graški svetovalci dolže ljudovlado, da je samo ona kriva vseh zmešnjav, ker ni poslala komisarja na Reko. Zdaj bodo zahtevali svobodno pot po Adriji in pojasnili nadvojvodu, kar je sporočil tržaški škof: Benečani se pripravljajo resno na kopnem in na morju. Napadi na goriške meje so se ponovili — bojimo se še hujših. — Sitno je samo to, da se je priklatil na cesarski dvor v Pragi Medici, ki nabira po vsej priliki skrivoma vojake. Prepričal se bo, da hoče cesar mir, da se brani samo nadvojvoda naši premestitvi. Stavil bo zopet vse njihove premetene pogoje: Da se proda Senj, senjske šume, da nas ne more plačevati naš knez. In tako naprej — po starem . . . Potem dovolijo kramarji svobodno pot po njihovi Adriji — toda le tako, da se prizna njihova nadvlast. Ej, kače benečanske! Modri ste! Vendar uvidi tudi cesar, da ni dobre moke iz plesnivega žita . . .“

XXXIV.

Valovi, belogrivi konji, skačejo visoko, mečejo črne galeje pred luko, dvigajo vetrnjače ob mostišču, butajo v mestno obzidje. Kot bi se jezila Adrija, da jo straži Benečan, da straži Nemec Senj. Plahe se stiskajo senjske hišice druga k drugi, prazne so ulice. Le korak nemške straže odmeva po njih. In okrog kastela se poigrava burja s sivimi lasmi sključene starke. In okrog kastela zavihrajo kite, zafrli pisan trak, padajo biseri, svetle solze . . . Gorje slabemu, ki se bori s silnim! Hreljanovička in Zora se objameta, naslonita na železna trdna vrata kastela. O, solnčen je bil dan, dan maščevanja! A zdaj je pregnala temina svetlobo, zdaj umira za debelim zidom življenje matere, sestre. Gorje! Vinko Hreljanovič, Juriša Senjanin! Junaka brez primere, vredna slavne smrti v boju. Zdaj vama plete rabelj vrv. Oj sramota! Beda! Čujte, volkovi v gori! Čujte, vesle! Senjski plemiči v ječi . . . Dolgo se je upiral svetli knez Primorja, Ferdinand. Pripravljal je Benečanom jabolka, ni hotel izročiti Uskokov, ne v kazen, ne v premeščenje. Majnika leta 1613. je padel Venier od Vinkove roke. Zdaj so zadnji dnovi listopada 1614. Zdaj čakajo krivci kazni. Strogo je zapretil cesar, da hoče imeti mir. Nadvojvoda naj uredi enkrat uskoško vprašanje. Težko leto 1614. za Senj! Težko slabemu, ki se bori s silnim. Ljudovlada hoče pokazati svojo moč . . . Po novem letu so postali hujši benečanski napadi. Hoteli so osvojiti Lovrano, opatijo sv. Jakoba, Bag. V Červinjanu so naredili pristanišče, da ne bi plačevali več nadvojvodu tržnine in mitnine. Pred senjsko luko so postavili stolpe, da branijo plovitev in ribarjenje, zaprli so Reko, Trst, požgali zaloge žita v okolici samo zato, da ne bi dobili Senjani hrane. Uskoki so si poiskali hrane preko gora. Začetkom leta so zaplenili na dalmatinski obali dve ladji sukna, platna, svilene tkanine in brod dišav in sladkorja. Po gorah so pritovorili plen v Senj in kazali Benečanom osle. Zdaj je zaprl Pasqualigo najstrože tržaško luko, češ da prodajajo tu uskoški plen in pošiljajo najdražje stvari na Dunaj in v Gradec. Napadal in rušil je tržaške soline, ustavljal ladje s soljo, metal mornarje v vodo. — Uskoki so si osvojili trdnjavico sv. Mihaela na strmi pečini nasproti Zadru in postavili tja svojo stražo. Odtod so napadali Turke in Benečane. Nato je zaprl Pasqualigo vso morsko obal ob nadvojvodovi zemlji in branil še trgovino po suhem. Pri Gradu so pomaknili Benečani državni mejnik tri milje naprej, mitničarju v Červinjanu so pobrali denar in mu grozili s Palmanovo, če bi še pobiral mitnino. Še sodno oblast na avstrijski zemlji si prisvajajo Benečani. Ličanskih Vlahov so odpeljali 1200 duš iz cesarske zemlje, krščanske begunce silijo nazaj pod turški jarem, zločincem in izdajalcem dajejo zavetja. Posebno trpi Senj, Istra. Reka pošilja nujne prošnje za strelivo, Frankopan utrjuje Novi, Trsat. Benečane srbe njihovi topovi na novijskem obzidju . . . Koroški stanovi so

se pritožili, kaj trpi dežela od benečanske objesti; vendar so pristavili, da ni treba pričeti vojske, ker izpeča Koroška največ železa in rudnin na Benečansko. Upravitelj Koroške, nadvojvoda Maksimilijan Ernest, se je bridko pritožil pri cesarju. Konec tem nadlogam, je menil, bi naredila samo vojska. Kaj ko niso okoliščine ugodne. Treba je poslati zazdaj odlično poslanstvo v Benetke, ki mora povedati ljudovladi resnobno cesarjevo mnenje. Potem se ne bodo upali napovedati vojske. Na prvem državnem zboru pa je treba prositi pomoči za vojsko; zapovedniki trdnjav pa morajo biti vedno pripravljeni. Stanovi menijo, da je treba oskrbeti posadke na Jadranskem morju dobro s hrano, ter jih plačati bolje in točneje, da ne bodo prisiljene vzdržavati se s plenom iz sosednih krajev. — Za očitno vojsko je odločno zavzet Volk Eggenberg. Svetoval je Ferdinandu, da zahteva po samem cesarju svobodo Adrije. Sicer da se bo zvezal s Španci, Tirolci in papežem proti njim. Popustili bodo Benečani, ker so ravno v hudi stiski. Vsled nemirov na Laškem je ljudovlada oslabela in se nahaja v hudih denarnih zadregah. Boji se Turkov. Savojska bo pomagala rada Ferdinandu. — Nadvojvoda je pisal vse to cesarju, omenil tudi, da izgube Habsburžani svoje pravice na morju, če se ne upro enkrat odločno benečanski lakomnosti. — A Matija se ne more ogreti za vojsko. Mir s Turki, pravi, je nezanesljiv. Imeti vojsko na dveh straneh, ne kaže. Matija se je pritožil pri Soranzu, kako da pokončujejo Benečani šumo okrog Morane in vozijo ladje najlepšega lesa v Benetke, kako da ustavljajo benečanski nadzorniki tržaške ladje, ki vozijo les in železo v cerkveno državo in odtam nazaj olje. Silijo Tržačane, da plačujejo mitnino, one, ki se branijo, odpravijo na galejo. Vse Ferdinandove in Maksimilijanove pritožbe je navedel cesar. Ferdinandu je sporočil Soranzovo izjavo, da ne misli ljudovlada na vojno. Samo proti Uskokom se bori, napada samo uskoške lesove in mesta. Razbojniki naj se odstranijo, to zahteva tudi sultan, ki se je zagrozil, da očisti sam Adrijo. Cesar ne veruje Benečanom. Vendar svetuje, da se zabrani uskoško rogoviljenje zaradi ljubega miru. — Ker nagovarja sultanov poslanik senat na vojsko radi škode, ki jo trpita obe državi od Uskokov, naj bodo primorski stotniki oprezni. Bovec naj se preskrbi obilno s strelivom . . . Kmalu so pokončali Benečani večkrat zaporedoma pazinska polja. Nato je prepovedal nadvojvoda izvoz konj in zapovedal, da se čuva najstrože grofija pazinska, preskrbe na Koroškem vojaki. Vse leto se je mešala štrena. Papežev nuncij je posredoval pri cesarju, španski poslanik v Benetkah. Soranzu so očitali na dvoru, da ovirajo Benečani svobodo brodarstva. Najprej naj odpro Benečani morje, potem rešijo uskoško vprašanje. Soranzo je zahteval nasprotno. Sklicuje se, da je priznal cesar z dunajsko pogodbo, da se reši najprej uskoško vprašanje. Temu so se uprli Ferdinandovi svetovalci. Rekli so, da vznemirjajo Benečani brez povoda avstrijske podložnike, love trgovske ladje in jih pokončujejo. Če store Senjani Benečanom krivico, naj se pritožijo, kot je prav, in oblasti bodo kaznovale Uskoke. — Soranzo je zahteval, da odstranijo Albance in vso plačano sodrgo od Adrijine obali. Da poskrbe predstojniki za red pri vojakih, da iztrebijo razbojnike iz šum, da postavijo nemške vojake v Senj, če bi jih tudi plačali laški knezi.

Ferdinandovi svetovalci pa nočejo nikakor, da se razpravlja obenem o svobodnem brodarstvu in premestitvi Uskokov. Pogajanja se vlečejo, napadi ponavljajo. Tudi na državnem zboru v Lincu niso dosegli sporazuma — niti niso hoteli dati stanovi Ferdinandu pomoči za vojsko. Že je tolika benečanska sila, da se podajajo Avstrijci rajši pod benečansko oblast, kot da bi prenašali večne plenitve. Radi zaprtije se je podražilo vse, Avstrijci beže na vse strani, da si rešijo življenje . . . Koncem poletja je opomnil španski poslanik senat, naj pazi vendar na red, ker stoje ob mejah vojaki vseh vrst in krajev. — Kasno v jeseni je zapovedal senat, da se ne sme oddaljiti brodovje od obali. Mahoma so se prikazali Senjani na Adriji . . . Sv. Juri je podil po navadi sv. Marka . . . Na Soranzovo pritožbo se ozlovolji cesar. Na njegov ukaz je moral poslati nadvojvoda komisarja, da poišče Venierove morilce. Meseca oktobra je prišel Eggenberg z močno četo arkebuzirjev. Zdaj je strah v Senju. Zdaj se vračajo Rabatovi časi. Venturini so izgnani! Devetintrideset vojvodov je v ječi! Stroga preiskava jih odvede v smrt. Bedna nam majka! Šarili in pisarili so Benečani . . . A poizkusimo, brate, staro mazilo . . . Ni komisarju do uskoških glav, sam sovraži Benečane. Cesarjev ukaz je svet — ali cesar je daleč . . . Dragulji, zlato, pisane turške vezenine utolažijo komisarjevo jezo, potolažijo njegovo vest . . . — — —

Divja burja. Ali udarja ona po vratih očetov frančiškanov, ali išče obupana duša pomoči? Naglo odpre vratar. Vsa iz sebe stoji Zora Senjaninova pred njim. Ni treba besede. Vratar hiti. „Ivo! Ivo!“ klikne obupno Zora in se vrže bratu na ramo. „Na smrt, Ivo! Na vislice! Štiri vojvode na vislice — drugi čakajo še! O, nosili so, mitili, a meni je prepovedal Juriša. Da ostane meni, je rekel. Smrt je tako blizu Uskokom . . . Da ostane meni! Hiše obsojenih podro . . . Juriša mi je sporočil, naj skrijem zaklade. Ivo! Kaj meni za blago! Vse dam za bratovo rešitev . . . Mule naložim karlovskemu generalu z zlatom in dragimi tkaninami, s palico grem od kraja

do kraja, da se mi reši samo brat sramote. Ivo — hiti — hiti do Frankopana . . .“

Divja burja. Ustavlja, a ne ustavi mladega redovnika. Težko je konju, težko je jezdecu, slaba je pot po skalovju v Novi. A morje je viharno. Pasqualigo preži na Uskoke, na komisarja. Čim bodo kaznovani krivci Venierove smrti, odpre beneški admiral pota . . . Z Bogom, bratove predrzne poti, z Bogom, uskoška slava. Za Evropin mir se je bojeval Uskok. Zdaj ga žrtvuje Dunaj Benečanom . . . Mrzla je burja, iztisne redovniku solzo . . . Huda je burja, se zapleta v haljo, meče konju pesek v oči. Težavna je pot, ustavlja se konj. Naprej, zlatogrivec, naprej! gladi premrla roka konjev vrat, oko redovnikovo se ozira proti Trsatu, posinele ustnice šepečejo: „Prečista, Sveta, reši nas sramote . . .“

V Novi je odšel Frankopan. Benečani groze z napadom njegovemu mestu. Hrvaški velikaš ne more gledati, kako gospodari Nemec z Uskoki. Cesarjevo poročilo o pritožbah Benečanov zoper njega je ujezilo Frankopana, da je pustil stotniško službo. Kaj bo branil Senj, ko mu jemljejo najboljšo stražo, hočejo obešati Uskoke Benečanom na ljubo. Naj si poišče cesar boljšega stotnika, Frankopan ima dovolj dela z obrambo svojih gradov. Težki časi so tu . . . Zato bi trebalo varčevati z uskoško krvjo — zato bi trebalo postaviti se kot en mož nasproti Benečanom. A cesar, država imajo druge posle in skrbi . . . Ubogo Primorje

* * *

Buči morje, šumi burja, razburjen hiti senjski potok po kameniti strugi mimo kastela. Potok pripoveduje bledemu jetniku o nekdanjih dneh, ko je bila prišumela Benečanka v svili in kadifi, ko so živele nekje na dnu trdega srca sladke sanje. Oj Adrija! Oj ljubljeni divni bregovi! Bi mogel prodati Uskok vas, svojo čast? Ugasnile so solnčne oči, umolknil veseli smeh — ni usojeno, Cecilija . . . Benečan in Uskok se ne moreta družiti, Foscari . . . Bodi ponosna Senjanka, Zora, hči Orlovičke . . .

Zajetih rok hodi Juriša po okrogli sobi. Gleda na Vratnik, gleda na Adrijo. In ježe se obrvi, stiska pest: Po gozdu prihaja Turčin, Adrijo straži Benečan. A vojvoda Juriša so obsodili na vislice. Jutri naj bode slavnemu življenju sramotni konec . . . Hišo mu podere komisar — sestra ostane sirota. Jutri — ali še nocoj umrje. Ni mu žal življenja. A žal mu je junačevanja. Kdo bo sekal turške glave, kdo nagajal Benečanu? — Dovolj — dovolj, Juriša. Slavno stopiš pred senco očetovo. Gorel je Karin, Pulj, Trebinje. Gorele so turške vasi. So dali radi Turki hčere? blago? O, radi . . . Drčala je Morana po Adriji . . . Za Adrijo! Za Klis! Za Senj! So dali radi Benečani mošnje zlata? zaloge sukna? O, radi . . . Hej, Senjanin! Slaven ti bo spomin. Tresla se je Turčija in Benečija pred tvojim imenom, tresel se je mogočni dož. A najlepša Benečanka, kneginja slavne ljudovlade, je trepetala zate . . .

Smrt . . . Nikdar se je ni bal Senjanin. Junaka ni strah. Predrzno jo je iskal, ušel ji premnogokrat. A zdaj je konec junaške pesmi, trsaški pevec . . . Svaril si me pred vislicami . . . Ko se zgrne pobožni narod na Trsat, se ustavi žarnooko dekle, se upokonči primorski fant: Slepec poje smrt Juriša Senjanina. Trikrat je zapadel rablju. Prvič ga je rešila dožinja, drugič Uskoki, tretjič ga je odpeljala vila z Velebita, zazibala ga je Adrija. Poj, slepec! Budi kamenje in trnje, da pojo mladeniču o junaštvu, ki ne mine . . . Lepa je bila pesem, slepec. Pesem o uskoški bedi. Krasna pesem. Da bi se razjokal, zaklel. Zdaj je konec . . . Mrzlo je obsenčilo v spanju junaka. Mati je stala pred njim. Odpirala je ustni. A ni rekla: Moj sin, zelen lavor mojega upanja. — Ni vprašala: Kje si bil, ko je umirala najboljša mati? — Samo premaknila je bolestno ustni, samo mignila je z roko . . . Vem, mati — razumem. Pridem. Umejem tvoj klic, burja, morje. Pridem. Na smrt sem obsojen. Na vislice. A slava Majki Trsaški! Ni prevarjen, kdor upa v Njo. Sestrina nežna duša, zvesti brat, delata zame. Ubežim. Jutri bo ječa prazna. Eggenberg ve za to. Bežim k Frankopanu v Novi. Ne boji se on, ne boji se Zrinjski cesarja. V Novi, v Selcah se zbirajo prognani Senjani. Udarili bi na Senj. Pa velika je moč nadvojvodove volje. Hej, brate — umiraj in poj! Hej, bratje, ko zaplešete svatbeni ples, bo stal Senjanin za vami in vas bodril . . . Zora, Ivo! S solzami vama plačujem trud. Iztekla je ura, poravnan je račun. Slava Bogu in Majki božji — vragu zasmeh!

Zlatotkano obleko, najlepše orožje, je naročil, naj mu prinese Zora. Kot na svatbo hoče Senjanin v smrt. Mimo nemške straže, mimo benečanskih galej pojde. Drago je plačala sestra to šalo . . . Rožlja. Kdo prihaja? „Sestrica moja, dušica moja! Brat Ivo! Enkrat še, da se vaju nagledam. Ni časa praviš, Ivo? Ni časa za solze, Zora? Tako te vidim rad. Mirno, vdano, Uskoška plemkinja! Ugasniti je moral vir tvoj grenkih solza. Oledeneti mora srce Senjaninove sestre. Hitro! O kako se vama mudi odpraviti me. In zunaj je burja . . . Nikdar še ni bila tako mrzla, tako kruta . . . Na, opaši mi Zora očetovo sabljo, daj mi puško, Ivo . . . Tako, vse v redu. Drugo moje orožje?“

„Je v samostanu.“

„Tvoji dragulji, Zora?“

„So v samostanu.“

„Drugo blago?“

„Vzame komisar.“

„In za Juriševo sestro skrbi samostan, dokler se ne vrne Milanšič. O, dobro nas je plačal Dunaj, Gradec! Bošnjaki, ki so prodali čast in vero, žive v slasteh. Uskoku, potomcu bosanskih knezov, pišejo vislice. O, dobro nas plačujejo! — Grem naj — grem? Tisoč vezi me drži tukaj. Pa ne grem daleč od materinega groba, ne od doma stare slave. Senj, kameniti junak! Kako te ljubi Uskok! Ti kličeš, Adrija — in težko me podita od sebe sestra, brat. Tako mehak — si ti to, Juriša Senjanin?! Še enkrat, Zora, sestra edinica ... Blagoslavljam te z materinim, z očetovim blagoslovom. Bodi žena, kot ti je bila mati. Vzgajaj sinove, dedom enake — v bran veri, Adriji ...

Ivo, brat moj! Ne stori sablja, ne puška junaka. Nosi ponosno redovniško haljo, sin reda, ki je edina uteha naše bedne Bosne. Bodrite, patri, učite Primorce! Da bo pripravljen narod, kadar zakliče vila ... Konj me čaka? Duše moje, slaba je pot po bregu. Nepočakna škriplje veternjača, kliče Adrija. Z Bogom, duše zlate! Mimo Pasqualigovih galej in stolpov odjadra Juriša Senjanin!“

XXXV.

Umiril se je valov besneči boj, umolknila je burja. V čisto modrino neba moli Vratnik zeleno glavo. Skalovje in bršljan, rdeči brinj — užare v jesenskem solncu. Zdaj letaj, brinjevka, od grma do grma, zapoj, kos, pesem solncu, zaziblji se, galeb srebrokrili! Pokojna, krasna je Adrija. Odplujte, sovražne galeje, težko čakajo veternjače v luki. Potolažila se je burja, potolažite se še vi, Benečani. Žrtev izbriše krivdo ... Ob senjsko obrežje mečejo valovi ostanke razbitega broda, pod senjskim kastelom se zibljejo v zraku trupla treh uskoških vojvodov ... Razrušene so njihove hiše, zaplenjeno njih bogastvo ... Šumljaje poje Adrija o dragem sinu, ki počiva globoko v temnem dnu. V zlatotkani dolami, v dragocenem orožju, glavo ovenčano z večno slavo. Ne togujte, Senjani, ne stoj okamenela ob bratovem brodu, Zora, mlada, krasna! Ni umrl Juriša Senjanin — ne umrje. Večno bo stražil drage bregove, večno se pogovarjal z vilo v gori, bodril narod ... Šumlja Adrija, nosi tožbe in kletve Senjanov do galej, nosi admiralu komisarjevo poročilo: Kaznovani so krivci Venierove smrti. Komisar je opravil, gre v Gradec, da poroča. Izpolnjene so želje Benečanov, umrl je Juriša Senjanin, zaprt je Hreljanovič — odpluj od senjske, od reške obali, Filippo Pasqualigo.

Žvenkljajo kembljiči. Težko natovorjene stopajo mule po skalnati poti na Trsat. Zadovoljnega obraza jaše za njimi Volk Eggenberg, karlovski general. Kaj bi ne bil zadovoljen. Uskoško afero je uredil tako, da je njemu prav in drugim ni napak. Je li treba Uskokom zlata, blaga! Gredo nad Turka, dobe drugo. Je li treba obešati Uskoke? Izbruhne vojska, potreboval jih bo. Pesek Benečanom in cesarju v oči — tri je obesil, devetintrideset jih zaprl, petintrideset izpustil ... Nerodno je bilo izpustiti Hreljanoviča, ki je priznal, da je umoril Veniera. Osveta je dolžnost, komisar razume to ... Zato pobegne Vinko kmalu ... Do Novija. Pomaga braniti Frankopanu grad. Le piši, don Filippo! ovori na mulah prepričajo ministre, Ferdinanda prepriča Eggenbergova beseda. Povem, da ne mislite, pasje vere, na mir. Povem, da ne upostavita miru ne nadvojvoda, ne cesar, dokler vabijo Benečani naše pod svojo oblast, dokler prejemljejo in plačujejo dobro naše vojaške begunce. Najstarejši Senjani trde, da jim je bilo vedno na voljo napadati turške dežele. Zdaj so jim zaprli brezbožni kramarji vsa pota, zdaj trde, da imajo samo oni pravico bojevati se ob mejah. Čakajte, pasje duše! Naj le piha Soranzo Matiju na dušo, dva volka Karlovčana vam pokažeta zobe. Nikolaja Frankopana črnite? Že piše Nikolaj cesarju ogorčen odgovor. Našteva vaša nasilstva proti bednim Senjanom. Tolovaji! Sam je doživel Frankopan, da ste ulovili senjske otroke, jih mučili, žgali. Sam je doživel, da ste dvakrat ulovili po petindvajset mož in jih uklenili na galeje. Stotnika in posadko ste izmamili iz trdnjave na galejo, jih obesili, mož za možem na jarbol. Stolpe ste postavili pred Senj. Če pride do pregovorov, piše Frankopan cesarju, naj podro Benečani prej stolpe, naj vrnejo dvanajststo ličanskih Vlahov, naj izpuste vse jetnike. Če ni Benečanom kaj prav, naj se pritožijo, kot se spodobi. Tako se ukrote sčasoma tudi senjski Uskoki.

Žvenkljajo kembljiči, težko natovorjene stopajo mule. S krvjo pridobljeno uskoško blago odkupi uskoško kri. Zadovoljen je Frankopan s komisarjevim uspehom, zadovoljni bodo ministri, najbolj zadovoljen je Volk Eggenberg. — A nezadovoljen je Pasqualigo, nezadovoljen je senat z admiralovim poročilom: Kot vse, je tudi ta avstrijska komisija sama sleparija. Res je zaprl komisar devetintrideset vojvodov. Toda po nepotrebno dolgi preiskavi je obsodil le štiri od njih na smrt — usmrtil pa je samo tri. Venierov morilec je ostal v ječi, je ušel ... Znani tolovaj in bogataš Juriša Senjanin je ušel ... V viharni mračni noči je krmaril mimo naših galej. Divjalo je, šumelo. Morski div je iztezal zelene kremplje, hohotalo in klicalo je v gorah. Praznoverno posadko je prevzel strah pred orjakom, ki je rastel v mraku, se rogal. Namerili so top ... Gorostasen, grozen se je upokončil Senjanin v ladji, dvignil pest, zagrmel: „Čuvajte se ...“ Zagrnil ga je val. A praznoverni narod ne veruje, da je umrl gusar. Vrne

se, pravijo. Naši vojaki so iskali, željni plena, gusarjevega trupla. Zaman. Morda se vrne res... — Tako je kaznoval komisar Uskoke. Hvali se, da je pregnal venturine. Do Selc in Novija. Poznamo to pesem. Nemško stražo je postavil komisar v Senj. Dolgo ne bo stradala! Hiše razbojnikov je podrl. Da jih je preiskal natančneje! Dvanajst mul je spremljalo pravičnega Ferdinandovega komisarja ... Na dveh samo srebro in zlato — na drugih svilene tkanine in take iz velblodje dlake, dragocene preproge. Samo gotovine do 15.000 gld. Kdo je dal? Plačali so to oni, katerih ni zaprl, plačali še več oni, katere je izpustil. Še plen zadnjega napada Uskokov na Lošinj in Kolano si je prisvojil. Zdaj bodo delili v Gradcu, branili Uskoke, črnili Benečane.

Na tako poročilo naroči senat admiralu, da ostane pred Senjem in Reko, da zapre pot vsakemu avstrijskemu brodu, dokler ne prestavijo vseh razbojniških Uskokov iz Senja. Podstotnik Senja, Jakob de Leo, se nasmehne tej zahtevi: Prav je sodil Frankopan ... Zdaj mi pošljite, gospod grof, senjske begunce, da ni Senj brez uskoške obrambe, zdaj čuvajte Novi, Trsat... Benečane pečejo topovi na obzidju Novija, grize jih potopljena galeja, živ Venierov morilec. Nemški vojaki zapuščajo Senj — stradati zna samo Uskok v cesarski službi. Vrni se, Vinko Hreljanovič! Služba četrtega stotnika ti plača dneve ječe, dá junaku odlično mesto v boju. Hej, na praske, na boj, Uskoki! Ha! To je ples. Švigajo enojambornice, prete nerodne galeje, nosijo bregovom ogenj, smrt. Povsod gore žitne zaloge, da ne dobi Uskok kruha. Grizi kamen, grizi les, Uskok — in pazi, bojuj se. O ti straža, zvesta straža Primorja, kdo našteje tvoje junaške boje z močnim, silnim!...

Nastopilo je novo leto 1615. Jakob de Leo beleži in beleži benečanska grozodejstva, Frankopan nabira vojakov.

Benečani so poplenili vasi po Istri, mesti Lovrana, Volosko. Napadli so s premočjo Sv. Juri pri Senju, osvojili mesto in odvedli branitelje na galeje. Miče in moti jih Bag, uskoško pristanišče. Zvenelo je benečansko zlato — a Uskok Senjan čuje... Pavel Dianišević hiti s tristo možmi v Bag. Le pridi, paški knez, po jabolka, odprta so vrata, temna noč... Krik: Sveti Marka! prevpije krik: Sveti Juri!.. Posekal vas je Pažane Uskok ... Bag je svoboden, osemdeset krvavih glav obsije zimsko solnce, dve zastavi sv. Marka nese uskoški vojvoda v Gradec, jih pošlje Gradec na Dunaj v dokaz benečanskega nasilja. Oj Benečani! Iščite si zaveznikov, kupujte drago švicarsko kri. Ne dá nas Ferdinand, odkril mu je Frankopan, Eggenberg, vaše spletke. Le v boj, v boj! Ostani mož, Ferdinand! Udari ob sabljo, ban naš, Tomaž Erdödi! Pripravljaj se, prijatelj Frankol — plačaj Benečanom izgubo senjske stotnije... Vrše se borbe, praske — zaman ustavljaš, cesar Matija, naravni tek dogodkov. Novi dogovori s Soranzom! Sodeluje naj Ferdinandov tajnik Lenart Götz, nuncij, španski in toskanski poslanik. In Soranzo se drzne očitati Götzu, da so sporazumljene komisije in nadvojvodovi svetovalci z Uskoki!... Da je usmrtil Eggenberg le štiri prostake, pustil vojvode na svobodo in jim dal pravico, da plenijo po morju. Hudobno natolcovanje! Bridko se pritoži Ferdinand cesarju, Eggenberg zahteva, naj mu stopi pred oči oni, ki govori krivico o njem. Eggenberg zahteva, da navede poslanik cesarju imena podkupljenih uradnikov... Eggenberg izpodbuja Ferdinanda v boj: Taki napadi in sumničenja se morajo odločno odbiti. Cesar ne sme trpeti, da se govori tako o habsburški vladi in njenih dostojanstvenikih. Država naj si poišče v zvezi z drugimi državami zadoščenja...

* * *

Na Otočcu se gibljejo urne roke. Haramije poročajo, da grozi Turek, in Nikolaj Frankopan je prihitel z Uskoki iz Novija. Nikolaj pregleduje utrdbo, ukazuje. Mirna kot sicer je beseda, ponosna kretnja Frankopanova, toda blago lice mu je zasenčila žalost, skrb, jeza. Tukaj je potreben — tam ga pogrešajo. Vedno preži Benečan na njegova posestva. Sicer so sedaj razprave. Cesar, ki brani, da bi prišlo do vojske, je sklical zopet zastopnike svojih dežel in tuje poslanike v Linc, da urede uskoško vprašanje. Toda miru ne bo. Benečani hočejo premestitev Uskokov. Ferdinand jih ne da. Razprave so. A še med njimi prežijo Benečani na vsak dovoz hrane v Senj: ustavili so ladjo, ki je peljala hrano na Reko. Razprave so, a da izve vrag, da je odšel Frankopan iz Novija... Tudi med brezuspešnimi pomladnimi pogajanji so napadli Benečani na sam Veliki petek reško luko. Pobožni narod je bil v cerkvah, Štefan se je zanašal na praznik, na pogajanja. Preden je priklical strel s Trsata Rečane, so odpeljali Benečani šest ladij. Zaman se je pritožil de Ravnach pri admiralu. Sporočili so v Gradec, na Dunaj. Matija razpravlja s Turki radi Erdelja, pa se boji, da bi mu mogli škoditi Benečani. Zato je hotel preiskati zopet vse pritožbe in imenoval vojaškega svetnika, Ivana Brennerja, za komisarja v Senj. Temu imenovanju pa se je uprl odločno nadvojvoda. Taki komisiji ne more dovoliti, da deluje v njegovih deželah, je sporočil cesarju. On sam se je trudil dovolj, da uredi preporne točke. Če misli cesar, da bi zaslišala komisija tudi njega in bi tako vladar pokazal dvom do njegovih izjav — tedaj mu pove odločno, da se ne bo odgovarjal. Če pa hoče cesar komisijo, ki naj odstrani vse zlo,

potem imenuje tudi nadvojvoda svoje člane. In tako se je razbila cesarjeva komisija ob odločnem odporu nadvojvode. Cesar hoče, da reši Ferdinand spor — nadvojvoda je sklenil, da se ne dotakne Uskokov, dokler čaka ljudovlada oborožena na to. In medtem ko dela vse za mir, so poizkusili vragi pokončati tržaške soline . . . Toda dobro jih je sprejel Danijel Frankol, Jurišev prijatelj . . . Stari ljubljenec Uskokov čaka težko, da nastane iz vednih prask očita borba. Cesarjeva omahljivost, Klesslovo dvolično vedenje, nadvojvodov neprijetni položaj. Kako grize vse to ponosne plemiče. Omahovanje, cincanje — kako zoprno je Frankopanom. Vsa dežela zmedena. Da nastopi odločen mož in naredi konec zmešnjavam. Razgrni stari prapor, Nikolaj, Volk . . . Vojake nabirata za vojno, jih plačujeta. A kako plačo najde hrvaška požrtvovalnost pri ošabnih Nemcih! Zato, samo zato je Hrvat, da tlačani Nemcu . . . — V takih mislih se ustavi Frankopan pri mostu, ki veže in loči Otočec od kopnega. Glej, jezdec prihaja po skalnati poti . . . Visoka je kapa, dolga puška — Uskok - Senjan. Svetli zaponi, ročaj sablje se svetijo v solncu. Vojvoda Daničič, za njim štirje prostaki — ni varno samemu današnje dni. „Kake novice nosiš, vojvoda? Nov napad Benečanov?“ vpraša Frankopan in bere odgovor na licu mladega kneza Uskokov. „Napadli so Novi?“

„Da,“ se iztrže kaj nerado Daničiču iz ust, „podstotnik me pošilja, da poročam tvojemu gospodstvu: Benečani so izvedeli, da si odšel s spremstvom v Otočec. Včeraj, 29. junija, so planili na Novi. Junaško se je branila posadka. A padla je — padel je stolp v roke vraga. Grozno so se maščevali nad tvojim gospostvom . . . Nedolžne otroke so pometali v ogenj, odrasle so sesekali, duhovnike so pomorili pred oltarji. Vedli so se huje od Turčina. O, čuvaj nas Bog! Iz tabernakljev so vrgli monštrance, jih teptali! Pokončali so soline, odpeljali topove, odnesli, kar se je dalo, in uničili ostalo . . . Novi je podrtina . . .“

Bled posluša Frankopan. Njegov Novi! Ljubko mesto ob šumečem morju, draga dediščina dedov. Cerkve, za katerih lepoto je skrbel — porušene . . . Otroci in roditelji, ki so blagoslavljali Frankopanovo ime — sesekani . . . Svečeniki, ki so vodili narod k Bogu — pomorjeni pred oltarji . . . Vstanite zdaj, furije vojne, razgrni prapor, Frankopan! — — —

Vejejo plašči, klanjajo se peresa, urni konjiki hite, hite ladje brzokrile. Frankopan! grmi Benečanom na obrežju, Frankopan! na Adriji. Volk in Nikolaj . . . Benečani beže. Za Trsat! Novi! Bakar! Hreljin in Brebir, Kraljevico! Za stara in nova zlodejstva dajte, Benečani, račun! Novi! odmeva po Avstriji. Obrambeni svet izda nov načrt: Volku so podelili senjsko stotništvo, s sto nemškimi vojaki naj strahuje Benečane in Senjane. Hrvaške čete naj stražijo meje, ker so bolj izurjene od koroških in kranjskih in — stanejo manj. Dobe enkrat tudi plačo za dva meseca. V strahu naj drži Volk Senj. A pod njegov prapor hite zdaj iz Dalmacije, Kranjske in Istre, hite Uskoki. Z gora in otokov hite k Frankolu uskoški dobrovoljci, ki žive samo od plena. Vzdignili so se tudi kranjski Uskoki, prehodili gore, se združili pod Servolom s Frankolom. Novi! odmeva po Avstriji, moti cesarja pri razpravah o miru. Tudi cesar naj stori kaj za obrambo, pravi Eggenberg. Z dogodkom pred Novijem je razžaljena njegova čast, ker spada Novi pod hrvaško-ogrsko krono. — Cesar svetuje Ferdinandu, da postavi vojsko ob mejah, vendar naj ne napada. Dvorska komora naj poskrbi Ferdinandu za denar, on pa naprosi papeža in italijanske kneze za posredovanje. Cesar miri, Ferdinand piše banu Erdödiju, naj se pripravi, piše kranjskim stanovom, da razpravlja deželni zbor o njegovem referatu o benečanskih zločinih. „Vojske ne bo radi tega,“ pravi Klessl, „mi jih hočemo samo plašiti.“

„Tako hlastanje in cincanje ne bo pomagalo na dolgo,“ meni Trautmannsdorf. Cincajo, mencajo po navadi, a ne čaka Frankopan. Po dvajsetletnih prepirih in praskah ukroti samo vojna predrznega Benečana. Udri vraga!

XXXVI.

Mrzla burja veje s Krasa, piha na vojna taborišča v okolici Gradiške, na okope in nasipe. Zresnila se je krvava igra. Zdaj gre za Primorje, Goriško, Kranjsko. Z galejami napada Zan primorske trdnjave, pri Medeji se je utaboril Pompej Giustiniani, da se pripravi za obleganje Gradiške in Gorice. 6000 mož pešcev imajo Benečani, 3000 konjikov. Že so dobili Benečani topove in druge priprave za streljanje. Barberigo je odredil Merijano, med Korminom in Gradiško, za orožarnico. Mestece je obdal z visokimi rovi in nasipi in pustošil odtod okolico. — Na obronku gore Zagrad se je namestil v trdnjavici Rajmunda Turna Adam Trautmannsdorf, karlovski general in poveljnik avstrijske vojske. S silami, katere je nabral v naglici, je prihitel na pomoč Gradiški in Gorici. V Gorici je Volk Frankopan, v Gradiški Danijel Frankol. Na višini med Gorico in Gradiško je postavil Trautmannsdorf utrdbe v neprestano opazovanje sovražnika. Na čvrsti pečini kljubuje Gradiška napadom. Utrdil jo je Frankol, stari veščak. Močno zunanje zidovje je postavil, preko katerega bi prišel sovrag šele do mestnega obzidja. Zid je sezidan od velikih kamnov, na oglih so visoke bastije, okoli zidov visoki nasipi.

Na podnožju je nov ostrog, v katerega se pride le po Soči, ki teče ob desni strani. Če se zagati Soča, se izpremeni severna stran v močvirje in trstičje. Spomladi buta narasla reka do mesta, poleti ni niti za plovitev. Na južni strani odbije grad vsak napad, vztočno vstaja Kras, na desno teče Vipavščica in ob njenem izlivu v Sočo stoji Rubija. — Mrzla burja piha na taborišča. Na dvorišču trdnjave gore veliki ognji. Okoli njih postajajo v gunje zavite divjeglede postave, dolge puške ob ramah. Frankolovi dobrovoljci Uskoki. Petsto jih je. Ogibljejo se jih drugi vojaki, nabrani po Ferdinandovih deželah. Uskok najde rad, česar ni izgubil nihče, menijo. Jedo enkrat za osem dni, ne poznajo Boga, ne božjega imena. Niso taki oni slavni senjski junaki; a to so tolovaji, prehodnjiki . . . Toda v vojski so kot ris . . . Živih, drobnih oči opazuje raz stolp Frankol taborišče prijatelja in neprijatelja, opazuje svoje Uskoke. To ti vse kvarta, kolne, pije! Ej, niso to senjski Uskoki, ne poveljuje jim Juriša Senjanin, slaven mu spomin! Vse požro, če ne dobe dela . . . Onim tam je mraz. Naj se segrejejo Benečani, prokleti lopovi! Težko čaka Frankol, da prepodi Benečane od Gradiške, preko meje. Silno sovraštvo mu razganja dušo, ko se spomni idiličnega stotnikovanja v Senju, Zorine nesreče, Juriševe smrti. Čakajte, pasje grdobe! V Senju čaka, vene nevesta. Radi ji še vrneta ženina, in Frankol poskoči na svatbi. Prokleti vragi! Ne obnese se vam, če ste se še tako resno zavzeli, napeli vse strune. Kranjce ste naščuvali, da je nadvojvoda sam kriv prepirov, cesarja, da je zoper Ferdinanda, sporazumeli ste se s sultanom, da se vam smejo pridružiti Albanci. V Carigradu ste podkupili velikega vezirja, da ga pridobite na vojsko zoper nas. Bosanskega pašo ste nagovorili, da napade avstrijske dežele in tako zadrži Uskoke na turški meji. Turki prodirajo proti Brinju, Bagu, Otočcu in Senju. Tam je pomanjkanje hrane, da nima avstrijski vojak po tri dni ničesar v ustih. V velikih četah, po 800 mož, napadajo Turki avstrijske dežele. Nadvojvoda se pritožuje. Cesar naj govori z budimskim pašo. Kaj ko ga podkupijo benečanske kače, da utaji vse in ostane z njimi v tajni zvezi. Kaj ko utaje lisice pred svetom, kako strašno gospodarijo ob Soči, po Primorju. Črno zidovje vasi in mest štrli v zrak, cerkve so oropane, duhovniki pregnani. Papež in cesar se trudita za mir. Tu se tepemo, tam se dogovarjajo. Taki dogovori! Samo Uskoke in oblast nad Adrijo! Tega noče in ne more Ferdinand. Dogovarja se ljudovlada s cesarjem in išče na Nemškem, Angleškem, Švicarskem, Nizozemskem in pri Francozih zaveznikov. Pa tudi Ferdinand ne spi. Denarne pomoči išče pri cesarju in deželah, zaveze pri sorodnikih in sosedih, na Bavarskem in Salcburškem, v Španiji, Napolju, v Lombardiji in Nemčiji.

Barberigo in Giustiniani sta napadla nadvojvodove dežele. Nabrala sta 12.000 pešcev, 2000 konjikov. Že 17. decembra so osvojili Kormin, kmalu potem Medejo. Najbogatejše domačine so poslali v Padovo, druge so prisilili k pokornosti. Vrag jim je pomagal, da je osvojil Giustiniani Akvilejo in bližnje višine. Na Ločniško sosesko se ni upal, ker jo je varoval Volk Frankopan. Živi ga Bog! Nabral je 1200 pešcev in 500 konjikov hrvaške vojske, pobil s Petazzijem v jeseni pri Muljah sovražnika, prodrl do Palmanove, pustil posadke v deželi. Ej, da bi smela Frankopana, da ne ovirajo Nemci in okoliščine njunega delovanja — bežal bi rad Benečan. Tako so se pa polastili do 60 krajev ob desnem bregu Soče in dveh trdnjav, tako se hočejo polastiti Gradiške. V hudi zimi in velikem snegu pa imajo Ferdinandove čete samo eno zvezo z nami — pot čez Sv. Martina, Dobro in Kobarid. Fran Giustiniani je imel zasesti ti mesti. Sv. Martina ni še vzel, Dobro je zažgal, Kobarida ni mogel vzeti. Ej, Frankol, stari vojak . . . Kaj če bo trpela Gradiška dolgo oblego, glad? Odkod hrana, če zapre Benečan pota? Ali se spomniš Petrinje? Spomnim, spomnim . . . In mnogo drugih dogodkov? V sto bitkah sem stal na najbolj nevarnih mestih — a sem še živ. Tudi Gradiška me ne straši. Star sem, rad bi videl beg Benečanov — star sem, a željan osvete, benečanske krvi. Za Juriša Senjanina, za Zoro, Senj! —

„Hej, fantje!“ kliče Frankol po dvorišču. „Dajmo, segrejmo se! Umreš od tuge, če gledaš sovražnikov tabor . . . Danes je 19. januar, piše se leto 1616, lep dan, zimski dan, in krasno leto, ki odžene Benečane za vselej . . .“

Iz trdnjave se spusti Frankol, se postavi v bojni red za bližnjimi vinogradi, na krilih stoje konjiki v obrambo glavne čete. Nič ne morejo Benečani Valoncem in Uskokom, ki streljajo in izzivajo z varnega. „Hej, Antonini,“ se smeji Frankol, da se mu iskre drobne oči, „bežal boš! Streljajte, fantje! Beži, beži! Za njim!“ — Po planem skačejo pešci, hite konjiki za bežečimi Benečani . . . A naenkrat krikne Frankol. Grom in strela! Prevara! . . . Benečani se obračajo. Zmešnjava nastane . . . Frankol pade raz konja . . . Nad njim besne divji kriki, padajo njegovi fantje. Do dvesto Avstrijcev pade . . . Frankol ne sliši, ne vidi. Stotnik Petrinje, Zagreba, Senja, podstotnik Karlovca in Trsta, mož, ki je stal v bitkah na najnevarnejših mestih, je padel kot žrtev junaške nestrpnosti, benečanske zvijače.

XXXVII.

Vroč dan avgusta l. 1617. Po Adriji hiti brzokrila bregantina, bela dogaressa. Na krovu sloni v rdečem baržunu dož Erizzo. Ob njem sta zdravnika

v črnem talarju, učeni Tomaso Minutti in Piero Sanalingo, pri njem sta senatorja Contarini in Manzoni; spremljata doža z bojišča. Oprezno hodijo mornarji za svojim poslom, polglasno le poveljuje kapitan. Dož je bolan, ranjen, dož je nevoljen, siten. Po dvajsetletnih praskah je končal dveletno vojno madridski mir. Med vojno še se je potegoval rimski cesar zanj. Nadvojvoda, ki je počel vojno radi samih Uskokov, ni hotel odnehati. Poslaniki vseh držav so posredovali. A nadvojvoda ni hotel priznati nadvlasti Benečanov na morju ... Trpela je Benečija, trpeli Avstrija, Hrvaška. Zdaj je podlegel nadvojvoda, se je uklonila ljudovlada. Nadvojvoda mora odstraniti Uskoke — toda ni priznal Venecije za vladarico Adrije ... Sklenjen, podpisan je mir. Zavzela sta se zanj francoski in španski kralj. Sklenjen je, a senat ni zadovoljen ž njim, poslanika, ki sta podpisala pogodbo, je vrgel v ječo. In dož je ranjen, nevoljen ...

Bled sloni Erizzo v rdečem baržunu. Na suhem licu se zrcali dušna in telesna bolečina: Kako gladka, kako sinja je ta pot! O ta Adrija! Mirna je, ker drči njen knez, njen ženin, po njej. Adrija, Venecije izključna last ... Prazen sen ... Divjal je boj zanjo in kaj je dosegla ljudovlada? Ne priznajo je za vladarico Adrije; za potoke krvi, kupe zlata si ni pridobila niti pedi zemlje, si ni osvojila zaželjenega hrvaškega Primorja ... Drzni načrti so se podrli ob avstrijski značajnosti, hrvaški hrabrosti. Stiskani od vseh strani so stali Avstrijci kot skale; značajen je ostal Ferdinand. Ni se podala zajeta Gradiška. Stiskana, izstradana posadka ni izgubila poguma, plemenite gospe in otroci niso hoteli izpustiti trdnjave. Plemkinje znanih imen, Turen, Strassoldo, Lanthieri, Rabata, so pomagale z nežnimi rokami Trautmannsdorfu in Strassoldu dokončati, kar je bil začel Frankol. 15.000 krogelj so izstrelili v 25 dneh na Gradiško. Padlo je le 60 Avstrijcev v trdnjavi, oblegovalci so izgubili 4000 mož in najboljšega, najplemenitejšega zapovednika, hrabrega Pompeja Giustinianija. Kuga je morila konje. Od preplitko zakopanih se je širila tudi med vojake, pomorila 10.000 mož. Kuga je prišla tudi v zaprto Gorico in Gradiško. Pomrla je tretjina mož, velik del žensk. Trpeli so in vztrajali. Gradiška, izstradana, zaprta, se ni podala. Zaman vsi benečanski napori. Padel je Giustiniani, padel Trautmannsdorf — Gradiška je stala ... „Ali mora pasti trdnjava, ali jaz," je rekel Medici. Pa je bil odpozvan ... Poldrugo leto se je držala Gradiška vkljub gladu in stiski. Pred njo so se izkazali junake Trautmannsdorf, Dampierri, Madaras, pred njo je vihral rdeči plašč Valensteina, so se svetile čelade Valoncev, so grozile uskoške kape. Padli so junaki, kot Frankol, padel je poveljnik, pa vedno nove čete so si iskale poti pred Gradiško. Vražji Kranjci! Delali so čuda! Vojaški komisar Markvard Podpeški je šel ponoči čez Sočo in potolkel s svojimi konjiki in kmeti 800 mož sovražne vojske. Stradali so v Gradiški. Strelivo je pošlo. Pa vedno se je našla pogumna četa, ki je prodrla sovražne vrste, spravila s silo in zvijačo hrane in streliva po Soči v grad. Denarja ni, so pisarili Ferdinandu blagajniki, a vedno se je našla kaka dežela ali sorodnik, ki je vsaj obljubil, če ni dal. A oba Frankopana, Valenstein, Kranjci so nabirali na svoje stroške vojake. In kako so se borili! Predrzni Uskoki, pogumni Dampierrovi hajduki, Valensteinovi Valonci, Frankopanovi Hrvatje in drugi so se bili, umirali samozavestno. Za tebe, draga Adrija ... A naši? Zakaj? Za plačo ... Umikali, prehajali so radi, prodajali dušo za denar. „Vse vem, kaj se govori v taborih, po vaših kuhinjah," je pravil Gradiškin poveljnik Strassoldo benečanskemu plemiču. „Oseb je dosti, toda malo vojakov," je tožil rajni Giustiniani ... Da ni padel plemeniti Giustiniani, zadet od kroglje ... Tako pa sta se prepirala Medici in Nasavski za poveljstvo ... Tujci so nas podpirali v borbi s slabotnim nadvojvodom. In svet je spoznal rane poprej vsemogočne ljudovlade ... Venecija! Odtrgan je pajčolan, strgan je venec ... Ti nisi več kraljica Adrije ... Prestavljeni bodo Uskoki — umrl, poginil je njih drzni vojvoda — vendar nisi, Venecija, več tista — ni več tisti tvoj dož ...

„Dvanajst milijonov cekinov!" vzdihne dož, pritisne z izrazom bolečine roko na srce.

„Da," pregovori mrko Contarini, „a še več bi dali, da nismo segli nikdar v to prokleto gusarsko gnezdo."

„Kje vas boli, svetli dož?" vpraša skrbno Minutti, se sklone k dožu.

„Pri srcu — tako čudno ... Kroglja je priletela — odletela od jeklene srajce, a zdaj me tišči, boli pri srcu ... Kaj je kriknil strelec, Contarini, kdo je bil?"

Tenek usmev zgane Contarinove ustni. „Pozdrav Juriša Senjanina," je klical strelec — „boleč pozdrav, moj knez ..."

Strupeno ga pogleda dož. „Čul sem — a kdo je bil?"

„Eden mladih klativitezov, ki so spremljali takrat reškega stotnika in nemškega viteza ..."

„Podstenski, prijatelj Juriša Senjanina, ki je prišel s Podpeškim pred Gradiško," dostavi zlobno Manzoni.

Dož zamiži, šepeče sam zase: „Juriša Senjanin je mrtev ... Mrtev je gusar — dož umrje ... Komu se bo smehljala Cecilija, komu šepetala Adrija? Cecilija, solnčnooka ... Nič več ni srda v mojem srcu ... K sebi te pokličem. Pusti samostan, pozabi ... Da

bi bilo kot takrat, ko ni bil Erizzo še dož in se je vozil pod palačo Foscari! Poizkusiva živeti nanovo, Cecilija . . . Umrl je tvoj kletvenik, Venier . . . Ha, gospoda moja!“ zakriči mahoma dož in odpre široko oči. „Ni madeža na dožinji in dož hrepeni po njej . . .“

Zdravnika se nasmehneta, senatorja si namigneta: Dož blede . . . Nevidna je njegova rana, a izdala jo je beseda. In zakaj ne bi prišla krasna dožinja iz ječe samostana? Izpremenil se je tek dogodkov, senat dovoli rad Erizzovi soprogi, da streže bolnemu.

Drči dogaressa . . . Iz mokre zibeli se dvigne, se bliža prekrasna pravljica, sen pesnika, Venecija. In pozdravljajo beloglave palače, nebaželjni zvoniki: Zdrav, knez ti naš! Zakaj je tako ozko tvoje lice, ko te diči vendar krona in škrlat? Kaj ni minila krvava vojna, ni zmagala ljudovlada Ferdinanda bahača? — Minila vojna? O Venecija, še stoje posadke v orožju, še ne umaknemo čet iz zasedenih krajev, ne izpustimo jetnikov, dokler ne požgo Avstrijci gusarskih ladij, ne spravijo uskoške svojati z ženami in otroki deset milj od morja. Je in ni minila vojna — a doža kliče dolžnost, da predseduje senatu, doža kliče hrepenenje: Nedolžna, prelestna, srečo v pogledu, na ustnih, je gledala z balkona Foscarijeve palače . . . Je pozabila tujca, čigar krasna slika je premotila mlado srce — se vrne rada, da streže bolnemu soprogu? —

Seja je . . . Mrko govore senatorji o stroških in dogodkih, katere je prinesla vojna. Neprilike odkrivajo prijatelje . . . Zanašali so se na Turke. Budimski paša je res držal ž njimi, napadal meje, toda veliki vezir ni hotel slišati o vojni z Matijem. „Zaradi benečanskih ribičev ne bom začel vojne z rimskim cesarjem,“ je odgovoril bahato poslaniku v Carigradu in vprašal avstrijskega, kako bi bilo, ko bi si ona dva s cesarjem razdelila ljudovlado. Protestantski knezi so šli — seveda za drag denar — ljudovladi na roko. A s tem se je zamerila ljudovlada papežu, katoličanom. Vse je vpilo, ko so se vadile čete Nasavskega po Benetkah. Protestanti da hočejo oropati Loreto, da bodo natrosili po Italiji svojih krivoverskih naukov. — Neverjetno, da so podpirale vlasti vkljub vsem intrigam vendarle Ferdinanda. Toscana, Lombardija, Bavarska, Solnograd, nemški knezi, avstrijske dežele, tudi cesar, so podpirali nadvojvoda s svetom, denarjem in vojaki. Španija je udarila preko meje in tako pritisnila na odločitev miru, napoljski podkralj je ponudil Uskokom svoje luke, je udaril že po sklenjenih dogovorih na benečansko brodovje, ga podil sramotno do Dalmacije. Francoski, španski kralj sta se vtikala . . . Mir hočejo vsi. In kakor trd je bil tudi Gritti v Madridu, Soranzo na Dunaju, Benečani niso dosegli po tolikih izgubah drugega kot svoj navidezni cilj — premestitev Uskokov . . . Da bi ne bili dregnili nikdar v gusarsko gnezdo! . . . Mrki pretehtujejo senatorji položaj, snujejo nove spletke. Erizzo ne misli na Gradiško, ne na Rubijo, ki sta stali toliko mož in denarja in sta senatorjem tako pri srcu. Boli ga nad srcem, kamor je udarila kroglja Podstenskega, po glavi se mu plete vprašanje: Beloroka, solnčnooka, se vrne li rada k njemu, se mu nasmehne kot nekdaj? Žal besede ne bo več med nama, Cecilija — novo življenje začneva . . . —

Žal besede ne bo več med njima . . . A ko stopi v Foscarijevo dvorano, da pozdravi in odpelje častno dožinjo v dogano, ko vidi sled žalosti na krasnem obličju, vstane živo v duši tisti večer, tista noč, ko je ušel Senjanin z Zoro, ko je umrl Foscari — in porogljivo se mu iztisne iz ust: „Senjanin vas pozdravlja, moja nedolžna, zvesta soproga . . .“

„In vam se klanja Zora, sto uskoških družin, katere poženete z doma, kliče prokletstvo nad vas . . .“

„Ne tako! V imenu Kristusa — ne tako!“ dvigne bleda Bernarda roke, roti sivi oče, prosi Alma, njeni otroci. — „Trpela sta oba. Zdaj naj bo mir med vama. Cecilija, tvoj soprog je bolan. Ne razumejo zdravniki nevidne rane — po Varo pošljem — ona razume, nam ozdravi doža.“ —

Razume Vara, česar ne razumejo zdravniki, križa in mrmra: „Ne ozdraviš, knez Venecije. Kroglja je pritisnila v srčne žile — suše se, umirajo. Da nisi hodil po slabih potih, knez ti naš, premagala bi zdrava kri. Tako pa ne ozdraviš od pozdrava sovražne kroglje . . .“ — Ne ozdravi . . . Pobita stoji tu Cecilija . . . Vest ji kliče, da je tudi ona kriva, ker ga je, hladna soproga, podila od sebe, koprnela za daljnim junakom . . . O, streči ti hočem, soprog moj, lepšati ti hočem poslednje dni . . . Potem živim le sestri, le njenim otrokom. Ali pa — kdo ve? Nepopisno lepoto izlije sanjav nasmeh črez Cecilijino lice: Pravijo, da je ženska sreča samo ljubezen — ona je ni še okusila. Mlada je — še je življenje pred njo . . . —

Počasi je usihal dož. Bolezen, ljubeznivost Cecilijina sta obudili v njem blagost, ki je, četudi skrita včasih, last vsakega človeškega srca. Negovan, ljubljen je dočakal Erizzo pomlad l. 1618., ko so izpolnjevali Avstrijci in Benečani šele sklepe madridskega miru. Nemški vojaki so zasedli Senj, uskoške ladje so požgali, Uskoke so prestavljali . . . Še se pokaže, še zaplamti zadnjič uskoško junaštvo: Po sklenjenem miru vzame smeli uskoški vojvoda benečansko ladjo s 16 topovi in blaga v vrednosti 40.000 zlatov. Uskoki, prepodeni od morja, se vračajo v Novi, v Vinodol . . . Uskoki ne morejo verjeti, da je nadvojvoda ugodil Benečanom. Solze kapajo

Ceciliji po belem licu, ko premišljuje uskoško usodo, Zorino žalost. Zdaj osvobode te in one jetnike, zdaj se vrne Milanšič, se poroči Zora. Saj je tudi najbolje tako... Minilo je vse drugo... — Dvanajstega julija naznani senat dožu, da izpusti jetnike. Milanšič naj pride pred doža, ukaže Erizzo. „Kaj mu hočeš, moj soprog!“ vpraša vznemirjena Cecilija. — „Poravnati hočem nekoliko svojo krivdo,“ reče bolni dož s tožnim nasmehom. — Velik, plečat stoji uskoški vojvoda pred izsušenim dožem. Ječa mu ni uklonila telesa, ne ponosa. Temno, zaničljivo gleda na doža, se ne prikloni. Dož čuti, da izpusti gnevni Uskok ploho očitkov in zmerjanj nanj. Migne sobarju, da mu prinese škatlico, pogleda Cecilijo, da nalije vina mrkemu gostu.

„Pijte, prijatelj, na svoje zdravje in na zdravje vaše neveste Zore. Vaše čiste, poštene neveste, Milanšič, ki je trpela rajši muke ječe kot... Milanšič, beneški dož se bliža smrti. Sprejmite to ovratnico v dar pošteni nevesti, izpijte kupico vina v znak, da odpustite dožu, da mu oprosti Zora... —“

Mrk se strese Uskok — pa izsušeno doževo telo obudi usmiljenje orjaka. „Odpuščam ti, knez — tako ti odpusti Bog! Tvojih daril ne sprejmem — umazala bi Zorin vrat. Pijem na tvoje zdravje, kneginja, pijem na spomin Juriša Senjanina...“

* * *

Morje buči, meče bele pene čez visoko kulo sv. Save, jih prši do sivega neba. Pesek, zemlja, voda, kamenje, vse se vrti v divjem plesu. Drevje in grmovje po Strmcu, po bregu se zvija in lomi. Vsaka bilka se je zavila v leden plašč, skrila se je slednja ptica. Trese se brinj, trepeče bršljan, škrlji raz senjske strehe, kamni z mestnega obzidja lete, stočejo. Vse toži, žaluje z burjo. O nekdanjem... Ko je stražil še Uskok na senjskem zidu, ko je varoval trdnjave po hrvaškem Primorju. Ko je vozil Senjanin turške jetnice gizdavki sestri v zabavo, ko je bogatil s plenom mesto. Ko je pripeljal benečansko galejo, admiralovo glavo... Ej Uskoki! Slavna vam pamet! Zaradi vas se je bojeval beli car, svetli knez Ferdinand, z Benetkami. Ni vas premagalo orožje, varihi Adrije. Premagale so spletke, benečansko zlato. Zdaj je zlomljena sablja, junaki mrtvi ali pregnani. Juriša Senjanin počiva v dnu morja. Padel je Frankol, Hreljanovič, Daničič... Kot dva leva sta branila Primorje Frankopana. Zdaj izliva Volk svojo jezo nad Turki, Nikolaj se pravda z Nemci. Hrvaška je iztrošena, Avstrija ponižana. Leta še se ne zacelijo rane vojne. Minila je senjska slava, podrte so hiše uskoških vojvodov, podrta bramba Adrije. Nemec stotnikuje Senju. Nemec straži obzidje, benečanski komisar stanuje v uskoškem mestu. Požgane so ladje brzokrile, osramočen je sv. Juri... Zlomljena je sulica, predrt ščit, benečanski zmaj siče, dviga glavo... —

Tožna je tvoja pesem, burja, pretožna slika v v viharju trepetajočega morja in brega. Vendar poj, burja, svojo žalno pesem, poj! Poj o Vlasinovičih, o Mikulanovičih, Margetičih. Poj o barbarih, ki umirajo, da spe omikanci, poj o materah, ki vzgajajo sinove za turški meč, nemške vislice, benečanske galeje. Poj o Jurišu Senjaninu! Poj in kliči Milanšičevo ženo na kulo, kliči Zori spomine slave in bede — budi v njej ponos, up: Da zapoje še vila raz Velebit, Učko, Triglavo... Trudna je postala Milanšička od preje in kuhe, od tkanja in sukanja. S šestletnim sinkom, s širokoplečim možem je prijezdila v Senj. Da pokaže stricu patru svojo nado, svojega sina, da si osveži, pomladi srce.

Buči morje, šumi burja. Na kulo sv. Save se vzpne žena ponosne postave, glavo in rame zavite v črno ruto, vrat in čelo v lesku draguljev. Burja ji odpihne ruto, razkrije od bujnih kit ovito glavo. Žena se nasloni na kulin rob, strmi v vihar. Krog nje zabuči burja, vpraša: Si ti to, Zora, mlada, krasna? Še poje pesem o tvoji lepoti, a že je ugasnil lesk tvojih oči, potemnela, nagubančila se ti je polt, bridkost se je naselila okrog ust. Ti si to, Zora? Senjaninova sestra? Kje so, Zora, vihravi dnovi tvoje mladosti? Kje tvoj prešerni smeh? Kaj se odevaš črno, žena najbogatejšega Uskoka? Reci, Zora, kaj zapuščaš burne dni zibel mlajšega deteta, kaj prihajaš v Senj? Ej Milanšička! Minilo je vse... Kdo bi rekel, da te vidi, da si bila lepa, mlada... Železna volja te drži, da izvršuješ svojo dolžnost, da služiš možu po starem običaju in poštenju. A to ni tisto sladko, daljno, ki te je mamilo mlade dni... Ej govori, Ivo, o kratkosti življenja, o svidenju onkraj groba, o večnosti vzvišenih dejanj!...

Zora posluša spev domače burje, zre v gorate valove. Na tistih valovih, na burjini pesmi, se pripeljejo kratki dnovi mladosti uskoške plemkinje. Tam bleste jadra, drče vetrnjače kot lastovica, kot strela iz nebes... Pod puško in peresom prihaja ponosni brat. Obrežje zažari Zorine lepote in nakita, Strmec se strese pozdrava: Zdrav Juriša, solnčece naše... Doma blagoslavlja mati starejšega sina, zelen lavor njenega upanja, materin častni venec... V ljubičasti svili se ji nasmehne Cecilijin prelepi obraz, zasije Foscarijevo solnčno oko... Minilo, minilo, Zora... Solnčno oko išče iz morja globokega dnu poti pravice in sreče... Erizzova vdova deli dobrote, vzgaja otroke Venierove vdove... O pota, čudna pota življenja, bedna uskoška usoda! Adrija! Ti se srdiš — ti se smehljaš — a ne pripelješ več dragega brata, mrtev je tvoj bojevnik, Adrija...

Mrtev? Ne, brat, dragi brat junak! Dokler stoji Senj, dokler poljubuje Adrija vznožje hrvaškega Primorja, dokler bo pela burja po tej kamniti lepoti in ljubljeni bedi, dokler bo zibalo morje ribiški čoln, bo živel Juriša Senjanin!

Lete galebi . . . Tiho, gladko je morje. Ziblje dragega sina, mu poje: Spavaj, branitelj Adrije, spavaj, dokler ne kliče vila raz slovanske gore, dokler ne vstane veliki dan! . . .

Buči morje, šumi burja. Ljuba je Senjaninu taka pesem. Na goratih valovih se vozi, kliče vile, vprašuje, mar ne vstaja še dan slovanskemu rodu? . . . Večno živi, Juriša Senjanin!

Čuj, Zora! Je to bučanje morja? Ne . . . To je Jurišev glas, to je klic vile z Velebita: Vrni se potolažena v Brinj, Zora — ni še minila senjska slava, senjsko junaštvo. Odide Nemec — nov rod junakov bo branil Adrijine bregove . . . Vzgajaj sinove, Zora, vzgajaj potomce Jurišu Senjaninu . . . Nenasiten preži drzni tujec na Adrijo. Stoj na straži, vila z Velebita, Učke, Triglava! Vzgajaj sinove, Zora, da stoje junaki v borbi za moč in svobodo Jugoslavije — za Adrijo! . . .

Drobljanci.

Zložil Anton Medved.

9.

Ne more imeti poguma,
kdor nima samozavesti,
a v samozavesti razuma,
kako je lahko opresti!

10.

Zaljubljene ve golobice,
ki velo si lišpate lice,
umeten nadevate kras —
kaj čudo — poslednji je čas.
Previjate se kot jegulje
in proste lovite metulje,
nastavljate sladek jim med
nasmehov, pogledov, besed.
A le potrpite še mrvo,
da ti se metulji najprvo
prirodnih lepot napijó,
napreden se vam ujemó.
Potem bodo dobri možički,
pohlevni ob svojem polički
spominov prežvekali med,
prenašali ploho besed.

11.

Ah, greha je na svetu dosti!
In kdo povsem s svetá odslovi ga?
Nebroj hiti z načelom v gosti:
„meso hudiču, Bogu kósti“
in „boljše drži ga kot lovi ga!“

12.

Na pragu se ščeperi
in laja in zaganja pes,
ko jo drugam umeri,
krotak je in ponižen ves.
Doma popeva in se veri,
da je Slovenec, marsikteri,
a ko potegne tuji veter,
počasi sleče suknjo narodno
in zataji svoj rod, kot Peter
Gospoda je — celo pred babnico.

Slovo.

Zložil Anton Medved.

Mehko mi tako je v duši . . .
jeli radost, jeli bol?
Lahko bi se kakor dete
pol smejal in jokal pol.

Pa saj ni tako le meni,
saj je vsakemu tako,
kdor od burkaste mladosti
resno rad bi vzel slovo.